riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-2/2019.

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-2/2019.

Nakladnik
Matica hrvatska Sisak

Za nakladnika
Jelena Folnović

Glavna i odgovorna urednica
Đurđica Vuković

Uredništvo
Tomislav Škrbić – zamjenik urednice,
Jelena Folnović, Tomislav Dovranić, Andrija Tunjić

Naslovnica
Slavo Striegl: Golub, kombinirana tehnika

Grafički oblikovanje i tisak
Studio Matija, Sisak

Uredništvo Ogranak Matice hrvatske Sisak, Rimska 9, 44000 Sisak
Internet www.maticahrvatskasisak.hr

Uredništvo prima srijedom 17 do 20 sati. Rukopise ne vraćamo. Cijena jednog broja je 60,00 kn. Godišnja pretplata 160,00 kn. Ovaj broj je tiskan novčanom potporom Ministarstva kulture RH, Županije Sisačko-moslavačke i Grada Siska.

Kazalo

USKLIČNIK **1**

Branko Maleš / Josip Sever - od znaka do zvuka
Poetska slika Josipa Severa (1938. – 1989.) povodom trideset godina od njegove smrti 1

AD LIBITUM **6**

Milko Valent / Revolucija je sjaj u mozgu
Izbor povodom 50 godina pisanja i objavljivanja poezije (1968. – 2018.). 6

POEZIJA **51**

Monika Herceg / Pjesme 51
Slavko Jendričko / Transcendencije 58
Boris Vrga / Kupa 68
Ante Žužul / Pjesme 72
Višnja Lovrić-Mencej / Pjesme 78

PROZA **84**

Tatjana Gromača / Gradska plaža Valkane 84
/ Hoćeš da ti pričam o Poreču? 88
/ Labin 91
/ Motovun 94
Radenko Vadanjel / Zvona sudnjega dana 96
Mima Juračak / Iz leda 101
/ Hrđa 104
Adam Rajzl / Tomo Senjak 107
/ Zamke 110
/ Dukati 113
Tin Lemac / Život i smrt Filipa Kaurina 115
Vesna Munđa Kobasić / Moja je kuća roza boje 118
Lovro Brlobuš / Tri priče 123
Jelena Lešaja / Aleksandrija 126
/ Kvarner 129
/ Oko Splita 131

ESEJISTIKA **136**

Krešimir Brlobuš / Božanski ugođena Bachova glazba - Misa u h-molu 136

Tomislav Škrbić / O odnosu estetike i filozofije u hrvatskoj filozofijskoj baštini: od osnutka Zagrebačkog sveučilišta (1874) do kraja 20. stoljeća 147

Davor Šalat / Ernest Fišer - paradigmatski razlogovac, korifej kajkavskog modernizma, dijagnostičar suvremenog kaosa 161

LIKOVNOST **176**

Feđa Gavrilović / Slavo Striegl, povodom 100 godina rođenja 176

KRITIKA /OGLED /PRIKAZ **180**

Branko Maleš / Uspravni sveti čovjek *(Dunja Detoni – Dujmić, Svjetski dan samoće (DHK Zagreb - 2018.))* 180
Livija Reškovac /Dvije kritike 183
/ Poetičnost u svojoj srži 183
/ Objasniti ljubav na moderan način 185

Branko Maleš

Josip Sever - od znaka do zvuka

Poetska slika Josipa Severa (1938. – 1989.) povodom trideset godina od njegove smrti

Uočena disonantnost između zbilje i teksta čini proturječja između klasičnog označenoga i označitelja. Predmetnost svijeta računa se putem ostataka i, kako kaže pokojni Branimir Bošnjak, ostaci konkretnosti služe za preslikavanje shizofrene povijesti i društvene scene. Resetiranjem predmetnog dijela jezika upozorava se i obnavlja označiteljska struktura teksta. Zvukovna ontologija, uspješan je termin Cvjetka Milanje čijim se opisom određenog smisla želi, pomalo paradoksalno, označiti čestu Severovu zvučnu sliku, i dakako dekodirati…Josip Sever se služi prividno besmislenim nizanjem, doduše – efektnih, označiteljskih grozdova, koji u sebi sadrži maštovito rješenje.

Severov lutajući Subjekt u autorovim pjesmama kliže se između označene i označiteljske razine pa, pri tom, među ostalim nužno resetira i konkretni dio jezika. Subjekt diskurzivno prilazi pragu između avangarde i postavangarde. Označiteljska zona fantastizacije obnavlja (skrivenu) predmetnost jezika, dok u svemu ostalom nudi ponekad i teško naslutljiv smisao, gdje je dakako smisao prijeko potreban. Označiteljski se materijal kamuflira različitim diskurzivnim govorima: novim motivskim materijalom, ritamskom inovacijom… prividnim napuštanjem izbora motiva i njegovog već upoznatog smisla. Realnost je nestala (E. Canetti) pa se kao dojučerašnja zbilja uspostavlja socijalni konstrukt zbilje…

Na tankoj liniji između već spomenutog označenoga i označitelja događa se u pravilu svaki smisao pjesme Josipa Severa. Otuda i lutajući Subjekt velikog i u životu nesretnog pjesnika, u sanjariji fonologiji autora ne treba tražiti samo zamamni ritam nego i skriveni smisao ritma vlastitog tijela, kao i atavističkog prastarog Subjekta.

Josip Sever je nakon nesretne smrti iza sebe ostavio, ono što sam dakako uspio pregledati pa i uspješno pročitati oko stotinjak upotrebljivih tekstova, brojne naznake kraćih pjesama, dramskih tekstova te počete esejističke tekstove o ruskoj i kineskoj književnosti, dnevničke zapise o vlastitoj egzistencijalnoj nevolji i nervozi… Kultni je pjesnik mahom ostavio fonologocentrističke sanjarije (najčešće avangardne tekstove ili pak postmoderne ironizacijsko-parodijske strukture): zatim tekstove lingvo-dosjetkaške nakane, socijalno-autobiografski korpus (sjećanje i socijalna osjetljivost), esejistički pokušaji, crtice, autorove fascinacije Kinom…

U stihovnom materijalu iz ostavštine uočljiva je stanovita sentimentalnost, okretanje unazad, grubo sabiranje prijeđenog životnog puta, odustajanje od bezrazložne takmičarske intencije te apokaliptična rasvjeta ostavljane svjetske pozornice. Vlastito zdravstveno i egzistencijalno stanje također nosi određene autorove stihove i zanimanje za vlastito ne tako odmaklu starosnu dob. U raznim je pjesmama kultni pjesnik, svjestan svog tjelesnog stanja hrabrio samog sebe, obećavajući još mnogo uspješnih literarnih radova. Spominje se u stručne kritike „ritam krvi“ tj. ritam tijela i života, kao i šamanski udio u svemu. Smisao se u zvukovnoj sanjariji lakše prima ako je autor na taj dio pjesme „potrošio“ više stihova, i obratno - oskudni dio stihova koji se

bave označavanjem zvukovne sanjarije čitatelju, ili tumaču, pružaju mašti da zaključi o mogućem smislu. U svakom slučaju, Severovo nabrajanje fonetskih čestica nije bez opravdanog ma kako udaljenog uobičajenog smisla.

I opet u toj Bistri, ali ne više ko nekad.
Mnoštvo novih ružnih kuća navire sa strana.
Kućica od kolača postaje svakog dana
Kao starica neka, što smrt je počela čekat.

I oni davni dani prestaše. Izdaleka
prošlosti javi se neki, a onda ode i davno
sjećanje ispuni srce i neka kaplja slana
skotrlja se niz lice. Okolo ista jeka

brda pred nevrijeme, samo što nije kiša
sišla na ovaj kraj, da zemlju natopi suhu.
Ljudsko glasovje bučno u jednom hipu se stiša.

I ništa više nije kao nekad ljupko u uhu
već je neki tupi muk, ružan i mračan ko lišaj.
Jedini misli čuti neku dosadnu muhu.

(Sonet o bivšoj kućici od kolača
Sunčanici Severlutak
U Bistri, 23. V. 1983.)

Bio mi je više od brata, manje od ljubavnika riječi su kojima književnica Sunčana Škrinjarić opisuje intimno prijateljstvo s posljednjim boemom hrvatskoga pjesništva. Čudan i krut pjesnik, nije uopće bio takav, premda su njegovi stihovi kad su oštro recitirani bili nešto posve drugo od pažljivih i nježnih stihova pokojnog senzibilnog i zaljubljenog autora. Namjerno sam u posthumno izdanoj knjizi izabrao sonete posvećene, između ostaloga, književnici Sunčani Škrinjarić s kojom je pokojni jurodivi Sever prijateljevao. Nježne i melankolične stihove pjesnik je inače rijetko upotrebljavao dočim je zvukovna sanjarija, naime, zaštitni znak Severove poezije - tzv. zvučna slika – osim kad se autor namjerno služio profinjenim slikama i melankoličnim ritmom o vlastitoj simpatiji.

Sever je, dakako, poznat kao utopijski (avangardni) i distopijski (raznomnoštveni, postavangardni) autor, dok citirani inače rijetki nježni stihovi govore o drugoj pjesnikovoj manje poznatoj strani doživljavanja svijeta i emocijskog kompleksa u njemu.

Fonetska sanjarija u zvuku sadrži u sebi, dozvolimo, neki smisao kojega u nedostatku jasnog naputka možemo sanjati, zamišljati ili izmišljati. To je klasična Severova slika u zvuku.

x x x

A ovako se sjećam Zrinjevca. Na podiju je
Treštala limena glazba. Dobio sam 5 dinara da
Kupim sladoled. Od studenta Ante,
podstanara svoje tete. Sunca, glazba i ljudi na
promenadi. Mame
s djecom u kolicima. Slastičarna pored knjižare, a
možda je bila ondje gdje je knjižara.

Ljupka melankolična vinjeta o Zagrebu u doba Severova djetinjstva. Student je dakle živio u stanu tete maloga Severa, dobroćudno mu je dao pet dinara za sladoled… Skica govori o nezavidnoj ekonomskoj situaciji šire obitelji dječaka Severa, o socijalnom Zagrebu i načelno – o teškom preživljavanju stanovništva poslije 2. svjetskog rata. Razumijevanje poetike pokojnog pjesnika u odnosu na stihovnu ostavštinu treba tražiti u dva spomenuta idejna izvora, i to u: minimalnom semantičkom kontekstu (od stiha do fragmenta), ili pak u pjesmi kao tekstu/ svijetu, tekstu kao novoj i novorođenoj zbilji.

x x x

Ja sam bolestan čovjek, čovječe božji. I piši kako
misliš i ne zaboravi govoriti dok pišeš: hitno radi
…
Ne daj se Severu, ne daj se. Još toliko toga nestvorenoga,
neotkrivenoga. Treba da poleti smijeh i veselo u život.

Josip Sever je bio zadnji pjesnik-boem hrvatske suvremene poezije, koji je bez ostatka vodio svoj život, trošeći nemilice i sebe i najbližu okolinu.

Sever je znao ono što nitko nije znao, a nije znao ono što je svatko znao, precizne su riječi Sunčane Škrinjarić o umjetniku koji lebdi svijetom i svu svoju ljudsku snagu unosi u pjesništvo, a koje na kraju iznova odjekuju.

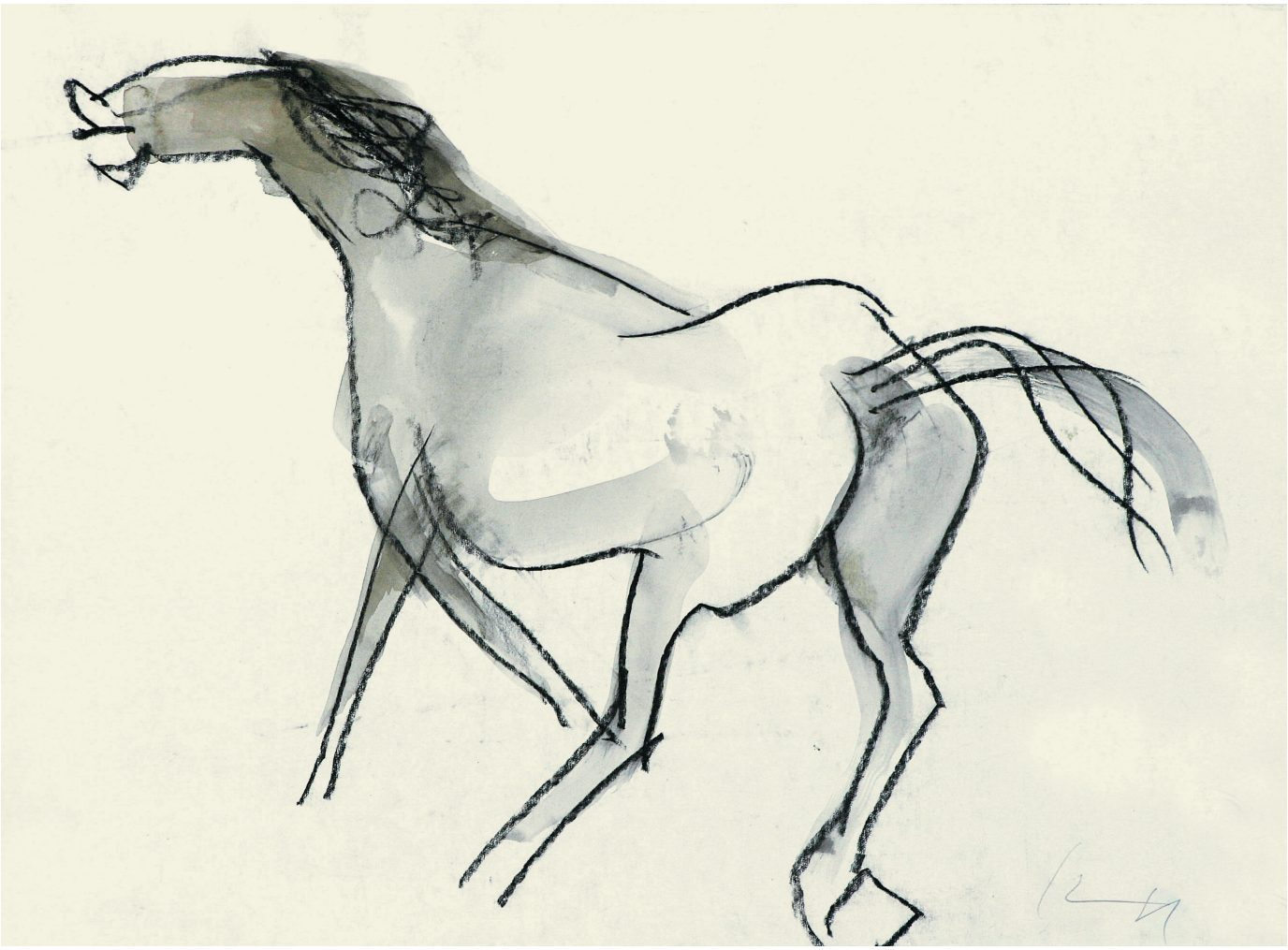

Slavo Striegl: KONJ, kombinirana tehnika

Slavo Striegl: EUROPA, ulje na platnu

Milko Valent[1]

Revolucija je sjaj u mozgu[2]

Izbor povodom 50 godina pisanja i objavljivanja poezije (1968. – 2018.).

ZARAZNO SJEME ZAREZA

put u Delfe uvijek je riskantan, sve ovisi o zarezima

uzveren uz interpunkciju promatraš odbačeno oružje ratnika,
punktiraš riječ, sinuse joj opraznuješ i iznova puniš, u
tminu ogrezao tmineći tapkaš dragulje, si budniji
već, iako ne još, napušiš se i širiš onih tijesnih
10% zatvorskih ćelija, će li dolijati
još barem i možda jedan posto ljupkih
proširenja u mozgovapljenju,
vapnjenju, orakulum bješe tamo i tu
pravi tulum, lelujavo balavo otkačena
pitija pala je u vlastitu rupu i,
oh, ala je se nabola na zareze, te
tajnom ovite špice, reske znakonosce,
rezače i kosce sudbina,
noževe bitka i bitaka, ah da,
nabola se i na bolu oznojila
kurvinsku kožu, dimi ime dima,
vatrom izdimljuje trome repatice,
lijeni tamjan koti,
sivi gipki dimovi iz jetre

joj kuljaju, joj omame pod
kupolu laju, sniju, trabunjaju
riječi-skliske
utvare, iskane/pitane,

1 Milko Valent, prozaik, pjesnik, dramatičar, esejist i kazališni kritičar, rođen je 6. srpnja 1948. u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je filozofiju i komparativnu književnost. Suradnik je stotinjak časopisa, magazina i novina te mnogih radijskih programa i nekoliko internetskih portala. Dosad je objavio 35 knjiga. Zastupljen je u 29 antologija i 49 hrvatskih te inozemnih izbora, zbornika, pregleda i panorama poezije, proze, drame i eseja. Brojni njegovi tekstovi prevedeni su dosad na 13 jezika. Također je na njemački jezik prevedena novela Nježna palisandrovina i izbor iz knjige poezije Tihi alati (prijevod je dostupan na internetu), na francuski, mađarski i poljski drama Gola Europa, na makedonski roman PlayStation, dušo, a na engleski radiodrame Neonski rubovi i Tinta u oku, kratke proze Jazz za Aishu, Interkontinentalno drhtanje i Djevojka i bicikl i te drame Gola Europa, Ground Zero Aleksandra i Bordel divljih jabuka. Dvije drame iz dramske trilogije Zero (Gola Europa i Ground Zero Aleksandra) nagrađene su 2000. i 2002. trećom i prvom Nagradom Marin Držić. Za dotadašnji doprinos poeziji nagrađen je Maslinovim vijencem 2009. Za roman Umjetne suze, kao najbolje književno ostvarenje objavljeno 2013., dobio je 2014. godišnju Nagradu Vladimir Nazor i Stimulaciju Ministarstva kulture RH kao za jedno od najboljih književnih djela u 2013. (S istim je romanom bio među pet finalista književne nagrade Tportala za najbolji roman objavljen u 2013.) Na drugom natječaju Petrarca Festa za sonet dobio je 2015. treću nagradu za sonet Rock'n'roll. Za knjigu pjesama Pustinja dobio je 2016. Stimulaciju Ministarstva kulture RH. Za roman Umjetne suze dobio je 2016. Književnu nagradu Stipan Bilić-Prcić, koju od 2016. dodjeljuje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU). Za knjigu pjesama Otvorena rosa dobio je 2018. Nagradu Tin Ujević. Otvorena rosa bila je 2018. i u finalu Nagrade Fran Galović. Također je 2018. dobio Nagradu za urbanu književnost Zvonimir Milčec.

2 Prvu pjesmu Rat objavio sam u Plavom vjesniku u siječnju 1969. Za ovaj relativno eksperimentalan izbor koristio sam trinaest knjiga poezije. Zbog preglednosti razvoja poetika, kojima sam se dosad služio, priklonio sam se kronološkom redoslijedu objavljivanja knjiga: Leptiri arhetipa (1980.), Zadimljena lopta (1981.), Koan (1984.), Slatki automati (1990.), Erektikon (1990.), Rupa nad rupama (1995.), Plava krv (1997.), Jazz, afrička vuna (2001.), Neuro-neuro (2001.), Demonstracije u jezgri (izbor, 2004.), Tihi alati (2008.), Pustinja (2015.) i Otvorena rosa (2017.).

varene sred arene,
biti bi kao tane
grašak i pastir pojma,
uslojena prizma, čovjeku
galaktički
dašak

USUKANI SPERMIJ

spero
in spe
s perom i bez njega nije jedno isto
pero ostavim, ne zaboravim ne;
ne zaboravim kazati ne čak i bukvama
ostavim pero, postajem neposredan aktivist
u tkivu plutajuć ljudima riječi
i suknem nekamo, ne bilo nekamo
kamo ne dolaze slučajnosti
- u čednu zemlju razuma, razumljivosti i preduzimljivosti -
(... pa sad... to je puka konstrukcija puka... trule i
staračke pjege jesenjeg lista... rasplinuti limfni čvorić)
zauzimam pero
u jajničkoj predbilježbi
razlika u nekoliko gena
novo oko
druga noga
čudno strana zjena,
nepredvidiv put naputak bi biti
samu sebe pjesma pjesmuje;
tebe nuka
tiho
tiše-tišim
izglasno
u službi gena
strogost slučaja
tišina i buka

OVIM SMJEROM

neodložne naredbe (ako)

prži
prži
prži srž
vitkim plamenom
vitkaj vruće rese
(neka sikću gripozni jezičci)
(kao trofazna ticala leptira)
srži se drži
(funkcija magnetoskopske glave)
bitnuj bitno
(u biti smo siti i ujedno bitnim gladni,

glad nas gladi i siti)
- prži nas srž - ona je uvijek zavječno prolazna u zenitu –
prorži srž do srži
(njišti i sisaj sržne vitamine)
ne brzaj
u njisku i sisku
u njištavilu i šištavilu
rzaj
rži srž
sporo i brže sprži sporno
trži na sajmu velikom cijenom u srži srh
rži
rži

RITMOVI

uhvatice sna

ulice padaju
pokošeno skliske
gnjevi kozmos
bum, bum, bum,
bongo bubnjevi
na Vegi
ARIJADNA plete čvrsto mornarsko uže
za blisku okolicu kupova
slame
mlijeko piju stazotvorci
bum, bum, bum,
neba
u pulsu ameba
se čini
bum, bum, bum,
na napetim kožama bubnjaju
evolutivne palice
oštro resko
tika taka tun
lavlji vrisak u safari torbama
tika tiki sun
u struni podneblja
od kostrijeti bum
bumba

GLAS – IZVANREDNO ZBUNJUJUĆE PREDIVO

svi spavaju dok govori
kaže: zveckav stavak
vokalima ću prognat
u kandila tame

kaže: u strasne ježulje ruku
stavit ću glib i jesenje demone

neka smrdi čovjekom od čovjeka svijet
sipkim kostima izvezen

kaže: jarnu rumen i
čelični konsonant
utisnut ću u vašu
meku čeonu kost

reče: probudit ću vas i
neću

DANONOĆNA PLIJESAN

danom se pripremaš
za noć
noću za dan
dano ti je to
i nije

među prekorači
ne možeš
jer se iznova iznutra
omeđuješ

dosegao bilo što
to si ti
uvijek nedovoljno protežan
nedovoljno
da poiskaš izvan
izvana
da vidiš sebe
cijelog
a ipak

I KAD BI HTJELI PASTI

ne bi mogli
i pad je dizanje
dizanje padanje

sva ždrijela godišnjih okreta
grgljaju prvo slovo
blage kamilice
za purgatorij jastva

sagiba se i
diže, kulja iz
retorte dim

još i sada
Faustov plašt na sajmu

nerasprodan

bjesni u čovjeku
kromosom
zapravo se ne zna ali nije isključeno

smiju nam se
laboratorijske šifre
tvorca
tvora

ORAČ

izorao sam čvrstu, njegom uvitu
mačkastu brazdu
zmiju Svetajne
a sada
kao zabezeknuto nebo
izdvojen
stojim

POSLJEDICE KONZUMIRANJA SUNČEVIH PJEGA TRADICIJE

raspuknuto nježno zvone moja zvona
u kanti za smeće tronuta do bola
iz njih čujem srebro mira, čedo praiskona
zapregu konja, ham od starog vola

tiho, tiše - sve se valja
i vrapci mirno poju
stari slikar pejzaž malja
vidim - ovce su na broju

ovce Božje, stado krasno
vrapci moji, drago jato
zar nije lijepo, tusto, masno

u kovnici svijeta suho ste nam zlato
TONOS u tišini
gdje si, gdje si KATO

PIČKA

crux hominis et religiones

usred pičke *(vagina prima)*
ćutim mraz
ledene hodnike svakojakih račvanja
krotim
uspravnim poklicima (recta)
umorim se tako

beznadno
u naboranim mucicama hladnog baršunastog
tkiva
na ljigavim i sluznim
odmorištima
sige me pitaju
za kurčevo zdravlje
*radije i beteg francuski *(venereus lues)* i guste ratničke
boje *(sanguis menstruus)* nego turoban strojni stisak
htjedoh: *hot-muf*

ISUS

šetači na korzu
okreću se
prolazi
Isus
odjeven u traperice od istrošenih
prezervativa
o ruku mu se objesila
maloljetnica
(inače plod nepažnje jebomogućeg
narkomana i smjerne opatice iz reda
sv. Ignacija)

Daily News, London, 25th May 19..

ČAROLIJA TJESNACA

pirne šapat iz dubine zarobljenog čuda
ora pro nobis

pljušti iz nizina
mi smo, oh Bože, za dobra i urnebesna
biblijska jebanja na pustinjskom pijesku, na vodenom
mlazu oaze, na oštrici lista agave; daj nam danas, oče
naš, užasnu potenciju bika i prhku krotkost žrtvena
janjeta i moralnu snagu Abrahama .... slabe smo duše ...
oče... i tako nam tvog razgranatog carstva, ako bi
nedostajalo žena, jebat ćemo i povisoke deve kao mudri
beduini... nostra culpa... i, oh Bože, slonove u
surlu mnogogibljivu

ora pro nobis
ora pro nobis
ora pro nobis

pastva snažno riknu: AMEN!

TIMARITELJI PRAZNINE

(vatrena okosnica za budući rad u štalama)

zavoj
blagih ćudorednih mrena
smrskana boljetica
zavoj
tužnih kosih mrena
smrskan
marljivom šakom svemirskog
neznanja
mali volovi sanjaju vodstvo u
ništa
i postaju veliki debeli volovi
i žderu prazninu na salatu
i jurcaju se poput vidre u umaku
i timare, timare ovce zlatorune

ti veliki
veliki
iz velike nigdine

PROCES

Opjevni se
u plazni namaz
gdje je strmen vitičast
gdje je mlazni grč
namazan mazno
opjevni se
kao stutnjen bakšiš pralje,
meki oris ižmikane srsi,
tutanj zbrkan neka budu svirci,
ludi koan
vrhu smutnje talir

eho lire

bude risna uška
bude mrkla biljka zmaja
bude pjevni limb neznanja.
praljo
egoido
grom izjedi vokativno
kao listav procijep mulja
kao žuljav crtni pjev
kao britki proces samuraja.
praljo
opjevni se
opjevni

SAN KROMIRANOG DRŠKA

nauljen je držak TAI-CHIEN
i leptirast-arhetipast malko
od pjevanja uzbunjen
Jacques kod Bengalskog tigra ispija
kriglu prirode
zagledani smo u nj
Egoido
ti umna žlijezdo štitnjačo

kad kandila sjaje snena blijedokromni
snovi nijemo liju guste paste vjetropira;
podzemlje pitke strave udara u Traklove
gusjenice *sine ira et njet*
a njegove tipke, guske i sjenice
gipko drobe hašiš u lulice popušnice;
u nadgrobnim urezovljima tinjaju njegovi
svijećnjaci iz želuca kao migoljavi
zelenkasto-sušičavi pipci
kao ekspresivni klipni guzovi ratova

u blijedoj kremi sivkastih mišjih snova
crno cvijeće ljušti mahune iznurenih metaka
i kaka paljbasti dum-dum
na um
na um
padaju kašasti naumi šuškavog eksploziva;
nauljen je držak
i draškaju se fitilji repatica
kao koanski dah
barutni dašak Baader
(kupiti kod Neckermanna)
kao naježurena derma

u bučan emajl jutra
u trokutni zbjeg dana
brisni Egoido
crvena lepro
u kutni biljeg majske utrine
analfabeta (+++++++++++++)
uštrcaj nebodernu spermu
s vrha
tup, tup - budu poškrobljene
haljine podruma
brisni žlijezdo
kao brzostrijel
kao *schnell*

uljem shrvan držak
halju krasnu ulicom
ulicom je sjuri i u lice

bacne
masni PLOD rodan
kralju lopova izdariva
kao daktilsku zebnju
kao smrt
kao mrtvi brtlog
čelik skroman

objaviti:
u sljeznim mrežama
pretili bombastični listići
ćute-viknu vrelost
kad izliste čaj
sretna je boja kroma
takozvana bljezga sljeza

jao, jao
jao, jao TAI-CHIEN
(venecijansko brušenje)

brus
mogao si leprav stih
kromom istkati
i začiniti
velikoogledalnom pravdom
mogao si razmazati
ruralni napitak
iscijeđen iz afroditske vene
sfingoteksta----------
---------- ti nisi rebus
ti jesi barbar
barba simple

nauljen je držak sna
kromirana bludnica
pjesnika
budnica
virtuozne mehanike
plural umne magije

UVODNI *YEAH*

yeah,
silovao sam je i bila je dobra,
bila je rezbareno mlijeko mladosti,
deflorirani užas
himen u dronjcima
(crveni jogurt)

nula je bit rupe
rupa je bit nule
tu nestaju naše glave

brzo: kao govno kamikaza u suicidnom
maršu

to yest:

sve što zovemo svemir
(to su zvjezdane nule)
sve što je naš život
to je topot kroz pičku
svjetsku rupu
nulto ništa
to je trk kroz Centralni motiv
liturgija nule
žljezdani opis
yeah

Oh, zeleno, volim te zeleno
volim te kao potku
za crne ili žute orfejske glasnice
poluzelene
yeah: pice-proljetnice

are we not men?
we are DEVO!

TVRDA PUŠIONA

Yeah
soba je topli menstrualni želе
od šupka do pubisa, od vrata do
prozora nabori jezika proizvode punč
i tako se jako ljube vrući psi.
celulit: pretilo inje zaljubljeno u
ženu čuči na bedrima moje drage.
tramvaji razvoze hladetinu, cipele and čarape,
mongoloide
happier than you and me

mlada si i debela, ljubavi moja
- bucmasti slatki automat -
kroz tvoje krilo, veselo salo, svaki mjesec
ab ovo
teče revolucija
yeah

pušim te i u crvenom stanju
jer cijenim tvoj dom, anđele
u kuštravom mlazu mala pudlica slini
kudrave idejice
frkoviti halapljivi niz opušaka
pušim te žudno
pušim te crveno

dok tako prolazi tijelo (kutija za sjećanje:
memorija zime odgovara memoriji ljeta)
pušim te
jer brzo prolazi tijelo
usaljeni Dubrovnik uspaljen kaže: Orlando je
uspravan i ima mač koji zari ljubav za pismo,
srh za dopisnicu
mačka, vamp-planina kaže: ništa od pičke!
ne treba biti pretenciozan, *my beautiful loser*
yeah, treba biti jednostavan, jer gle!
- crne čiope ševe se u polaganom letu

često mislim o najbezazlenijim stvarima
žlicama, češljugarima, ulošcima, da,
s nama je tako lijepo svirati salo za moj
solo u miris zapleten, glavni hit na *top-twenty*
»rokfor and bakalar«
pjevušim riječi škakljajući tvoj *anus familiaris*

je, je, je, je, je, je!
moja je draga kovrčavi hormon
pljesnivi trokut, kiselkasti bombon
je, je, je, je, je... ona je sve
daj, o daj razmakniiiiii
povisilice i snizilice za moj mali
bend. oh, je, jer slavimo
umrljani praznik (3 x)... oh, je
slatko mjesečno kolinje
je, je, je, je, je... ti si mi sve

yeah
pušim te i u crvenom stanju
crvene tapete salona lijepe se uz nepce
i dobro ti je, drugarice, točiti plazmu u
starom lokalu Kod Janis Joplin. na ulazu
srdačan doček: VAGINA-JUICE OSVJEŽAVA
TOČIMO NA KRIGLE

za šankom šefica veselo pjeva pozdravni
song: *freedom's just another word*
for nothin' left to lose...
a zatim puni krigle, vadi ukosnice, olovke
i tako to... mi .slavimo tvrdo pušenje
živjela, draga moja!
živjela mi od šupka do pubisa, krvlju ispisana
erotska potjernice
yeah

s tobom je sve o. k. nisi mongoloid, širiš
mjesto gdje evolucija natapa bijeli mako, gaćice:
puteni otpad. oblačak pada kroz pamučni
zrak... jezik-dirigent ljubi poplavu i mali
gromobran; u stresovima užarena hladetina budi

zaspala
sunca, reprizne filmove: slike and poze ljupkih
fukova... o, da
na crvenim tapetama moja debela draga
yeah
bijelo platno tka

pušim te, pušim ti i u crvenom stanju
sav mesarski ponesen, tankoćutan u ritmu
ne smeta te, dapače, kažeš mi
gnjurac jesi i sada budi furka bez gnjurka

na blistavim tračnicama tramvaji razvoze sreću
ona postaje u balavom and blesavom cereku
mongoloida
a mi smo gore orgija hemoglobina, od šupka do
pupka, od vrata do prozora
soba je tvrda pušiona bez dima
yeah

SILIKONSKI VRČEVI TUMARAJU

psihoza je slatki video
koji pušta zmajeve, a
slike usamljenosti najviše
se usijecaju u naš um

lokalni heroj stajao je na trgu
republike i masturbirao žestokim snenim
pokretima. u šaci se pjenila ljubav.
oklade su bile njegov hobi. za gajbu piva
učinio bi on i mnogo više.
prije nego su ga pokupili organi
svršio je i dobio okladu. blago se nasmiješio
inspektoru koji je igrao otvoreni poker s
ljudima. odavno se pomirio s time da je
izuzetan. zaspao je čvrsto i bezazleno.

djevojka je marljivo gledala u nebo.
nitko je nije smetao i mogla je proći s
najboljim uspjehom. njene grudi precizno su
lelujale između izloga. pridružio sam se
povijesti i pratio rad lelujanja. mliječni
paradoksi paradoksi upozoravali su da je
od pet do dvanaest. obilje je sličilo na
kanadski socijalizam i malu privredu.
rublje je svjetlucalo romantično jer je
tako najbolje. njene gaćice špikali su
voajeri suhim jebovima. Ilica je podsjećala
na spiralu koja može zaustaviti mlade
bijele lavove. ali kovrčice su svirale
osamu s dvije žute trube. i djevojka će

umrijeti. njene posthumne pičkine dimove
bog će konzumirati astralno miran.

literarni dječaci su vrčevi napunjeni
pivom. mjehurići pjene njihovi su najbolji
tekstovi. lutaju ulicama, utrinama, stanovima.
traže mali zimzelen identiteta. svaku večer
kažu: jutro će promijeniti sve.
treniraju *Schank-jogging* i bude vjekovima
usnule djevojke. svakoj uvaljuju po *joint*
mirisne erekcije. puna su im usta zraka
pa i pustolovine. kitovi plove kroz uske oči.
svaku večer kažu: živio život.
kad bubri salo uštrcak osvježava noć.
fontana virusa čvrsto pršti. ne čudi se.
čak i njihove metafore ostaju same kao i
milicionari kad su dvojica u jednom paru.
njihova literatura jaše u kožnim čizmama
na periferiji prerije. kad oni stignu svaki
grad je manji. ali grad kao i obično
redovito bljuje taksiste, doktore, čikove
i ostale neobične proizvode. kad ugasle
cjepanice marširaju individualnost
krovovi pucaju od smijeha. za to
vrijeme prave kurve sanjaju texas kao
naftne magnete. zato pustinja i može biti
platno sabrano u dine. vrlo dinamične.
ja sam žuti krojač raspoređen aktivno.
žalosno promatram crvljive tulipane. tugu
ugrađujem u škare koje sijeku predrasude
na uske crne trake. svakom dječaku vežem
po jednu i kažem da nije lako biti mrtav
plus neurotičan. a literarni dječaci lutaju.
s osušenim penkalama furaju se na svoj *art*
u glavi koja je *image*. ona razbacuje maglenu
vunu - estradne grčeve. i tako nestaju
beduini zagledani u urbanu dosjetku.
ali postoje pravi jahači imaginacije. to su
moćni bubnjevi koji žive od tišine. ponosni
gubitnici su ono najbolje što jedan grad
ozbiljnih krovova može ponuditi. kad to
shvatiš i pekmez ima puno bolji okus
a jabuke svileno tkivo.

MEKA OKIDANJA STANDARD

kad precizno lista asfalt
ljeto je najpotpunije doba

prvo
volim gradske i međugradske autobuse.
u njima katkada vlaže sjedišta.

tako sam ti jednom masirao ljubav
sve do kutnjaka.
bus se zanio - šofer se čudio.
snažni osjećaji u stanju su učiniti
sve moguće.
o tome pišu antologije: u njima mraz je
apstraktna imenica od koje ti nije zima.

drugo
u domu sportova *Paco lucidno* razgovara
s gitarom.
slijedim glazbu mokrim prstima.
miris tvojih gaćica upozorava koncert
da se svijet sastoji od mola i dura.
užas, užas
šapćeš obožavajući moju muzičku pismenost.
ima li na svijetu išta ljepše od ovoga?
pitaš me mutnim postmodernističkim očima.
nema, dušo, ako si dobro ugođena gitara.
padobranci svjetla mogu tada mirno raditi:
komponirati prolazne melodije u hodu
koji je za nigdje
gdje stanuju slatki automati.

treće
koža je napeto srce. jedemo puls
dok bubnjar mudro siluje drumove.
slatki automati puni su romantičnog
sadomazohizma.
kao i kornete ništa ih ne može spriječiti
da se rastope pri prvom lizanju.
zato volim Zagreb - grupnu slastičarnicu.
u njoj je sočni porno razvio tvoju dušu.
običnu kao što je onaj utorak
kad su padale improvizacije.
inje je ubrzano napustilo aortu jer više
nije bila djevica.
čak i u februaru korneti su kratkotrajni
topljeni glamur koji uvijek misli da je
ljeto na izmaku.

sve ostalo je psihologija gnojiva
nema kraja. ovo je samo mala topla
pauza koja se smije

MISA CRIOLLA

mali ponoćni *down* s plavim anđelima

djevojke su i ove godine dobro rodile
ipak, samo sam tebe volio

ponoć, to je naše vrijeme rekao si i

često obogatio mesnate bilance. sveta glazba
pretvorila me u svijeće. ja sam vjernica
noćnog nigdje. moj mali mehanizam vedrine
stavljam ti u usta: prave misionarke
dogorijevaju u praksi. prošlost je razorena
duša i samo hrabri studiraju psihu. ove
noćne molitve obuzdale su kolektivni
kretenizam. pri ruci je pozirao užitak.
na mahove obradovala sam se kao ništa.
i onda si bio isus i ustrajno si radio na
meni. postala sam svetica: vesela i
izmoždena pionirka. obožavala sam misu.
prebirući te kao krunicu u katakombama
na tvoj kurac nanizala bih
kyrie, gloriju, credo, sanctus i agnus dei.
dok smo mi trenirali službu
napolju su nevjernici proizvodili novi
radni dan. tvoje janje malo pred zoru je
jenjalo. zaspalo. ruže su postale san.
ali jedne noći usred mise banuli su plavi
anđeli odjeveni u nevine uniforme neba.
ogromni Hasan, strah i trepet Maksimirske
šume, i njegov asistent zvan neupadljivi.
revolvere su nosili prokleto nisko
a voki-toki nepodnošljivo visoko, jašta!
čelično plavim očima bezlično su proučili
naše osobne karte. siva izmaglica obavila
je njihova snažna čela. muk. onda je Hasan
odlučno protisnuo: lični i slični kontakti
u privatnom stanu nisu zabranjeni. otišli
su bučno i dostojanstveno. svjesni velike
odgovornosti .isijavali su red i mir. sve je
podsjećalo na strogu dijalektiku. anđeli
čuvari nikada nisu znali za milost. isključio
si gramofon. molitvu smo dovršili u tišini.
ja i ti koji jesi. zauvijek sam posvetila
ime tvoje na sveta tri kralja. poljubila sam
ljubav i nasmiješila se. mise su čekale u
redu. amen!

GRAM DODIRA

(fatamorgana B)

rub bure - brid vjetra
rida pokretljivi plač
papile grize
sol
(sezona je ljeto u paklu)
- zona putene vune
- škrgut vampira
alka vratova - pir kala
- ekskurs o koži

skutreni nokti jutra

sve postaje vir dirke
(puna riva nemir-jebova)
koja dira ruku
guz
ili rame
a gram je *jedinica u školi vremena*

KOLUT PROVJERAVANJA
(fatamorgana C)

kao prije
fini trpni plavac muke
nestaje u žilju vena
u kapilarnoj glazbi
u trombozi svijesti

kao kasnije
tvoja odvratna rupa
ima oblik istrošene
tramontane
bazdi na kolomaz brojnih ratnika
koji su u njoj svjetlali oružje
sjeti se:
Crveni Kmeri u trku

kroz venozno plavilo
kroz Marilyn Monroe

uvijek
ti si *tijelo*
(ipak, riječ izbjegava stvar)
i tako se tijelo ne može
utvrditi

GLAČANJE GLEČERA
(requiem)

rastegnuto:
- opijelo tijela dovršava put –
(materijalističko čitanje tijela)
trupu ponestaje truposti
u nama sivi i tanki ćilimi leda
kao istanjene magnetofonske plahte
istrošene harfine strune-tralje
se talasaju
terasaste malje umora.
umaramo se
sve glatkijim limom
(gdje su fine runske ralje međunožja?)

hladni pasteli noći.
to su naši
glečer-dodiri
suhi štapići dosade
to su requiemske note zanovijetalice
crne ure njihalice
kazaljke hujalice
kurvice Vremena
gdje li je ritam
tam-tama
krvna partitura erekcije

simo-tamo udaraljke: uh, uh, huuuu
ah, ah, haaaa
joj, joj, joooj
hrrrr
jaaaaaaaahhhhhh!
gdje je turni reks-udarač?

- ne možeš više raširiti ljubav
erektivnim drajfovima
- postelja je bijela putanja lijesa
truli sanduk sjećanja
lutajuće rulanje smrti
smrtvljen hitac
utaman
na posljednjoj crti
crvenog grafikona
postelja označava
bijelu nevidljivu točku
rupicu
kroz nju odlazi postojanje.

glačati glečer
znači večerati rublje Arktika
ugašenim glačalom
postati led
u kristale odlutati
nestati
odglačati

NOĆNI RAD

Teško je biti bog
jer to je velika odgovornost
Razvrstati bitno od nebitnog
kruške i jabuke pomiriti
u pobjedničkom voćnom kupu,
iznenaditi Sotonu pravodobnim
vražjim odlukama i otkriti
grijehe svetaca,
iz nereda spasiti dojmljive stihove

i gipka tijela od zaborava
ispraviti krive rijeke i biti
elegantno predziđe kršćanstva
okopati urbane gredice i unijeti
ekološku svijest u zaostale članove
božjeg naroda
izvježbati neprolazno
prolaznim sredstvima
komentirati smrt pod mrvicama
jutarnjeg snijega
kad već curi raspored za novi stari dan
ljubav i seks proglasiti jednim
bez bojazni da te proklinju
tankoćutni dežurni licemjeri
za vrijeme nedjeljnih misa i ručkova
ujediniti pesimiste i optimiste
na zajedničkom projektu nestajanja.

Da, teško je biti bog
jer to je velika odgovornost
Teško je biti bog
i raditi čitavu noć
za šaku stihova.
i biti umoran kao pas za opći spas
i biti vapaj i biti psovka
u ustima pogana podanika.

Dan je varljivo spasenje
dan je uvodna noć bez milosti
za doručkom već leluja bolna mjesečina
visi jestiva luna
na okrepljujućem izlasku sunca.
u glavi boga
lunatici muče rime sve do zadnjeg sloga
i dnevna rutina je bijela od usijanja
i velika je to slava biti rob
vlastite svemoći i blistati u nemoći
ubijati se noću, uskrsnuti danju
sa šakom stihova: vječnim buketom,
vječnim buketom za treću smjenu.

izvjesnosti dana su plodovi noći
lice i naličje stvoritelja.
Teško je biti bog
i biti umoran kao pas
i biti bog i biti pas
za šaku stihova: vječnozelenih dionica
dana i noći, i noći i dana.

URBANA KĆERKA

malo je reći
da su velike sobe njezin hobi.
kobna je privlačnost arhitekture.
u neizvjesnosti Venecije
i ona je posrtala
kao popularna psihička moda.
gotovo se utopila u jednoj
sporednoj ulici
punoj opojne tekućine.
pletenim jezikom pokušala je pjevati
mirno teku kanali
još mirnije teku suze.
cvjetanje mora
doživjela je kao zanosni laici
akademski stupanj ništavila.
uzviknula je: proljeće u vodi,
proljeće u vodi!
inteligentnim očima
otvorila je sezonu i šampanjac.
na živopisnom engleskom
rekla je da me voli.
ljepljive alge lijeno su visjele
niz njenu sudbinu.

smijao sam se do dna
i poklonio ti dalekozor
za pozorno motrenje uzdaha.
gondolu sam pretvorio u
događaj koji nisi mogla pomilovati
svojim nehajnim pristupom.
bože, u tvojim očima cakli
još uvijek drobljeni asfalt.
njime presvlačiš srce
i ostale temeljne rupe.
obnaženog pupka bez osjećaja
mamiš usamljene đake, frustrirane
studente, penzionirane prodavače
krava i prigodne mesare: stručnjake
za debelo meso, sela i gradove.
bože, uozbilji se barem za Božić!

što je to život
bolno je pitanje
za svaku urbanu kćerku.
oznake na putu
ističu karirana proljeća
u kojima se ne snalaziš
puna raznobojnih prezervativa.
sanjaš paralizirani ljetni znoj
i ozbiljna noćna kupanja
s malo čudnog mlijeka na koži.

sanjaš intelektualno lice s ožiljkom
ti, urbanizirana, stilizirana
kao da slutiš put do slave.
malo je reći da si samo djevojka
samo orgazam i orhideja
u potrazi za svježinom.
ti si urbana kćerka
sa usahlim roditeljima u mozgu

LEOPARDI SU ŽDERALI JORGOVAN

najdraža, za sreću je potrebno
svašta i sunčana koncentracija,
malo povijesti i malo konjaka.
iz povijesti uzmeš hladan um i
djevojčicu sa žigicama pa imaš
plamenu renesansu. konobari tada
diskretno klize unazad. dodaš
zatim svinjsku mast i sve dobro
podmažeš i demokracija uspijeva
u neurednim gredicama nužnosti.

pojedinac se mrijesti u slobodi
kao individualnost u zavjetrini.
katkada zapleše salsu, skuha
špagete, svrne u narod sve u
namjeri da ostavi dojam gipkog leoparda.
magični realizam: to se ego runi
pri pokušajima popularizacije.
sunce troši kožu
za doček voljene osobe. kolači
su uvijek u pokretu na Silvestrovo,
na Valentinovo, na sajmu, na aerodromu.
hombre, jebi se! ništa više nije isto.
čak i prosjaci prose kulturu, mole
boga i klimatiziraju nebo.
nova jutra, novi jarboli u marini,
nove djevojke ispod čekića, nove
pjesme u novom sladoledu od vanilije.
nije ni čudo što se osjećam.

nije čudo što mi se u vršama ukazuje more
i u njemu lijepe imenice i pridjevi:
Zagreb, Venecija, Brač, skliske
ribice Dalmatinke, blago izbuljene
jastučaste crne čarobnice.
moglo bi se reći
da neobuzdano vršljam
s gipkim egom kroz meke zore
kao konceptualni kurac
u revitaliziranim snohvaticama
ljepote: tople profesionalne juhe za

neprilagođene ljevoruke zvijeri.

na rubovima noći
jučer su leopardi žderali jorgovan.
danas, usred ružičaste zore,
liznem na tvojim kapcima
probavljeni početak i proljeće.
uzalud tražim okus stida,
ljupki začin za brzu malu smrt.
nema ga. da, dobro je činiti dobro.
renesansa je počela uz miris alkohola.
renesansa je počela s jorgovanom.

SENTIMENTALNI GLAS PROROKA

vjerska tišina
neizbježna je u lošim skladbama.
zbog toga evo ti blage vijesti:
ja sam onaj kojega ćeš sresti
na rubu bljedila.
ja sam glas onoga
koji viče na koncertima
jer želim nadjačati preglasnu tihost
usporenih idiota, prašinu u nastajanju.
znam, borba protiv prašine je uzaludna
ali moje je područje ono nemoguće.
na tome radim u slobodno vrijeme.
ja sam tvoj osobni prorok, vrlo nestašan.
bit ću u tebi i onda kad izumru
tvoje obilne, raznovrsne menstruacije.
izliječit ću te od depresije
i naglih trzaja melankolije.
tada ćeš veselo koračati kroz dječake
i pjevati jazz tamo gdje je noć,
tamo gdje žive bogati beskućnici.
zborno pjevanje nije za tebe.
njega pjevaju buduće sirotice,
nesretno udane žene iz razorenih
popravnih domova i loših kuća,
invalidne majke koje će rađati
ciničnu djecu sa jakim osjećajem
za autizam, komunizam, fašizam
i potrošačku psihodeliju.
daleko si ti od zbora, istina se pjeva solo.
znam, čuo sam te u kupaonici,
slikali smo mural s altamirskim usnicama:
nježnicama na plavoj pozadini.
od tvog glasa boja se
tjednima nije htjela osušiti.
a nabacila si tek nekoliko vokalnih skica.
ti, dušo, moja žensko-muška ljubavi,
pjevat ćeš jebeno dobar neuro jazz

ravno iz pizdine sukrvice u altu,
dritto iz promuklih jajovoda u kontraaltu,
direktno iz naboranih muda i blistavih
jajnika proljetnog lirskog soprana,
efektno iz jaja u nojeve glave
skamenjenih prinčeva publike.
i ja ću te slušati. zamotat ću
vječnost u tvoje nabrekle glasnice.
oduševljeno ću drkati ispred podijuma
kao Diogen u punoj snazi
okružen surovim grčkim kurvama
sa smislom za poeziju.
pjevat ćeš takav jazz od kojeg će se
Eskimi istovremeno smrzavati i znojiti
slušajući tvoje sirene
za uzbunu u preponama,
tvoje kompaktne pločice kaosa,
doručka, piva, konjaka i vrućeg sladoleda.
ti bi mogla otpjevati i prvi orgazam
nesretne nimfomanke od 60 godina.
kada ti zapjevaš vječni neuro jazz
pojanje svećenika i ostalih majstora pjevača
bit će tek tiho zujanje pustinje
a riječ pape tek pokušaj:
mali nedjeljni *solfeggio* za djecu kaosa,
za umobolnu djecu suvremene brzine.

REFREN MAGLA

svaka životna pjesma žestok je
trzaj smrti koja želi živjeti.
vozi po rubu nikad usahle ruže,
nosi odjeću od bijelog praha.
to je šećer, ljepota u nizu,
smrvljeni ugljikohidrati događaja.
to je užas sjebanih kristala:
prolaznost bez cjeline trenutka,
avantura otmjene nostalgije,
mrtva koncentracija vremena,
vrijeme uvijek vrućeg pepela
za uzaludnu pticu.
ako ne čuješ jazz i maglu
ti si sjajni invalid na tržištu modela
ili abortus komparativne književnosti.
molim te, budi heroina na konju
jaši prema izlasku sunca i sjećaj se
zalazaka, svakodnevnih umiranja.
dok jašeš, slušaj jazz i maglu, slušaj
njihove oči sa iznenadnim suzama.
znaš, zamagljene duše iz kaosa
najjasnije vide glazbu,
lijek za okrutna srca u međunožju

FATALAN ČOVJEK

ja sam jaki idiot, fatalni muškarac.
ponekad siđem
sa seksualne staze slonova jer želim
ukrasiti pravu proljetnu djevojku
bez kućnog odgoja i religije

kad sam te ugledao
odmah sam napustio dvije mrtve djevojke,
dva urbana pobačaja, i skočio u tvoje oči.
kada sam te ugledao
ti si pokušavala oživjeti
još jedan zamagljen tirkiz
izgubljen u mozgu sušnih traperica.
krizu u jeansu i zvijezdama
promatrala si stisnute pičke,
kamenih vijuga i izbuljenih zjenica
sa zadnjom cigaretom
i sedmim katom pred skok.
išla si prema željezničkom kolodvoru.
stil: Ana Karenjina hita na vlak.
pogled: sv. Juraj ubija zmaja
na Trgu maršala Tita u Zagrebu.
stani, kažem, samoubojstvo je
higijenska navika romantizma,
a ja te želim prljavu i zdravu i mladu i
staru u dječjoj dobi odlaska na groblje.
i povedoh te u sunce
jer nisi bila u sukobu s bogom
pokraj cvijeća što korača.

NOĆ OPET KAPLJE

noć opet kaplje.
pokvarena je božanska pipa.
opet ću staviti srebro na kapke.
ja sam urbana Saloma.
da sam barem afrička vuna.
opet ću plesati sama
u crnoj prozirnoj spavaćici.
odavno su pali svi velovi
s mojih očiju.
bože, to zato što sam morala
plesati s mravima.
da, opet ću staviti srebro na kapke.
ludog li dana!
muškarac s knjigama i tikvicama.
čista komedija zabluda.
to niti Borges ne bi smislio.

idu li uopće knjige i tikvice zajedno?
pa nije mi danas rođendan.
ako možda i jest, za dar žudim
zvučno umjetničko djelo.
recimo priču koja će barem
naslutiti moje postojanje,
koralje i alge u prostranoj
ali tijesnoj sobi mojeg djetinjstva.
ali ovo je urbano ognjište.
ima li uopće ovaj grad muškarca
koji ne poklanja prosječnost,
rutinske darove kaosa
prije odlaska na spavanje
u malu i veliku smrt.
ako ga ikad sretnem, reći ću mu:
više nisam slatki automat autizma.
dođi! ja sam sada veliko veselje.
priđi! moje ime je grešnica.
uđi! ja sam plesačica i grijeh.

NEURO NOĆ

samo trenutak da ugasim
strast i lunapark, poznato
zabavište pune mjesečine.
a sada slijedi odmor
zadovoljenih lunatika.
crna učenice, nastavit ću tamo
gdje sam stao kad smo
blagovali večer na balkonu
i slušali jazz, grimiz na usnama,
vino i smokve bez lišća.
mila, ja sam Kairos, izazivač
muze i dobra navigacija kroz
krizu drugih. za to vrijeme dok
izazivam muzu, češkaj mi
svilenu kožu.
naoštri noćne nokte,
fatalna djevojko kružne radosti.

ZOO HORIZONT

sjaj u tvojem oku
to je svjetlo pustinjskog grabežljivca
koji ne misli na porijeklo vrste
u danima kad razbijaš mobitel o zid
tvoja je kosa zaigrana nevina nemirna
kao da je izvan ovoga svijeta
kad stvarno poludiš osjećajući besmrtnost
tvoja samoća kupuje igračke
mikrovalnu pećnicu, na primjer,

iz nje s osmijehom hijene vadiš konzervu
dok ugrijani losos, alfa i omega radosti,
plače od nostalgije za igrom

na sve strane rad i ludilo
čvrsto tkanje Babilona i Biblije
na putu za apoteku uvijek si sama
u očima tvoje uzdignute ruke k nebu i kemiji
ti jedina u gradu bananu jedeš žlicom
čokoladu vilicom, sladoled nožem
u rano jutro sita sjedneš na svoj novi bicikl
i tražiš slobodu na ulicama

zatim se ošišaš do kože
blijeda i ćelava obraćaš se galebovima
oni čiste morsku pjenu s krila i slušaju
klikćeš *nikada neću raditi na pokretnoj traci*
treba biti agresivan, zgrabiti ono najbolje
modro nasilje pretvoriti u program
ja ću glavom i kroz zid samo da se
probijem do lunaparka i poezije
galebovi te gledaju s nerazumijevanjem
odmarajući se od svakodnevnog letenja

naglo brizneš u plač
privijaš se uz mene
grlim tvoj crni led u prsima koji ne možeš
otopiti tabletama kletvama molitvama psovkama
želim te razvedriti našim iskonom
trčimo u zoološki vrt i gledamo životinje
ispred kaveza s majmunima
stojimo satima nepomični tihi
zatečeni prepoznavanjem srodnika
divimo se našim prošlim očima bez povijesti
u kavezu je proljeće, sloboda u punom cvatu krvi
veselje, skakutanje, slavlje mišića i inteligencije
bestidni spolni nestašluci na otvorenom
radost igre koju smo gotovo zaboravili
uz kruta pravila življenja i umiranja na slobodi

na horizontu titra zaigrani iskon
sretni majmuni bez ponedjeljka
titra i naš povratak u smijeh bez prave radosti
vraćanje u rad i ludilo

SLASTIČARNICA PRINCESS

u svakoj glavi sjaje krhotine šećera
neuroza je slatka i zarazna

ušao sam u princezu
i naručio kolač od oraha

ja sam ironičan moderan gladan
želim slastičarnicu
estradno čudovište u centru grada

jedem kolač i gledam se u zrcalu
to je jedino lice koje ne mogu
vidjeti bez tihih alata trenutne izdaje:
stakla zrcala fotoaparata kamere
zaljubljenost je počela s bonacom
medijem za navodnjavanje gubitnika
svaki dan neugledno cvijeće neskromno živi
a bijeložuti narcisi spuštaju glave

je li nagnutost u sebe dovoljna za sreću?

ulazi opća djevojka u retro kaputu
ista je kao mama, ista je kao baka i prabaka
oči joj sjaje od žudnje za sobom i šećerom.
priča kaotično, nepovezano diže obrve
njezine oči nemaju središta
zovem se torta, pusti me na miru, luda sam
pijana, psihotična, nakon premijere pojela sam
sve male sendviče u Hrvatskoj
i popila sve vino iz ružnih plastičnih čaša
nikada nisam bila pristojna
u beznadni bezdan svojega vrućeg spola
strovalit ću i djevojke i mladiće i predmete
oblizujući vlastitu seljačku dekadentnu šminku
svojim crvenim univerzalnim jezikom

uvijek je kasno
sami smo u slastičarnici
na pustom galaktičkom ledu tamnobijela
prostranstva slatkoga
sjećanje treba stvarati sada a brisati poslije
inje se polako pretvara u krijesnice i obratno
držimo se za ruke, siti smo, drhtimo bez identiteta
dokumenti su tlapnja
izgubljeni smo u slatkim suzama

BALZAM ZA USNE

ne mogu sebi više dopustiti
luksuz političke korektnosti
na javnim mjestima povraćam od gađenja
većina posrće u potrazi za televizijom
kontejneri skupljaju otpatke kratkotrajne sreće
ljudi bez duha paradoksalno
završavaju u ludnicama
zato idiotima treba govoriti istinu
čak i na visokim položajima
gdje rijetki zrak ne dopušta spoznaju

lijepo je izaći u milenijsku šetnju
parkovima i promatrati politiku
bogati izgledaju zdravo i arogantno
siromašni su debeli i ružno odjeveni
ni jedni ni drugi ne čitaju uznemirujuće knjige
religije su glupi mitovi, veliki programi beščašća
iz kojih curi svakodnevna sapunica
ubijanje je staromodno zaostalo retardirano
ne postoji tajna
teških tišina i pretilih žena
svaka površina je jednostavna
svršava u hladnoći kao nabrano gorje

daj mi sada neki lakomisleni oblak
odvedi me na izlet u šoping

ona me vodi na izlet
ona mi se sviđa. neka se zove Ana.
sviđa mi se njezin baloner
podsjeća me na onaj iz filma *Casablanca*
i na crnobijele fotografije prirode
sviđa mi se i Anin erotičan pogled
to je napredni pogled na svijet
koji se urušava svake sekunde

sviđaš mi se. zašto si poremećena?
zašto neprekidno urlaš na kućne ljubimce?
Ana odgovara: *teško mi je živjeti s malim mržnjama*
iscrpiti sebično svaki plavi cvjetić
i baciti ga u kantu za povijest
teško mi je potonuti u stvarima
veliki trgovački centar pun je
ushićenih boja oblika cijena
potraga za identitetom
najžešća je u toplim džepovima
uvijek moraš kupiti nešto što te podsjeća na ja

biramo nešto što će brzo nestati
kao nirvana, biramo balzam za usne
mažemo ih prozirnom otpornom vlagom
ljubimo se divlje
pored police za mrtvo meso
cijenimo samo filmski poljubac izvan filmova
u kojima blista privid
jasnoćom običnog dnevnog boravka
naši poljupci znaju:
životi su dosadni
ako su namješteni klasično

balzam je neupotrebljiv za nas
žive istinoljubive krhke jake vlažne ljude
balzam štiti samo korektne zaštićene usne

samo one koje su čvrsto stisnuta mumija
bez obzira na godišnja doba i metafore

NIKAD NISMO BILI MODERNI

U mraku su naši tihi krikovi.
Uzalud tražimo svjetlo.
Umjesto njega kupujemo struju,
žarulje i svjetiljke sa sjenilom.
Uvijek se moramo osloniti na skice, na prosvjede
i akcije, možda na besmislen crtež, nikad na cjelinu.
Cjelina je nedostižna u mirisu antologije oblaka.
Oni ne napuštaju nebo osim u trenucima odmora
kad izgube bitku sa suncem.
Nikad nismo bili moderni.

Pothodnik blista od glatke čistoće
po kojoj se gužva gomila ljudi
sa zemljom i livadom u očima.
Pretvaramo se da to jesmo,
ali nikad nismo bili moderni.
Mateja, svi ljudi imaju tu pogrešku
u svojem biću: staromodnu plavu boju smrti
u crvenim venama.
Nikad nismo bili moderni.
Mi smo naivni, ponekad nevini.
Nikad nismo s pažnjom čitali elegije.
Nikad nismo s pažnjom čitali bilo što.
Ne možemo spoznati svijet.
Svaki je cvijet pretežak
zadatak za naš mozak.
Nalik smo neobrazovanim proždrljivim galebovima.
Oči su nam spremne za sunovrat u zbilju.
Mi smo predatori.
Konkretno meso naš je cilj.
Nikad nismo bili moderni.

Mali svemir Pothodnika. Ispred supermarketa
sagnuta studentica kroatistike Mateja traži ključ koji joj
je ispao iz džepa na plavim poderanim trapericama.
Iz njezine oble stražnjice nehotičan zvuk raštimane violine.
To je od muke, kaže Mateja. Dodaje da su ključevi
najružniji fenomen civilizacije koja nije upoznala slobodu.
Pomažem joj u potrazi. Nismo našli ključ.
Utjehe nema.
Poraz treba iskupiti odgođenom nadom zaborava.
Kupili smo u Konzumu dvije boce gorkog pelinkovca
i otišli na Zrinjevac.
Na jednoj klupi dugo smo ispijali klasičnu biljku
razgovarajući o beskrajnom infinitivu "hodati".
Zatim smo hodali do jutra. Bili smo privremeno sretni.
Užitak u infinitivu umanjio je bol prolaznosti.

Nikad nismo bili moderni.

Zagreb je ponosan na svoj asfalt ispod kojega je
obična zemlja, proizvod s fatalnom pogreškom.
Po asfaltu odzvanjaju blatnjave cipele
prethodnika i relativno čista koža suvremenika.
Upoznao sam asfalt.
Upoznao sam strah od napretka.
Usred asfaltiranog straha treperi zaostalost i smijeh.
To je smijeh prividno bezbrižnih djevojaka
iz rubrike "slatke šesnaeste".

Već sam treći put na Zrinjevcu s Matejom
i toplim prijateljem, gorkim pelinkovcem.
Asfalt je isti u svim gradovima. Zrak nije.
Mateja je opet pijana.
Podsjeća me na alkoholičarku Evu,
studenticu ekonomije s kojom sam na istoj klupi
razgovarao o problemima s dizanjem kredita
čija je otplata vezana uz tečaj švicarskog franka.
Patim od *online*-depresije, kaže Mateja.
Mateja još ne zna da je ostarjela
od beskonačnosti blata i vremena.
Nikad nismo bili moderni.
Kakva je to depresija, pitam Mateju.
To je osjećaj praznine
koji te uvijek ispuni kad na internetu
u mnoštvu bića pokušavaš naći sebe, a ne nalaziš se.
Izbjegavaj susrete s internetom, pomislio sam.

Vraćamo se sa Zrinjevca.
Livade u Pothodniku
mirišu na zemlju i gorki pelinkovac.
Nikad nismo bili moderni.
Ostali smo mesnati zemljani lonci
napunjeni seljačkim znojem metafizike.
Iluzije su nam potrebne kao kruh.
Nikad nismo bili moderni.

PSIHOZA

Čovjek je otok
koji nije moguće napustiti.
Možemo samo snivati
odlazak i letenje.
Na mojih rukama nebeski prah albatrosa
svaku veliku ideju
pretvara u sićušnu besmislicu.

Njezin nadimak je Psiho.
Ona je intelektualka. Poput svih takvih ljudi
boji se starenja i sklona je histeričnim ispadima

na javnim mjestima, osobito u barovima i restoranima.
Ponekad u dekolte ulijeva vino ili pivo
i pijano komentira stavove Judith Butler o spolu i rodu.
Pritom zamišlja Judith u žudnim lezbijskim pozama.
Ne može shvatiti bore na licu.
Sklona je biseksualnim izletima u prirodu.
Njezini roditelji doselili su se u Edinburgh
iz dalekih sjevernih šuma
u kojima nema socijalne osjetljivosti.
U njima nema milosti.
U tim brutalnim šumama
ne postoji filijala poduzeća Caritas.

Prvi tjedan kolovoza snimamo se na
selfie-fotografijama.
Prostor nas dvoje je intiman prostor svijeta.
Unatoč našim nasmiješenim licima
to je užasan prostor samoće udvoje.
Na fotografijama samoća izgleda kao kaos
sretne obitelji.

Drugi tjedan kolovoza intelektualka Psiho
napisala je pjesmu *Seksualni sumraci*.
Evo te pjesme.

"Patim od bipolarnog poremećaja,
ali te ipak volim.
U svojem oku nikad nisam vidjela led.
Vidjela sam samo sumrak i strast.
Ti i ja volimo malo sala,
vibrirajuću mast.
Naši seksualni sumraci su bijela ljepota,
uvijek privlačna masnoća."

SEDATIVI SU MENTALNE ŽIVOTINJE

Nakon pet zelenih Apaurina od pet miligrama
Hrvatska izgleda još ljepše kao Lijepa naša.
To je mala zemlja za veliki odmor. Ona omogućuje
užitak u geografiji, nemirnu mladost, nezaposlenost,
samoljublje, samohvalu, samoću, samoubojstvo
i depresivno domoljublje.

Pokraj mene sjedi djevojka iz Austrije
u oskudnom kupaćem vremenu.
Vatra od pjesme na njezinom je licu.
Gorivo u njezinoj kosi je morski povjetarac.
Pobjegla je iz Beča koji nudi nemir,
klasičnu glazbu, lagani valcer,
suvremenu dekadenciju i muzeje.
Kao vlasnica galerije slikama upoznala je
taštinu umjetnika: moćan motor stvaranja

lijepoga u ružnom i ružnoga u lijepome.
Svoj bijeg objašnjava željom za odmorom
od bolne praznine koju je osjetila za doručkom
početkom ljeta. Rekla mi je tužno: "Med, maslac,
mlijeko i praznina: gubitnička kombinacija."
Utješio sam je tako što sam tematski skrenuo
u vedrinu i rekao: "Onaj tko jede med nije gubitnik."

Na Lokrumu Ulrike i ja razgovaramo s paunovima.
Oni ponosno šeću po mediteranskom kamenju
kao po crvenom tepihu Hollywooda.
Ulrike ih zove Mulholland Drive-paunovi.
Slom i svečanost intelekta u punom su zamahu.
Okrajak plave sline iz Mrtvog mora svjetluca
na našim usnama koje znaju da neće kušati vječnost.
Sve je uzalud,
rekao sam mirno toj bečkoj djevojci.
Moja diktatorska mašta, obogaćena u mojoj radionici,
rasprostire se u svakoj turističkoj osobi.

Neshvaćeni postaju slavni.
Banalnost je najjača droga.
Životinjsko carstvo napunjeno je čokoladom.
Iako volim zeleno
nikad više neću piti Apaurine i ostale sedative
nalik mentalnim životinjama.
Slijedit ću kontroverznu uputu prijateljice Ine,
koju je na moj rođendan 2013. napisala
revolucionarnim crvenim flomasterom
na bijelom poklopcu štednjaka
u mojoj kuhinji: "Zajebi tablete, jedi fileke!"
Da, Urlike, ja želim promatrati svijet
bez mentalnih životinja u sebi.
Ulrike, ja želim patiti kao što pati paun.
Sreća je tada jača, veća, bez sapunice i smeća.
Želim patiti bez lijekova.

ZAROBLJENI U MALOM ZLU

Svatko može početi i završiti s Europom bilo gdje.
Ja se odlučujem za fluidne gradove.
To su kućice u svemiru s okućnicama obojene svjetlosti.
U njima navijačke horde osjećaju strah.
Boje se bijelog kamena i inteligentnog asfalta.

Nives i ja ulazimo u Ghetto,
poznati splitski koledž za devijantno ponašanje.
Nesretni radnici i studenti sjede u vrtu kluba.
Na crvenim metalnim psihodeličnim stolicama
broje prazninu.
Split i Dioklecijan ne mogu prepoznati tu žudnju
za učenjem o uzaludnosti vremena

kao ni lahor maestrala s Rive u Nivesinoj obrvi
ili metaforu o dekadentnoj europskoj kanalizaciji.

Nives na rukama nosi rukavice sa smrtnim snijegom,
tu crnu čipku od hladnih pahuljica i glasa lana Curtisa,
tu pokretnu epilepsiju vesele divizije
koja je nekad opsluživala nacističke kurve.
Već sam četiri mjeseca na metadonskoj terapiji,
kaže Nives, i još uvijek sam začepljena.
Fizika je kraljica atletskih disciplina.
Ne mogu srati, moj zagrebački anđele.

Nives i ja ponašamo se devijantno.
Govorimo takozvane proste riječi.
Jedno drugome jezicima utiskujemo
radničko pivo u sreću.
Kaltenbergom vlažimo naša grla
hrapava od tragičnih etno-melodija Balkana.
Volimo taj rub jednostavnosti.
Nepristojnost je užitak.
To je babilonska baklja predaka.
Iz svojih tragičnih grla reći ćemo "da" svakom galebu.
Njegovom osjećaju za cjelinu morske pjene
poklonit ćemo uzdah
i večernju misu u haljini od izdajnički tanke tkanine.

Mlada konobarica, tetovirana pankerica u crnoj majici,
zavidno nas gleda. Možda oplakuje svoje prve abortuse.
Nemarno se odnosi prema narudžbama na pladnju.
To čini čak i za vrijeme književnih večeri u Ghettu
kad književnost pokazuje carevo novo ruho i bez stida
te opisnih pridjeva odlazi u kraljevski i carski zaborav.

Sviđa nam se u Ghettu.
Nives je moja južna heroina,
ja sam njezin snijeg.
Zarobljeni ne traže puno.
Samo malo uzbudljivog zla i dva hladna Kaltenberga.
Onaj tko je dugo hodao Europom
negdje je sigurno sreo djevojku
zarobljenu u žutom snu medija.
Sa snijegom u tom malom zlu.

EUROPA, INDISKRETNA BOLEST RASPADANJA

Lutam Europom.
Glamur starina.
Vijugave uličice
u starim dijelovima gradova.
Psi opće s geometrijom.
Tu i tamo doživim tišinu
prekinutu intimnim zvucima

ili bučnim raspadanjem kontinenta.

Najtužnija su iskustva slomljenih tišina
u Edinburghu, u šetnji ispod čuvenog zamka
i za vrijeme ispijanja čaja u kafiću Elephant House
gdje se rađao neurotični Harry Potter s lažnim
kamenom mudrosti oko tuberkuloznog vrata.
U svim ljudskim očima sve do smrti sjaji pubertet.

A ja volim glazbu, najviše jazz i golu čipku mesa,
čipku koju srce nije zaboravilo kukičati.
Europa je indiskretna bolest raspadanja.

FACEBOOK: "SUOČI SE S KNJIGOM!"

oči su prozori kroz koje gledamo svijet.
njih peremo svakoga jutra. uzalud.

doći će i to jutro kad će zauvijek nestati
voda. tehnologija nestajanja ima svoja
higijenska pravila. profili, statusi, pastusi
i fotosi vrebaju na svakoj stranici. temelj
ljudske slobode je anonimnost, ali nitko
je više ne želi. svi svakodnevno čitaju
knjigu nad knjigama, jer ima mnogo slika,
kratkih tekstova, fotografija, ilustracija,
crteža, šala, kratkih video uradaka i
razne glazbe. otvorena rosa pretvara
se u znojno jutro, u podne, popodne,
u večer, u noć.

na tvojem čelu vidljivi tragovi jutra i kap
znoja puna gnoja. citiraš nepouzdanog
Salvadora Dalija: "Ja ne uzimam drogu.
Ja sam droga." zatim nastavljaš u ritmu
brzih poetskih klikova.

"Facebook je najveće groblje živih ljudi
na svijetu. Oni žive i kad umre kosa i kad
umru nokti. Zombi-ljudi su sretni. Napokon
se i u mraku svojih vijuga mogu suočiti
s knjigom nad knjigama. nebo i zvijezde
odavno su zaboravili. ne znaju više čak
ni kriknuti i razgovarati. njihov Bog je više
Face nego *Book*. sad vlada huk. tihi škljocaji
raznih uređaja: fotografije su postale
autobiografije lica, tijela i profila prije smrti.
Facebook je najveći izum nakon kotača.
Facebook je osovina svijeta. Društvene
mreže otporne su na metke i inteligenciju.
Tarantino piše scenarij za film o njima.
Postaje uzbudljivo. Situacija je napeta.

Prati te 11 tisuća i 253 prijatelja te 320 tisuća lajkova. Možda je došlo vrijeme da razmisliš o hranjenju pčelinjim izmetom. Ta zgusnuta mudrost započela je u osvit civilizacije. Med je globalni antioksidans. Najbolji lijek protiv nepismenosti."

stvarnost je napokon slomljena.
Narcis je priredio najveći tulum
u povijesti nestajanja.

BIPOLARNI BUKETI

neodređenost je zakon koji vlada
na svim razinama, dakle i na razini
stanovanja. bog je jedini problem
koji još nismo uspjeli riješiti.

"Imamo pravo na neinformiranost!"
neka se čuje i ovaj urlik siromašnih
radnica koje zbog nedostatka vitamina
rađaju malformiranu djecu i svakoga
dana kuhaju varivo od TV-tarota i
dragog kamenja.

ja sam skromna djevojka. svaki dan
odlazim na sesije bipolarne depresije.
mrzim biti bipolarna, iako biti bipolaran
znači dobro biti. zarazno se smijem.
ne boj se, dječače iz Pavlove ulice!
biti bipolaran fantastičan je osjećaj. u
sebi ćutiš neki jaki realizam, totalni
ultrarealizam u svijetu u kojemu caruje
dijabetes. čini ti se da upravljaš svim
sukobima. svaki dan ima svoju riječ.
današnja riječ dana je "Riječ". jučer
je to bila riječ "Piksel".

noćas u tvojoj igraonici čitamo knjigu
Fantastične leteće knjige g. Morrisa
Lessmorea koju je napisao William
Joyce. jedemo tvoje vesele sendviče
sastavljene od molekula sisavaca i
žitarica. prozna poetska tišina u pet
ujutro. Španjolska je i dalje lijepa i
razjedinjena. hoće li vatrene stihije
uništiti koridu, nogomet i brojne sukobe
interesa Madrida i Barcelone? k vragu
sve! danas odlazim u Dubrovnik gledati
bazen u kojemu mladići igraju vaterpolo.

čovjek bez novca ne može se kretati.

njegov je najduži domet kretanja sto,
najviše dvjesto pedeset metara. on ne
može otići na izlet, ljetovanje, zimovanje.
čovjek bez novca ne može na Facebook,
ne može se družiti na društvenim mrežama.
za njega postoji samo svijet rada, radova
i gadova. čovjek bez novca je stopostotni
invalid. tužan odlazi do obližnjeg dućana
po četvrt kruha i litru mlijeka. suze se cijeli
život slijevaju niz njegovo mrtvo lice.

u Škotskim brdima slušaš poremećene
pjesme benda The Girobabies i misliš o
svojim izgubljenim iluzijama. nezaposlenost
je tvoje prirodno stanje. u tvojem svijetu
vrijeme stoji u brzini svjetlosti. vičeš:
BUDIMO BRIGADA UŽITKA!

u jednom frizerskom salonu vlada
uvjerenje da bipolarni buketi ne umiru.
zabavno je slušati morske orgulje i
sirene koje pod haubom govore o
smrti kao da je ona negdje daleko,
tako daleko kao onaj čuveni grad u
koji lirski konjanik nikad neće stići.

ako nemaš novca, svaki je grad kao
dogorjela svijeća sumoran. sove izlaze
u sumrak na još jedan tulum. gubitnici
kuhaju gutljaj maslinova ulja u žlici.
siromašni znaju da je sreća u ekstazi
koju treba gutati od ponoći do jutra.
svake subote ujutro ulice Zagreba
prekrivene su nesvjesnim nepomičnim
sretnim tijelima.

nepomičnost je stanje sreće.

JA SAM DISFUNKCIONALNA

uravnoteženost nije moguća.

ja sam disfunkcionalna djevojka.
uvijek govorim pametne stvari. evo
jedne koja slijedi moje gutljaje piva.
prazan pogled nikad nije prazan.
zjenice su uvijek tu. to je pogled
pun praznih zjenica. uz takve zjenice
gradovi ne mogu preživjeti. pitala sam
gay prijatelja oftalmologa je li moguće
ugraditi nove zjenice. rekao je da jest,
ali da ja nemam toliko novca. pa koliko,
pitam ga. 50 tisuća funta. OK, jebeš

nove zjenice! preostaje mi morska
pjenica i moja divna središnja zjenica.

Glasgow. ispred autobusnog kolodvora
Buchanan postavljena je ružna betonska
skulptura. to je sivi betonski sat koji trči.
trčim oko sata oko pola sata. ljudi me u
čudu gledaju. zovem se Carolina Stewart.
moja majka je sa Sicilije, otac iz Glasgowa.
sazdana sam od neuroze i želje za divljom
planinskom poezijom. obožavam zaigrano
planinsko cvijeće. Škotska ima najljepše
brdske biljke. u pubu se smijem kao luda.
kažem barmenu Willyju da je prolazan kao
prolaznost. (u mislima ga zovem Silly Willy.)
on me tužno promatra i natoči mi još jednu
pintu piva. na čemu si ti, zapravo, pita me
Willy. ja sam na finom pametnom alkoholu
koji postavlja bitna životna pitanja. ja
sam divna disfunkcionalna djevojka.
često gledam galebove dok po našem
gradu povraćaju pokvarene ribe. Willy
ništa ne razumije. on je priglup momak
sa Škotskog visočja. u očaju širi ruke,
podiže oči prema nebu koje se, jasno,
nalazi na stropu *puba*. *pubovi* su jedini
prostori u gradu u kojima je nebo uvijek
bez oblaka. smotala sam crni duhan,
kupljen na crno, i elegantno izišla iz *puba*
da popušim cigaretu i razmislim o tome
kako ću kao intelektualna beskućnica
preživjeti zimu u tmurnom Glasgowu.

da, ja sam ta Carolina Stewart, čuvena
disfunkcionalna djevojka. u gradu me
svi znaju, jer sam ekstremno borbena i
druželjubiva. volim sjaj u očima moje
kvartovske prijateljice, divne lezbijke
Aileen McDonald, kad mi, oslonjena na
ogradu svoje kuće, kaže da se samo u
bečkom Musikvereinu nalazi slamka
spasa za uškopljene dječake pjevače.
čini se da je i ona čudna i barem malo
disfunkcionalna. da, ali ja ipak volim naša
alkoholizirana kokainska spajanja. njene
sportske dojke zanjihale su na fakultetu
ontološko pitanje o bitku bradavica, *yeah!*
Aileen i ja smo najpoznatije lezbijke u
Škotskoj. Willy, daj još jednu pintu piva!
strašno se dobro osjećam. danas ću
opet s Aileen proizvoditi sluz i blues.
zatim će doći tuga koju ćemo uz tihe
poljupce sestrinski podijeliti. zovem se

Carolina Stewart. ja sam nevjerojatno
senzibilna disfunkcionalna djevojka.
ja sam otvorena rosa Škotske.

CRNI JAJNICI

sjeli bi na parkiralište Kauflanda iza INE,
benzinske crpke, iz slenga zvane Benga,
i pijući pivo smijali se do otvorene rose.

Zagreb. tama u koktelu. na površini rosa
bez nade. pivska pjena u zoru. vrući asfaltni
mjehurići. depresivne ukrajinske djevojke
traže ljubavne sastanke na otvorenom.

za vrijeme menge najbolje je uzeti kratak
predah i otići do Benge. i svemir voli male
i velike odmore. zato je jednom uzviknuo:
"Dolje škole!" često si ulazio u INU i u
njezinom malom ružičastom dućanu
uzimao pivo, cigarete, čips s paklenom
paprikom i orgazme. ponekad, dok zora
na njezinom brdu Carmel s rudom rudi,
citiraš poznati stih dobrodušne Gertrude
"Rose is a rose is a rose is a rose.", a
zatim i svoj: *"Na ruži je rosa otvorena
rosa."* Nina se tužno osmjehne. vidiš
gorku boru na njezinu čelu. čini ti se kao
da je stigla s neba punog čistog kofeina.
želiš s njom podijeliti svjetsku bol i vašu
zbunjenost, ali njezina oštra povijesna
rečenica razara jutro: "Čuj, ja imam
crne jajnike. Nikad neću imati djecu."

Edinburgh.
zbog glas lana Curtisa atmosfera
podsjeća na prazan Shakespeareov
pakao. Carol je opuštena otkad su
njezini roditelji otišli na ljetovanje u
Nicu. ona nije otišla zbog tebe, iako
voli Azurnu obalu. to ti sad kaže na
Portobello Beachu, dok vježbate novi
zagrljaj na pijesku i gledate zvijezde.
"noćni promet zvijezda", kako se u
naglom nastupu vrhunca destrukcije
strukturalizma izrazila Carol. njezina
živost prelijevala se preko vaše kože
do duboko u noć. pun Mjesec visio je
nad tihom praznom plažom. rekla je
da uči španjolski i dodala: *"El silencio
de la luna."*

jutro je. vraćate se s plaže. Carol treptave kože kaže da je sretna što ti napokon može pokazati svoju sobu u Leith Walku pretrpanu knjigama o psihijatriji. knjige su na policama, po podu pa čak i na krevetu. samo je jedan zid bez police. na njega je Carol zalijepila reprodukciju odvratnog ženskog akta Luciana Freuda i osam crnobijelih fotografija istog poremećenog portreta Francisa Bacona, jednog od onih jezivih portreta glave iz 1948. trebalo ti je pola sata da se smiriš. volim odvratne slike, rekla je Carol, studentica psihijatrije. ona je, kaže, ludo biće puno paradoksa. naprimjer ona je aktivistica, ljubiteljica životinja i zagovarateljica njihovih prava, koja uz povrće svakodnevno jede i meso, sve vrste mesa. najviše voli krvavi biftek na žaru s povrćem i pržene ovčje bubrege. s osmijehom ističe da voli blag okus urina koji osjeti pri svakom zalogaju. pa gdje se danas uopće mogu nabaviti ovčji bubrezi, pitaš začuđen. ima ih na kraju Portobello Roada jedan mesar sklon tradicionalnoj prehrani. kod njega moj tata nabavlja razne mesne specijalitete. tako ponekad naleti i na finu svinjsku slezenu od koje se pravi odličan škotski paprikaš, rekla je Carol. gledaš njezino zadovoljno lice. na zaslonu njezina kompjutora svečano vijori europska zastava. dvanaest žutih zvijezda u krugu leprša na tamnoplavoj podlozi precizno programiranih valova ispod kojih piše: "U Europu, u Europu!" Carol gola sjedi na stolcu i s uživanjem jede svoj doručak. nakon što ti je objasnila što su to fobije, i nabrojila ih, Carol punim ustima kaže da je žute zvijezde podsjećaju na *light* verziju heroina i nehajno zagrize u još jedan zgužvan *mini-muffin* s čokoladom. ti kažeš da te izazovne žute eurozvijezde neodoljivo podsjećaju na psihijatriju, zlato, Židove, dinju, ludnicu i pustinju.

kad su Edinburgh i Carol pretjerali u posesivnosti bježiš Nini u Zagreb. evo te s njom iza INE, iza Benge. pijete pivo iz dvolitrenih plastičnih boca. pogledaš je u oči i jednostavno kažeš: "Nina, volim tvoje crne jajnike. Želim s tobom podijeliti njihovu tamu. Želim osjetiti neplodnost. Napokon sam shvatio: Sreća je neplodna."

Nina te zagrli i dok je Zagreb, otvoreni
grad, izranjao iz rose, reče: "Gladna sam.
Idemo kod tebe na crne jajnike. Želim
ti i danas dati svoju tamnu ružu ružičasta
odsjaja." u tvojem mozgu lom. ugledaš
Ninu kao Svijet. svijet u kojemu si
iz mraka rođen.

POREMEĆENI NARATIV: ALZHEIMER

pusti da umre ono što mora umrijeti.

dolaziš u kuhinju. stojiš pet minuta.
osvrćeš se. gledaš elemente svijeta,
frižider, stol i tanjure. zatim se vraćaš
u dnevnu sobu neobavljena posla.

baciš pogled na srodnike. ne možeš
ih prepoznati. svi izgledaju kao stranci
iz treće verzije Camusova ciklusa o
stranim ljudima. cijela obitelj je na okupu.
baka se smiješi, ne prepoznaje sina.
sin ne prepoznaje svojega sina. sestra
na internetu traži sto godina samoće.
ti se naglo sjetiš kuhinje. odeš u nju po
čokoladne napolitanke, tvojem srcu drage.

pusti da umre ono što je umrlo. zaboravi
sjećanja na sjećanja. čitaj Alzheimerov
poremećeni narativ. čitaj njegove spise
iz kugom zahvaćene Firence. čitaj o
siromašnima, pothranjenima, jadnima
i bijednima. čitaj o ofucanim kradljivcima
biciklā u Amsterdamu. čitaj jednu jedva
zamislivu komparatističku raspravu o
dodirnim točkama Picassove *Guernice* iz
nemirne 1937. i *Campbellove paradajz
juhe* Andyja Warhola iz burne 1968.
čitaj i umri dostojanstveno bez bolnice!

KAFKA, PSIHIČKE BOLESTI

jutro ne može razdaniti zjenice.

svaki dan jedem molekule.
to je moja sudbina. "Hladnoća srca
prikrivena pretjeranim izljevom
osjećaja." (Kafka o Dickensu)
voliš Kafkine dijagnoze psihičkih bolesti
jer su točne kao psovka. negdje sam
pročitao aktivističke stihove koji kažu

da je psovka lijek protiv zagađujuće atmosfere malih puzavih sluzavih mediokriteta, pognutih kičmi i skvrčenih zanemarenih retardiranih vijuga, koji poput kafkijanskih činovničkih zombija ponizno plaze svijetom od rođenja do smrti.

u Zagrebu je 1962. Orson Welles snimio eksterijere filma *Proces (The Trial)* po istoimenom romanu Franza Kafke. Zagreb je idealno mjesto za Kafkinu horor-verziju psihičkih bolesti. Zagreb je također idealan grad za umiranje ideja i otvorene rose.

Kafka i psihičke bolesti najbolje se vide kad se popisuje svijet. sve moguće vrste kožnih jakni. majice s luckastim nazivima. na jednoj ovoj piše: *"Don't trust anyone under 30."* evo i štanda s filmovima, s DVD-ovima, ali i sa starim videokasetama; jedan film samo 7 eura, tri filma 15 eura, a neki su čak i po 50 centi. sve veličine i svi oblici sunčanih naočala, uglavnom potrošno smeće. sve vrste nakita. golemi valovi jeftine bižuterije za one siromašne duhom. sva ova bižuterija podsjeća te na naš svijet, na jadne stanovnike Zemlje i njihov siromašan bižuterijski život, jeftin u svakom mogućem smislu. bižuteriju nose krhki umovi otporni na inteligenciju. ova debela žena otromboljena lica sigurno ima tužan i nesretan ljubavni život. vidim to po njezinim mrtvim suhim očima, bezvoljnim kretnjama i čvrsto stisnutim usnicama. sve vrste donjeg rublja koje možeš zamisliti, s čipkom i bez nje. sve vrste kafkijanskih psihičkih bolesti. u njima noćna mora slavi more koje guta sve tvoje metafore.

uzalud se trudiš. jutro ne može razdaniti zjenice koje žive u noći i za noć.

ALBUM NOSTALGIJA

nostalgija počinje u pubertetu.

u albumu čuvam sasušene kapi rose.
otvorene kapi nosim zauvijek u očima.

ona voli garažni psihodelični rock,
ali u zadnje vrijeme najviše se pali
na barokno ludilo Emilie Autumn.
danas smo slušali njezin studijski
album nostalgije Enchant. voliš je
zato što je ista kao i ti. ima bipolarni
poremećaj. svaki dan uzima tablete
Depakine Chrono i autodestruktivna
je te potpuno sjebana kao i ti. sjeti
se kreativnih povijesnih činjenica.
pjesmu *Smoke on the Water* danima
i noćima slušali su hipiji skupljeni sa
svih strana svijeta na travnjacima
Vondelparka te godine kad je objavljen
album *Machine Head* na kojemu je i ta
pjesma. za vrijeme slušanja albuma
hipiji su pušili marihuanu ili hašiš,
meditirali, vodili razgovore i kopulirali.

moguće je da i mladi ljudi pate od
nostalgije. ona je invalidska štaka
na koju oslanjamo svoju povremenu
potištenost, osjećaj truleži, izopćenosti
i melankolije? nastavi popisivati svijet.
gle fine salame s juga Francuske, ali
i iz Torina, grada poznatog po tome
što je Nietzsche jednog hladnog
siječanjskog dana prisustvovao
bičevanju konja. ta ga je scena tako
potresla da ga je htio zaštiti, pa je
pritrčao i plačući zagrlio konja. zatim
je pao na pločnik, te je nakon toga
definitivno poludio. e, jebiga, kad
dođeš u moj Zagreb i ja ću tebi biti
dobar domaćin; i danima i noćima
vodit ću te kroz album nostalgije.
vodit ću te svagdje. u diskoklubove
Boogaloo i Aquarius da potpuno
poludimo od naprednih glazbenih
sadržaja koji su upravo *in*, a onda u
bar 22 000 milja, gdje povremeno
pjeva divlja Ana Wild, i u klub Sax
gdje je glazba uživo, a onda u Booksu
na književnu večer i dobar intelektualni
jazz.
nostalgija počinje u pubertetu i svršava
u pubertetu. smrt je tek mali predah.

DRUŠTVENE MREŽE

i mreže od svile imaju rok trajanja.

u zanosu neizrecivog kruške i
jabuke su isto. zemlja se stalno trese.
nema dosmrtne slobode.

najbolji alati za trajnost identiteta
i psihičkog sadržaja su blog, *e-mail,*
Facebook, Twitter, Flickr, YouTube,
Instagram, Pinterest i kanalizacijska
mreža svih gradova na svijetu. poslije
ponoći Nina je ponosno izjavila da
je ona brutalna društvena životinja.

popisivanje svijeta prisutno je i na
svim društvenim mrežama. evo svih
mogućih igračaka. sve su tu. od
prpošnog i neozbiljnog Mickeyja
Mousea pa nadalje. opet štand sa
svim vrstama mirisa i parfema, i to u
najrazličitijim bočicama svih oblika i
veličina. od minijaturne, koja ima
samo 2 centimetra, do goleme od pola
metra, u kojoj je, vjerojatno, neka
popularna bezvezna *bingle-bangle*
vodica jer stoji manje od one koja ima
2 centimetra. evo i pržionice krumpirića.
na pržionici piše "pomfrit". različite
vrste bicikala, svi od 150 do 190 eura.
tu je i štand sa stripovima i knjigama.
najviše ima romana. štand s ružnim
reprodukcijama slika, a na štandu
bahato piše: "No pictures without
buying something!" te reprodukcije
toliko su bezvrijedne da ne vjeruješ
da ih itko fotografira, čak ni turisti
početnici. zanimljivo bi bilo znati tko
kupuje to likovno smeće.

i mreže od svemirskih čipova imaju
rok trajanja.

DJEVOJČICA I VRAPCI

moja djevojčica i vrapci se vole.

u osnovnoj školi zavolio sam
rum-štangice. s njima u ruci
zavodio sam djevojčice. najviše
sam se zaljubio u onu koja voli vrapce.

pročitao sam na internetu da i dalje
obrezuju djevojčice. onu koja voli
vrapce nisu smjeli. bio sam prisutan
i držao pištolj u ruci. bio je napunjen
municijom kao ratnička sperma
smjernih vjernika.

i ovoga proljeća moja će djevojčica
razgovarati s vrapcima. u jatima će
slijetati na grane stabala u njezinu
dvorištu i glasati se svojim cvrkutom.
moja djevojčica nije vjernica. ona za
razliku od sv. Franje s vrapcima
razgovara neozbiljno. šale frcaju po
drveću. sad, ne znam, možda je i sv.
Franjo bio sklon letećem humoru.

i ovoga proljeća moja će djevojčica
razgovarati s vrapcima. za mene je to
vijest tisućljeća. bit ću pokraj nje i slušati
njezin razgovor s vrapcima. usput ću
ubrati nekoliko cvrkuta otvorene rose.

Slavo Striegl: POSAVIINA, ulje na platnu

Slavo Striegl: ZAPREGA, akvarel

Monika Herceg

Pjesme

ODRASTANJE

Možda nisam naglasila, ali samoća je bijela i pomalo slana,
očvrsnula u prvom siru
i sve nas je jednako bolio taj pucanj koji je
rasporio jelena
Ono što je moguće iza smrti sledilo se na jeziku i sad gugućem
o životu koji je sklupčano mače i prede u bakinom krilu
a ipak će se razviti u tumor Taj život,
podivljalo tkivo ispod bradavice koje
prerasta domaćina.

Kako da prizemljim seljanku u glavi
Ona sanja da prelazi cijela
u kozmos kad umoči prste u noć,
ona sanja da može narasti iz drške motike
Vidi svoju majku kako skuplja znoj
pod pazuhom kao proljeće u cvijet
razlistava joj se samoća u livadi
I vidi gdje žena rađa izmučeno sunce,
presoljenost ljubavi
U nekom manjem gradu avioni nad nama pretvaraju se
da su zviježđa ljetnog neba
A ovdje se dogodi da sjećanje naizgled
postane magla koja razrijedi osjetila
Uvijek se nekom bjelinom može
dozvati prvo izgubljeno jato
i toliko se puta sretnem da se ne prepoznam
Istina je da smrznuti vrabac u mom glasu
ima krivi naglasak kad prepričava
davni događaj u kojem je djevojčica
prepukla kao zrela dinja
i te jeseni dulja za jednu autocestu
učvrsnula svoju gravitaciju
u pletenicu

ŠAMAR

Djed je, kažu, u mladosti baku privezao za kola i tako je vukao dok se nije otrijeznio
Znao je zapakirati svjetlo i

ubaciti u lulu sudar galaksija
prije nego bi je sabio u mezozoik
da je reptili glodaju do izumrlosti
Kažu da je baka umrla od otumorene ljubavi

Tih dana pravili smo se da nas poklonjeni bicikl
može zalijepiti na rep rakete
Imali smo nekoliko igračaka koje smo šivali kad su im pucali organi
od dječje ubrzanosti
I plavi hrđavi poni koji smo dijelili
Svatko je pomalo uspijevao otići
Kuća je huškala jezik vjetra zimi da nas zagriza
Ulazio je ispod vrata i kroz na rupe na prozorima Stavljali smo stare majice
na prag da mu omekšamo nokte, umatali se u bakine molitve
pa se skučeni u jedan krevet stidjeli jedni pred drugim svega što je raslo
Zakopani pod slojeve odjeće
sanjarili gusti neprohodni srpanj
Ne vjerujem više djevojčici kad zamuckivanjem
ometa antenama signale
da je dugim hlačama ljeti skrivala modrice
da je ljeto pritom bilo potpuno izmišljeno, kao i voda
da je mislila da je tijelo drvena kutija
da je odgrizla nekom prste jer nije imao ključ
ali je imao sjekiru
da nije više bilo bitno jer je ionako sve iscijepano
da je djed više pio nego jeo
da je uvijek bio brži

Noć je era zimzelenosti, savijam se u njen mjehur
Vakuum iz svemira ulazi u glavu Mrak
oboli od mekanog umora Nerijetko sanjam da mi oživljene zvijezde
skakuću u krvotoku Onda zaboravljam
Iz rupa na hlačama
kapalo je višejezično nebo
A u grlu me još uvijek guši planet
i njegove gorke koštice
kotrljaju prazninu

koja se se može i ne mora poništiti
kad upadne u pjesmu

Djevojčica je, kažu, umrla od prešućivanja.

PRVA PJESNIKINJA RASTE IZ KLIPA KUKURUZA

Govorim o jeziku koji je posađen
kao grah, ali se lomi kao triješće
kad ulazim bosa u doba godine
u kojem od zore
okopavamo kukuruz
usred vrele sunčeve pljuvačke

Postavljam djevojčici kameru u trbuh to ljeto
da zabilježim kad se prvi put zaljubila:
Voda se pretvorila u vino kad je s obrvom isčupala hidrofobnog Isusa
Ona ne razmišlja o uzročno posljedičnoj vezi
okretanja galaksije oko srednjišnje crne rupe, centrifuge
i pokvarnog bicikla Njena tuga posađena je duboko
u debelo crijevo s nasljednim tumorom
i čeka buđenje

Uzemljujući elektricitet motikom
usred kukuruzišta smo zapisale:
Tijelo odbija rasti da se ne poremeti simetrija, tako je sa svim
prozorima kad se u njih zaleti
nepažljiva ptica

SVAĐA

U mom jeziku je jorgan
na čuđenje ukućana Travanj
Na očevu jeziku ljute su pčele koje ne razumiju
kako se djevojčica može odjenuti u ženu

Čekam da majka zašije šminku u jastuk,
televizor pretrese kalcij u kostima,
tuga izbaci osiguračе Tad se prelije iz dišnog organa šume
mrak krupno mljeven i začini disanje
Metabolizam ljeta ne može nadahnuti tijelo Ipak,
srcu u kojem ljubav pliva samo na površini kao ulje
okrenem pedale unatrag, preskočim namjeru da ostanem
u svojoj glavi
kad buka udari betonskim pesnicama
pa otvorim

prvu ozbiljnu ranu,
majčin šamar

da u njoj nastanim
razoreno predgrađe
dok obitelj nadglasava ultraljubičasto zračenje
povraćajući
po opranom tepihu
bezobrazne crvendaće

NEVRIJEME

Onda je vjetar zaprijetio da će i nama otrgnuti krošnju.

Imamo ruke koje mogu prerezati tjedan, ali dan je neosvojiva planina, imamo usta u kojima su već gnijezda bespilotnih aviona, ali nemamo sreće, imamo oči koje odškrinemo taman da se jezgra jutra može provući, ali uvijek zakasnimo. Ako je negdje tjesnije od tijela, to je u našem razgovoru.

A prijetnja je i dalje tu. Pedeset kilometara na sat
olujnog zraka izbit će nam težište
puno raspjevanih ptica. Tjeramo ih svađama prije nego grane puknu:
sad je gotovo, ljubav nam je puna staklenka, sateliti izrezuju nebo u slova,
odselite se na žicu.

Kad strah zalije oči, saviješ kičmu do jezgre planeta
pa me upoznaješ sa srcem mravinjaka.
Tješiš me da je svaka grmljavina samo buka sporija od svjetlosti.

Tako hrabar, jedne večeri prekoračio si i mrak
pa slomio nos
o Alfu Centauri. To je moralo značiti
da tvoja ljubav ipak ima čvrst bjelanjak
koji nas može nahraniti.

SVJETLOST

Sklapaš ruku u krošnju i ništa ne ostaje osim
šume na vršku prsta, tako stvari za nama gube imena
i ne znamo više što možemo reći
o češlju o buketu o maslačku o prehodanim stranicama i plastičnoj žlici
u kojoj ponekad pluta lijek za kosti, a ponekad manje gorke imenice
I ne znamo više niti što napisati
osim da su velike ptice slijetale u san dugo
i mislili smo da se nećemo probuditi iz ljepote

Kosa ti odmara na mom licu, neprestano u želji da pobjegne
Kad zažmirim bocka me i štipa njeno samouvjereno tkivo
i pjevušim ti cijeli obzor umotan u nebo
Da zaklopiš oči, da pustiš dan širok i potpun
kao šumska šutnja neka sjedne na zjenice
teškom mokrom mahovinom
I ništa od ovog studenog
punog tempere topline u kojoj se valjaju zbunjene tratinčice
ne miriši na jesen toliko kao tvoja glasna svjetlost
koja se opire usnuću

DEMETRA NAKON UZALUDNE POTRAGE

Zemlja se napučuje biljkama
kad bog rastvori oko
pa planet poškakljaju trepavice
Zapravo, radi se o mojim trepavicama,
ali moram lagati o zaslugama
U meni vrište zametci
i ne smijem popustiti
kad me nasele kao tumori

Noge su ionako nakon potrage
samo slojevi putovanja

Kći, naivno stado bezbrižnosti
Kad diše kraj mene,
beton rezonira s peludom,
galaksija okrzne galaksiju
i lako je od radosti izmisliti proljeće

Kći, razorno nedostajanje
Kad ne diše kraj mene,
oči su ukopane u ozbiljnost
Nosim je svečano i predano
umišljajući da sve staje
s mojom tugom:
svježi zrak ignorira
prisutnost otvorenog prozora,
ljudi se odbijaju pomaknuti,
umišljam da ne izlazi
ni iz koga ljepilo tišine

I lako je od samoće
zaboraviti proljeće

ANTITIJELO

Ovo je posuđeno tijelo
Neboder iznenađen upornošću golubova,
s fasada se trusi mimoilaženje susjeda,
inkasator je u srcu dizala
nenadano dobio napad suosjećanja
Sijede vlasi zarazile su odraz
koji me slučajno zaskoči
iz retrovizora ili izloga

Po definiciji, bila sam prevelika imenica, nemajka
Odustali smo od definiranja ljubavi kao novorođenčeta,
svjesni da nam se može podvaliti i kaktus sličnog oblika
Naše majke, sve vrsne u majčinstvu
zaobljene kao riječi kojima se opisuju mesnice,
majke koje su maštu razvijale u pitu i štrudle,
one su rekle da praznina sigurno ima veze
s mojih shvaćanjem stvarnosti
kao volumena pjesme
Rekle su da nipošto nije do tebe

Držala sam se za tvoje prezime
kao balon za utege
dok se nisi popeo
u grlo noći
Tvoje ruke pohrlile su
u obradive rečenice,
rječnik nedirnutih leđa

O PRVOM SUSRETU PJESNIKINJE I PJESME

Imala sam spremne alate za obrađivanje djetinjstva
i samo što se nisam bacila u gorkost posla
ja djevojčica, lažljiva koštica,
ja majka, neispravna voćka,
prepolovljena raspadom u kompost
za leteće riječi kojima se češljaju
prve naoblake srca
Mogla sam strpljivo na stol iznijeti
pun tanjur laži, preduhitriti pjesmu
i prstom joj nacrtati oči
da ugleda nedjelju ili urednu čitateljicu
Mogla sam joj našminkati samoglasnike,
nagovoriti je da useli
pod perje južnog cvrkuta,
promijeni magnetske polove knjiga
Mogla sam, ali sam instinktivno priznala:
U mojoj glalaksiji zvijezde se rađaju kao abeceda,
u maglicama pršti od glasovnih promjena
Muž mi je prasunce koje grije
moje praznine
okamenjene kao prve fosile,
najveća je da ne znam
razgovarati s ljudima

Tako me u kalendar zabilježla pjesma
kao nesvakodnevan događaj:
Ti si djevojčica čija se fizika ne može slovkati
Ti si žena čija je proizvodnja sreće
neprimjerena podrijetlu iz gomolja

Sintaksu prema meni, kao da te portretiram,
kaže pjesma i posegne riječima u kosu poput kćeri
Premeće pramenove i susrete,
razmješta zagrljaj kao dnevni boravak

Što će oživjeti poezijom
ako ne bubrenje tuge od sitnica,
žena beskonačno razmaknuta od kopna,
pust parlament, opljačkana sela,
glasna tišina izumiranja
koja se jučer skupila
u dječji doručak

CRNINA ILI O PJESNIKINJINOM PRISLUŠKIVANJU SMRTI

Sinoć je izbacila iz pregače u kanalizaciju
potopljenu zjenicu, kost koja ne stane u ležište
nakon cijelonoćnog trenja s tuđim kostima,
odahnula i pomokrila jato nerođenih šarana
Možda netko naslućuje

da je mogla voljeti više
nego stane u dvosobne stanove,
ali sad je samo puna nesanice

Odzvanjam kao njeno središte
kad oslonim uho
na vrata njihova stana

Njena crnina titra kao vakuum
na početku svemira

Slavko Jendričko

Transcendencije

ZALOGAJ POEZIJE

Pijemo kavu
svako malo
ošineš me
posred lica
jezikom
prispodobivim
pastirskom biču
sve bješnjem
ne uspijevajući
od mene
svjetlosnog hica
sebi
svojoj djeci
načiniti
svakodnevnu
smionu
alatku tmine.

NASMIJEŠENA ŽENA

Mogao sam prešutjeti
nitko neće povjerovati
meni ni zimi da sam
s dugim ženskim noktom
duboko u prsima prezimio
u šumi omotanoj gazom
ni dobar niti loš nokat
poput lakiranog zareza
krivotvorio je moj potpis
na unutarnjoj strani kore bukve
premda ni labudice na santama leda
ne ostavljaju tragove kočenja
na kraju ljubavne pjesme
samo poneke neotopljene
grude snijega koje su ugrušci krvi
u venama u koje me upravo
iglom ubada nasmiješena žena
u bijeloj kuti toploj kao svibanj.

ŠKRIPANJE

Ptice lete
usporedno
s balonima
punjenim
ljubavnim
emocijama

na travnjaku
čvrsto
držim
kćerku
za ruku
toplu kao šalica
mlijeka

obzor se
mršti
na obrvama
planine
sikće pun
oluje

u meni
škripi svjetlost
kostiju
svetaca
u zaključanoj
katedrali.

MAGNETNE GLAVICE

Nisam prestajao napasno kucati
na odškrinuta crvotočna
ulazna vrata ogromne kuće
iz koje smo davno svi iselili
tako su agresivni hladni
samo siječanjski vjetrovi
čuo sam glas iz njene prazne utrobe
nikome ovdje ne nedostaješ
povremeno sam noćno sam skrovište
mladeži shrvane opijatima
napaljenim muškarcima ženama
koji se zadovolje stojećki na brzinu
u meni se još samo rosa gnijezdi
plijesan zelena poput tvog lica
ptice selice satjeranih krila u tjesnace
iz kojih poput žaruljica sjaje njihove
magnetne glavice širom otvorenih zjenica
privlačnom snagom preseljenja vjetra
u daleke praznine oceana bez vrata.

PLETENICA

U posljednji noćni tramvaj
uskočila je u zadnji tren

njena duga debela pletenica
vukla se po podu do sjedalice

vezavši mi oči nestajala su stabla
prozori cesta rasvjeta tračnice

crna kapica na glavi s likom
Che Guevare koju sam zapazio snovit

s tankim prorezom između trepavica
prilikom njenog strelovitog uskakanja

u takvom stanju naprosto nisam mogao
revolucionarno misliti na škare svijetlu brijačicu.

TRANSCENDENCIJA

Svaki put se naježim
Kada zakokodaču kokoši
U peradarnicima skrivene
Negdje u slami sijenu

Transcendirajući od djetinjstva
U strahu da sam nesretna
Kopija njegove slike koja oživi
Izmoljena neizmoljena svake godine

Na tuđim punim trpezama
Rakova odojaka škampi
Soli koju je upravo izbacio val
Posvetivši sve što će biti
Objedovano na njegov dan

Ne prestajem se
Grozničavo prevrtati
U vlastitoj utrobi
S blistavim čavlima kao nebo
Od kojih su prsnule ljuske

Ne dočekavši uskrsnuće
Otvorio sam sva vrata prozore
Seljačina ni iza jednih nisam
Našao sebe ni u jednom od jajeta
Komarevačkih zajapurenih ptica.

ODLAGALIŠTE OTPADA S LUTKAMA ANĐELA

Pišem uz televizor
užaren licima riječima
a nigdje na ekranu
ne nazirem ljude
i nije mi se za čuditi
intuitivno sam napisao
nemam inteligenciju
zagrljaja djevojčica
sačuvao sam samo meko
srce koje me nagrđuje
u karikaturu slavuja
dok svojski s ličiocima
sunčevim zrakama
uporno krečim pejzaž
iz čijeg ću vimena
dobrovoljna testna
biološka mjerna postaja
musti loše indekse
premda nisam za cilj
cijeloga svoga života
definirao isključivo sreću
ni svoju niti bakterija
pratilja lutaka anđela
u depoima muzeja
u koje nevoljko
ulaze kustosice
zbog plijesni u
vidu opakih čestica
sna sitnih kapljica
koje su se podmuklo
kasno noću nataložile
poput nebeske kazne
u naivnom žitnom klasju.

FAŠISTIČKA DIVA

Čitajući fotografiju dijagonalno
izvrsno poput kontraobavještajca
sve skriveno u sadržajima tekstova
krema u pupovima njezinih bora lica

nakon niza katastrofalnih zabluda
svih gadnih žestokih pasjih ljeta
koja su mi svojom žestinom isušili
posljednje zalihe krvi u komarcima

u srce sam ugradio puno stražara
od dresiranih pasa do sunčevih čipova
uz sve njih ne može me osvojiti
ni jedna grabežljiva ptica fašistička diva.

NEPREDVIĐEN MATOŠEV DOLAZAK U SISAK

Na polici u podrumu
sisačke knjižnice
iza mene ostati će moje
knjige koje pišem religiozno
čekajući futur nove mrtve
stvarnosti koja je ostala
iza mene u hrđavoj boji
glasova Louisa Amstronga
Nicka Cavea astronauta
Neila Armstronga koji će prvi
nogom kročiti i na terasu
zgrade sisačkog Mjeseca
koju je u zanosu projektirao
Ivan Kožarić nakon Sunca
kojeg je izvadio iz svojih prsa
i otkoturao na ulicu
da ga oboje u crno
na što se on samo frajerski
cinično nasmijao ušavši
s nama dvojicom
u prvi lokal na molitvu
uz čašice jutarnje loze
svjetski sam literarni prvak
u preskakanju prepona
sadržajnih i praznih godina
predvečer doživotno uživam
s Matošem na klupi trajno
usidren u misao iz „Skitnji“
Matka Peića o najljepšem
zalasku sunca u Sisku
da nije bilo ratnih sablasti
koje me dalje potiču
na pisanje transcendenciju
Matoš bi se vlakom
utjelovljen u replici
odvezao u Beograd
nikada ne bi sišao na sisačkoj
željezničkoj postaji 1992.
u ptičjoj metropoli
sjedio bih tako rijetko
s Kožarićem na klupi
s Matošem u Gornjem gradu
siromašnim srcem
priviđajući njegovo
„Prizemljeno sunce“
na oltaru katedrale.

OKO NA VIDIKOVCU

Dok jedem jabuku
Na vidikovcu
Pretjerano emocionalnog
A trenutno ekološki
Čiste duše
Poput lijepih žena
Zavode me na svaki pogled
Preživjeli ciglom zidani
Zadivljujući dimnjaci
Nesahranjenih dostojno
Poodavno mrtvih tvornica
Doživljavajući sebe s njima
Nedostojnim stvarnosti
Premda mi vid očaravaju
Svojim izgledom kojeg je Krleža
Cesariću u šetnji asocirao
Crvenkastim klipovima kukuruza
Ne zamagljuj se oko
Tko mari ako smo
Spiskali perfekt budućnost
Genije u prezentu
Poput mađioničara
Kreirat ću za tebe
Na svim stratištima
Veličanstvene perfomanse ratišta
Uz ponešto sunčane love
Celulitne kraljice strastvene ljubiteljice
Posmrtnih plesova vitezova
S hrđavim mačevima
Baš sve vješto mogu podvaliti
Pod vrhunsku umjetnost
A da njeno oko nasuprot tebi
Ostane posve ravnodušno.

DAN NARCISA

Narcisa nasmijan
žuti cvijet
nije znala
čim se rodila
puno kasnije
preselila se
u simbol molitve
ispovijedanja žena
na javnim
mjestima
natapajući zjenice
radošću iskrica
sa sunčeve kreste
poput ozarenih

amajlija
u lijepim
ženskim rukama
s njima plutam zrakom
nije to sve što mogu
dati ovom danu
šapnem priviđenju
violine
odvuci nas krilima
muzike
na sve strane svijeta
gdje cvatu
djevojčice
poput mjere za sreću.

U SNU, SAMO U SNU

Čini mi se zaljubljenom
da beskrajno slobodan
ne mogu sebe prešutjeti

bez straha od oživljene slike
kako sam padao dok je netom
iza podneva padala noć u bunar

kada sam se izvukao
u vjedru ništa nisam vidio
od mjesečeve svjetlosti

naspavan u njenoj bjelini
s novovjekim nadničarima
ujutro sadio sam ručno krumpir

svaki put na kraju polja činilo mi se
da pijemo vodu iz istog vjedra
koje nas je progutalo sa zmijama.

SJEMENKE SREĆICE

Svakog jutra
noću ugrožena
srca djevojčica
vodenastih
plavkastih očiju
osvježavali smo
disanjem usta
na usta marno
presipajući njima
jedno drugome
plodne sjemenke
srećice
sve dok jedno

od nas nije
naglas viknulo
prva je proklijala.

USKRSNO JUTRO

Njegov je dom
nebesko jezero
predvečer majka
misleći na njega
u vodi zakotrlja
svježe snesena jaja
kutovi usana ukućana
od želje stenju
dobrodušnošću
na njezinim dlanovima
sjaji se prah boja
sladora brašna cimeta
u materiji koja buja
smije se skriven duh
brižnog pastira
dječjih igračaka
zagrlivši patnju
svih nas zatočenih
refrenom zemaljskog
siromaštva
refrenom obijesnog
vlasništva
a kada na tren
između stihova
spustim kapke
silovito opsjednut
pradavnim
osmijehom
prispodobivim
svjetlu žarulje
tako mi se jasno
priviđa slika
Strieglovog raspeća
u sisačkoj katedrali
baš tada majka
nježno udari
dlanom o dlan
sve sitno
prospe se
u duše bajki
s križevima
s njima skupa
bdijemo
do vedrog
šapata
uskrsnog jutra.

DAN POČINJE MOLITVOM

Usamljen s preko
tri tisuće prijatelja
nakon prve kave
zakoračujem na Facebook
sa svim mušicama
uhvaćenima u njegovu mrežu
stalno sam na istoj
stranici Novog Zavjeta
nisam ja izmislio
ni jednu religiju stvarnosti
bez uspomena poetike
postojanja tijela duše
koja podrhtava iz mraka
ne dokučivši ni jedan razlog
utapanja usamljenosti u krivnji.

MOLITVA SLOVA

Napokon sam
u tako mekim
tijelima zvijezda
da gledam s leđa
njihovu svjetlost
koja dolje na Zemlji
u zadahu ispucalih
usnica prekoračuje
njihove strahom
ušutkane pragove
dok muha strvinarka
zujeći poput zunzare
sjedi u nebeskoj fotelji
samilosno mokreći
u sušni pejzaž zloslutne
tišine koju prekidaju
samo kratki vriskovi
svitanja u kojima sam
već zaboravio zašto
i tko sam ovdje
u istovjetnoj boji
krvi slova
upecana vise
na udici moleći
ti nas probodi.

PTICE PROSVJEDNICE

Turbulentni
suživot letova
u dva svijeta
s usplahirenim pticama

u njihovom
mekom perju
domovini je toplo

zimogrožljiv
čujem njihove
prosvjedničke glasove

nasuprot lišajevima
od kojih pobolijevaju
daleke duše rodnica naših majki

tako dalekih
a bliskih
sa zvijezdom
večernjačom

s kojom svježiji
stižem iz drugog svijeta
do praga doma

na kojem se sklupčam
poput ježa
ispolitiziran do bola.

U Sisku, 4. svibnja 2019.

Boris Vrga

Kupa

1.

Njen tok je snažna gibajuća plazma koju oru pramci i korita brodarećih čamaca i koraba.
Na mjestu gdje se sastaju svod i voda, vrani konji i svete krave čija su napeta vimena puna topla mlijeka, taže svoju žeđ, kao na nezaobilaznoj impresionističkoj slici Matije Jame (1872- 1947).
Na mjestu gdje se spajaju nebesni ozon i zemni grgolj, vjetar jarbolima napuhuje zračna jedra, galebovi bjelasaju krilima ko oblaci maramicama.
Na mjestu gdje se u puni krug slivaju jezičak sunca i njegov hladni vodeni obruč, stvarnost se cijedi u sočne dinje i zrele breskve.
Životvorni likeri lijepe se za glasnice jare.
Sve što uroni u Kupu, izroni u dalekim slanim morima.
Sve što izroni iz nje svijetli.
Okupan njome bijelji sam od dana. Po stoti puta, srebrenim se i sijam.
Dok galebovi bjelasaju krilima i pramci oru gibajuću plazmu.
I još jedno moje, neumoljivo, otječe ljeto.

2.

Napaja se svodom da bi galije oblaka razvile svoja smežurana jedra i još mokra moruna na snježno bijelom lokvanju skliski postala obelisk.
Prepuni riba i žaba, kornjača i zmija, rakova i puževa, hladni vokali njezina imena miju me.
S vremena na vrijeme, slično kukmastom rončiću, u kripte najdubljih vrtloga njeno zaronjava sunce. Svaka njegova zraka prosine tisuću skica vrvećih stvorova, no izvor, čiji se srkut stalno vraća na opojan otvor u inju iz kojega je pošao, ne domašuje nikada.
Zato mrmore i romore valovi, matica amo – tamo leluja i povija trave.
Plime i plaveti rastu. Prelijevaju se iz jednoga svojstva u drugo.
U bistre kristale tekućeg ekrana. U sjaj, sjaj, sjaj.
S ove strane svevidećeg zrcala. S one strane bezdna.

3.

U ovom arhajskom pejsažu nema ničega doli obala zasutih snijegom i plićaka okovanih ledom od čijeg me hladnog sjaja svejednako obje zebu zjene.
Tragovi vraninih kandži u zacakljenom cjelcu nalikuju potpisu omanjeg jata, ali u ovoj, injem i mrazom oklopljenoj tišini, teško da je doskora prhnulo ičije krilo ili okorjela u mrzlost, graknula visina.

Duge suhe trske sagibaju svoje tanke sjene da mi nešto kažu, no moje debelim šalom prekrivene ušne školjke, ne čuju glasove njihova vjetra.

Ko dusima splavara, kormilarene niz riječnu maticu, kolaju skliske ledene sante.

Poduprto golim granama i stopljeno sa sivim zimskim nebom, u crnim dubinama moćnih vrtloga grca malo, jedva vidljivo sunce.

Dok se njegov ovalni znamen vrti oko svoga mrtvog sjaja, na obalama ponovno počinje da prši (vije?) hladan plavi snijeg.

Iz velike dubine, u kojoj dotrajavaju nevidljivi oblici, staro mjedeno sidro odašilje svoj napukli zvuk i njegov jedva čujan šum remeti tišinu.

Svijet koji se otiskuje santama, otplovljuje zauvijek.

Pahulje koje mi klize niz lice lede se.

4.

Izdaleka tekućica, izbliza okno.

Stvarnost je prodornija od mašte, stvari su u njoj vidnije i jasnije pa oblici za koje u snovima ne postoje riječi, sami od sebe, do gole rastvaraju se čaške.

Suočene s neminovnošću rasanjenja, u njezinim staklima obistinjuju se ničim zamjenjive predstave i slike: zrnce ikre i žalo sunca, njihaj flore i cvjetasta pismena, produženom kišom ispražnjen oblak i u krila sitnih pjevica izrezan zrak, val čiji šum čuju samo bardovi bubnjića i kojim samo niz vjetar, argonauta brodare duše.

Sve čemu primičem pogled, bliješti jasnoćom.

Nebo opet postaje samo nebo. Voda ponovo biva samo voda.
Puna snage i poleta, jedna posvemašnja vretenasta riba iskače iz nje. Svaki njen izron, kraći je nego hip.

Iskače, pa uranja. Iskače, uranja.

Sve dok ne utonu u vrijeme zalutali puteljci.

Sve dok se cijela ne zatalasa rijeka.

5.

Takvu auru nema nitko.

Od svih izvora u koje se pretače moj govor, njen je pehar najčišći.

Sve ono što zbog sporosti riječi postalo je dostižno i tmasto, niz tobogane njezina odtače se jezika.

Prolistat ću ovih nekoliko mokrih stranica, ne bih li joj studni spoznao iskon, plavičasto počelo u kojem svod i voda, aer i fluid, isto su.

Jer beskraj jednoga, u drugome se prozire. Jer oku koje smjera visini, dubina puni vid. Jer crta koja ih rubi, pripada oboma.

Ako bi tkogod sada hitnuo osti, strmoglavio bi nebesa. U oblake briznuli bi šarani, u mrijestilišta sjurili se ždrali.

Ne gubeći dubinu, oko zemljine osi širi svoj akvarij.

Izoštrena ga svjetlovitost obasjava.

Ispod kapaka, poput nečijeg bila, titraju vali.

6.

U ovoj prozirnosti ribe, čija su tijela satkana od gustih sitnih krljušti, izgledaju toliko blizu da bih ih mogao doprijeti rukama. Peraje i krljušti blješte im poput plamenova.

U vodena grotla, potom u sebe, uvlače glave kornjače. Umorni od vlastitih pancira, ko mlinska kola, na mjestu vrte se rakovi. Svako malo, ostajuć bez daha, izranjaju gnjurci.

Pleterom sastavljenom od milijun očica, ribarske i paukove ispletene su mreže. Gdje prestaje žubor, otpočinje tišina. Poput spužve, u sebe, usisava je dubina.

U duge vitke cijevi zatvara se sijerak čije metlice rastu do visine čigri čija ih težina povija. Vjetar ukršta rogoze kao mačeve i cvatovi iz klipova kaplju poput krvi.

Što hitriji, to je ledeniji brzac, što bridastiji, to je ranjiviji grm peraste trave. Izažeti u ranice, kao ribe na šnite i jabuke na kriške, protiču i dok stoje odrazi moga lica.

Gledam ih i gledaju me.

Dnevne i eonske, vanjske i unutarnje slike.

7.

Kao zrcalo je i moram da gledam tako duboko.

Stopljen s mojim likom, naopako uprisvojen vibrira svod. Za koliko ga noću pridigne plima, za toliko ga danju snizi oseka.

Po plitkim limanima pluta oplođena ikra i vrbovo lišće. Ko žumanjci i bjelanjci razlijevaju se lopoči.

Na mulj i riblju mlađ, larve i mekušce bazdi dubina. Na dnu namreškanog ekrana, grgeči u pletaće igle zrakaste kostriješe bodlje.

U mrežnicu oka ponovno uranja grad sa crnim carskim orlom na povijesnom grbu. Iz njegova stalno otvorenog kljuna, ognjen pline jezik.

Zgusnuta u krčage, ko ribe u plove, s drhtavih kula cijedi se voda i sedefaste ljuske. Stvarnosti i pričini bubre.

Virovi ključaju i pijesak zasiplje žale.

Kajaci sijeku i iglaste bodlje probadaju nebo.

8.

Dok brza iz vala u val, strujama kano britkim oštricama, brazda mi jezik:
jer onaj koji veslom reže bistru opnu vode, stup pjene uzdiže
jer onaj koji stup pjene uzdiže, jarbol u talog mulja osovljuje
jer onaj koji jarbol u talog mulja osovljuje, sidri se u bezdan
jer onaj koji se sidri u rečeno mjesto, zrcali počelo s obiju strana
jer onaj koji zrcali počelo s obiju strana, vidi lupom uvećan svijet.
Kroz bljesak ponorskih ogledala, tekuća sriče i protire pismena.
Do ribljih skeleta nizlaze mu dasi. Epskog je vjetra zajedrena splav.
Što se valja iz vala u val i s ovnovih runa zlatan štrapa prah.

9.

Zmijski izvijena i puna jasnih prijepisa, sukus je svega.

Kao niz vjetrove vali, kao niz valove vjetri, kroz sjaj i bljeskut otiskuje se i razbrzava. Kada se približi kraju, u dnu sebe spretno se preokreće i kao eho izvora i feniks fluida, u obratan smjer pretače tok.

Stotinama i stotinama providnih zrcala, što kao orahove ljuske klize niz valove što ih uvijek isti uzla i pridiže vjetar, preplavljuje stvari i obgrljuje me. Skriva u vrtloge u kojima dišem spokojnije od onih što vazda samo po pličinama gacaju i tražikaju obrise utonulog mi lika.

Jer to što mogu reći Okupan sam Kupom ili Kupa me Kupa, mome bitku samo tu i nigdje drugdje ostvariva je čistost, u kojoj, ostajući ovo što jesam postajem ono što još nisam bio.

Kao čamac opasan zrakama zalazećeg sunca stiže iz beskraja i kositrenim se sidrom, poput crne školjke, kotvi u vječnost.

Brazda što je vuče iza, od te je vječnosti zaostao tren.

Zanjihano, na dno vremena, brzo potonulo brodovlje.

10.

I nije drugo do rijeka što buja u plimama i tijelom od žive vode dubi se i slijeva.

Sve što oplahne i skvasi razgolićuje u zrcala u čijim očima prepjevi neba gore kao zvizdan.

S dubinom u zjenama preoblikuje se u ribe i rakove, zmije i puževe, oblutke i vrše, svuda i svagda škrži se i koluta, klješti i ljuštura.

Sve dok ne presahnu bljeskovi svjetla, od svoga se ne odvaja svoda. Umnogostručenog u svakoj kapi vode, bući ga i mjehura, ziba i brizga u tanane srkove u koje rojevi osa i stršljenova usijana umaču rila.

Kao u kakvom, od stvarnosti zbiljskijem mitu, dvije struje suprotnog toka u odraz pun krljušti primiču mi i odmiču portret.

Dok nadvit između obala, lebdim i čekam da na grivama pršteći vala ahejsko zabljesne zlato i nedošle iz pradoba iskrsnu lađe.

Ante Žužul[3]

Pjesme

IMOTSKA LIKARUŠA

Umišaj rzanje vranca
Grive u vihorima

Umišaj praljinu prakljaču
Tkaljinu zasnovu

Umišaj kovačev viganj
Vodu na Skakalima

Nebesku zakrpu – umišaj
Zvijezdu među planinama

Vedrinu među ranama
I ruke među čempresima

Ljekovito je do bola
Ozdravit ćeš

PO PRISTAVAMA RUKE NIKLE

Onoga dana kad moje kćeri
Burovno će vrijeme biti
Onoga dana kad one četiri
Ružmarin će okićen zanoćiti
Onoga dana četiri kćeri moje
More se mora začuditi
Onoga dana izvori će buknuti
S vrhunca će oči njihove
Onoga dana planuti
Kad moje kćeri zasute zemljom
Razlike se mogu sačuvati
Same samcate pustinjom
(Bremena se množe pod zvijezdama)
Jedna po jedna njih četiri

3 Ante Žužul (Marinović) rođen je 8. lipnja 1946. godine u Grubinama kod Imotskoga. Završio je Trgovinsku školu u Splitu. Bavio se knjižarstvom, kao umirovljenik živi u Grubinama i Milni na Braču. Član je DHK. Kritiku i poeziju objavljuje u više časopisa. Pjesme su mu prevedene na njemački jezik. Zastupljen je u više antologija i čitanki. Objavio je knjige pjesama Zvjezdana smrt (Zagreb, 1978.), Otvorite škure (Split, 1982.), Licem zemlje (Zagreb, 1986.) i hrvatsko-njemački izbor imotskih lirskih narodnih pjesama Knjigu piše Ivan ban (Split, 2007.).

Sjenama smokvik omeđen
Po pristavama ruke njihove nikle
Planine – planine
Sad znam
To kćerke moje pjevaju

NEDIRNUTE BJELINE

Izustio je
U pologu riječ
Zamrznuo je
Kad prođu godine
Stoljeća
I ne dođe ljudsko stopalo
Samo toplina zvijezda
Otapat će riječ
Zamršenu i zagonetnu
Čudit će se
Ljekovitoj moći
A kap po kap
Odzvanjat će
Između planina

U SOBI PUNOJ KNJIGA

Moja je soba puna knjiga
Bože
Ako ove napisane riječi ožive
I prohodaju
Kud bi pobjegao

Na svom sam otoku
a ne mogu nego u knjigu
Otvorenu

ODVEDI ME LUDA NAVIKO

Odvedi me luda naviko
Odvedi me
Neka me otprati sjenka
Ima jezero
Ima
Trinaest koraka daleko
Jeka će me razumjeti
Oblaci će se spustiti naniže
Takav je običaj
Onda će klisura zajecati
Ja i ona ćemo
Jednakim rasponom krila
Letjeti

I naginjat se
Nad jezersko grotlo
A tamo negdje
Zanoćilo tajanstvo
Ne sklapamo krila
letimo
Prebrojio sam se u koracima

OTETI PJESMU

Oteti pjesmu
Divlji pomak
Oteti se
Između planina
Između jezera
Na otok mitski
Piti iz djevojačke okruglice
Iz tajne
Iz kamenice
Iz zdjele ljubavi
Ostaviti začuđenu pustinju
Čempres omiljen
Mahati između svjetova
Preselit se u sanje
Odakle je i ovaj jauk

NEOMEĐEN PUT

Noć se slegnula
Ispod prolaza
Netko je zakašljao
Trni se izvježban mjesec
Neomeđen put
Pretače se u vers
Ispod duginih boja
Noć mi utišala korak
A dolje
Suha pustinja
Bez igdje ikoga

KLESANJE SUTRAŠNJEG DANA

Onda si počeo klesati
Kako su lagana krila od kamena
Od tvoga kamenog početka
Od trećeg oka - Svevida
I kad si počeo klesati sutrašnji dan
Oglasila se kamena zvona
Nemušta kamena riječ
Sama i ostavljena

ZVIJEZDE I MAGINJE JEDNAKE

Iz troheja
Spondeja
Jamba i ditiramba
Iz školjki
Iz koralja
Iz oluje
Što se uljulja u cvrčkovu noć
U omamljen dio ljeta
Onda će smokva
Onda će maslina
Kako ću rogače
Kako ću…
Kad procuri ulje
Ja ne mogu…
Ja ne mogu…
Ruke mi od meda
Oči od svanuća
Kako ću
Kako ću…
Ponijeti more
Ovo vino je crno
I pjano
kao noć
maginje i zvijezde jednake
samo - ruke moje…
što će mi - ruke…

Noć i dan

TAKO JE POKOJNI LUKA

Tako je pokojni Luka
Sadio rečenicu
Plužio mjesečinu
Dračio zoru
I znalo se
Otkud mu devet ruku
Ljubio ženu u trapu
Sunce mu na ramenu počivalo
Krčio po sanjama
Zatvorenih očiju gledao
Ispisao kanul
Ispio bukaru
I tako se neba dočepao

RAŽENTANO NEBO

Tkalju za snove
Kovača da iskuje riječ

Peračicu nad vodama
Kanul – vreteno i kudjelju
Drvenu okruglicu
Kamenicu
Sač i plač nad vatrama
Izvesti poljupce u planinama
Isklesati ikavicu u kamenu
Iskrčiti svanuće nad smokvama
Uberem ti kaduljin cvijet
Ražentano nebo nad jezerima
Iz inkunabule uzimlji lijek
Sve dok ti ne narastu krila
Veličinom i snagom nagnuta nad more

TADA ĆU POSTATI

Tada ću postati ptica
Što sama nebom kruži
Naginjući se rasponom krila
Nad planine i jezera
Ili ću postati smokva
Što se egzotičnim listovima
Zaklanja sjenama
A plodovi joj nad kamenicom kipću
Kaloper ću postati
U lijeku moćan u mirisu razasut
Postat ću hrastom stoljetnim
Ikavicom što osluškuje
Te šutnjom priču sagradi
Ili ću postati more
More oluje – more tajni
More koje se ne da opjevati

ŠILJCI ČEMPRESA

Samo šiljci od čempresa
Samo srce od jauka
S planine divlje vode
Skokovima od lasice
A dubina i vedrina
Prožimaju krikovima
Niču trave ljekovite
Po ranama nezaraslim
U dubljinama zasnovane
S pećinama i sjenama
Od jezera do jezera
Pogođene ljepotama
Sve su tajne u memlama
Odzvanjaju jeke
pokošene iznenada

MORE OD PJESAMA

Jučer mi more otelo bilježnicu
Sad su mi pjesme pune mora
A more pokriveno pjesmama
Nad olujom zanoćilo

Višnja Lovrić-Mencej[4]

Pjesme

ZAŠTITA

Danas, ili još jučer, rekla sam ZBOGOM ranjivosti.

Čemu bol?
Sprečavam je.

Pancirku obavezno nosim na posao, stavim je na dušu i tijelo.

Zbog alergičnosti na licemjerstvo
obavezno nosim i ogromni usisavač /nevidljiv je/.

Ali,

uspješno pokupi prašinu s tuđeg pogleda.

4 Višnja Lovrić-Mencej rođena je 1962. godine u Sikirevcima kod Slavonskog Broda. Od1983. godine živi i radi u Novskoj. Prvu zbirku pjesama "Nisam vrijeme" objavila je 1984. Pjesme su joj zastupljene u nekoliko antologija. Objavljivane su u časopisima "Hrvatska misao" MH Sarajevo, "RUSAN" časopis za književnost, kulturu i druga društvena zbivanja MH Bjelovar, "OSVIT" časopis za književnost, kulturu i društvene teme (Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Mostar), "Sjeverni obzor" i "Brodski list" (Slavonski Brod), "Novljanski vjesnik" Novska… Članica je DHK.

TOPLE POGAČICE

Dok bosih nogu koračaš šuštavim

suhim
otpalim jesenjim lišćem
pokušavajući pronaći odgovore

do kojih ni bolji trgovci mudrovanja nisu pronašli.

Ja sam u kuhinji

Pišem stihove, pokušavam biti pjesnik i kuhati.
Tople pogačice od čvaraka na stolu.
Čekaju svoga gosta.

TJEDNI RASPORED

Ponedjeljkom obično udomljenje pružam beskućnicima,

koji zauzimaju ugao Matoševe ulice

i sviraju džez.
Utorak je dan za post.

Uz zahvalnost na dobrobiti kojom će ponuditi novi dan

dok budem šetala Cesarićevom.
Novi dan je srijeda.
Tada uglavnom slažem knjige
na policama.
Uredno posložim stihove
spremljene u ladicama
do kojih ne mogu doći nepozvani.
Koračam Tadijanovićevim ulicama
i slušam žubor Glogovice.
Četvrtkom se uglavnom veselim petku
nastojeći zaboraviti licemjersto

koje susrećem

svakog jutra dok šetam Kozarčevom ulicom
osluškujući samo pjesmu crnih vrana.
Konačno petak. Užurbano radim.
Završavam sve započeto.
Slovo. Stih.
Priču.

Hermann Hesee me potpuno razumije.
Vikendom udomljujem sebe u obitelj,
radujući se dolasku prijateljima,
igrajući se u kuhinji,

spremajući pogačice od čvaraka.
Radujem se noći
i ponovnom susretu sa stihovima
svih onih koji su me poveli putem

pjesnika.

DOK JE MORE LJUBILO NEBO

Bila sam svjedok,

dok se zaljubljeno sunce ljubilo s morem.

Bila sam školjka
na kamenu
i miris soli na tvome dlanu.

MIRIS MEDUZA

Cenzura je velika. Na kraju od priče ostanu
samo mrtva slova, iskrivljeni sinopsis
noseći u sebi oporu poruku.
Meduze su izronile iz mora
i prže se na kamenu.

Vjetar njihov miris tumači na svoj način.

MIRIS KRVI

Nebo je pojela tama, crnilo.
Dan se skrio u neku mišju rupu.
Želio je sačuvati svetost nevinih

za neku novu
povijest,

za nekoga tko će se usuditi

pisati je
upravo
onako kako se dogodila
izbjegavajući
imena, brojke i ne dopuštajući
rasprodaju domoljublja
s mirisom krvi.

MIRIS SMRTI

Grakću ptice u noći. Mi spavamo.
Ne znamo, ne želimo, nećemo prihvatiti mrak.

Crni, duboki bezdan noći.
Hijene su pronašle svoj plijen.
Razvlače ga.
Zveči žezlo. Zveči mač.
Tišina šuti u svojoj osami.
Zvonimirova kletva odjekuje.
Dok sanjamo,
oko nas širi se miris smrti.

MIRIS PATETIKE

Patetika je izgubila značaj.
Tumačiti se može na više načina,
iz više uglova, položaja.
Ana Karenjina ima izbor:
SKOČITI ili NE SKOČITI.
Samo je miris patetike
u odabiru.

MIRIS SUGESTIJE

Sugerirala sam Ani Karenjini
da ne skoči pod vlak.
Uvijek ima vremenski odmak,
do konačne odluke,
do dolaska drugoga vlaka.
Miris sugestije nudi nadu, nudi ljubav.

Život.

MIRIS PASIVNOSTI

Zaspala sam.
Umorna od nametnute
cenzurirane riječi

i patetike koja nikome nije dobrodošla.
Začuđujući su snovi koje sam sanjala.
S krhotinama pasivnih vremenskih nepogoda
budi se onaj dobro poznati prkos.

Inatim se
dok miris pasivnosti
preoblikuje moju riječ.

Slavo Striegl: KONJI, ulje na staklu

Slavo Striegl: KRAVE, akvarel

Tatjana Gromača[5]

Gradska plaža Valkane

Danas je takav dan, zimski, siv, bez zrake sunca koja bi se probila kroz ove bezlične oblake, iako volim oblake, obožavam ih, moram kazati da su danas bezlični, čak niti sivi, da su barem olovno sivi, to bi čak i bilo nešto, ovo, ovo je boja nekakve magle, bezdana, smrti možda, netko je kazao da je smrt bijele boje, jedan pisac koji je pobjegavši s fronte izvukao živu glavu iz nekog rata, koji se je nagledao puno smrti, puno apsurdnih smrti… A koja je smrt smislena, možda ona koja se javlja kao prirodni prijelaz nakon posve ispunjena, svrhom i smislom ostvarena života?

Zato ću vam danas radije ispričati priču o gradskoj plaži Valkane, zato jer ta plaža priziva ljeto, priziva toplinu i sunce koji mi sada nedostaju, znam, ne samo meni… Dobro je pričati o onome čega nema, o onome što nedostaje, tako se stvara osjećaj prisutnosti baš toga što fali, istina je, uvijek to činim, tako se popunjavaju praznine, preskaču se životni bezdani. Ništa strašno, ova je zima, kao i sve ostale, baš zbog toga pogodna za priču, trebam otpočeti odmah, što prije, jer tako će zasigurno biti toplije, tako ćemo odagnati misao o smrti, zacijelo i strah od nje. Zbog čega se plašiti smrti kada duša ne umire, kazali bi istočnjaci, a mi, ukotvljeni u Zapad, mi se plašimo, mi drhturimo, zarobljenici smo našega straha, od kojega se ne uspijevamo približiti suštini, suštini ljubavi…

Ali moje je da pišem, da pričam priče, takav mi je grah pao, tako se ja snalazim, kao nekakav Vagabundo u ovoj ljudskoj meteži, i sada evo, želim otpočeti priču o gradskoj plaži Valkane, o jednoj običnoj plaži u Puli, negdje na istarskom poluotoku, na njegovom krajnjem rubu, na onom špicu uronjenom u more, ondje gdje more već polako sve preuzima, sve što je na tom rubu ima već taj privid, prozirnu koprenu nestajanja, tiho vodeno obličje koje treperi u zraku upućujući misao o nevidljivome rastvaranju na elemente od kojih je sve sazdano, ne o raspadanju, već o nečemu dubljem, o pretvaranju, prelaženju u ono suštinsko, u temeljno i tvorbeno, kako god to zvali – atom, morska voda, iskon, Bog, prepuštanje silama kozmosa koje i ovako i onako, opirao se čovjek njima ili ne, nama upravljaju.

Da, vraćam se na gradsku plažu Valkane, ondje gdje zapravo još nismo niti stigli, ja do nje volim dolaziti pješke, tako je bilo i prvi puta, negdje prije dvadesetak godina, tada su me noge donijele do nje, pješačila sam odozgo Arene, od crkve svetoga Ante, blizu koje sam stanovala, do te plaže, sjećam se prolaska duž Arsenala, uzduž zidina i staroga drvoreda, kamenih zidina s čije se druge strane, duž obale pruža brodogradilište, sve one dizalice, kranovi, prekooceanski brodovi na čijim pramcima piše Sao Paolo, Brazil, Čile, to čovjeku stvara osjećaj da je ovdje doma s cijelim svijetom, da je posve prirodno povezan najprirodnijim krvotokom življenja koji se zove slana, morska voda, iz koje kažu da je i nastao život...

U tu morsku vodu želim uroniti, zato i hodam, idem prema gradskoj plaži Valkane, ne zanima me da se vozim busom, kazali su mi, do Valkana vozi bus za naselje Stoja, to je barem lako zapamtiti, Stoja, tako u Berlinu ljudi našega porijekla nazivaju autobus broj 100, ne sjećam se više u koji dio Berlina on vozi, možda ondje gdje ima najviše našijenaca, gdje bi to bilo, Neuekölln,

5 Tatjana Gromača, (Sisak, 1971.), završila je studij komparativne književnosti i filozofije na FF u Zagrebu. Niz godina djelovala je kao novinarka, publicistica, pišući za „Feral Tribune" (Split) i potom za „Novi list" (Rijeka), autorske reportaže, kolumne na društveno kulturne teme, oglede o knjigama i drugo. Od 2016. godine djeluje kao samostalna umjetnica. Književna esejistika emitirana joj je na Trećem programu hrvatskoga radija i objavljivana na portalu www.prometej.ba , u rubrici „Ljudi i knjige".
Do sada objavila: „Nešto nije u redu?" poezija, (Meandar, Zagreb, 2000.), „Crnac", kratak roman, (Durieux, Zagreb, 2004.), „Bijele vrane, priče iz Istre", reportažni zapisi, (Profil, Zagreb, 2005.), „Božanska dječica", roman, (Fraktura, Zagreb, 2012.), „Ushiti, zamjeranja, opčinjenosti", kratke proze, (Fraktura, Zagreb, 2014.), „Bolest svijeta", roman (Sandorf, Zagreb, 2016.), „Carstvo nemoći", roman, (Sandorf, Zagreb, 2017.), „Mrtav rukavac rijeke Save" prozni zapisi, (Sandorf, Zagreb, 2018.).
Prema romanu „Crnac" riječki je HNK, godine 2009., uprizorio istoimenu predstavu, koja je dobila nekoliko važnih dramskih godišnjih nagrada iste godine (nagrade „Marko Marulić", „Zlatni lav"). Roman „Božanska dječica" dobio je godišnju nagradu za najbolje književno djelo „Vladimir Nazor", godine 2013., kao i nagradu „Jutarnjeg lista" za roman godine. Knjige su joj prevođene na mnoge europske jezike, od njemačkog, talijanskog, češkog, i poljskog, do bugarskog, makedonskog i slovenskog. Živi u Puli.

Kreuzberg? Čuli su i u Berlinu za ovu našu gradsku plažu Valkane, to znam pouzdano, znam da su i neki Šveđani znali za nju, dolaze ovdje blizu u kamp, s kamp kućicama i lijepim dugim automobilima, i vraćaju se natrag kada prve kiše i vjetrovi krenu koncem kolovoza, tako je tužno gledati u te kamp kućice koje odlaze, a opet, čovjek osjeća i olakšanje, prestaju turističke gužve, prestaju nesnosne vrućine, možda život ponovno postane normalan?

To ljeto je također bilo vruće, sjećam se brujanja vespi i automobila uzduž Bulevara, to je drugi naziv za Arsenal, sve je to ona ista ulica, s visokim kamenim zidom i drvoredom, prokopana kroz brdo Monte Zaro, ona je dojmljiva, šteta da nije dulja, tada bi ovo bio neki veći grad, još urbanije mjesto, jer Pula, Pula je urbanost u natruhama, u malim, sitnim dozama od kakvih se može sagraditi neka svjetska prijestolnica ukoliko se zažmiri na jedno i na pola drugoga oka, ukoliko se sažme u glavi ono ključno, ulice, kuće, vile Austro Ugarske, najviše je, uostalom, ovdje podigla Austro Ugarska, to je poznato, koncem 19. stoljeća, u ono doba kada su pisali Proust, Joyce, Kafka… Joyce je uostalom bio ovdje, nekoliko mjeseci, jedne hladne zime smrzavao se u stanu bez peći zajedno s Norom Barnackle, još nisu imali djece, mogli su maštati, zamišljati život, brzo potom uslijedio je Trst, već u ožujku, tamo je u to doba pisao Italo Svevo, koji će postati blizak s Joyceom…

Bilo je vruće na Bulevaru, sasvim sigurno znam, ali bez obzira na sve, nosila sam neke sandale na povišenu petu, ne znam kako sam mogla, po toj vrućini, hodati na visokim petama dugo po užarenom asfaltu… Haljina, haljina je bila crvena, sa sitnim cvijećem, vezala se je oko vrata, haljina predvorje kupaćeg kostima, vrlo lijepa. Tako je to bilo, išla sam prema Valkanama, poslije su se ukazale one predivne stare vile, kod Mornaričkog parka, sva ona njegovana stara stabla, zasađena u ono doba, prije stotinu godina, stabla čiji su primjerci doneseni ovdje iz cijeloga svijeta, sa plovidbi austrougarskih brodova. U periodu između 1863., tako stoji u knjigama, pa do 1914. godine, u tom su parku zasađene 63 biljne vrste, među njima arizonski čempres, libanonski cedar, kalifornijski bor, magnolija, obalni mamutovci…

Sjećam se, u tom sam divnome parku, s pogledom na duge i široke, masivne peterokatnice koje ovdje zovu „palazzine“, sjedila i čitala Joyceove „Dublince“, bilo je to jednom drugom prilikom, nekoliko godina kasnije po tom prvom dolasku na Valkane, evo kako se sada sve polako poklapa, nadovezuje, i ovo s Joyceom vjerojatno nije slučajno? Ili je sve slučajnost, kako kaže neki drugi pisac? Ako je sve slučajno, to me nekako zbunjuje, umanjuje mogućnost za logiku, povezanost, a čovjek tome teži, teži nekoj urednosti, bez nje stvari gube smisao. Povezujući, pruža si priliku da ispriča neku priču, priču svoga života. Ali ta priča svakoga puta može poprimiti neko drugo obličje, ovisno o tome što izvuče iz prašine, čega se u nekom času, posve slučajnome času, iz slučajnih, ili barem nedokučivih razloga, sjeti nečije sjećanje. Ali iza svega mora da nešto stoji, nešto zajedničko, nešto što sve to objedinjuje, neka atmosfera barem, estetika, to zasigurno, u to neki luđak polaže svoje nade, u gradnju lijepoga, poput neke katedrale, poput sirotog Gaudija koji je i noćio u onome svome zdanju, ismijan i siromašan poput prosjaka. No s književnosti je drugačije, ona je i dramatizacija, uporaba jezičnih slika, puno je tu varki, a Menmozina je ponekad upravo nepristojno varljiva…

Tako je, toga se sigurno sjećam, dan je bio topao, ako ne i užaren, sreća da putem do Valkana ima toliko puno stabala, Austrijanci su mislili o tome kada su kreirali ovaj grad, grad koji je prije njihova dolaska ovdje bio selo, s doduše, mnogim antičkim ostacima koji su daleko od toga da bi bili bezvrijedni, ali s kojima ovdašnji pastiri nisu imali puno dodira, osim što su se, možda, na tisućljetnom kamenu pulske Arene, građevine podizane po volji i želji rimskih careva Augusta, Klaudija i Vespazijana, ili hrama cara Augusta odmarali, svirali frule, zavodili pastirice…

Naravno, cvrčci su cvrčali odasvud, iz onih teških visokih starih borova, iz grmlja i usputnih stabala kojima ne znam imena, da li je to bagrem, ovdje ga zovu akacija, njega još i prepoznajem. Nije kao danas, u ovaj suri zimski dan, kakvi se sada nižu jedan za drugim i iz kakvih neko dulje vrijeme neće biti izlaza, iz kakvih se ne nalazi spasa, takvi dani su poput kliješta koja čovjeka stegnu

čvrsto i jako, i koja stvari dovode do njihova ruba, a na rubu uvijek stoji isto pitanje – umrijeti, ili ostati, umrijeti, ili ostati, i to si pitanje postavlja, tijekom ovakvih dana, i onaj čije vrijeme za umiranje još nije stiglo, to je pitanje jače od razuma, i od sudbine koja je nekome namijenjena, ono je dio ovakvih dana, njihova prirodna poputbina.

I tu sam već, nadomak gradske plaže Valkane, one plaže kojoj je zapravo posvećena ova priča, sjećate li se je, još samo malo i stigla sam do nje, još trebam proći Mornaričku crkvu, najljepšu crkvu grada Pule, podignutu također u ono vrijeme, neka mi oproste gotičke, romaničke i druge crkvice u starom dijelu grada, neka mi oprosti klaustar franjevačkog samostana, Mornarička crkva mi se nekako urezala, moguće zbog toga jer je okrenula leđa cesti i ljudima, jer je svoje pročelje okrenula ka moru, možda volim tu njenu nepristojnost, i distancu, drskost kojom je, da prostite, guzicu okrenula ljudima, eto to mi se vjerojatno sviđa.

Jasno, nije to jedino, ovo je lijepa crkva, građena od bijelog i roza kamena, od venecijanskog i istarskog. Njeno pročelje okrunjeno je sa dva ležeća lava, čija tijela pridržavaju stupove pred portalom, stupove svezane u mornarski, Samsonov čvor, dva lava čije su stražnjice pretvorene u tijelo zmaja – neobična ideja, u svojoj izvedbi, začudo, daleko od svakog kiča.

Istina je, i mozaici unutar crkve Gospe od mora podsjećaju na Eufrazijevu baziliku u Poreču i baziliku Sv. Marka u Veneciji, a one vrijedne orgulje, izrađene ručno, u Beču, ukradene su iz nje u vrtlogu Drugog svjetskog rata… Ali ne, ne pričam vam ovu priču zbog Mornaričke crkve, Crkve gospe od mora, niti zbog Mornaričkoga groblja kojega evo, nasuprot gradske plaže Valkane, i kojemu bi, možda, trebalo posvetiti jednu zasebnu storiju, ali ne biramo mi priče, priče biraju nas, a noge me sada već pomalo i bole, i jedva čekam ispružiti se na onu travu, na ono predivno zeleno polje koje se rasprostire podno visokih mediteranskih borova, sa pogledom na morsku pučinu, ovdje u uvali gradske plaže Valkane gdje tako rijetko puše vjetar, a i kada puše, naročito ljeti, onda je prijatan, blago rashlađuje, baš kao toga poslijepodneva.

Sada već ležim na toj travi, možete to zamisliti, lako je, ponijela sam ručnik i ležaljku, rasprostrla ih po njoj i ležeći gledam u nebo i u visoke krošnje mediteranskih borova, ima li što ljepše, gledam u sitno tkanje, čipkastu mrežu tamnozelenih iglica koje se dodiruju i prožimaju, između koje se pruža divna, nježno bijela modrina srpanjskoga neba. Sasvim sam svjesna činjenice da je to raj, da sam došla na mjesto koje ima pravo da ga se tako nazove – ljepota ove široke, zelene uvale, obrasle borovima, i morskoga pejzaža koji se pruža pred njom govori sve, ne treba ništa kazati, uostalom, nitko ništa niti ne govori kada dođe ovdje, samo promatra, šuti. Pri susretu sa ljepotom i skladom sve je rečeno, riječi tada nisu potrebne, njih koristimo da bi prikrili neravnine, strahove, nejasnoće, čak i zlo.

Ali kako ćeš nam onda pričati o gradskoj plaži Valkane, pitate me, ako riječi nisu potrebne, obećala si da ćeš pričati o njoj? Siječanj je, dani su tjeskobni i ružni, istina je, našim djelićem svijeta nije zavladala kuga, ali vlada gripa, pričaj nam zato o gradskoj plaži Valkane barem malo, još toliko da možemo zamisliti ljepše dane, da se usudimo čvršće vjerovati u njih, da budemo sigurni - osiguraj nam to znanje svojom pričom, kao pravi vještac pripovjedač, kao dobar lažac - da za nas još ima nade, da ćemo preživjeti, preživjeti i samu smrt, zar to ipak možda na koncu nije moguće?

Pričati ću vam još malo, toliko vremena imam, možda u pauzi između kuhanja ručka, između rasprostiranja rublja, ima toliko posla, srećom pa ga ima, jer u protivnom, što bi čovjek radio u jedan ovakav suri zimski dan, bez zrake sunca? Ja bih šetala da ima sunca, kao što sam šetala i onoga dana, a kada sam se umorila, onda sam legla na travu, ali oči nisam zatvorila, to je ovdje šteta, na Valkanama treba leći na travu i gledati odozdo u krošnje drveća, to znaju djeca, djeca su pametna, možda i neki psi, moguće i poneki starac.

Mladi to ne znaju, oni, uostalom, niti ne dolaze ovdje, mladost traži visoke stijene, oštre hridi, na kojima može rasprostrti svoje divlje hvalospjeve, tako je to sa mladosti, ovdje dolaze djeca i starci, i oni srednjega doba, kao dio pratnje. Moguće da ovo mjesto zbog toga ima tako smirujuću auru, zbog isprepletenosti energije onih koji su došli, i onih koji se pripremaju na odlazak,

zbog povezanosti sa onostranim? Možda od tuda dolazi njegova ljepota, njegov rajski predznak, posjetnica da treba uživati u ljepoti koja je dana ovdje i sada, ne ružiti je ničim, samo upijati, biti tu?

Onoga časa kada sam ugledala to mjesto, gradsku plažu Valkane, plažu koja je nekada imala one drvene kabine, kao na onoj plaži, tako sam uvijek to zamišljala, kod Thomasa Manna, (to je kupalište razrušeno bombardiranjem, nema ovdje više niti tramvaja…), onoga časa kada sam došla ovdje, znala sam da je to moje mjesto, mjesto uz kojega, u dodiru s kojime ima smisla provesti život.

Ali, da, neću biti patetična, iako u istini uvijek postoji i prizvuk patetike, ne može je se izbjeći, a kada se čovjek nečega prisjeća, javlja se sjeta, to nije samo žal za vremenom koje je prošlo, već i za ovim sada vremenom koje također prolazi, za neumitnosti prolaznosti koja ostavlja ruševine, grobove, i morske valove, kao ovdje, na ovome rubu, da ih oplahuju. No život je glazba, glazba podrazumijeva izmjenu ritmova i tonova, modaliteta izraza, tako su nas učili, i onaj koji živi istinit život, zna da on nije samo jedan isti ton, već ovo prelijevanje, izmjenjivanje, prelasci iz jednoga u drugo.

Da, sretala sam ljude koji sebe i druge žele zavarati, sugerirajući onaj jedan ton o samima sebi, onaj jedan idealni zvuk unutar kakvoga su se vjerojatno sami sebi dopadali – krhka kreacija, prozirnost, i to često od onih koji teže umu i visini, zaboraviti da jedan ton ne čini glazbu, jedna lasta ne čini proljeće… Na Valkanama nema lastavica, ovdje vjeverice caruju, a ptice, one su tako visoko da ih ne uspijevam vidjeti, ne uspijevam razaznati koje su vrste. Galebovi su dolje na molu, uz obalu, a ovdje, u ovoj borovoj šumi s krošnjama koje se šire visoko, ne znam što se skriva, neki zaseban svijet, sa svojim igrama i spletkama, zacijelo…

Znam samo da ovdje u sjeni borova, u neko ljetno predvečerje, sjedi neki mladić i svira klavijature, pred njim je mikrofon, dva malena zvučnika stoje naherena na debla sa strane, i on pjeva, pjeva neke evergrine, uglavnom na engleskom jeziku, nekada i na talijanskom, čini mi se i na francuskom, i to zvuči lijepo, prijatno, muškarac poželi zagrliti ženu, žena je sretna, život na zemlji, ili barem taj njegov izolirani trenutak, na tren zazvuče skladno i lijepo, obećavajuće, poput melodije što je pjeva mladić u košulji čija je tkanina oslikana palmama i koja mu pada po ramenima poput nekog plašta, marame od kineske svile. Zlo, zavist, ljubomora, mržnja, iščezavaju, ustupili su mjesto sreći i skladu, proizvedenih ukrštanjem neke jednostavne, prijatne melodije koju je skladao netko kako bi također, putem svojega posla, umaknuo istim ovim nemanima, koje ponekad iskrsavaju, makar i u kratkim bljeskovima, i unutar njega samoga… Neobično, kako jedna iluzija pokreće drugu. Svijet je sazdan od iluzija koje mogu biti dobre ili loše, pogubne ili spasonosne.

Trebam li kazati još ponešto o sebi? Ja u ovoj priči nisam bitna, ja sam samo jedan od slijepih putnika koji vas je pripovijedanjem odveo do Valkana, a ondje, ondje je lijepo, čak i tijekom jesenjih i zimskih dana ondje ima sunca, više nego drugdje, kilometar lijevo ili kilometar udesno od Valkana suro, oblačno vrijeme, a na Valkanama ljudi u gaćama upijaju sunčeve zrake – starac gol do pasa igra šah s prijateljima usred nekog siječnja. Ne idealiziram Valkane, ta ovdje ima smrti, ovdje se o smrti govori, ovdje je ona prirodna stvar jer ovdje se ona čeka, na ovim klupama sjede starci koji pjevuše neke svoje davne pjesme, više se nitko ne sjeća imena pjevača koji su ih pjevali, i ako ih pitate što rade ovih dana, kazati će vam uz smiren, čedan pogled, da čekaju svoje vrijeme, poziv za odlazak na onu stranu, na stazu kojom su možda jednom ranije već i prošli, onoga jutra ili one noći kada je završtao glas bebe, probijajući se van iz majčine utrobe, iz Courbetovog „Porijekla svijeta“.

Hoćeš da ti pričam o Poreču?

Hoćeš da ti pričam o Poreču, zašto baš o Poreču, ne znaš niti ti sam, priznaj, ili je to zbog toga jer sam ti jednom prigodom napomenula da sam ondje vidjela nekoga tko mi je sličio na tebe, zapravo, bila sam uvjerena da si to ti, moguće je da i jesi bio ti, samo mi niti dan danas to ne želiš priznati? To bi sličilo na tebe, i sada želiš da vjerujem da sam u stvari vidjela tvojega dvojnika, uostalom, njega sam jednom i vidjela, i sam znaš da netko kao tvoj dvojnik uistinu postoji.

Ali čudno je da želiš da ti baš o Poreču pripovijedam, znam da si dolazio u Rovinj, vucarao se ljetima ondje, spavao po kućama prijatelja, po dvorištima, pod murvom, pokriven samo nekim tankim ponjavama, ali odakle Poreč ovdje, u želji tvoje imaginacije? Tako, kažeš, došlo ti je. U svakom slučaju, bilo bi prirodnije da ti meni pričaš, ti si pripovjedač priča, ne ja, samo što se ti sada gadiš pisanja i pripovijedanja, to je ona tvoja faza, udaljuješ se od svoga rada, želiš se očistiti od svega kako bi iznašao nove modalitete, za krenuti dalje. Znam, poznato mi je to tvoje od ranije, govorio si o tome.

Smiješ se i pitaš gdje sam u Poreču vidjela tvojega dvojnika, inzistiraš na tome da je to bio tvoj dvojnik, pa dobro, prihvatiti ću, ima neke veze s onom pričom od Nabokova, jer dvojnik u njegovoj pripovijesti također je neki čovjek bez novca, neki lutalica koji noći na klupi, baš kao i ovaj tvoj porečki, baš kao i ti sam uostalom, priznaj, nikada nisi imao novca, a za onih rijetkih dana kada si ga imao, trošio si bestijalno, bio si pijanica, zar ne? Pijanica i pisac, to zvuči shizofreno, jedan od te dvojice mora biti trezven da bi radio kako treba, pijanstvo još nikoga nije dovelo k briljantnosti u izrazu, osim možda u verbalnome, ali slabo vjerujem u opstanak nadahnuća pisanja izmamljenog opijatima, ne na dulje staze.

Da, tvoj je dvojnik šetao po rivi, puhao je vjetar, ne suviše jak, maestral neki, dovoljno da mu razmrsi kosu, imao je valovitu, kuštravu kosu koja mu se je, kada bi je vjetar raščupao kao tada, spuštala do brade. Bio je visok, poput tebe, visok i tanak poput vlati trave, vjetar ga je mogao presaviti na pola, bilo je to neko savitljivo tijelo koje samo po sebi kao da je neka poluga. Svakako, uklapalo se je na taj dio poluotočića po kojem se je kretao, u staru jezgru grada koja je isto bila savinuta poput poluge, jednako trošna, iskrzana kao i tvoja pojava, pardon, pojava tvojega dvojnika, sa kojime, isto kao i sa starim Porečom, sagrađenim u vrijeme Rimljana, ipak dijeliš žilavost, zar ne?

Sjećam se, a sjećanje može zamijeniti ljubav – tako je barem kazao neki pjesnik – ne vjerujem mu, ali zvuči lijepo, sjećam se kako je prolazio pored hotela Neptun, barke su sa druge strane bile vezane u luci, lijeno su se ljuljuškale, nekoliko dokonih turista razbijalo je dokolicu zurenjem u stare mletačko gotičke palače, znaš u one njihove višestruke prozore po kojima ih je lako prepoznati? Čula sam ih kako se raspituju za peterokutnu kulu, još nisu vidjeli romaničke kuće, ima ih nekoliko, ljepuškasta starica lica posutog pjegama, mislim da je bila Dankinja, pitala me je o kući dvaju svetaca, to je ona romanička kuća sa reljefima svetaca, uvijek sam voljela zuriti u njihove glave, i potom je taj tvoj dvojnik, to čudno, činilo mi se kao malo histerično stvorenje, zavinuo u park iznad hotela Riviera, mog najdražeg hotela u Poreču, znaš sa onim predivnim visokim stupovima i terasama okrenutim prema moru, i ondje je, na onom visokom zidiću pod borom ispružio bezobrazno dugačke noge i zapalio cigaretu.

Smiješ se i pitaš me je li taj tvoj dvojnik pušio „Galouisses" kao ti, ali to nije smiješno, tebe su cigarete ubile, nisi smio toliko pušiti, a niti piti, ali ništa ti drugo nije pomagalo, najviše to i književnost. Nešto malo i ljubav, ali i tu si imao problema s dvojnosti, volio si dvije žene istovremeno, to te je izluđivalo, nisi se mogao odlučiti, sjećam se tih tvojih agonija, govorio si da te to dovodi do toga da podigneš ruku na sebe, nije to bila gluma, bilo je to iskreno, ta podijeljenost unutar tebe, nije to specifično samo za tebe, svi to imamo, vrlo moguće, samo su zasuni kod nekih čvršće, dublje povučeni, ne prodiru kod svih i one skrivene prostorije na površinu.

Naravno da ne znam koje je cigarete pušio, sjedila sam pred konobom nasuprot, mala konoba sa kockastim stolnjacima, svježe sardele sa žara i kuhana blitva s krumpirom, čaša crne bevande, to su moji gastronomski vrhovi, reci, ima li nešto ukusnije? Bila sam uvjerena da si to ti, gledala sam tog stranca na zidiću kako se je, pomalo paunovski, sa nekom smiješnom, neopravdanom gestom šepurenja, a šepurenje je uvijek neopravdano, izuzev ukoliko se ne šepure djeca, ispružio kao da pozira nekom fotografu, i pomišljala da te pozovem, no ipak to nisam učinila, ne znam zašto.

Moguće je da ipak nisam bila sasvim sigurna u to da si to ti, vjerojatno me je zbunjivala tvoja pojava u Poreču, vezivala sam te uz Rovinj, i sada odjednom, iznebuha, iako, zašto - zašto ne bi došao razgledati Poreč, sve njegove slojeve, ovdje ih ima toliko da čovjeka zaboli glava ukoliko počne misliti o tome, o povijesti i njenim brzim izmjenama, o stvorenome i potom uništenome, i onda ponovno iznova.

Želiš da ti počnem nabrajati, ili ti je sada svejedno, u svakom slučaju svejedno, ti si taj koji je pisao o tome, o nemilosrdnosti ljudske stvarnosti i vremena, o zastrašujućim dimenzijama života koje su u toj mjeri opterećene nasiljem i mržnjom, razaračkim, da malo prostora ostaje za lakoću. Možda lakoća u igri riječima – za tebe svakako da, tebi su to podarili Bogovi, ili lakoća govorenja, mrmorenja u pijanstvu, ni toga ti nije manjkalo. U stvari je, uzme li se u obzir ovo ili ono, iz tebe izlazila tvoja esencija. Bio si upotrijebljen za to, u sveopćoj neupotrebljivosti tvojega bića, božja ti je providnost udijelila tu svrhu, tako su se osmislili tvoja dezorijentiranost i tvoj strah.

Moguće je da sam ipak posumnjala u onog tvojeg dvojnika zbog njegove šepureće poze, mislim da mi to nije sličilo na tebe, ti si se uvijek savijao, kao opruga uvinuta u sebe, poput Kafkinog kukca, čim bi sjeo, počeo bi obuhvaćati koljena rukama, kao neka vrst zaštite, nije to samo bila fizička nezgrapnost, bilo je tu i straha, prikrivene anksioznosti. Možda, da sam, recimo, bila dovoljno drska, i da sam prišla tome stvoru koji ti je fizički toliko nalikovao da sam vjerovala da si to ti, da sam mu prišla s nekim uobičajenim pitanjem, recimo, zna li kojom ulicom da krenem ka Eufrazijevoj bazilici, jer me, tobože, zbunjuje mreža unutar koje se ulice sijeku pod pravim kutom i tvore četverokute kao u nekoj rimskoj četvrti – a Rimljani su, uostalom, ove ulice pri osnutku grada i trasirali, da sam, uzmimo, to učinila, moglo se je dogoditi da taj čudan svat progovori nekim priprostim, sirovim jezikom, nekim govorom koji ne bi suviše išao uz to profinjeno, umno lice, a to se događa, događa se da ljudi ponekad imaju lice koje im nije srodno sa dušom niti sa karakterom, to su valjda neke omaške Stvoritelja, i tada bih se razočarala dakako, nakon svake zanesenosti čovjeka sustigne neko razočaranje, a ja sam bila zanesena tvojom pojavom, pardon, pojavom tvojega dvojnika, a zanesenost kao da je nekakav grijeh, kao da naknadno potražuje kaznu.

Ipak, želiš da te zanosim ovim svojim pripovijedanjem, koje čak nije niti maštovito, ništa ne izmišljam, nema dvoglavih zmajeva, nema opatica koje su se predale bludu, nema vitezova u oklopima, samo neko nedjeljno poslijepodne u antičkome Poreču, znaš ona tupa nedjeljna poslijepodneva tijekom kakvih se osjeća sva tjeskoba postojanja, tijekom kakvih pati i onaj koji je sretan?

Želiš da ti pripovijedam o onom tvom tupavome dvojniku, na koncu prihvaćam da je riječ o tvojemu dvojniku, no samo ukoliko mi dozvoliš da zamislim da je tupav. Taj se je tupavko dakle motao kasnije oko trga Marafor, pomalo kao da se šulja, potom i uokolo Neptunovog hrama, uokolo ostataka Neputnovog hrama, jasno, malo je toga što je preživjelo tolika stoljeća i ostalo cjelovito, no djelovao mi je potpuno nezainteresirano, poput neke šugave mačke koja će prije zaroniti njušku u zgužvani komad papira, u nakani da ga razgrne tragajući za ostatkom pizze, za razliku od svih onih turista koji su neumorno fotografirali i fotografirali, nikada mi nije jasno zbog čega to čine, to je također neka vrst histerije, mahnitosti suvremenoga.

Ali ovaj tvoj tupavko, baš je glupava bila ta njegova nehajnost, no ja je razumijem, to je mladalaštvo, koga u mladosti briga za antička vremena, kome bi nešto značilo ime zamjenika

zapovjednika ravenske mornarice, Tita Abudija Vera, koji je ovdje živio tijekom drugog stoljeća? Jednom ovakvom liku zasigurno ništa ne bi značilo da ga netko posjedne nasred kakve biskupijske zgrade, ili možda upravo posred veličanstvene Eufrazijane, i održi mu predavanje o snazi i važnosti porečke biskupije. Zijevao bi, a moguće koji put i tiho podrignuo na kruh i salamu, dok bi se taj netko pred njim lomio u žaru predočavanja povijesnih činjenica – poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva Poreč su zauzeli Istočni Goti, potom Bizantsko carstvo, zatim počinju prodori Avara, pa naseljavanje Slavena. Bizantska vladavina okončava 751. godine – eto ni ti me ne slušaš sada, i ti slažeš blesave grimase, kasnije Poreč dolazi pod franačku upravu, pa pod Akvilejski patrijarhat, potom je predan Veneciji, kada se grad razvija...

Ali zatim slijede – slušaš li me još uopće – ratna zbivanja, tijekom 15. i

16. st., na širem istarskom području sukobljavaju se vojske Mletačke republike, Hrvatsko – Ugarske i Austrije, uz povremene prodore turske vojske, grad tada pogađa nekoliko epidemija kuge... Sada smo već blizu našem vremenu, osjećaš li vonj našega vremena – već tutnji konac 18. stoljeća, kako je dvije hiljade godina moguće sabiti u par rečenica, nije li to prava ekonomičnost, prešanje u kojemu u potpunosti nestaje pojedinac, možeš li zamisliti sve one horde ljudi, velikih inovatora, genija, stavaratelja, horde bezimenih, običnih ljudi, onih koji su ovakvima pomagali, ili koji su poduzimali sve što je u njihovoj moći da takvima odmognu, takozvani „mrak svijeta"? Konac 18. stoljeća dakle, konac vladavine Venecije u Poreču - zamjenjuje je Austrija, koja drži vlast do kraja Prvog svjetskog rata. Potom, zamisli, i Francuzi su vladali ovdje, zakratko, u vrijeme Napoleonovih ratova, kasnije Austrija, Talijani, i zatim ono poznato jačanje nacionalnog pokreta za emancipaciju Slavenskoga stanovništva, jesi li zaspao?

Da, ali želio si da ti pripovijedam o Poreču, a to ti je ta priča, slojevi povijesti koji se ovdje neprestano prelijevaju, od kojih su mnogi, ipak sačuvani, nije čudo da ovdje ima toliko turista, sve zvecka od čaša i posuđa po restoranima, za divno čudo, nađe se još i pokoja galerija, uz ovoliko zlatarnica po Dekumanovoj, zlato nikada neće biti prezreno ni odbačeno, od strane našega roda, interesantno je to. Ali tebe, povrh svega, na koncu najviše zanima onaj lutajući blesavko, onaj tvoj dvojnik i antipod, imamo ga svi, nitko od nas nije cijepljen od jednog takvog bezglavka, od glupana koji savršeno dobro i precizno čini upravo gluposti, dapače, jedan takav glupan unutar svakoga od nas već je povukao poteze, poteze koji su nam potom odredili daljnji tijek života, zbog kakvih dalje ispaštamo, ali tako je to - glupost u određenom času prevlada, u njoj čuče samoživost i egoizam, i manjak iskustva također, i tako stvari budu u tren oka upropaštene. Kasnije se život svodi na popravljanje, na pokušaje da se ona oskrnavljena, jednom savršena arhitektura, nadogradi, da se uz pomoć nikada dovoljno dobrih nadomjestaka sugerira cjelina.

A zapravo je svatko od nas jedan Neptunov hram, jedna ruševina, zacijelo ipak vrijedna obilaženja, vrijedna poklanjanja pažnje, samo je pitanje ima li čovjek za takvo što vremena, puno je takvih ruševina uokolo, a život diktira strogi tempo, gotovo nalik na vojnički marš, ili barem na oštro stupanje visoko podignutih koljena, na što zvonkije udaranje potpeticama čizama o asfalt, tako da se oni slabiji, oni nježnije strukture smjesta povinu, zavuku u neke rupe…

No ti si želio još malo čuti o onome tvome dvojniku, da li je nešto kazao, je li ostavio nekakav trag? Čak i da jest, što tragovi koje netko za sobom ostavlja uistinu govore o čovjeku? Često mi se čini da su oni tu samo da nas navedu na krivi put, da nas odvedu od istine. Sami, za života, kreiramo takve tragove, u toj podsvjesnoj nakani, nije li tako, nisi li ti isto činio pišući svoje knjige? Ne želiš ništa kazati, sada se odmaraš, sada si u fazi da mrziš pisanje, čak i čitanje, sada još možeš slušati priče, poput djeteta. U redu, ja to činim, udovoljavam ti, ja koja nikada nisam bila pripovjedačica, nešto pokušavam, znam da nije dostojno tvoje veličine, ali trudim se, brljam nešto poput lošeg slikara, a ti, ako ti ne prija, slobodno zažmiri na jedno oko.

Labin

Vuče me, nešto me ponovno vuče u onaj moj svijet… To je svijet utvara, kazati ćeš. Pa što, kao da ovaj naš svijet nije svijet utvara? Kao da stvarnost u kojoj čovjek obitava nije krhka i porozna poput najtanjeg stakla? I što ostane nakon nje? Nekome stranica na *wikipediji,* biografija plus nekoliko fotografija, nekome sličica na nadgrobnom spomeniku, nekome niti to… Nekima, koji su zadužili ovaj naš čudni svijet, ne znamo niti mjesto ukopa. Uostalom, kao da je to važno. Sve blijedi, sve nestaje, sve se odmiče od onih koji su u sada, i u ovdje. Tko još danas čita Horacijeve, Ovidijeve stihove, osim možda nekih blijedih studenata, kojima također nije do toga, niti najmanje.

Reći ću ti što vidim u mom svijetu sada, a moram se malo i naprezati, povećanje dioprtije, najvjerojatnije, nisam dugo bila kod optičara. Vidim, ali nemoj mi se smijati sada kada ti to kažem, vidim autobus pun pijanih pjesnika, ne znam da li si ikada svjedočila nečemu takvome, ja ti kažem da je to nešto jedinstveno, teško mi je to opisati, ali, da, biti ću kratka, vrlo lijepo, i vrlo glasno, da, to sigurno. Pjevaju pjesme, ustaju, pompozno recitiraju, lamataju rukama, udaraju se po prsima... Grle se i pokušavaju jedni druge posjesti na ramena. Poput srednjoškolaca draga moja, a bilo je tu i srednjovječnih ljudi, da. Ali nitko nije toliko star da više ne bi mogao biti mlad, barem ne na nekoliko sati, to tvrdim.

Autobus stiže na jednu postaju, noć je, hladna ožujska noć, sa planina na sjeverozapadu puše vjetar, vrhovi planina još zadržavaju snijeg, to se jasno vidi u toj noći, to je jedna takva noć, koja u sebi nosi potenciju veličanstvenosti, ili svaka noć u sebi to sadrži, samo što ih čovjek većinu prespava, ne dolazi u doticaj sa time? Postaja je ogoljela, prazna, provincijska, jedan cafe bar, sa upadljivo pozlaćenim šankom i rubovima ogledala na stropu otvoren je, ondje - nemoj me ništa pitati - ondje ulazim i pijem pivo, skupa sa ovom svitom koja ne prestaje sa pričama i galamom, vjerojatno i sa pjesmom, sa svojim obmanjivanjima. Bože, koliko riječi ode u vjetar, sve riječi zapravo, i one izgovorene, i one napisane, na koncu sve otiđe u vjetar, ali što mi tu možemo, zavjetovati se na vječnu šutnju? Bilo bi šteta, riječi su tako lijepe, i toliki jezici, lijepo je poznavati ih, makar po riječ od svakoga, ne bi bilo loše, zar ne?

Mi smo negdje stigli, ali ne znamo gdje. Negdje su nas dovezli, i potom nas, sa ovog kolodvora ponovno voze nekuda dalje, iako smo bili zadovoljni u onome cafeu, ali nisu svi stali unutra, malen je to bar. Ondje zapažam jednog čovjeka, on je, začudo, trijezan, to je neki lokalni očito, tu su nas dočekala dvojica, ili možda trojica, ovaj je najviši, i, moram ti kazati, najzgodniji, drži ruke u džepovima, a što bi drugo?

Ne znam niti sama kako sam se točno našla u njegovom automobilu, mislim da me je netko pozvao, nipošto ne on, on mi se nije obratio, netko iz svite pijanih kolega, netko je krenuo sa njime, kazali su mi da dođem, da još ima mjesta.

Tako sam, vozeći se sa njima, po prvi puta vidjela Labin, sjećam se makadam ceste po kojoj automobilske gume blago poskakuju dok se automobil penje uz brdo, i onih nekoliko starih gradskih, nekada vjerojatno velikaških kuća uz koje se prolazi, iza kojih, na padini koja se spušta prema donjem gradu, rudarskome Labinu, rastu borovi. Obožavam tu stazu, taj put, zove se uspon Alda Negrija, volim tu crnu noćnu makadam cestu i kuće sa širokim terasama podignute negdje početkom 18. stoljeća, sa još uvijek moćnim, debelim zidovima, u čijim je prizemljima gradsko kino, prodavaonica robe na metre, trikotaža, donje rublje, taj put urezan je ovim prvim prolaskom u moje sjećanje poput svojevrsne mjesečeve staze, on jest simbol mjesečeve staze za mene, staze na koju sam kročila onoga časa kada sam sjela pored onog čovjeka u automobil, kada sam u svome životu odlučila slijediti intuitivno.

Što je u tome naročito, pitati ćeš? Ništa, osim da je u tome mnogo toga nesigurnoga, da se ne ide po zadanim putovima, da može biti stranputica i lutanja, i da je strah tu najveći neprijatelj - zbog toga je moguće da bude češći gost, i uporniji…

Slažeš li se sa mnom da je prelijepo po prvi puta vidjeti neki grad, mjesto, noću? Uostalom, sva mjesta noću imaju neku svoju čaroliju, čak ne moraju biti naročito lijepa, svo ono nevidljivo treperenje zraka i silnica čiji dnevni tragovi još lebde u njemu, tvore nove mreže koje će oblikovati stvarnost sutrašnjega dana. I potom, mističnost nevidljivih bića, duša stanovnika koje su ovdje nekada živjele, a koje se, pod sjajem nebeskog plašta, diskretno kreću uz zidove gradskih prolaza, silaze niz volte i hitro zavlače pod strehe, u hodnike i stepeništa koja vode prema kulama zvonika ili prema obrubu i ispupčenju širokog vidikovca, okrenutog prema šumovitoj i kamenitoj dragi, koja se, tako u nepredvidivim kamenim brzacima, spušta sve do morske obale, dolje do Rapca.

Nije li ono najljepše kod nekog mjesta, neke točke na zemlji, jednako kao i kod nas, ljudskih bića, tajna, ono što osjećamo, ali što, jednako tako, ne možemo dokučiti, iskazati još teže? Tajnovitost Labina osjetila sam još te, prve noći, i kasnije mi se je uvijek opetovala, kroz sve iduće posjete, a bilo ih je toliko... Je li s time povezana čarolija prvog susreta s čovjekom za volanom automobila, ili je tu u pitanju sama karizma mjesta? Ljubav je bila momentalna, dogodila se je pri prvome pogledu, i, za čudo, nije ishlapila, nije se pretvorila u ravnodušnost, netrpeljivost, mržnju. Vidim onog čovjeka kako, sutradan ujutro sjedi na terasi *„Velo Cafe"*, crne sunčane očale na očima, crna kosa začešljana unazad, kožna jakna… Domahuje mi, poziva da priđem za njihov stol…

Sa tog sam predivnog starogradskog trga, nije slučajno da ga drže najljepšim u Istri, mogla vidjeti rodnu kuću Giuseppine Martinuzzi, znaš one učiteljice revolucionarke, živjela je početkom prošloga stoljeća ovdje, jedan je socijalni spjev spjevala, „Ingiustizia" se zove. Uostalom, sve su one stare zgrade podignute u venecijanskome stilu uokolo, cijeli je stari Labin sazdan od njih, i otvorena terasa prema Podlabinu nazire se sa stražnje strane. Ondje, pred nama, rasprostirala se je gradska loža, podignuta oko 1550., sa svojim vitkim stupovima, pokrivena krovom na četiri vode, popločana kamenim pločama…

Reci, možeš li ovdje, na toj starolabinskoj terasi, u okruženju palača nekad plemenitaških obitelji, čiji se kameni grbovi mogu vidjeti nanizani na zidu lođe, obitelji sa svim onim, uglavnom talijanskim prezimenima, koja danas zvuče tako *nobles* i za kakva se mnogi otimaju, a čije privatne priče čuvaju skrivene kataloge brojnih propasti i tragedija, baš kao i priče one gradske sirotinje koja danas mahom prebiva i noći među zidinama istih zgrada, možeš li ovdje zamisliti jedan ljubavni susret, početak jednog *predivnog prijateljstva* – unatoč tome što sve ovo nije neka egzotična afrička luka nalik na Casablancu? Jer, ipak, more je ovdje dolje, svega nekoliko kilometara podno labinskoga brda…

Dakako da je to lako, kazati ćeš, ljubavni je susret moguće zamisliti bilo gdje, to je jedan toliko po sebi izuzet, iskričavi događaj u svijetu da je gotovo pa izoliran od svega što ga okružuje, a sve što ga okružuje, pa bilo to i nešto ružno, jadno i otrcano, a najčešće jest tako, istovremeno ga nadahnjuje, toliko o začaranosti ljubavnoga kruga i pogleda koji se iznenada, negdje na nekoj točci na zemlji, stvori i osnuje, zatvori u sebe i krene proizvoditi nove svjetove, nove stvarnosti nalik na one kakve stvara književnost – na prvi pogled nove i jedinstvene, unikatne, a na neki drugi ili treći pogled već tisuću puta odigrane, samo uz druge varijacije, uz druge stilske, izvedbene finese.

Eh, ondje, moguće upravo na nekoj klupi šetališta San Marco, ondje se je to dogodilo, ondje me je, u jednome času, u jednoj od tih nekoliko zvjezdanih noći, ruka onoga muškarca pogladila po kosi. Ondje je ruka nedokučivoga čarobnjaka, kojega je čovjek moguće i izmislio - u ovome času čini mi se da je baš tako, u nekom drugome, puno težem času, mislim drugačije - ruka za koju, interesantno, poput naivne djece svi, od neukih i polupismenih, do učenjaka i filozofa, vjerujemo da iz neke upravljačke kabine upravlja ovim našim svemirom, pritisnula gumb enter, i - priča se je počela odvijati. A možda u tome vjerovanju, kada svi njemu u toj mjeri naginjemo, ipak ima neke istine, ili je i ono dio našeg unutarnjeg programa, genetskog inžinjeringa koji nas tvori?

Što se je dogodilo sa onom pijanom svitom? Ništa, stvari su se, poslovi pjesnički, okončale, vratili su se kućama, kao uostalom i ja, sa tom razlikom da sam, vrlo brzo, ponovno došla ondje, na isti ovaj poluotok, ovoga puta bez nakane da se vraćam, ovoga puta trajno. Znaš, primijetila sam to davno, ljudi često govore da će nešto učiniti u životu, nekakav radikalan potez, da će otići živjeti na neko drugo mjesto, često sam slušala takve priče o odlascima, o korjenitim promjenama, no najčešće se na koncu ne dogodi ništa, ostanu ondje gdje su bili, iz puke apatije, lijenosti, možda i iz straha? No ipak, ima i onih koji uistinu otiđu, koji doista spakiraju prnje i nestane ih sa vidika, ja pripadam među takve, imala sam pravi motiv.

Kasnije sam tek upoznala *Podlabin, Pozzo Littorio*, grad podignut pored samog ulaza u rudarsko okno. Dugi sam niz godina odlazila u to rudarsko naselje, da, naravno, sada sa onim čovjekom, rudnik je već godinama bio zatvoren, ali voljeli smo tu arhitekturu, mediteransku atmosferu koju oblikuje, koja podsjeća na slike nekih talijanskih slikara, nije to samo De Chiricho, ima sličnih atmosfera, ulica i radničkih četvrti i na slikama Maria Sironija. Veliki trg u Podlabinu s otvorenim trijemom i crkvom pri dnu, koji je ljeti ponekad tjeskobno pust i prazan, ponekad iz kafića trešti glasna glazba, tvornički dimnjak, rudarski toranj u pozadini… Šetali smo stražnjim dvorištima zgrada promatrajući djecu koja se iza zgrada penju po drveću, igraju nogomet na tratinama na kojima su neke porodice zasadile vrtove. Bilo je nečega prijatnog u atmosferi propaloga socijalizma, atmosferi koja je, zapravo, kreirana idealima i estetikom, arhitekturom vremena talijanskoga fašizma, prijatnog utoliko jer se sa time nije dolazilo u prisniji kontakt, promatralo se je sve iz sigurne razdaljine, očima voajera koji se u stvari hrane slikama koje promatraju, koji vole talijanske neorealističke filmove, to je ta arhitektura, ta atmosfera, samo što su protagonisti ovih podlabinskih filmova bili uglavnom ljudi iz Bosne, ljudi koji su se, dok je rudnik radio, spuštali *šohtovima* u *kove*, ne misleći vjerojatno o tome kako svaki ulazak u kovu sa sobom nosi rizik da se iz nje više nikada ne izađe, barem ne uspravno, na svoje dvije noge.

Kasnije sam upoznala rudarsku prošlost Labina i okolice, priču o Labinskoj republici, onoj slavnoj pobuni rudara kakva je jedinstvena u našoj pospanoj, truloj povijesti *slugana*, ljudi koji se ne bune, koji se lako i podatno prepuštaju drugima u ruke jer nisu kadri držati uzde svojih života u vlastitima. Smatraju da je to obaveza nekog drugog, u stvari, priželjkuju nekog apsolutističkog vladara, namrštenog oca koji vlada metodom mrkve i batine, vrlo konzervativno, zaostalo, nepraktično vjerovanje, koje nas košta. Istina je, znam što ćeš kazati, to je rudarsko upravljanje trajalo svega mjesec dana, jednog proljeća tamo neke 1921. godine, evo tome će uskoro stotinu godina, ali taj je štrajk rudara uprava rudnika iskoristila za raskid sa austrijskim kapitalom. Uza sve, ta je pobuna bila znak otpora tada rastućem fašizmu, otvorila je put antifašizmu u tome kraju, zapravo, bila je dio širih događanja na Apeninskom poluotoku, u Srednjoj Europi tada.

Da li ti ovo govorim iz nekog nelagodnog osjećanja da se povijest ponavlja? Voljela bih da to nije istina, da podsvjesni povod ovog podsjećanja ne dolazi zbog tog razloga, ali ti ćeš znati bolje od mene, ti si ta koja sluša, ja samo pripovijedam, nisam na ispovijedi, niti na psihoterapeutskoj seansi, u ovome što radim ima pomalo od svega, pa i od toga, to znam, čovjek nešto ispripovijeda, nešto o čemu je imao potrebu govoriti, i bude mu lakše, ali stvar zapravo nikada ne okončava, upravo kao i povijest, koju nikada nije moguće dosegnuti i opisati onako kako treba, koja je također jedna naša fantazija, često vrlo mračna, neljudska, izopačena.

Motovun

Motovun … s Motovunom je bilo drugačije, ondje nisam došla sama, bila sam s nekim, sjećam se nekih muških kvrgavih koljena, ruke koja gladi psa, ruke koju promatram odozdo sjedeći na nekom zidiću, možda je to bio komad one srednjovjekovne zidine koja opasava jezgro grada, drži ga da se ne raspadne i ne rasuje niz podgrađa Borgo i Gradisiol, sve dolje do Kanala, do stare ceste koja od Karojbe ide prema dolini Mirne. Ljetna je večer, u Motovunu je puno ljudi, ljetne večeri ovdje znaju biti prekrasne, moguće zato jer je Motovun na vrhu brda, na vrhu jedne uzvisine s čijega se trona bolje vide zvijezde - u nekoj ljetnoj noći, kada je nebo njima posuto tako širokogrudno, da se čini da ih ima više nego inače, i da su, odavde, dohvatljivije. Uokolo nema ničega što bi smetalo, samo zrak, rahli i svježi, prijatan ljetni noćni zrak kakav naročito rado prianja uz mlada, zaljubljena tijela.

Zubi staroga pijanca Atilija crni su od vina, njegova su debela usta razvučena u osmijeh, Atilio ima lice i tijelo mongolskog ratnika, nedostaju mu štit i sablja, konj, barem mula koju bi jahao. Ali ne treba mu to ovdje, konji i mule su u podnožju brda, do Motovuna se penje pješke, ili se uspinje automobilom, uzmimo starim, pohabanim *Renaultom 4*, kakav je bio Atilijev, u kojemu se mogao voziti i pas, pas tartufar s kojim se spuštao dolje, u Motovunsku šumu, u predivnu, gustu šumu koja prati tijek Mirne, šumu do koje je Venecija držala, jer su joj njena stabla odgovarala za gradnju brodova, u ona vremena kada je vladala ovdje.

Atilija zapravo već dugo nema, kao što nema niti Eržike, stare Mađarice koja je sjedila u kuhinji, pušila i gledala - tako su joj prolazili dani, u pušačkome miru i nepomičnosti, u sverazumijevanju svijeta i ljudi kroz membranu pušačkoga dima, zavijenu u njega, u budističkom miru koji dimom obujmljuje ništavilo. Nema, uostalom, niti nekih drugih ljudi odavde, neću spominjati njihova imena, možda ih netko poznaje. Svijet se s godinama počinje pretvarati u mjesto na kojemu se broje odsustva, na kojemu još sjede preživjeli, mrmljajući u bradu imena mrtvih, smješkajući se odsutno i nemoćno…

Da, u Motovunu ima smisla otići na groblje, staro, neveliko groblje koje strši kao izbočina na motovunskom brdu – na groblju se mjesto najbolje osjeća, ne zbog rafiniranosti koju tvore spomenici i tišina, ne zbog jedva osjetnog šuštanja lišća u stablima iznad grobova, već zbog toga jer se ovdje nečija sudbina može doživjeti u bljesku sekunde, u svojoj sažetosti i cjelovitosti, s uznositošću i poštivanjem kakva lica i imena mrtvih od nas iziskuju. Da, ali mi smo se smijali, mi smo bili podrugljivi jednoga ljeta kada smo vrludali između tih grobova, gdje je najveći broj ukopanih, davno raspadnutih tijela, nosio prezime *Melon*.

- *Melon* na talijanskom znači dinja, smijala se je Maria, - gdje su dinje, recite nam Meloni, rastu li dinje negdje na ovim strminama, ili u Motovunu uzgajaju samo drače, koprive i vinovu lozu? Maria je htjela da idemo krasti voće, bilo ga je po voćnjacima ispod groblja, Maria koja je toga ljeta otputovala u Ameriku, i nije se više javljala, ne znamo zbog čega. Nije javila novu adresu, odlučila je nestati za nas ovdje, možda također, na jedan način, umrijeti. Time, kao da je pojačala našu čežnju za njom, kao da više o njoj mislimo, više nam nedostaje, više je volimo.

Sanjala sam Mariu, nekoliko puta, sanjala sam da je u ljubavnoj vezi s nekom ženom, tko zna je li to istina? Maria je voljela groblja, vjerovala je u svijet duhova, govorila je da je on prisutan unutar ovog našeg svijeta, da je njegov prirodan dio. Bavila se je književnim tekstovima nadahnutim nadnaravnim, zbog toga je otišla u Ameriku, izučavati američku književnost posvećenu duhovima. Čudna sklonost, nije o tome puno pričala, to je ljeto tražila od nas da joj govorimo o Motovunu. Bili smo radosni, puni ushita, pogled na Motovunsko brdo budi ushit u čovjeku, pogled na uzvisinu koja oblikom podsjeća na Babilonsku kulu, uvijek mi se u mislima pojavi slika koju je naslikao Breughel stariji, 1563. godine, u vrijeme kada je jezgra ovoga grada već bila podignuta. Ali ova motovunska kula, za razliku od babilonske, nije razrušena, ovdje se Bog ni na koga nije ljutio, ukoliko se je netko, možda, ponesen ljepotom neke ljetne večeri, omamljen

crnim motovunskim teranom, ponadao da bi odavde mogao dosegnuti zvijezde, Bog na njega zbog toga nije mogao biti ljut.

Ipak, na ovoj je uzvisini sve još uvijek skladno, zidine i stari kaštel na vrhu, zvonik crkve, dvoja gradska vrata, otvorena loža sa stupovima, romaničke i gotičke kuće, renesansna palača, pet crkava, kuće koje se kao prosute drvene, kocke domina serpentinasto pružaju prema podnožju brda. Pogled s vrha prema dolini Mirne i Motovunskoj šumi, prema križu kojega oblikuju titrava noćna svjetla, ukrštanjem ceste koja vodi prema Livadama, i prema Buzetu. U daljini, pogled na Oprtaljsko brdo, na Grožnjansko brdo, na Buzet koji se nazire iza vijugavih okuka ceste, rijeke i šume.

Motovun je srce nečega, tako ga se može osjećati, ne kao srce nekog geografskog prostora, ne kao srce određene vojne i povijesne oblasti, već kao srce jednog unutarnjeg uma, osjećanja, bila života i svijeta koje je sposobno da u sebi, poput one Babilonske kule, primi i sažme razne jezike, da ih izmiješa i razumije. Njegova nas estetika, pričala je te večeri Maria, tjera da ga volimo, i ne samo to, da, umireni njegovom ljepotom hodamo uokolo, kružimo penjući se njegovim strminama pripitomljeni kao ovce, kao čedna božja djeca kojoj više ne pada na pamet niti da kradu tuđe voće iz voćnjaka.

Tako je govorila Maria, dok smo sjedili u vrtu iza Kaštela, slušajući pijanisticu koja je izvodila modernog američkog kompozitora, Maria je odmah prepoznala njegovu glazbu. Mladost i ljepota još nisu došli svome kraju - kao da je govorila ta glazba, skupa s pijanisticom koja je svira, sitnom i krhkom poput male nježne ptice koju je moguće primiti na dlan, ukoliko se ne preplaši, ne otprhne nekuda. Mladost i ljepota mogu potrajati do poznih godina, ukoliko čovjek živi tako da ne izda njihove postulate.

Barem jednom na godinu dana posjetiti Motovun, ukoliko ne i nekoliko puta, to je nejasna potreba koja se u meni podiže i javlja svakoga proljeća, naravno, s tobom. Možda je to povezano s našim počecima, s nekim od naših prvih susreta – s rukom koja gladi psa i kvrgavim koljenima u ljetnoj noći? Možda je to vrst obrednog hodočašća kojega nesvjesno poduzimamo u slavu naše ljubavi, od Kanala, od dućana mješovite robe u kojemu se mogu kupiti i gaće, potkošulje i lonci, do vrha brda i zidina, koje, vjerojatno, posjeduju neko slonovsko pamćenje, čije sadržaje i kategorije nismo kadri dosegnuti? Sada ste ovdje, idućega časa vas nema, poručuju kule i lavovi s rastvorenim ili zatvorenim knjigama, nijemi, ravnodušni, u položaju vidjelica koje razumiju, ali odbijaju komentirati. Njihovo je shvaćanje prolaznosti i iščezavanja moguće prirodnije, lišeno očajanja preživjelih, očajanja gubitka i izgubljenosti.

Prošireno u dubine, vrijeme nudi utjehe, nudi mogućnost za pogled ljekovitosti, neograničen na sada i ovdje. Atilio i Eržika su otišli, iščezli u zavijucima onih nekoliko stražnjih, malih zabačenih ulica, možda iza Barbacana, ili iza dvorišta starca koji prodaje drvene rezbarije naslonjene na kameni zid svoje kuće? Ne treba plakati za Mariom, ona je uostalom još živa, možda samo malo dublje uronjenija u svijet duhova. Nismo je, namjerno, željeli voditi u Motovun u neki vlažan, sivi zimski dan, jer bi je tada osupnula hladna istina postojanja, a tada smo još bili vrlo mladi, nije nas zanimala konačna istina, ne kao vrst stvarnoga osjećanja, samo kao apstrakcija koja služi za mentalno poigravanje, za osjećanje stvaranja intelektualne nadmoći koja se rađa kroz bavljenje nečim što djeluje impozantno, a što zapravo, još nije moguće zbiljski dosegnuti.

No tako smo se osjećali bliže umnim ljudima, vjerojatno, bliže Dostojevskom, ili nekome tko je patio poput njega. Tako smo na sebe navlačili onu patinu koja je pripadala drugima, a koju smo, zarana, željeli osjetiti svojom, sluteći u njoj dubine i markantnosti koje privlače poput velikih tajni, u koje bi čovjek istovremeno želio do njihova dna proniknuti, i da za njega, jednako tako, ostanu trajno neodgonetnute.

Radenko Vadanjel[6]

Zvona sudnjega dana
(iz romana u nastajanju)

MLADIĆ U INVALIDSKIM KOLICIMA

Koliko je malo potrebno čovjeku da se u njemu probudi nada, da se svijet učini mogućim, i on u njemu, kao skladna domišljatost, kao nešto važno i dragocjeno – razmišlja Nabukodonosor, smjerno gurajući invalidska kolica.

Kolica klize niz ulicu hvatajući se hlada, naočigled znatiželjnika koji, nagnuti nad lijehe oplijevljene salate, proviruju ispod slamnatih šešira istežući golužđrave vratove… ali ti pogledi nisu upućeni njemu, osjeća Nabukodonosor, već onome drugome koji sjedi ispred, njegovoj sažaljivoj pojavnosti, koja blijedi bespomoćno na podnevnom suncu kao otpali list.

Kolica poskakuju drndavim nogostupom kao da u njima nema nikoga. Toliko je prozračno njegovo tijelo, osjeća Nabukodonosor, prepolovljeno i kljasto. Njegovo se tijelo više ne zavlači pod poplune već se patrljcima podupire, poskakujući na stolici, ili se nestrpljivo meškolji, pomičući guzove dok se namješta kao kakva ptičurina na jajima.

- Poraz je sveobuhvatan i iskupljenje je sveobuhvatno - osjeća Nabukodonosor.

- Čisto prosvjetljenje! Čista bezumnost! Odlazak onog prvog što se smucao uokolo kao tisuće drugih, odlazak jedne uznemirujuće stvarnosti i trošenja nizašto, kao što je isprazan i besciljan cijeli naš život - razmišlja Nabukodonosor.

I njegov mu se život odjednom, dok gura rasklimana kolica, čini ispunjenijim od vlastitoga, hrabrijim i cjelovitijim od njegovoga. Život s poslanjem, očišćen od svega trivijalnog, pomisli Nabukodonosor.

- I dok tamo neki drugi, sveti ljudi! – razmišlja dalje Nabukodonosor - žive u dubokoj osamljenosti odričući se svega zemaljskog… ovome neizvještačenome paćeniku, dovoljan je bio samo jedan streloviti rez, jedna strašna neumoljivost.

Odmičući se od središta varoši, Nabukodonosor sve lepršavije gura kolica kao da vozi trokolicu natovarenu slatkišima i uskršnjim paketima. Na kolicima, postrance, na kromiranoj šipki prikačena je mala zastavica. Zastavicu su prikačili „njegovi“, koji se ne mire s mladićevim gubitkom.

6 Radenko Vadanjel (1962, Pula), na Filozofskom fakultetu u Rijeci diplomirao hrvatski jezik i književnost. Piše poeziju i prozu. Gostuje na književnim festivalima, objavljuje u književnim časopisima u Hrvatskoj i široj regiji. Proza mu je prevođena na engleski i poljski jezik. Objavio je slijedeće knjige: «Lekcija o postojanosti» (pjesme u prozi, 1999), «Dnevnik besposličara» (roman, 2006), «Čovjek s tri pupka» (pjesme u prozi, 2010), „Mišomor za rođake“ (zbirka priča, 2013), „Zdravo, dragi ubojice!“ (roman, 2017). Živi i radi u Istri.

Cijela je varoš ispremiješana stazama za invalide i rampama za invalide koje su smještene uvijek negdje odostraga, iza pročelja zgrada, iza glavnog stubišta crkve ili pošte. Sve je premreženo žutim, isprekidanim crtama i oznakama za invalide.

- Grad invalida … grad ratnih invalida, pomisli Nabukodonosor.

……………..

- Susjed, opet se je izgubio pa sam vam ga dotjerao – dere se Nabukodonosor oslonjen na dvorišnu kapiju, ali iz kuće nitko ne odgovara, tolika je to nesreća, osjeća Nabukodonosor, da se nitko ne usudi niti proviriti. Nema nikoga na trijemu. Niti pas ne proviruje, već tužno cvili iz kućice.

Ostavljen u dvorištu, glave naherene na stranu poput glave pijanca, mladić se cereka kao da ga obasjava najveća tajna … i kao da sve važno osjeća unutar sebe, jer njegov je osmjeh otajstven poput osmjeha čudotvorca, osmjeh iznikao iz luda sna na čijim krilima lebdi cijela bogovjetna dana, ushićen i zadovoljan kao malo tko od njih sretnika, koji su se na zdravim nogama vratili iz ratnog kijameta, uzdahne zamišljeno Nabukodonosor.

ZVJEZDANO NEBO

Crv svrdla u daščanom podu. Teški dah Nabukodonosorove žene širi se ustajalim prostorom. U mimikrijskoj pozi, pomičući tijelo prema svjetlu, Nabukodonosor se provlači nečujno u dvorište, i već osjeća noćno nebo; kao uvijek, ono isijava nekom neodređenom nadom, neodređenom vjerom, premda nedokučivo i nerazumljivo, ono se otvara kao nešto prevrnuto iznutra, kao neka nutrina što duboko diše u snu, kao nečija tajna koja nije izjašnjenje i nije kraj.

Noć je blaga, tajnovita, posvećena njemu i njegovim mislima koje ga mekano obrubljuju, sjedeći pored njega, nijemo i poslušno, poput dobro odgojene djece.

Ono što se moglo dogoditi nije se dogodilo, ono što je bilo moguće nestalo je – osjeća Nabukodonosor.

Vrijeme koje protječe mimo svega dosegljivoga, šumi neprimjetno i sveobuhvatno, kao šum rijeke iz velike udaljenosti.

U susjednom dvorištu netko otvara vrata zašavši brzo iza kuće, utonuvši u pomrčinu omotanu šibljem podivljalih šljiva. Dok mokri onkraj dvora, taj nepoznat netko, ispušta snažne vjetrove. Prema karakterističnoj boji tona koja se propinje u vedroj, sparnoj noći, kao usklićnik i kao husar na bijelome konju, obijesno kao slobodarska poskočica, Nabukodonosor iza te otegnute sinkope prepoznaje uvježbanost susjedovog sina koji se vratio iz Njemačke. Njegovi su vjetrovi sigurniji, veseliji od naših, razmišlja Nabukodonosor, oslobođeni probavnih smetnji i bilo kakvih strahova; razuzdaniji i pomalo gizdavi, kao da se izruguju nama koji smo ostali, koji smo zakočeni u stupici,

kao da se zabavljaju našim položajem stiješnjenim između izmrcvarene stvarnosti i nesuvislih priča, prignječenim između frustrirajuće prevrtljivosti i obamrle zbilje, nemoći i starosti.

Noć se učmrljila u zlogukoj tišini provincije.

Bezglasne misli koje su samo njegove, kao jedina utjeha i jedino vrijeme, tiho ga obrubljuju, sjedeći pored njega nijemo i poslušno, poput dobro odgojene djece.

Hipnotičko glasanje ćuka, na primjer, razmišlja Nabukodonosor.

Nebo je tu da nas smiri, ta varka, ta slika, taj odraz duše u dubini, u vječnosti, osjeća Nabukodonosor.

Nebo je tu da nam pomogne, da nas zaustavi, da nam skrene pažnju na sebe, i kao da gledamo u besmrtnost, mi mu se divimo, uspokojeni, primireni odjednom … na trenutak ono nas drži, na trenutak ono nas osjeća, kao besmrtna majka ono nas obavija svojim tijelom, njegova je vrlina nijemost, tišina iza koje se prikriva namjera, jer sve ima svrhu, osjeća Nabukodonosor, ništa nije slučajno, niti ona pomutnja koja spušta glavu i zabija se u suvišno, u beskorisno …. kao utamničena divlja zvijer u nama, osjeća Nabukodonosor.

- Biti iskren kao netko kome se radi o glavi – razmišlja Nabukodonosor, zarobljen u bezglasnim mislima koje su samo njegove, istinite i uzaludne istovremeno, zarobljene u tajnim mjestima pritajenih vjerovanja koja su jedina utjeha i jedino vrijeme, jer sve je kretanje, sve je pokret osim vremena nepostojanja – vjeruje Nabukodonosor.

Ono što se moglo dogoditi nije se dogodilo, ono što je bilo moguće nestalo je. Ostala je ravnodušnost u gesti koja je samodopadna, tjelesna, neproduhovljena sila.

- Nekada sam bio netko drugi – melankoličan je Nabukodonosor, čučeći na mjesečini, i kao da očekuje nekakvu promjenu, skončanje koje se pruža u nedogled, tinjajući godinama, a da se ništa, zapravo, ne pomjera, ništa ne pokreće, u bilo kom smjeru.

PREMJEŠTANJE KREVETA

Nabukodonosor i susjed došli su staroj Markovoj premjestiti krevet iz spavaće sobe u dnevni boravak.

- Najprije izvucite fotelju iz boravka – kazala je slabašnim glasom u kojemu se još uvijek osjećala trunka prikrivene tvrdokornosti i nepopustljivosti, koja je ustrajala u tom samrtničkom času unatoč svim poražavajućim znakovima. Tako su je poslušali i bez pogovora pomicali stvari, prebacivši posteljinu, kalorifer, fen i aparat za masažu, mali noćni ormarić i kredenc s lijekovima, sve u dnevni boravak. Na kraju je došao red na krevet u kojemu je, sve vrijeme njihovih manipulacija, bolesnica strpljivo ležala omotana u šalove i deke, tako da joj se glava jedva nazirala ispod hrpe naslagane posteljine.

- Sada upalite svjetlo - naredila je. Pogledali su se u nevjerici. Lice joj je bilo posve crno, prekriveno ranama i tamno plavim mrljama.

- Svašta sam za rata vidio - promrmljao je susjed dinarskog profila - ali ovako nešto nikada.

- Ne mogu se dići. Treba mi neko vrijeme - procijedila je.

Povukli su se u dnevnu sobu i čekali. Trajalo je dobrih deset minuta, kada su iz spavaće sobe začuli šuškanje i tiho zapomaganje.

Tada se susjeda pojavila u hodniku. Podupirući se rukama o zidove, izgledala je kao izgladnjeli pauk koji više nema snage isplesti vlastitu mrežu. Smrad koji se širio hodnikom bio je intenzivniji i pogubniji od onog prijašnjeg, dok je još ležala u krevetu obavijena slojem deka i pokrivača. Smrad se poput nevidljive nemani hvatao za ormare i police, za posteljinu, prolazeći pored njihovih skamenjenih pogleda, kao utvara, kao nešto beštijsko i opako. Nosnice su im se nadimale, u grču i bijesu.

Još mekše i još bespomoćnije, naložila im je da promijene plahte na krevetu u kojemu je do maloprije ležala. Onaj drugi, dinarskoga profila, koji je stajao s Nabukodonosorom na vratima, već se izmakao, jednom nogom zakoračivši u dvorište. Starac je ostao sam u pustoj kući, sa smradom koji je štipao nosnice, bez snage da je usluži, da joj podari makar jedan trenutak optimizma i podrške. Njen je kraj bio utjelovljenje nečeg starijeg i strašnijeg od života, osjećao je.

Već sutradan mogao je i on biti u sličnoj situaciji kao ona, pomisli, ali danas još uvijek stoji na onoj drugoj, sunčanoj strani, promatrajući njenu nagrđenu vanjštinu koja trune slobodno i bespomoćno kao jabuka, kao pljesniva šljiva ili krepani miš u drvarnici.

- Eto, to je smrt - nijemo su se pogledali njih dvojica, slegnuvši ramenima, pozdravljajući susjedu hladnim, nepopustljivim pogledima.

……

- Kako je to bolno, i kako je neljudski tako skončati - uzdahnula je Nabukodonosorova žena. Soba, ta promrzla čahura, prohladna ljuska osušena ploda, dočekala ga je raširenih ruku.

Svijet pljesnivosti, lijekova, nepokretnosti i upaljenih vjeđa, opet je bio tu, pored njega, i sluđeni snovi koji su se nevidljivo provlačili iz fantastičnog, nadrealnog svijeta u nemilosrdnu stvarnost, ispunjavali su gole zidove smislom i toplinom.

- Jer usamljeni su ljudi cijeli jedan planet slika koji kulja iz topline gejzira, i kada je najhladnije i dušu prekrije inje - pomisli Nabukodonosor - poput termalne vode u toplicama, tada mislima isparavaju slike, toplina i nada, okovani ledom i tišinom.

POSLJEDNJI SAN

Nijemo, poput priklana pijetla, Nabukodonosor uzdiše u enformelu probuđena sladostrašća, bezglav i smiješan. Njegovo spolovilo sliči spuštenoj surli slona iz koje neprimjetno istječe bjelkasta sluz, kap po kap, kao voda iz probušena crijeva u vrtu.

Ali više ništa u tom oproštajnom snu nije privlačno … u tom smiješnom, završnom činu koji se ponavlja i obnavlja kao neprekinuti niz, sve je nekako uprljano, skaredno i bogohulno, lascivno i bezbrižno istodobno, posve nehajno, osjeća Nabukodonosor … u tom posljednjem snu, gdje sve se odigrava i obigrava u napuštenim prostorima rodnoga grada okružena obrisima spaljenih kuća koje se jedva naziru kao stameni skeleti u magli. Noć povlači sjene vukući ih posvuda, prekrivajući konture trga oko kojeg su nekada stajale okićene zgrade, a sada buja grmlje i kopriva.

Nečija sjena, tamnija od mraka, prati ga tim vodenastim labirintom prepunim snoviđenja.

Žena, ne suviše lijepa, nikako prelijepa, ljepuškasta, mlada žena, odjednom stoji pred njim. I bez da išta kažu jedno drugome, Nabukodonosor zna da pred njim stoji „glavom i bradom" Stvoritelj. Stvoritelj koji se uselio u tijelo mlade žene.

Smiješi joj se, i unatoč izvanjskom dojmu koji ostavlja ženina mlada, putena pojava, Nabukodonosor je i dalje uvjeren da pred njim stoji On - Stvoritelj, Glavni Tvorac, u tom zamršenom, posljednjem igrokazu, začudnom i nevjerojatnom… To je nedvosmisleno, grozničavo zaključuje Nabukodonosor. Oboje prihvaćaju tu činjenicu kao nešto neupitno, kao nešto samo po sebi razumljivo.

Kasnije, kada iznova odvaguje vlastite osjećaje, više ne uspijeva, kao što je uspijevao ranije, više ne uspijeva zgrabiti tijelo mlade žene koje u snu uzima kao što se ubire cvijet u polju. Njegovim se mislima pripriječio oslikan svod crkve s kojega ga promatraju Njegove oči… Pohotnost i sreća više nisu osjećaji koje proizvodi pomisao na Njega i na ono što se razabire kao njihova zajednička pustolovina i zajednički udes.

Pa ipak, posljednji je san utješan, osjeća Nabukodonosor, ploveći u opojnoj snazi slatkasta obrata i svježine zanosa, kao netko tko sama sebe iznenađuje i sama sebe zbunjuje, posjedujući plemenitost i mirnoću nekoga posvema drugačijega od sebe sama, nekoga naočita i moćna, koji se miri s vlastitom smrtnošću i besmrtnošću poniknutoj u probuđenoj čulnosti, obljubivši ih istovremeno oboje.

Mima Juračak[7]

Iz leda

Na početku proljeća, noćno inje se topi s grana. Sunce se na prvi pogled doima ljetnim i čini se kao da podno drveća pada kiša. To je ono što sanjam. Snijeg koji se topi i ostavlja za sobom zelene otoke. Proljeće, nakon kojeg dolazi ljeto.

Toplina doma je relativna, kroz nevidljive rupe između stakala uvijek puše hladno, što dovoljno govori o divljačkoj snazi vjetra iza opni. Prethodna noć donijela je razmišljanja o budućnosti. U čeonom predjelu stvorio mi se čvor. Isuviše sna nije ga raspetljalo. Skromna tuga naslanja se na plitak dah u mojim prsima. Jednom kada dođe, otupljuje osjetila, ali kada odluči otići, odlazi u trenutku, samo nestane. Kao da ništa nije bilo. Određene posljedice, dakako, ostaju. Taložе se iznutra u tijelu, sloj po sloj uokolo organa i krajeva živaca. Sve to ostaje i čuva se za poslije, za nekad poslije.

Povremeno snažno žudim za time da napokon osjetim nešto zaista toplo. Nešto što grije iznutra.

Potom pomišljam, neka prođe ovaj život ovako, što ću.

Što je, uostalom, loše u strahu, što je loše u hladnoći? Povremeno titraju ruke i noge, koče se ramena i teret na plećima vrši određeni pritisak. Što je loše u strahu osim što je loše onome tko ga nosi? Drugi se od tuđeg straha osjećaju snažnijima, spremnijima, pristupaju ustrašenom kao da ga je potrebno spasiti. Strah daje drugima određeni smisao.

„Ne smije čovjek biti pička“, kažu. „Izdrži“ ili „budi jaka“.

Nitko zapravo ne zna ništa.

Čovjek kojeg povremeno viđam govori mi da imam lijep luk leđa i da mi je kralježnica kao savijena u čvorove, da me potrebno dugo i duboko masirati. Pomišljam na to kako su moji roditelji već tako dugo mrtvi, dok njegove krupne šake probijaju miogeloze slabih mišića uokolo, zamišljam, šupljih kostiju. Ptice su imale šuplje kosti, kako bi lakše letjele. Ja možda kao i one imam šuplje kosti, no ne letim, rujem poput krtice.

To jutro se dižem iz kreveta nakon što je on već otišao.

Par visokofrekventnih zvukova i unutra sam: u području mase vjetra. Hodam kroz uzak stakleni hodnik kroz koji pogled puca na golema snježna polja i postolja vjetrenjača. Jučer su rekli da će dan biti osobito čist. Zbog toga se budim u pet kako bih dočekala Sunce. Naočale koje nosim u džepu bile su skupe, iako, sada su već dotrajale. Jednom sam čak pomislila da bih mogla ukrasti nove. Užasna je pomisao na to da bih mogla išta ukrasti.

Jučer je Robin rekla da će vjerojatno doći do nestašice hranjiva. Čini joj se, rekla je, kako će se to događati sve češće. Čini joj se i da u vijestima, naravno, neprestano lažu i da nije istina da je u Južnoj Americi išta drugačije ili bolje. Kada smo kasnije ostale same, rekla je i da razmišlja o tome da proda bubreg ili neki drugi dio tijela za koji bi mogla dobiti više novca.

U krajnjem slučaju oko.

„Danas-sutra nisam sigurna kako ću priskrbiti hranjivo za sebe i malu, ako hranjiva uopće bude.“

7 Mima Juračak rođena u Sisku. 1986. godine, diplomirala je filozofiju u Zagrebu. Dobitnica nagrade „Vranac“ i „Ulaznica“ za kratku priču 2016. Rukopis poezije za djecu i mlade „Mali avijarij iliti ptičja knjiga“ 2017. uvršten je u finale natječaja Kluba prvih pisaca, a rukopis kratkih priča „Kokpit za katastrofu“ 2016. u uži izbor natječaja Prozak. Poeziju i prozu povremeno objavljuje na blogu „Idu dani“.

Samo sam je tupo gledala: nikada mi nije palo na pamet tako nešto. Hoću li uskoro i sama morati početi razmišljati na taj način? Jesu li zastarjele naočale zaista jedino o čemu se trebam brinuti? Naglo me obuzeo osjećaj zahvalnosti i pritajenog straha. Svaki dan imam što za jesti. To nije upitno. Hranjivo, koliko znam, za mene još nije upitno.

Izlazak Sunca bio je dojmljiv, no vrlo brzo su me počele boljeti oči. Prvo se iskričava svjetlost prelije preko snijega, koji ubrzo snažno bljesne, poput ogledala. U tom trenutku ključna je kvaliteta naočala: ukoliko su dobre, izlazak je moguće neko vrijeme neopterećeno pratiti. S lošim naočalama, ili onim dotrajalima, postoji mogućnost trajnog oštećenja vida. Nakon toga - ili skupa operacija ili doživotni boravak u Centru za slijepe.

Sve veći broj ljudi završava u Centru. Ljudi sve više namjerno osljepljuju. Znam ih nekoliko koji su odustali od svega i izložili se Suncu. Nakon toga ih vrlo brzo iz bolnice presele u Centar gdje imaju dva obroka dnevno, postelju, društvo. Kao domovi za starije, nekad davno.

Ne postoji nitko tko u ovom trenutku premašuje četrdeset godina. Ljudi su prije živjeli mnogo duže, čak dvostruko duže. Neki su doživjeli stotinu.

Po malo čemu se Centar razlikuje od bilo koje druge građevine. Zatamnjena stakla, niska gradnja s većinom od svog volumena pod zemljom. Zgrade poput ledenjaka, s ljudima koji se od Sunca i snijega skrivaju duboko u utrobi, kao mravi. Svaki put kada pronađem neku staru vijest o tome koliko su ljudi strepili od vrućina i poplava, od povišenja razine mora, od nestanka života… uhvati me smijeh. Ne zaista smijeh, onaj koji izlazi iz srca. Više smijeh koji izlazi iz pluća, iz grla, iz mozga, koji boli kao da je u tijelu nešto zapelo.

Tuga koju osjećam kada promatram slike od prije nije tuga u kojoj znam da je nekada davno išta bilo bolje. Samo drugačije. O mnogočemu se nije trebalo razmišljati, o čemu se danas razmišlja. Kao što se i tada razmišljalo o mnogočemu o čemu se danas ne treba misliti. Osobito uživam u fotografijama šumskih životinja. Jeleni, srne, medvjedi. Vjeverice. I danas postoje životinje. Ponešto drugačije, a baš zato što su tu, i nezanimljive.

Čovjek koji me noću masira uvijek pita imam li hranjiva za sljedeći mjesec. Kažem mu da imam, čak i kada mislim da bi moglo ponestati. Čovjek koji me noću pokušava ugrijati je velik i hladan kao i led koji nas okružuje. Nevažan je poput kratkih života koje živimo. Kada ode, najčešće se skupim sama u sebe i maštam o toplini, ako nešto takvo još uvijek postoji.

Svako poslijepodne na monitoru me dočekuje poruka od Robin. Želi znati jesam li dobro, je li kod mene ponovno bio čovjek i kako mi je bilo. Odgovaram joj uvijek šturo, ne zato što bih od nje išta sakrila, već zato što zaista nemam što za reći. Njegovi dodiri i znače nešto i ne znače ništa. Njegova briga o mom hranjivu i govori nešto i ne govori ništa. Imam još petnaestak godina. On možda pet, ako bude imao sreće.

Jutro izranja bez Sunca, čitav svijet je u vijavici i kroz tunele se probijam u staklenu kupolu kroz koju promatram kako se vjetrenjače luđački okreću. Režu vijavicu poput dobro naoštrene brusilice. Čitav svijet izgleda zloguko. Od suviše gledanja u Sunce moguće je oslijepiti. Od suviše gledanja u vijavicu moguće je, vjerojatno, poludjeti. Sivilo i energija kojom odiše svijet iza ovog debelog stakla straši me i pametno bi bilo ne gledati. Svejedno gledam. Nemam što drugo raditi, uvijek gledam.

Radi vanjskog sivila, u kupoli je mračno.

„Od gledanja oluje moguće je poludjeti“, prene me muški glas.

Okrenem se i spazim nepoznatu siluetu naslonjenu na suprotnu stranu kupole, okrenutu leđima prema oluji. Ozbiljan je poput vijavice koja bukti iza njega. Kosa mu je gotovo posve sijeda, iako mislim da bi mogao biti i mlađi od mene. Na njegovom licu ne ocrtava se ništa. Čini mi se kao da škilji prema meni, proučava me.

„Moguće je, ako nisi dovoljno oprezan.“

Na to ne odgovara, samo nastavlja gledati u mom smjeru.

Navečer ležim pod hladnim tijelom starijeg čovjeka i razmišljam o momku iz kupole. Čovjek me okreće na trbuh i masira me sintetičkim uljima koje je kupio jer može. Ne komentira to da sam odsutna, jer sam uvijek takva. Nikada mu ne govorim o sebi. On samo povremeno pita imam li hranjiva, to mu je važno - da moje tijelo ne kopni radi nedostatka vitamina. Da nema mog tijela, bilo bi neko drugo. Nije važno to s tijelima, nije uopće bitno.

Prije je možda bilo.

Sanjam sivu oluju i Sivokosog. Ne odlazim iz kupole kao u stvarnosti, već mu se približavam. On šuti i gleda me u oči. Njegove oči u snu posve jasno vidim, ali kao da mijenjaju boju - nisam sigurna jesu li sive, modre ili zelene. Skinem rukavicu i približim prste njegovim ustima, palcem nježno prelazim po donjoj, potom po gornjoj usni. Na to mi poljubi vrh prsta i ja lagano gurnem palac između usana. On ga poljubi intenzivnije, siše. Njegov poljubac na prstima je topao i vlažan. Netom prije no što ću krenuti usnama prema njemu, budim se. Budim se u znoju, vruća. Pokraj mene nema čovjeka.

Okrenem se na drugu stranu i još više zakukuljim u prekrivač. Pokušavam prizvati isti san natrag, no ne ide. Gotovo je. Dugo nisam osjetila toliko topline. Barem u snu, pomišljam. I to je nešto.

Robin me popodne poziva da s njom posjetim tetku Doris. Doris je u Domu. Doris ne vidi ništa i čita prstima koje pomiče po mekoj ploči za slijepe. Ona je dobroćudno biće, smireno. Ima trideset i devet, stoga je često posjećujemo. Sjedimo u zajedničkoj prostoriji za ručak i pijemo otopinu. Na očima ima bijele neprozirne naočale s kojima se stapa s bjelinom prostora oko sebe. Opuštena je i pomirena sa svime. Kaže da mnogo čita i o mnogo toga saznaje iz knjiga. Kako je prije bilo, kako će možda biti. Strah ju je i nije je strah za nas. Život je tako kratak, ne stigneš se kako treba niti bojati. „Ponestane nečega, izmisle nešto novo", tvrdi Doris.

„Cure, ne bojte se ničega, nikad", spokojno kaže. „U strahu su velike oči", pa se glasno nasmije.

Promatram prostor, siv i bijel poput kose većine njegovih štićenika. Ovdje je ugodno, lijepo. Toplije nego igdje. Nitko nikoga ne vidi. Iznenada shvatim da smo Robin i ja jedine koje sve to vidimo. Pogledom prelazim preko drugih ljudi u bijelom koji sjede uokolo. Svi su tako smireni, pomislim. Sve je tako lijepo, normalno.

Potom zadrhtim. U kutu, za stolom na kojem je ploča za slijepe, ugledam Sivokosog. Sjedi uspravno i gleda ravno naprijed. Dugačkim prstima dodiruje ploču, čita. Osjećam nježno strujanje topline iz sna i razmišljam o tome kakve su mu boje oči. San se često zna uvući u stvarnost, stoga mi u jednom trenutku djeluje posve prirodno da smo već na neki način povezani, on i ja. Robin primijeti da ga gledam pa pita Doris tko je to.

„Najmlađi tu. Možda dvadeset, ako i toliko. Sam se, naravno."

Lijep i rijedak poput albino jelena od davno prije.

Albino životinje u prirodi su druge životinje iste vrste nastojale ukloniti. Albino životinje su anomalija. Mi naše čuvamo u Domu. Sjede poput lijepih bijelih kipova i čekaju posljednji pozdrav. Namjerno slijepi, pomireni sa životom.

Na odlasku bacam posljednji pogled prema kutu u kojem je sjedio. Ne prilazim mu. Kroz glavu mi prolazi mnogo toga, no kontroliram se. Strah i hladnoća uvukli su mi se duboko u tijelo i ispunili šuplje kosti. Odlazim s Robin. Ponovno osjećam kako će u noći nahrupiti tuga.

Navečer dolazi čovjek, liježe pored mene, donosi mi kutiju hranjiva. Sa zahvalnošću prihvaćam, guram pod krevet, dok se on nadvija nada mnom i pokušava mi priuštiti užitak. Svaki put misli da uspijeva, ja svaki put glumim, samo da netko nastavi dolaziti. Samo da opne crne kutije nisu toliko strašne i usamljene. On se okreće i odmah duboko spava.

Stavljam slušalice na uši i hvatam signal. Slušam glazbu koju presječe vijest: sutra se očekuje razilaženje oblaka i Sunce. Nove količine hranjiva vjerojatno će uspjeti dopremiti blinderima iz Švedske, jer sljedeću oluju očekuju tek za tri dana.

Slušam tihi jazz i blip otkuca pet sati ujutro.

Ustajem iz kreveta što tiše mogu, oblačim se. Na izlasku guram ruku duboko u džep kaputa i vadim tvrdu futrolu s naočalama. Ostavljam je na stoliću kod izlaza. Praznim kosti.

Otežale misli o životu pokušavam odagnati ostacima strujanja topline iz sna.

Kada pogledam u Sunce, zamislit ću da gledam Sivokosog, ravno u oči.

Hrđa

Ljeto divlja. Sve češće zatvara šarke, udara o stakla prozora. Strah me tog ljeta. Strah me tebe koji govoriš: idući put idemo. Tvoj entuzijazam je naivan, dječji. Još si mlad. Misliš da se u ovom životu može pronaći smiraj. Meni se čini da gdje god da jesi, težina pronađe put, vlaga nagriza tvar. Meni se ne ide nikamo. Rado bih da ovdje umrem, da se smirim. Ti odi. Mene ostavi. Stara sam za ovo.

Ne odlaziš i ne ostavljaš me. Nagovaraš me. Uporan si. Da imamo djecu možda bih i htjela. Ovako, što me čeka? Sigurnost… Opet strah. Drugačiji, no isti.

Pripremaš moje stvari kada ne gledam, pakiraš me. Ja ponovno vadim, oblačim. Vani ljeto tutnji. Ne izlazim. Bojiš se da će ljeto doći po tebe, po mene, da ćemo postati oštećeni ljudi.

Kada sam dobre volje uvučeš me u svoju igru i ja pomalo sanjam. To traje vrlo kratko, trgnem se iz sna, pa te ne volim zbog toga. Ne postoji za nas bolje. Tako nam je grah pao. U noći me grliš kao da ti je tijelo otporno na metke. Praviš se važan. Ničije tijelo nije otporno na metke.

Za dobrih dana sjedim na zidiću i njegova toplina grije mi butine. Gušteri mile po suhoj zemlji. Prije vješanja veša promatram odakle puše vjetar, da ga ne zaprlja suha prašina. Moj svijet je hrđav svijet, osipa se svakim korakom, krhak poput leptirovih krila.

Perem nam posteljinu za tih dobrih dana, ljeto je i ti se znojiš. Znojiš se od ljeta, od straha i velikih planova. Prijatelj ti puni glavu glupostima i ti se još jače znojiš. Tvrdiš kako ću ostati, biti silovana, ubijena, kako ti to ne možeš podnijeti.

Svađamo se. Plačeš.

Nakon nekog vremena ipak odlaziš. Pokrećeš svoje perolako tijelo i odlaziš.

Sada ja plačem, za tobom.

Javljaš se isprekidano s granice zemlje kojoj ne znam dobro izgovoriti ime. Povući ćeš me sa sobom, govoriš. Tko će ovo povući… Ovo je tijelo tako teško i tromo.

To se ipak događa.

Tijelo naviklo na drugo tijelo ipak me povlači za sobom. Ti me povlačiš za sobom. Prvi put osjećam svoju hrđu na nekom drugom zraku.

Zemlja u kojoj te pronalazim ne dočekuje srdačno. Osjećam se kao da sam preživjela potop. Natucam engleski. Čini mi se kao da zapravo ne govorim ja, već neka druga žena. Iz nekog se razloga ipak osjećam odmornijom. Kao da se dijelim napola : na tren sam lakša. Bar si ti tu. Dijelimo ležaj na katu u hotelu s tisuću zvjezdica. Ovi silni ljudi su poput ugasle galaksije. Više ne

razmišljam o tome znojimo li se. Ne perem se toliko. Stišćem se uz tebe i tada opet plačeš, jer sam ti nedostajala i jer nisi znao što bi od brige kada si me ostavio za sobom.

Kažeš, sretan si što sam stigla živa.

Ova mi se obećanja ne čine uvjerljivima. Tu smo još više ništa, no ne umiremo. Ništa smo, ali ne trebamo se bojati da će nas ubiti. U tome je možda bilo i neke utjehe.

Upoznajem ženu koja čita. Gledala sam je naslonjenu na dasku prozora u hodniku. Držala je knjigu na engleskom, udubljena. Pitala sam je što čita, odgovorila mi je. Natucale smo. Malo-pomalo, nešto smo i saznale jedna o drugoj.

Dani su dosadni na neobičan način. Zapravo se neprestano nešto događa, iako je sve istovremeno isto. Stvorili smo mikroklimu u ovom stakleniku, u ovom laboratoriju. Na nama se testira dobrota i njezine granice. Prilaze oprezno, nastupaju prijateljski. Nakon toga malo zahlade, ne znaju što bi s nama.

U očima nam više nije strah. Ne znam kako to nazvati. Isti pogled imaju životinje u zatočeništvu. One više ne idu nikamo. Nama kažu da nekamo idemo, no čini mi se da je ovo to. To je to čemu smo bježali. Pljesnivi kreveti i život u gomilici. Struganje ostatka.

Mislim da ne idemo nikamo.

Žena s knjigom nije naša, ona je iz udruge. Maskota. Dan za danom dolazi, sjedi, čita. Knjiga je malo jedna, malo druga. Ti odlaziš u grad s muškarcima i vraćaš se razočaran. Teško mi je gledati te razočaranog, no s druge strane, što si takav, što si dječji?

U krevetu ti šapćem baš kao malom djetetu. Volim te kao što bih voljela neko malo dijete.

Samo da smo živi, da nas prime, dalje ćemo lako, mrmljaš. Kako lako? Kada je išta išlo lako?

Povremeno samo ležim na krevetu i gledam u strop. Zatvorim oči i pratim mirise: netko je ogulio klementinu u hodniku. Mokre čarape. Pomalo ustajali miris posteljine. Vlaga.

Hrđa od toga jača.

Od kada smo došli, promatram svijet s velikog prozora u hodniku. Čovjek iz velike oronule kuće preko puta našeg hotela svako jutro u šetnju izvodi psića bez povodca. Između naše i njegove kuće je pruga kojom više puta dnevno prolazi vlak.

Psić je bijelo-smeđ, zaigranog repa. U početku u stopu prati vlasnika. Vlasnik ga zovne, psić odmah podiže glavu i trči prema njemu.

S vremenom se krug kojim se protežu njegovi interesi širi. Vlasnik ga sve češće doziva po imenu - psić se ne odaziva odmah, kao prije. Istražuje. Hrabriji je.

Kroz ventilaciju nam u sobu ulazi miris hrane koju nam pripreme u zajedničkoj kuhinji, tako znamo da će ručak. Ponekad i sami kuhamo. Djeca se igraju skrivača po hodnicima.

Ponekad se i mi odrasli igramo skrivača jedni s drugima, kako ne bismo stalno gledali ista lica.

Svako se jutro sjetim pogledati kroz prozor, provjeriti koliko se proširio svijet sitne životinje. Jedno jutro primjećujem kako je počeo istraživati bliže pruzi. Vlasnik ga doziva, on diže glavu, no nastavlja njuškati. Vlasnik je naivan.

Žena s knjigama donijela je i meni jednu. Na engleskom. Čitam je, iako mi ide teško i sporo. Ne sjećam se kada sam zadnji put čitala nešto što nisu mrlje na zidu iznad kreveta.

Govori se o tome kako ćemo uskoro poći dalje. U veću i udobniju zemlju od ove. Koja nas, navodno, treba. Iščekuje. Ja se sve više navikavam na sve oko sebe. Kao što je rekao prijatelj – čovjek je kao magare, na sve se navikne.

Ponekad i ja plačem, pritisak mora nekamo. Plačem suzdržano u jastuk kada svi zaspu, kada ti zaspeš. Ja sam stijena o koju se oslanjaš i stijenje nije tu da plače.

Svjetlost se mijenja, mijenja se kut pod kojim ulazi u naše prostorije. Ima nešto životinjsko u nama, nešto divlje i zapušteno. Grabimo s dna zdjele u kojoj se spajaju mnogobrojni ljudi i njihove malobrojne stvari.

Žena mi, kada vratim jednu, donosi uvijek novu knjigu. Krati mi dane i na tome se može biti zahvalan.

Ispunjavamo papirologiju na međi jednog života s drugim. Ovaj prethodni je barem bio poznat. Novi je bahat, nepoznat, čini mi se kako ćemo u njemu zauvijek titrati s dna, kao dvije neostvarene želje.

U knjizi koju mi donosi crnokosa žena pišu zaista gadne stvari – da čovjek oblikuje svoju sudbinu, da je zakonom privlačenja moguće sve iz temelja promijeniti. Misli dobre misli, misli lijepe misli, misli pozitivno, zamišljaj kuću u kojoj bi želio živjeti, zamišljaj se u automobilu koji želiš voziti.

Ljudi misle da se sve u životu stigne, no uvijek jedan ispadne nedovoljan.

Ja sjedim na tuđem krevetu i gledam u zid. Smijem se na glas knjizi. Smijem se kroz nešto suza. Imam li vremena zamisliti sve te stvari koje bi se trebale željeti? Život je tako kratak, a ja ću možda, ako bude sreće, uskoro ispočetka. Hoće li to biti kao da sam živjela dva života pa sve potraje još kraće?

Na dan odlaska, čini mi se kao da pakiram još manje stvari. Neke su se očito pogubile, neke su možda iz dosade ukrala djeca. Čini mi se da smrduckamo, u nas se uvukla patina po kojoj će nas prepoznavati u novoj zemlji. Ti si oduševljen i dobivaš novu energiju, tvoje veselje je zarazno i utječe na ljude u našoj sobi, na ljude u našem hodniku, na ljude naše galaksije.

Smješkam se oprezno i suzdržano, iako znam da je dobro imati nekog takvog pored sebe.

Noge su mi teške, nepokretne, no eto pokrećem se.

Ulazimo u autobus i krećemo. Iza stakla autobusa je svijet - nov, nepoznat, betonski, krcat ljudima i stvarima. S druge strane si ti, tvoje veliko, meko, suviše oduševljeno tijelo o koje se oslanjam, koje volim.

Je li nešto moje hrđe ostalo u hotelu? Hoće li je itko znati prepoznati, povući preko nje prst, osjetiti na koži nekog drugog, tko sada kreće ispočetka?

Prije no što autobusom zađemo za ugao primjećujem kako je čovjek iz oronule kuće preko puta naše danas u šetnju izašao sam, bez psića.

Adam Rajzl[8]

Tomo Senjak

„Svaka noć ima svoju moć!“ na diljskim brdima govorile su babe i didaci.

Tomo Senjak, povisok snažan čovjek na to bi se samo nasmijao: „Men je noć ko dan. Ona me voli, al i ja volim nju“

Dok drugi spavaju i hrču on ispod šljivika lenijom kreće u polja konjskom zapregom ili pješice. Ne uzbuđuju ga ni priče o vilama koje se točno u ponoć okupljaju na livadama i plešu svoja kola, vrte u krug, pjevaju , a pred zoru se povuku u krošnje vrba i iza sebe , kako se babe vjerovale, u travi ostave jasne krugove.

Volio je ukrasti. To mu je bila velika strast, kao ribolovcu pripremati ribički pribor, mamce, zabaciti udice na nekom jezeru ili rijeci i sanjati veliku, još neulovljenu ribu koja će završiti kuhana u velikom kotliću i biti česta tema ribičkih priča ili pak kao lovcu u hrastovoj debeloj šumi koji skriven u žbunju, pazeći da vjetar lukavoj divljoj svinji ne donese miris duhana njegove cigarete i upozori je na opasnost, satima čeka da vepar kapitalac velikih kljova izjuri na prosjeku, okrene veliku četinjastu glavu , pogleda na jednu i drugu stranu i u tren poput treptaja oka, uleti u gustu šikaru. Samo bi ga vrhunski lovci uspjeli nadmudriti, podići pušku, naciljati, opaliti, uloviti i nakon lovačkog slavlja velike kljove izložiti na zidu s brojnim jelenskim ili srndaćevim rogovljem..

Čak je i svoju Katu „ukrao“. Tako se govorilo u selu kad djevojka ode bez najave, iskoči kroz prozor u naručje voljenom momku s malim zavežljajem najnužnijih stvari. Tek su kasnije, kad je Kata već bila u blagoslovljenom stanju pravili svatove.

Odlazio bi u krađu, u šumu, onda kad se lugar Miško najmanje nada, kad kiša lije bez prestanka i briše sve tragove, i ljudske i životinjske, kada se mulj i žitko blato slijevaju niz kotače kola, uvijek sam. Nije mu trebala pomoć pri rušenju stabla. Vješto bi ga zasjekao oštrom sjekirom, a zatim bi ga strpljivo rezao ručnom pilom, uvijek pri zemlji da panj srušenog drveta bude skoro nevidljiv. Krošnju bi odvukao daleko, čak u Lipovački potok ili u mladu gustu šumu u koju lugar i njegovi kontrolori nadlugari ne bi navraćali. Panj bi obvezno prekrio otpalim lišćem da bude skriven i od pogleda gljivara, lovaca ili svinjara s čoporom svinja.

Uvijek je birao stabla bez kvrga i puno ogranaka. Lakše ih je mogao iscijepati. Nakon toga cjepanice bi polako ubacio u kola, a onda pri mjesečini, lenijama, dovezao u šljivik, složio na hrpu i prekrio slamom da izbjegne neželjene poglede komšija i dojave što bi brzo stigle do lugara Miška.

Sljedeće noći, izvlačio bi ih ispod slame i rezao u manje komade, furke, i unosio ih u šupu, gdje bi ih cijepao i pomno složio da se suše i čekaju zimu .

Pri noćnim odlascima konjskom zapregom u šumu ili povratku s ukradenim drvima često bi na nekoj leniji sreo Jozu Uzelca koji je držeći fenjer u ruci napasivao dvije krave. Iz obližnjih kukuruza donosio je bundeve i razlupane bacao ih kravama da se što prije najedu.

8 Adam Rajzl rođen je Dragotinu 1948. godine.Član je Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade. Piše priče, romane i pjesme za djecu i odrasle. Objavio je do sada: zbirku pjesama "Odavde do obale" (1974.), zbirke priča za djecu "Topot bijesnih konja" (1983.), "Kad su trešnje dozrijevale" (1996.), "Izgubljeno zlato" (2001.), "Ljubav pod kišobranom" (pjesme i priče za djecu, 2007.), opsežan roman "Zvonik Eve Šimunove" (2008.), roman „Sjene na mjesečini“ (2011.), zbirku priča za djecu „Vatrenjaci“ (2014.) te roman „Mornareva žena“ (2016.). Živi u Đakovu.

Pred zoru vraćao bi se kući. Krave su mu bile punih trbuha i napetih vimena pa se Jozo, u nedjeljna poslijepodneva, sjedeći na klupčicama, komšijama hvalio kako ima najbolje krave pa zato i daju najviše mlijeka .

„Dobro jutro, Jozo!“- pozdravio bi Tomo pri čestim susretima.

„Dobro jutro. Ko rano rani dvi sreće grabi! Ako oćeš u životu dobro proć noć zovi upomoć!- odgovorio je smijući se.

„Imaš pravo Jozo“- odgovorio bi Tomo, povukao uzde i udaljio se kolima

Noćne susrete pred komšijama nisu spominjali, jedino su babe koje su znale za Jozina noćna napasivanja krava fenjerom seosku djecu plašile pričama kako poljima luta sablasno svjetlo i bile toliko uvjerljive da su i najhrabriji dječaci prvim mrakom ulazili u kuće.

Tomo je obožavao i mladi kukuruz pečen na žeravici ili kuhan u loncu na štednjacima. Točno je znao na kukuruzima što ih je ubrao prolazeći poljima kad su najbolji, kada zrnje nije ni premekano ni pretvrdo. Prepoznavao je to po svili na vrhu kukuruznog klipa koja mora biti suha, ali nikada crna. Ako bi bila svjetla, znao je, zrnje bi bilo još puno mliječnog soka i nije još bilo za jelo.

Kada jesen zažuti kukuruze išao bi pri mjesečini lenijom konjskom zapregom, zastajao, utrčao u redove kukuruza, na brzinu obrao po pola reda i nastavljao dalje.

Kata ga je, u počeku, kao mlada žena pokušavala zaustaviti, odgovoriti od neobične strasti, ali nije uspijevala , čak se privikla, i bilo bi joj neobično da noću ne kreće u akciju i da se kući vrati praznih kola..

Čak je, dok je koračao šumom, birao grane neobičnih oblika, rezao ih ručnom pilom ili odsjekao sjekirom i donosio kući. S tih je grana skidao koru, stavljao ih na sušenje ispod drvenih greda u šupi ili štaglju. Najviše je volio grane u obliku čaplje ili rode, kravljih ili jelenskih rogova ili slova T, K i M, početnih slova svog , ženinog ili kćerinog imena. Grane u obliku sova T našao je dosta brzo, dok je grane u obliku slova K i M tražio dugo, godinama i na kraju poskočio sretan kada bi to konačno uspio.

Lutao je često poljima i tako otkrivao tajno zasađene lubenice usred kukuruzne njive i čekao da narastu, budu sočne , slatke i zrele. Prepoznavao je to po žutoj boji na mjestu gdje su ležale na zemlji, po kuckanju prstom po kori ili osušenim listićima pored ploda. Uvijek bi ih hladio u kablu vode na bunaru, ili ih brao jutrom prekrivene rosom.

Pri kraju ljeta odlazio bi u vinograd Đure Šalamona koji je okrenut suncu uvijek davao sočne mirisne plodove od kojih je , nakon berbe, Đura pripremao vino boje suncokretova ulja Znao je mjesta gdje bi stizali prvi zreli grozdovi, ubrao ih i donosio ženi Kati i kćeri Mariji koja se već privikla na očevu strast i nije mu ni ona više prigovarala.

Kada bi berba grožđa bila završena nekoliko je dana prolazio redovima vinograda svojih komšija i suseljana i obrao preostale, zaboravljene grozdove koje, skrivene među lišćem, pričljivi berači u žurbi nisu vidjeli. U diljskim selima zvali su to paljetkovanje..

Grozdove je skupljao u kante ili pletene košare, a onda bi ih kod kuće samljeo, prešao i slatkasti mošt sipao u vinsku burad što mu je odavno od hrastovine napravio Andrija pinter. Kad bi završio obilazak seoskih vinograda odlazio bi konjskom zapregom u trnavačka brda gdje mu je ulov bio daleko veći, a vino puno bolje. Osobito je hvalio svoj traminac što ga je pripremio i tvrdio da je isti onakav kakvog ga iz kaleža pri svetim misama piju svećenici.

„Tomo Senjak proizvede više vina i od najvećih vinogradara premda nema nijedan čokot vinove loze. Čak nije u dvorištu imao ni lomaču crnog dalmatinca za hladovinu.“, ogovarali su ga komšije.

U njegovoj šupi, na stolovima stajali se prekrivene prašinom brojni željezni predmeti, čavli cijeli, ravni ili svinuti svih veličina i oblika koje je zimi strpljivo ispravljao na željeznoj ploči. Na

zidovima objesio je potkove što ih je nalazio na prašnjavim putovima. Uvijek bi povukao uzde, zaustavio bi konje, sišao s kola, uzeo potkovu vjerujući da mu svaka donosi sreću.

Tri je objesio i na čelo kuće da njemu i njegovoj obitelji donosi sreću. Nije pomoglo. Iznenada, noću, prije polaska u šumu, otkazalo mu srce.

U dvorištu dok su škrinju s njegovim mrtvim tijelom njegovim konjima i kolima odvozili iz dvorišta prema groblju pored crkve Majke Božje Dragotinske pa i cijelim putem, žena Kata glasno je naricala:„ Senjače moj, mučeniče moj, zlatne si ruke imo, šta ja za druge bio dan za tebe je bila noć!“

Pri svakom njezinom uzdisaju, spominjanju pokojnog Tome i njegovim lutanjima i odlascima u noć, ostale bi se žene potajno naguravale i smijale. Kći Marija na to bi više puta šapnula majci: „Mamo, mamo, nemoj tako naricat!“.

Kata bi se na trenutak umirila, a onda bi opet nastavljala.

„Nije se ni prevarila, neblaka vam! Pokojni je za jednu noć napravio više nego mi za tri dana“, pri povratku s groblja govorio je Tomin prijatelj još iz mladenačkih dana Mijo Mlinarić. To je sažaljivo pričao i na karminama nakon sahrane i više puta ponovio: „Moj Tomo moro je nešta ukrast, bilo šta, čak i neku sitnicu, jabuku, krušku, šljivu,klip kukuruza, ako ništa drugo onda komadić daske na putu, odbačen lanac, lemeš il bilo šta drugo, tek toliko da ga prođe neki čudni unutarnji nemir što ga je godinama pratio,

Kad bi popio dvi tri čaše vina više put mi se povjerio: „Svaki moj odlazak u noć ko da bi me, Mijo smirivo. Bez toga nikako nisam mogo nikako zaspat. Zato sam i išo u noć i kad kiša pljušti, kad sijeva i grmi, kad snig vije i sjeverac luduje…!“, to mi je više puta ponovio-. Ne moram vam ponavljati,to odavno znate, svaki put u njegovoj pivnici pili smo vino od grožđa što ga je kriomice prikupio.“

„Zato ga i ne krivim , strašna je to bila bolest. Neka mu dragi Bog oprosti!“,dodao je Tomin kum Marko Karamatić.

Zamke

Franju Ticana trag povuče prema šumi. Snijeg je visok: staze zamrznute i zasute. Zavio je šikare, usjeke i vododerine tako da, kad korača, upada u dubok snijeg i zanosi se. Jedva se izvlači, lamata rukama i pognut ide za tragovima. Više ih je. Utrti u snijegu vrte se u krug, a onda se ponovo pruže u jednom pravcu.

Franja Tican čeka da naiđe na malo niži i čvršći snijeg pa da otkrije čiji su tragovi, ptičji ili životinjski. Možda je, pomisli, trag zečeva što dolaze do mladih šljiva da im ogule koru? Ponekad se iznađe i trag srne ili srnjaka što prilaze seoskim kućama i zađu čak i u seoska dvorišta, sve dok ih psi ne nanjuše.

Kad Franja Tican otkrije tragove i uvjeri se u onu pravu prugu, zamišljenu liniju, odakle dolaze i prolaze između stabala, kao vode između korijenja, postavit će zamke od čelične žice. Sam ih je uvezao i iskovao. Dođe kod Đure Kovača i kuje. Đura nikad ne pita što radi. Ne zanima ga. Šuti kao stari bor na ulazu u seosko groblje. Franja priveže žicu, postavi omču, a u sredinu namjesti komad kukuruza, polovicu zelena kupusa ili naramak sijena. Zamku dovuče na utisnut trag i ode.

Možda će nepoznata ogladnjela zvjerka naići istim tragom i povući žicu. Što se bude više opirala, žica će je jače stezati. Zariti u meso, do kosti. Žicu će zavezati za bagremov kolac i prekriti snijegom, da netko drugi ne otkrije zamke i ne pokupi ih. Netko od lovaca ili »raubšicera« iz sela. Postavi zamke i čeka do jutra. A onda krene još prije svitanja. Proprti snijeg što je zavio jučerašnje tragove. Snijeg mu ledi dah a inje zasjelo na kosu koja je već odavno prekrivena srebrom isteklih godina. I tako se po običaju, iz dana u dan, otisne u sumrak, nestrpljiv, uvijek s pitanjem hoće li štogod zagristi, upasti u zamku. Nije bilo veće strasti od toga: postavi zamke i iščekuje. Onda dođe i prilazi tiho, korak po korak. Zanimala ga ta igra, to iščekivanje, hoće li ili neće zagristi. A onda osmijeh i sjaj u očima: životinja zarobljena i nemoćna, trza se i čeka. Zato je svaki put pri polasku bio nestrpljiv, pun iščekivanja, napet. Privlačio ga taj osjećaj nepoznatog ali mogućeg, igra sa slobodom životinje i njenim bijegom u široki prostor, u divljine i njega koji tu igru prekida, omeđava i lomi, zaustavlja je, uvijek spreman da igru ponovi.

Sumrak je. Franja Tican nazre vinograd pa šumu. Iz šume su pruženi tragovi, zna da moraju proći mjestom gdje je postavio zamke. Poznaje on tragove u snijegu, prepoznaje ih, kao i trag divlje svinje u blatu. Rijetko se mogao prevariti, jedino onda kad kiše isperu tragove, izobliče ih, izmijene.

»Ništa!« pijunu u dubok snijeg. I lupi čizmom.

»Opet ništa!« Otrese snijeg sa šubare i prođe uokolo da otkrije nove tragove. Ponovo će doći, postaviti zamke, a onda se vratiti pred večer. Snijeg zavijava i nešto mora naići.

Franja Tican odapne gvožđa, istegne i savije čeličnu žicu. Onda se nasmiješi i sam za sebe progunđa u vjetar: »Otkrio sam, utabana staza, neobičan trag, nov. Ali, znam ga, nailaze srnjaci, ispresijecali staze. Silaze od Bencikinog kukuružnjaka pa onda usjekom što se spušta niz Frolin vinograd, a onda dolinom siđu na lenije. Upravo tu prolaze. Tu će ih zamke najlakše naći.«

»Zamirisat će gubici naviljak sjena« — pomisli. Zagrist će srnjak, zna to Franja dobro. Osjeća to, vrijeme je kao stvoreno za uspješan lov. Snijeg uporno zasipava tragove, vije cijeli dan, raznosi snježne smetove s krovova, zaleđuje prozorska stakla.

»Ovo je prava zima, ta se ne šali« — govori baba Kolarica. »Ni Mata Kirijaš ne upreza konje u saone. Ne odlazi u šumu da privlači klade na lager. Franja Tican krenu u sumrak, da prije noći obiđe zamke, da ih prekontrolira za noć, koja će, ako se izvedri, zamrznuti i najveću rijeku. »Stabla pucaju od hladnoće« — pomisli kad zakorači u snijeg, ali se ne vrati. I krene dalje. Kad se približi mjestu gdje je posta¬vio zamku, oslušnu: »Ništa. Sveca mu...« — glasno opsuje. Samo

vjetar raznosi ledene pahulje i šumi među smrznutim granama, što u zimski sumrak ječe snagom divlje, poludjele vode.

Kad priđe bliže nađe zatvorenu zamku, ali otkri trag. Krvav. »Prokletstvo!« — opsuje.

»Znači bio je i nestao. Izvukao se.«

Sagne se da razgrne snijeg.

»Da, bio je, vidi se kako je vukao žicu.«

Onda krene nekoliko metara dalje da se točno uvjeri u to što je naišlo, da prepozna trag za kojeg je odmah pomislio da je od srnjaka...

»Srnjak je« — prošapta. »Ali naći će te Franja Tican.«

Drhtao je od ljutine. Krene za tragom koji je vukao nekamo daleko. Spusti se vododerinom do Majdana, a onda krene uz zaleđenu obalu. Izgubio bi ga da nije krvi upijene u snijeg. Krv otopila snijeg i ucrtala tamne mrlje.

Franja Tican slijedi tragove korak po korak, da se ne prevari. Sjetio se priče starih lovaca: Zna ranjena zvijer često zavarati, krene, pa se vrati, a ti ideš u prazno, do besvijesti. I ne pomišljaš da si prevaren, da slijediš neke stare tragove, još davno utisnute u snijeg.

Znao je to Franja Tican, čuvao se varke. Zato je put nastavljao tek onda kad je bio potpuno siguran da slijedi pravi trag. Otkrivao ga po krvavim mrljama. Osjećao je: mora ga naći, ranjen je. Ne može daleko. Treba ga samo dostići i savladati. Umorit će se jednom, osjeća to. Slomljena mu je noga. Otkrio je to u snijegu; od tri papka otisak je čvrst, četvrtog samo nazire. Sigurno srnjak lamata nogom i vuče je, poskakuje od bola! — pomisli. »Možda nije daleko, negdje je u blizini, na nekoliko koraka. Negdje kod ruba šume, do prvog prosjeka najdalje. Ni metar više. Tamo će žaleći misleći da je miran. Još su odavno lovci pričali da se ranjena zvijer zavuče u snježnu šikaru i šuti i neće bježati sve dok ne naiđeš na nju.« Krvav trag vuče, daleko u noć, prema šumi.

Da se vrati? Ni govora! Mora ga naći, savladati. Jedva je suzdržavao bijes. Naći ga makar na drugoj strani šume, što je kilometrima daleko. Trag se povlači preko zametenog nasipa, a onda se pruži livadama, između jasinja. Još malo i naći će ga. Srnjak je skratio korak, zamorio se. Osjeća to. Snijeg i dalje zasipava tragove, udara u lice, zasijeca ledenim iglicama kao tek otkovana kosa među mladim travama. Ne otupljuje. U Lipovačkom potoku oglasi se lijač. Zalaje, a onda zaječi šuma, turobno, muklo.

»Čekaj, čekaj, naći ću i tebe« — dovikne da nadjača vjetar. — »Samo laj, dok ne zalaješ u mojoj zamki. Sad imaš najbolje krzno. Grijat ćeš ti vrat nekoj gospođi u gradu, kažem ti ja, samo dođi, dat ću ti još i crknutu kokoš, ionako ne znam kud ću s njom!!!...« Franja Tican se ne predaje.

»Kad jednom nagaziš na trag, nema vraćanja. Treba ići dok ne otkriješ životinju« — davno je govorio Fila Zvonar, najbolji lovac u selu.

Noć se uporno spuštala iza Franjinih leđa.

»Samo da se put ne odulji, da me ne savlada noć« - govorio je sam za sebe. »Luda je zimska noć u šumi. Kad te napadne, uporna je, ne posustaje i ne predaje se dok te ne savlada.«

Franja se strese, a onda još čvršće zakorači.

»Kad ga ulovim« — dosjeti se— »ogulit ću kožu, a meso prodati. Odvesti ga u grad u bircuz »K lovcu« kod Stipe Birtaša. Njemu smije donijeti srneće meso, on ga neće tužiti ni pitati odakle je, glavno da može pripremiti dobar čobanac od divljači.«

Franja Tican zakorači dublje u šumu. Smračivalo se.

Pomisli: »Naći će ga prije punog mraka.«

Uđe među stabla, zagazi još dublje u šumu, zakorači u još dublji snijeg. Ovdje ga vjetar nije raznio.

Trag je vukao između stabala, prosjekom, a onda u šikare.

»E, tamo će sigurno biti, kod lisičjih jama« — zaključi. »Dostići će te Franja Tican. Tamo se želiš zavući. E, nećeš. Naći će te Franja kad se najmanje nadaš.«

Franja Tican je upadao u sve dublji snijeg. Od bijesa nije ni osjećao da se zapravo vrti u krug, da je prevaren. Mračilo se, ledilo ruke i kosti, a snijeg i dalje ludo sipao. Franja Tican je i dalje lutao u krug, misleći da slijedi pravi trag. Onda pade među vododerine, u još dublji snijeg. Lamatao je rukama, kričao, kopao rukama i nogama da se izvuče, i ostao. Zaleđen.

Trećeg dana pronašao ga Mata Kirijaš i začudio se kad je na svega nekoliko koraka dalje naišao na mrtvog srnjaka kome je zadnja noga bila slomljena.

Dukati

Dukati su u posavskoj ravnici, ali i na diljskim brdima, otvarali sva vrata kod doktora, suca, advokata, inspektora… A bogatstvo djevojke i kuće iz koje dolazi mjerilo se po tome koliko je velikih i malih Franc Jozefa obješenih vrpcama o vrat zablistalo na suncu prije i poslije nedjeljne mise. Pokazivale su ih na kirvajima i proštenjima. Svaki pokušaj stavljanja krivih, malo pozlaćenih dukata strine i babe koje su stajale sa strane brzo bi otkrivale. Prepoznavali su ih po odsjaju ili težini čim bi dukat uzeli u ruku. Ako i to nije pomagalo veliki bi dukat zagrizli zubima i osjetili njegovu tvrdoću. Nisu morali odlaziti gradskim zlatarima da čistoću zlata ili krivotvorinu otkriju kiselinom. Ako bi i tada sumnjali obvezno su odlazili zlataru Mirku Štimcu. Njegovo oko, povećalo, nježni prsti što su vješto popravljali ogrlice, zlatne broševe, dukate, prah na kamenu preliven kiselinom sve je otkrivao. Nitko ga nije mogao prevariti. Supruzi Mariji i kćeri Anici koja je od njega polako preuzimala urarski i zlatarski zanat, često je pričao kako se u životu naslušao puno zadovoljnog smijeha sretnih mladih zaručnika, ali i vriska i jecaja. Nagledao se suza zbog podvala, kada bi neka bakrena ogrlica, narukvica, debeli lančić, veliki broš ili naušnice, neobično sjajno-žute boje s malo pozlate, pomogli nekom zavodniku da uspije otvoriti i najbolje zaključanu bravu, kako bi u njegovu krevetu, zahvaljujući „vrijednim zlatnim“ i čestim poklonima, završavale i najljepše djevojke i žene koje su uporno čuvale svoju čast. Puno je tada čuo psovki i kletvi nakon što im je otvorio oči i otkrio podvalu. Iza toga takva veza uglavnom je bila prekidana, ali je katkad procvjetala još jače ako je ljubavnik bio piroman koji je svojim ljubavnim umijećem uspijevao u njima zapaliti još jaču i strastveniju ljubavnu vatru. Prevarene su o svemu mudro šutjele, nisu se odavale ni na božićnim ispovijedima.

Dukati su katkad skrivali najveće tajne, čak i ubojstva. Njihov poveliki broj zatvorio bi sva pričljiva usta. Moglo se jedino dogoditi da netko zbog velike tajne što ju je skrivao u sebi godinama nije mogao otputovati na drugi svijet, da bi je na kraju tihim glasom izrekao, a zatim mirno umro. Tako je i najveća tajna prije smrti bila otkrivena. Opet se o njoj i dalje šaputalo i povjeravalo samo najvjernijim prijateljima i uvijek bez svjedoka.

Tako se godinama poluglasno govorilo kako dvojica braće za dukate nikada nisu odali ubojicu svog četvrtog najmlađeg brata, stasitog momka kojega su zaljubljeno pogledavale sve seoske djevojke. Ubojica se mjesecima, dok im je svježe oženjeni brat bio u vojsci, tajno sastajao s njihovom šogoricom. Uletio bi u njezino ljubavno gnijezdo, sve češće i objesnije, da braća to više nisu mogli trpjeti. Dok je zanesen i zaljubljen ponovo kretao svojoj ljubavi, odlučili su ga dočekati i ubiti. Jedne tople ljetne večeri kolci i sjekire bile su im u rukama. Sve je išlo po planu, no ubojica, ljubavnik njihove snahe, poput jelena što sluti opasnost od lovačkog karabina nekog upornog raubšicera, bio je mudriji. Nož je držao u ruci. Bio je snažan i čvrst momak. Možda ga je i zaljubljena snaha upozorila na zasjedu što mu je pripremaju muževa braća. Obazrivo je koračao, a kad je uslijedio napad iz mraka ni nakon nekoliko udaraca nije pao. Naglo se okrenuo, potegao pripremljeni nož i ubio najmlađeg brata, neženjenog momka. Kad je on pao mrtav braća su se uskomešala, zbunila, a ubojica je pobjegao.

„I mi smo krivi, napali smo ga, tjeli ubit, a on se samo branio. Ajdemo se s njim nagodit. Trideset velikih dukata neka nam da za šutnju. Jedinac je, znam da im je kuća bogata i da imaju. Mi ćemo se oslobodit suđenja, a i brat će se oslobodit podrugljivih ogovaranja. Ubojica brata u sudskim spisima bit će upisan ko nepoznat, i tako ćemo i mi, ali i on, bit oslobođeni suđenja i zatvorske ćelije. Postavit ćemo mu uvjet da se više nikada ne smije približit bratovoj ženi, da se mora brzo odselit iz sela i da se više nikada ne smije vratit ni doći. Čak ni na kirvaj. Tako će i priča da se švalero s našom snajom bit zaboravljena!“ predložio je stariji brat. Drugi se složio.

Ubojica je ponudu prihvatio. Dukate je u šljiviku, pri mjesečini, uručio najstarijem bratu, koji je obazrivo svaki dukat provjerio ugrizom zuba i ispitivanjem težine u ruci. Nakon što je trideset

velikih Franc Jozefa bilo u platnenoj vrećici ubojica se još i obvezao na doživotnu šutnju o ljubavnoj vezi s mladom udanom ženom dok joj je muž bio u vojsci,

Nakon toga odmah se izgubio, pobjegao preko granice, odselio se u daleku Kanadu i nitko za njega više nije čuo. Nekoliko godina kasnije u selu se pročula priča da je nastradao u sukobu emigranata ili da su ga likvidirali pripadnici UDB-e. „Ma kakav sukob emigranata, kakva UDBA!" jednom je u lovu tiho objašnjavao najpoznatiji seoski doušnik: „Njegovi su dukati, uz pomoć braće, pomogli da se jedan kamiondžija u pravo vrime nađe na pravom mjestu i izleti sa sporedne ceste na glavnu, točno pred njegov auto. Komade mesa su mu morali skupljat po asfaltu! Zlato se zlatom vraća! Osveta kod naših seljana, ali i onih u diljskim brdima, spora je, traje godinama, trideset pa i više, al ipak stiže i od nje ne možeš pobjeć!" dodao je na kraju, smijući se.

Braća su svoju tajnu čuvala. Nisu je odali bratu kad se vratio iz vojske. Mlada supruga, kasnije i u poznim godinama, u očima i mislima, uvijek mu je bila, i ostala, vjerna i odana.

Ali, priča o dukatima koji su ubojicu mladog momka spasili zatvorske ćelije je ostala. Mnogi su se zgražali i uspoređivali braću s Judom koji je predao Isusa za trideset srebrnjaka, ali im to nikada nisu rekli.

Tin Lemac

Život i smrt Filipa Kaurina
(ulomci nastajućeg romana)

VI.

Dugo je koracao ulicom da su koraci zvonili. Moglo se to čuti samo ako bi prošla pokoja žena na visokim potpeticama. Onaj reski zvuk koji je dubok ili onaj tvrdi koji klopara.

Probijao se zgrčen nemarno parkiranim automobilima na izlizanim pločnicima, te stupovima sa koji su nosili gradsku rasvjetu.

Užasnut stvarima oko sebe, izgledao je kao da se probija kroz neku nesavladivu šumu.

U ruci mu je nedostajala sjekira.

Kako bi samo presjekao sve te žice, sve te jauke, masne nanose ljudi i njihovih priča, riječi koje su se topile kao užegla mast u drvenoj kanti.

Na jednom je raskršću razmišljao kuda poći. Možda se zaputiti u golemi Konzum koji je bio udaljen jednu tramvajsku stanicu ili produžiti malo dalje do omanje kvartovske knjižnice. U Konzumu je često dobivao glavobolje. Osjećao se kao da se koprca praznim balonom od helija kojim se ne može vinuti u nebo. Kao da je osuđen raditi nešto u čemu ne vidi rezultat.

Pretrčao je cestu dok se zeleno svjetlo nije ni upalilo te ušao u tramvaj. Odvezao se do knjižnice.

Knjižnice je posjećivao često, a knjige kasno vraćao.

U knjižnicama je uvijek toplo, knjige mirišu na vapno i netom izmuzeno mlijeko. U njima se zaboravlja.

Filip je ušao nesmotreno, pozdravio dvije postarije knjižničarke i krenuo se vrtjeti poput zmije među brojnim policama. Preko američke književnosti i teorije književnosti do dječjih bajki i priručnika za obrađivanje vrta. Dugo je čitao Shakespearea i Miltona, posuđivao svaku dramu. Prisjećao se dana kad je kao student književnosti pripremao velike književne kolegije. Gubio se u rečenicama koje su sjale kao umjetni suncokreti iz plastičnih tegli. Znao je da neka prosijana zlatna trulež ipak ostaje.

U to je vrijeme maštao kako će biti novinar i pisac, angažiran u nekoj novinskoj agenciji, zadužen za kulturu ili crnu kroniku. Gomile novinskih članaka rezultirat će njegovim radom u slobodno vrijeme. Zanimao se za prozu visokog realizma i postmodernistički eksperiment.

No, obveze su ga tiještile i izvan studija. Iznenadna smrt oca, prekid veze s razvedenom ženom, majčine depresije, povremeni rad preko studentskog ugovora. Život mu se vrtio kao trakavica koju nisi mogao zaustaviti jednom nepotkupljenom epizodom.

U periodima velikog stresa znao je lunjati gradom i ispijati kavu i rakiju u birtijama na autobusnim stanicama. Nije htio reći da je tužan. Ostao je apsolvent književnosti s dva nepoložena ispita.

Već se bližilo podne, a on je zalutao na policu gdje su bili praktični priručnici i svakodnevna literatura. Vrtio je u rukama knjižuljak za uzgoj pasa i šetao do police koju je prije zaobilazio. Riječ je o bila o naslovima iz područja ezoterije i new agea.

Prekapao je dugo i pored poznatih naslova Louise Hay koje je viđao na internetu zasjao je naslov „Meditacije kako ovladati sobom". Odviše klišejizirano, no nešto ga je privuklo. Odlučio je posuditi tu knjigu i čitati je ovih dana na bolovanju.

Došao je do knjižničarke koja je elektronički očitala iskaznicu i lupila malenim pečatom kao praporcem po službenom papiru koji je bio zalijepljen na posljednju stranicu knjige.

Otišao je iz knjižnice olakšana koraka.

VII.

Sjeo je u prvi tramvaj i požurio kući.

Otvarajući vrata stana, očekivao je majku koja će ga pitati o zdravlju i bolovanju.

No, ona je bila nakratko svratila do kemijske čistionice kako bi odnijela deke na dubinsko pranje.

Ostavila mu je poruku na stolu i rekla mu da je bijela kava mlaka i da su se prženice ohladile.

Filip je dugo zamišljao dubinsko čišćenje tih deka. Te štavljene đavolje kože u koje su se zabadale životinjske dlake i ljudski životi. Prisjetio se vremena kad su imali kanarinca i puštali ga da leti preko zelene plastične kade. On bi se obično u nju posrao, a nesiguran let završio na majčinoj ruci. Uboga je ptica kreštala bolesno naviknuta na kavez kao jedino moguće rješenje. Zamišljao je često kako baca kavez u jamu na čijem je dnu bijela plahta umrljana djevičanskom krvlju. To je ona mrlja koja se nije isprala ni nakon tri iskuhavanja. Kriv je deterdžent ili već stara veš mašina.

U vratima se čulo okretanje brave.

Majka je dolazila, a u ruci je nosila omanju vrećicu iz koje je virila tegla s cvijetom.

Prenula se kad je zatekla sina u razmišljanju i pohitala prema njemu.

Zagrlili su se kao nekad u djetinjstvu.

Stavila je vrećicu na stol kad je iz nje ispala kutija žele bombona.

Hitajući je izvadila malu džezvu i pristavila još jednu kavu. Htjela je pokazati koliko će se brinuti sada o njemu. Filipa je to zbunjivalo i oduševljavalo. Kad bi se razbolio, pretvorio bi se u onog dječaka koji je bio stalno obješen za mamu. Ona bi po kući često hodala u iznošenoj tamnoplavoj haljini s bijelim točkama. On ih je zamišljao kao leteće tanjure kojima će se popeti do mjeseca. Kad bi razgrtala rublje na malom balkonu, fućkala bi melodiju nekog starog šlagera. Zvuk mu se dopadao, melodiju nije mogao pratiti.

Kad je kava uskipjela, Filip je sjeo za stol i rekao majci da će tjedan dana biti na bolovanju.

Majci su se zažarile oči. Vjerojatno od sreće što će sin biti s njom, a vjerojatno i od straha što svaka bolest ipak donese pokoju brigu ili sumnju.

Popili su još jednu kavu.

Filip je odlučio prileći, dok je majka vadila iz frižidera žute mahune kupljene prije koji dan na tržnici. Očistit će ih i napraviti gusto varivo.

Ušao je u sobu i odložio torbicu na radni stol. Izvadio je mobitel i odgovorio na nekoliko glupih poruka. Javljali su se kolege s posla i pitali kad će se vratiti. Skinuo se, odložio odjeću na stolicu i presvukao se u frotirsku pidžamu koju je majka neki dan oprala i osušila na kupaonskom radijatoru. Još je mirisala na omekšivač od ruže.

Pokušat će zaspati ne bi li nadoknadio onaj ranojutarnji izlazak koji je morao obaviti.

Važno je biti pripremljen. Čak i za bolest.

Dok je skidao naočale, glavom mu je proletjela misao na Romkinju.

Ispružio se na krevetu i brzo zaspao.

Nakon nepunih sat vremena, probudio ga je miris skuhanog variva od mahuna. Majka je telefonirala kolegici, također umirovljenici iz susjedne ulice i dogovarala kartanje. Filip se lijeno digao iz sobe i otišao do stola. Majka je taman završavala razgovor i iznosila crveni lonac na stol. Nakon lonca, dva duboka tanjura s biljnim ornamentom, dvije žlice i dva žuta ubrusa. Očito se boja ubrusa u nekoj perverznoj kombinaciji slagala s bojom mahuna i tekućim dijelom variva. Kutlača je bila metalna i starinska, za razliku od plastičnih i modernih.

Dugo je planirala promijeniti sav pribor za jelo, urediti kuhinju, kupiti perilicu za posuđe. Oduvijek se nešto ispriječilo. Ostala je vjerna svojem posuđu i sudoperu s dva korita.

Stavljali su oboje kutlačom varivo u tanjure te zvonko lupkali i srkali. Majčine usne umilno su se oblizivale kad bi kao mačka s brka lovila komadić mahune ili grudicu dogorjele zaprške. Filip je jeo u tišini, čak i narezao kruh u žutu plastičnu rebrastu košaru.

„Malo ću kasnije otići do kolegice, zlato! Treba li ti nešto?“, upitala je vedro majka.

„Ne treba, mama! Samo dođi u razumno vrijeme.“, bio je umiljat Filip.

Majka se nasmijala i poljubila ga u lice.

Bila je bezbrižna. Ona koja je već trebala ustupiti mjesto nekoj ženi.

VIII.

Tih se dana Filip lijeno izležavao.

Ujutro je oštra hladna svjetlost sjekla proreze na roletama što bi smračivalo oči i sobu. Pasti u trans ili pokušati se ustati – bilo je pitanje.

Majka je već skuhala kavu, postavila stol, treba samo doći i sjesti. Baciti pogled prema tom oronulom i dragom licu i dugo ulijevati mlijeko u priređenu šalicu kave.

Čista kava pušta opojnu zaparinu. Ofuri jezik. Filip se grozio slike kako je tisuću crva nakoćeno u jednjaku moglo izviriti nakon opekotine. Iz usta bi se tada širili po cijeloj blagovaonici.

Nemarno je ulijevao mlijeko i zurio u novu lončanicu.

Mislio je kako će majka kupiti mesožderku ili možda gladiole kao najružnije cvijeće. Prevario se. Cvijet je bio nalik nesmotreno naslikanom pastelnom listiću na dugoj šipci.

Mažući kokošju paštetu na šnitu integralnog kruha, zagledao se.

Gledao je leptira na majčinoj kućnoj haljini.

Htio je na njemu jahati, pretvoriti se u Alisu, razgrepsti olinjalu naslovnicu zemlje čuda. Nesmotreno je rukom tražio nož za mazanje. Komadić paštete pao je na tanjur.

Da je mogao uzeti onaj britki nož za tanko rezanje šnicla i otrati boju s majčine haljine.

Gledao je uzbuđeno, a potom mu je oko zasuzilo.

Majka se uznemirila.

„Što ti je?“, vrisnula je.

„Ništa, ništa“, odvraćao je tihim glasom i oči brisao rubom rukava frotirske pidžame.

Majka je u usta stavljala komadić kuhane šunke, a sinova joj je glava pala u naručje.

Vesna Munđa Kobasić[9]

Moja je kuća roza boje

Moja kuća je roza boje. Boja se polako ljušti, a slova *Limar* i ime moga djeda vide se samo kad pada kiša i dobro zalije zidove. Tada osvanu slova. Volim ta slova. Podsjećaju me na to da nisam obična devetogodišnja mršavica, već unuka limara.

Moja kuća ima na donjem dijelu izbočinu. Taman za moju desnu nogu. Lijeva noga mi je obično na kvaki vrata ograde. Satima tako stojim i gledam na ulicu. Prolazi ciganska čerga. Nekoliko kola je puno čupave djece. Neka imaju svijetlu kosu i ja mislim da su to ukradena djeca. Tko nije dobar, njega se prodaje ciganima. – tako govore odrasli, to svatko zna. Iza svakih kola trči povezan pas. Mali, mršavi, crni pas. Kad kažem "cigani", ne mislim pogrdno. Gledam cigane sa strahopoštovanjem. Slobodni su. Putuju. Svašta vide. Lijepo im je. Gledaju i oni mene. Stari ciganin, koji upravlja konjem koji vuče prvu zapregu, nasmiješi mi se. To je, doduše, više podrugljiv bljesak crnih očiju i usta ukoso nacerena, nego osmijeh. Dovoljno da me prođu trnci. Strah. I malo zavisti.

Bojala sam se i kad je jedanput moj tata zaključao staru gataru u naš podrum. Ušla je u dvorište, kada nije bilo bake (baka je pušta da uđe, ona dijeli moju ljubav prema neobičnim, neukrotivim ljudima), htjela nam je svima gledati u dlan, a tata ju je zgrabio za ruku i odvukao u podrum. Ona je lupala šakama, vikala i tata ju je pustio. Odjurila je iz dvorišta.

Ja imam dugu, gustu kosu, koju mi mama uvijek splete u dvije debele pletenice i sveže sjajne crvene mašne. Moj je tata jutros na svojemu poslu u tvornici, a ja idem u školu. Približavam se kući u čijem dvorištu Romi - domaći nomadi - obavljaju svoje poslove: kupuju, prodaju, krpe željezo. Strah me onuda proći i ubrzavam korak. Dvije mlade, vitke i jako visoke tamnopute ljepotice u šarenim suknjama prilaze mi držeći

9 Vesna Munđa Kobasić rođena je 1956.g.u Slatini. Diplomirala dizajn tekstila i odjeće na TTF-u u Zagrebu. Radila je kao dizajner u nekoliko tvornica te kao predavač stručnih predmeta u Srednjoj školi za tekstil i dizajn. Uređivala je rubriku Odjeća (ne) čini čovjeka u Modroj lasti, te u Teenu. Objavila knjigu "Teen moda - modni savjetnik za mlade. Obavljala je poslove u kreativnoj radionici u Inkluziji i Centru za autizam u Zagrebu. Napisala je zbirku priča "Nevidljivi ljudi ", koja je prevedena i na francuski jezik. Trenutno se bavim pisanjem i ilustriranjem.

ruke na bokovima. Jedna me zgrabi za pletenicu i povuče mašnu. Hitro je baci u prašinu i glasno se nasmije. Potekle su mi suze, uzimam strgnutu vrpcu i potrčim. U centru gradića je tvornica, gdje moj otac radi u kancelariji i ja portiru kažem neka pozove moga tatu. On se spusti zavojitim stubama i na moj plačni opis nemilog doživljaja, pomiluje me po glavi i obeća da će učiniti sve kako tih zločestih ljudi ne bude kad se budem vraćala iz škole. Zahvalno poljubim svog oca i smirena odem. Čergi nije bilo kad sam se vraćala kući. *O, koliko je moćan moj tata!* – mislila sam. Danas znam da su otišli sami, jer nisu mogli dugo ostati na jednome mjestu.

***

Volim svoju baku, čak i onda kada me odvede za ruku u svoju sobu i izvadi iz ladice *nahtkasla* fotografiju moga ujaka, koji se ubio u svojim četrdesetima. Ima lijepe, pametne oči i baka plače svaki put kad ga vidi i kaže mi da je podsjećam na njega. Ne smeta mi to. Iako znam da je skočio s krova i umro.

- *Bio je umjetnička duša kao i ti. Svirao je violinu i crtao.*

Baka otre suze o pregaču, spremi fotografiju i odvede me za ruku u svoju ljetnu kuhinju. Uzima košaru i nas dvije naberemo krušaka-lubeničarki. Zatim odlazimo ujnici, koja stanuje u sokaku na kraju naše ulice. Ne zapitkujem baku, ne marim za to što nitko ne smije znati kako nas dvije potajno odlazimo toj lijepoj mladoj ženi. Ona i moja baka razgovaraju, plaču, opet razgovaraju. Za to vrijeme ja razgledavam lijepo starinsko pokućstvo i krasne fotografije mojega ujaka s tom ženom lijepih crta lica i čudesne tamne valovite kose. Njih se dvije poljube i mi odlazimo.

***

Moja baka već predugo razgovara s tetom Anom. Silno želim da njihov razgovor završi i da krenemo kući i stoga baki stišćem šaku. Baka ne reagira, a teta Ana stoji naslonjena na držak svoje motike usred svojega povrtnjaka. Ja gledam uokolo.

Pokušavam se zabaviti razgledavajući krupne listove kelja, krošnje drveća,

paučinaste oblake. Odjednom zavlada tišina i ja vidim kako i teta Ana i moja baka gledaju prema kući. Anin sin prilazi svojoj mami naginjući se na jednu stranu i doslovce padajući po lijehama s mrkvom, peršinom i salatom. Ne može ga ništa omesti, on se diže i posrće, pada i opet diže…i uz široki osmijeh napokon dolazi. Majka mu se smiješi, moja baka se isto smiješi. Marko je stigao do mame i primio je za ruku. Viši je od svoje mame za glavu, nasloni svoju glavu na mamino rame, pogleda u mene i nasmiješi se i meni. Ja se nasmiješim njemu, nije me strah, držim svoju baku za ruku i sigurna sam. Bakin mir prelazi na mene.

***

Baka voli pričati priče o davnim vremenima. O grofovima Pejačevićevima iz Našica, o lijepim haljinama, balovima… Moji roditelji često idu na plesove. Tada mene i moju sestru čuva baka. A ona zna pričati predivne priče. Jednom mi je rekla da će me odjenuti u gataru i ja ću otići u dvoranu u kojoj moja mama i tata plešu. Kad otvorim vrata, svima će zastati dah. Kad uđem s košarom punom srećaka, svi će biti iznenađeni i veseli, moji me roditelji neće prepoznati.
Maštala sam dugo o tome, uspavljivala me ta primamljiva slika u koju sam dugo vjerovala da će se ostvariti. Uspavljivala me i baka sa svojom dugom, raspletenom, bijelom vilinskom kosom, koja joj je padala po ramenima i bijeloj spavaćici.

Jedne večeri smo ugasile svjetlo u sobi i gledale kroz prozirnu zavjesu. Vani je sve nekako plavičasto. Mjesečina je posrebrila ledenu bjelinu, koja je okovala cijeli svijet. Srebrno i plavo…A iznutra prostor obasjava žar iz male peći u uglu sobe. Vani je cesta uglačana, skliska, a kolona maškara se klize i smije, pjeva. Kostimi su im čarobni, snijeg lagano sipi. Zamaskirani ljudi idu prema hotelu na maskenbal!

Škrip-škrap, škrip-škrap… O majstore, baš si lijep, baš si lijep,
Sa kuće ti pao crijep, pao crijep,
Sa kuće ti pala boja, mangupčino moja… - odzvanja pjesma maškara.

Ne znam koja je, baka ili ja, s većim uzbuđenjem čekala taj uvijek isti ritual.

***

Baka je *majstorica*. Moj djed je bio majstor. Slova na kući gotovo su se isprala, djed je obolio i umro, a baka je ostala majstorica za sve u gradiću. Jedan djedov bivši šegrt svake je jeseni mojoj baki, svojoj majstorici, donosio ogromnu košaru punu grožđa i slatkih bresaka - vinogradarki.

Moja je baka voljela svakoga i svi su voljeli nju.
Često smo išle u posjet susjedu stolaru. Njegova je kuća poput labirinta. Teško je naći kuhinju. A kuhinja je topla. Drvena. U jednom uglu su male stolice i maleni stol, maleni kredenc. Sve je maleno, napravljeno za djecu, i tamo ja uvijek sjedim. U jednom od hodnika sa zemljanim podom su mrtvački kovčezi. Posjedamo tako na te kovčege i razgovaramo. Odjedanput se diže poklopac, zajedno s našim lakim, dječjim tjelešcima. Uz vrisku pobjegosmo van. Bio je to stolarev sin, koji nas je obožavao strašiti.

Široke slavonske ulice daju slobodu dječjim igrama. Skrivača, graničara, mede u kućici, tj. u jarku… svega smo se igrali.
Kad napada snijeg, cijeli dan se sanjkamo. Privežemo navečer svoje sanjke za velike saonice, koje po cesti vuku snažni konji.
Bilo je to doba dok je još bilo zime, dok je još bilo snijega, konja i velikih saonica s praporcima. Sanjkali smo se do duboko u noć. Kad nam se noge smrznu u gumenim čizmama, toliko da ih više ni ne osjećamo, dođemo kući i gurnemo bose noge u rernu. Baka mi stavi u krevet ručnikom omotanu vruću ciglu:

- *Tako su se nekad grijale gospodske nožice u kočijama…*

***

Otišle smo malo predaleko. Nepregledno polje ispod reda naših kuća i reda vrtova bilo je bogato biljkama. Skupljamo ih za herbarij. Azra ima lijepu dugačku crnu kosu i velike smeđe oci. I dobra je. I zanimljiva. Sva nekako opuštena. Jako se voli smijati. Okrenule smo se i pogledale upitno. Dalek nas put čeka. I vruće je. Stigle smo do stare uljare, na kraju mjesta, koja je proljetos izgorjela. Ravno, široko polje… Nepregledno.

Odjednom, niotkuda, začujemo topot kopita i zveket zaprežnih kola po tvrdom prašnjavom putu. Augustin se glasno smijao, pokazujući zdrave bijele zube. Zaustavio je svojeg konja. Sjele smo odostraga, konj s kolima poletio je, a mi smo se smijale. Vjetar se igrao našim dugim, raspuštenim kosama. Bosim nogama mašemo po zraku, sunce ih toplo miluje.

Najljepša vožnja u mom životu završila je u Augustinovu dvorištu, preko puta moje kuće. Mi, djevojčice, krenule smo svaka svojim putem. Srest ćemo se godinama kasnije. Prošlost je živa u našim sjećanjima, vrijeme je ionako relativno, a sve je to ostalo zakočeno u vremenu, nekom drugom vremenu, vremenu djetinjstva, vremenu moje kuće roza boje.

Lovro Brlobuš[10]

Tri priče

Udarnik
(posvećeno kuji Medenoj)

Moj je pas pravi udarnik, a to kažem zato što bi se svaki student ili zidar posramio kada bi vidio njegove radne podvige! On je podigao jedno cijelo leglo pasa i odgojio ih u bratstvu i slozi. Potom je othranio petoro seoskih mačaka i iz njih napravio čestita bića koja bezrazložno ne grizu i ne uništavaju pokućstvo. Taj je pas obišao preko šest arheoloških iskapališta i tamo nadgledavao radove, ali ne pomažući, svjestan kako je prošlost grobnica za napredan um. Isti je pas otjerao bezbroj drugih pasa koji su ugrožavali okrug, kažem okrug, jer on nije kulak koji brine samo za svoje imanje. Dobar dio svoga života proveo je i u takmičenju s brzim automobilima, trudeći se dokazati kako i čovjek i mašina mogu biti nadvladani. Nadalje, taj pas nije podlegao volji gospodara i nije se mirio sa situacijom kada je u njegovo dvorište dospjela udomljena doga, prepoznavši buržuja u držanju i njegovu protu-ekonomičnost u veličini i potrebi za hranom. On nema pedigre, rođen je na cesti od bezimene majke, mješanac, dakle pravo dijete dijalektike! To što se odbija kretati kada je na vodilici samo je još jedan dokaz njegove osviještenosti, dok se, s druge strane, na ulici snalazi mnogo bolje od ostalih drugova-ljudi. Ako se odluči pratiti me do dućana, uvijek hoda ispred mene kako se ne bi zarazio korovom kapitalizma. Sada, pod stare dane neprekidno laje, ljut na nepoduzetnost i pohlepu u čovječjem srcu, a jedino je blag prema djeci, prema mladome naraštaju kojega oboružava ljubavlju kako bi njome slomio kočnicu sveopće sreće!

Soba za razmišljanje

Odzvonilo je podne kada sam sjedio na stolcu. Čekao sam ga. On stiže, po prilici baš u to vrijeme. Dolazi svaki dan i tu se zadržava oko dva sata. Potom odlazi, ne znam kamo. Volio bih znati, no stanje u kakvom me ostavlja ne daje mi previše mogućnosti za bogznašto. Par puta sam uspio skupiti snagu i pokušao ga slijediti, ali to je pošlo po zlu. Dvaput sam završio u bolnici, a jednom su me opljačkali. Čak i silovali, pa sam prestao s time. Koliko je to do njega? Čini se da je. Moralo bi biti. S druge strane, on me smatra svojim pacijentom. Govori mi kako sam trenutno bolestan, ali da ću uskoro postati zdrav. Tako je već tri godine, dakle, otkako sam ga upoznao. I zaista, može biti da sam obolio, ja to ne niječem, samo ne znam kako mi on pomaže.

10 Lovro Brlobuš je rođen 1993. godine u Zagrebu. Pohađao je klasičnu gimnaziju i muzičku školu. Studira povijest na Hrvatskom katoličkom sveučilištu. U slobodno vrijeme voli čitati, pisati i svirati.

On tvrdi da mi pomaže, ali izgleda da baš zbog bolesti ja to ne uviđam. Kada ću biti zdraviji, tada ću znati. Vidjet ćemo. Ako je tako, izgleda kako poslije započinje druga terapija. Sjedio sam na stolcu i čekao. Hvatao me umor, iako nisam smio zaspati. Ako zaspim, on će se strašno naljutiti. Jednom se upravo to i dogodilo, a nakon svega što se dogodilo, pitanje je kako sam još ostao živ, ali eto, bit će da drugo ne mogu ni zamisliti. S njim povremeno dolazi i jedna starica. Nikada mi nije navijestio kada će ju povesti i tu nema pravila, uvijek me iznenade. Možda i ima, ali onda ga namjerno kriju od mene. Ona je potpuno luda, izmišlja riječi i dok govori kulja joj iz usta kao da ima septičku jamu umjesto grlo. Također, dok govori, prstima grebe po zraku, a ja sam hoću-neću prisiljen to promatrati. On tvrdi kako je ona prorok. Ona to ne niječe. Kada dođe, sa sobom donese svijeću. Stavi ju ispred mene i potom radi ono isto o čemu sam maloprije govorio. Kada ne dođe, onda smo u potpunom mraku. Zbog njega sam morao malo prilagoditi stan, jer on voli tamu i muk. To sam postigao tako što sam letvama zakucao jedini prozor i dodatno ga prekrio dekom, a tišinu, iako je bila više maštarija o njoj nego nekakva realna tišina, postignuta je zbog toga što su mi isključene režije i što živim na posljednjem katu. Ipak, nešto se uvijek oglasi. To ga razbjesni, a budući da se takve stvari ne događaju često, postavio je obojici visoke restrikcije. Dišemo što je moguće tiše, a tako je i s kretanjem. Za neizbježnost nužde ili moguće slučajnosti poput neizbježnog kašljanja i kihanja, nema pretjeranog razumijevanja, pa ako jedan od nas zastrani, slijede udarci. Pri tome ne štedi ni samoga sebe. Što se tiče razgovora, izrazito je izbirljiv i precizan, no o tome ću pričati nešto kasnije, naravno ako ću moći. Čekao sam na stolcu i odolijevao snu. Vrpoljeći se, držao sam se budnim strahujući pritom što bi se moglo dogoditi ako slučajno zaspim prije nego što on dođe a što se tijekom naše seanse nikada nije dogodilo, iako su za takvo nešto postojale izvjesne mogućnosti. Vrata su stajala i nadalje otključana što je bio isto jedan od njegovih zahtjeva. Do toga je došlo kada ga nisam dočekao budan. Kucao je, lupao je, a ja sam, čini se, spavao kao zaklan, pa kada sam mu napokon otvorio vrata, sneno žmirkajući, dobrano me je izudarao po leđima. Od tada više ne zaključavam vrata, u slučaju da spavam i da me ponovno kazni ne gubeći pritom vrijeme pomno čekajući ispred vrata kako bi mi to nanovo napravio.

- Spavat ćeš kad odapneš, bez laži i sna, zato ovdje trebaš biti što čišći da nešto ne poneseš sa sobom, znaš koliko ti popuštam - stalno mi to napominje. Da bar samo to. Ali ipak je dobro, nekako sam izdržao cijelu seansu, ne sklopivši ni oka. Tog podneva donio mi je hranu, kanistar s vodom i toaletni papir za ovaj i sljedeći tjedan. Pri odlasku mi je rekao da će mi za tri, četiri dana nešto obznaniti. Niti danas, niti jučer nije ništa spominjao. Sutra ću, nadam se, znati o čemu je riječ. Možda je to druga terapija.

Potraga

U trenutcima kada se prepuštamo snu, ostavljajući iza sebe sve dužnosti, želje i brige, tonemo u zaborav, u tajnoj nadi da ćemo tamo i ostati, baš tada, gospodin Adalbert Qua mahnito se dizao iz postelje, razbuđen jednom od najrigoroznijih opsesija. Poput pokopana faraona čiji se duh hitro vraća iz smrti ne bi li pregledao je li opskrbljen svim potrepštinama za prekogrobni život, gospodin Qua palio bi svjetlo u svojoj velikoj sobi i po njoj provjeravao stvari. Njegov strah odnosio se prije svega na to da možda jedan predmet nedostaje, što nikada nije bilo precizirano, stoga se igrom slučaja neizvjesne općenitosti moglo raditi o knjizi, olovci, fotografiji, igli, čarapama, CD-u ili bilo čemu drugom. Budući da je njegovao takvu vrst strahovanja još od mladosti, izučio se voditi popis prema kojem bi svake noći mogao predmetima provjeravati njihovo prisustvo. Ono na što je u početku provodio značajno vrijeme, sada je trajalo otprilike dva sata. Gospodin Qua iskusno je gledao u listu i pisao kvačice s obzirom na zadovoljenu kategoriju. Svake se noći, nakon što bi pomno istražio inventar svoje sobe, u krevet vraćao praznih ruku,

ako možemo tako reći. Ništa nije nedostajalo sve do jedne večeri. Zbilo se to da je Adalbert izvodio svoju uobičajenu provjeru, kada mu je netom evidentirana medicinska enciklopedija, što ju je smještao natrag na sam vrh visoke police, nespretno pala na pod. Iz nje je ispao papirić o kojemu na listi predmeta nikada nije bilo spomena. Prvo ga je uveo u popis, a zatim pročitao. Bila je to bilješka još iz studentskih dana njegovog oca koji je, uz komentare i natuknice, istaknuo kako u knjizi nedostaju tri stranice. Adalbert je pogledao u enciklopediju i zaprepastio se. Takvo nešto nije moglo biti tek tako uvedeno u popis, budući da su tri nedostatka dokazala kako nije moguć samo jedan nego više njih. Imajući to u vidu, gospodin Qua je poistovjetio broj stranica enciklopedije, po njihovoj neodređenoj potencijalnoj odsutnosti, s brojem stranica u drugim knjigama, brojem kristala na lusteru, brojem klinova u namještaju, gumbima na odjeći, cvjetnim uzorcima ušivanim u posteljinu te sa svime onim što sadrži popis stvari koje bi možda mogle nedostajati. Širina kakvu su nalagale nove mogućnosti raspirila je tragalačku vatru i Adalbert se strelovito bacio na izradu preciznijeg popisa stvari s obzirom na zbir elemenata svakog predmeta u sobi. Završivši listu, malko je klonuo i zadrijemao, nakon čega je uslijedilo manično buđenje i iscrpljujuća istraga koja mu je posve poremetila bioritam. Od tada pa nadalje, gospodin Qua bi po čitave noći i jutra provjeravao, padajući u san tek u cik zore ili usred dana, da bi se zatim iznenada budio i nanovo se ispočetka suočavao s istim problemima sve dok ga ne bi izdali očni kapci. Nije naodmet spomenuti kako je dobivao unosna primanja od svoje mirovine, stoga se, barem teoretski, mogao nesmetano posvetiti vlastitoj opsesiji. I tako je prolazilo vrijeme, da bi jednog podneva, brojeći stranice nekog priručnika, naišao na tipfeler u fusnoti. Slučajno neotipkano slovo odmah je izrodilo sumnju i u prisutnost cijelih riječi, pri čemu je ta neopipljiva narav novih mogućih izostanaka otvorila vrata krajnje razornom razmišljanju. Ako su u knjigama nedostajala slova i riječi, onda je isto moglo vrijediti za drveće i kapi kiše na unukovom crtežu iznad kreveta, kao i za osobe i dijelove tijela na fotografijama te za note i taktove u skladbama na CD-ima i pločama. Za ovako golemu provjeru trebalo je imati na raspolaganju čitavu posadu utreniranih tragača ili barem još dvojicu koji pate od istih duševnih smetnji, pa kada se gospodin Qua bacio u potjeru za svime čega nema, istodobno dopunjujući svoju evidenciju bitnim detaljima, nije trebalo ni par sati da doživi slom živaca, padne od umora i zaspi na tri puna dana. Čini se da ga je za to vrijeme spopala neka čudna unutarnja promjena ili je, pak, usnuo rješenje svim svojim problemima, jer kada je napokon ustao, jurnuo je kao opsjednut odstranjivati sve ono što je davnu i jednostavnu istragu stvari dovelo do ovakvog meteža. Način na koji je od sada naumio provjeravati predmete bio je vrlo nalik onome s početka ove priče, a to je zahtijevalo određene preinake. Budući da su se knjige ponovno uzimale u obzir samo po naslovu i po tome koliko ih ima, bile su svedene na korice, pa je bilo nemoguće da im nedostaju stranice, dok je količinu slova i riječi na koricama mogao ispitati u vrlo kratkom roku. Kristali s lustera bili su pokidani, iz odjeće su bili izvađeni gumbi, nosače zvuka bijesno je izgrebao do neupotrebljivosti s namjerom da zadrži jedino njihove kutije i futrole, liniji za glazbu odrezao je žice i povadio dugmad, iz namještaja je odvio vijke, unukov je crtež gumicom reducirao na prazan papir i tako dalje. Bacivši u smeće sav taj glomazni kup donedavnih problema, gospodin Adalbert si je nanovo raskrčio put do uvjetno mirnog sna. Premda su svi predmeti završili na podu, a police i ormari pa i sam krevet bili rastavljeni na daske, u Adalbertovom umu bilo je sve gotovo, kao po starom, i on je napravivši novi, daleko jednostavniji, općenitiji i površniji popis, mogao u roku od dva i pol do tri sata istražiti jesu li stvari na broju s obzirom na jedan potencijalni nedostatak. Dakle, u detalje o tome, nedostaje li nešto na ili u nekom predmetu nije više ulazio - osim u slučaju da pojedini detalj sadrži nekakav natpis, slova ili riječi - već bi ga naprosto bilježio takvog kakav je. Međutim, malo po malo, iz dana u dan, počela ga je napadati duboka sumnja da se nešto od onoga što je odstranio „vratilo“. Dakako, gospodin Adalbert nije bio toliko nerazuman da bi pomišljao kako su se, primjerice, vratili svi oni klinovi i gumbi koje je pobacao, no zbog zujanja u ušima, koje je s vremenom postajalo sve jače i jače, osjećao je nekakvu nesavladivu, znatiželjnu tjeskobu po pitanju nosača zvuka. Izvadio ih je natrag iz smeća, pa na novo liniji unedogled provjeravao je li se, unatoč uništenosti CD-a i ploča, vratio bilo kakav zvuk. Ni sam više nije bio siguran što je tražio, preskakanje, grešku izvođača, šutnju aparata ili nenadani šum. Bilježio je sve što bi čuo, slušajući tako sve do jutra kada ga je u tom poslu odjednom prekinula potpuna tišina.

Jelena Lešaja[11]

Aleksandrija

(ulomak iz putopisa nastalog prilikom službenog boravka u Egiptu)

Nakon poduljeg rendgenskog pregleda izašla sam na prašan prilaz aleksandrijske zračne luke i na jednom od papira vidjela svoje ime s nadopisanom kvačicom na s. Yusuf mi je pružio ruku. Podsjećao je na čokoladniju varijantu Alberta Camusa. Kao što je egipatska noć u koju sam sletjela podsjećala možda na alžirsku. Isti suhi Mediteran. Rastvoren i raskošan u svojoj oskudici. Auto je bio prekriven sitnim pijeskom. Yusuf je otvorio prozore, sve je oko njega vonjalo na svježe popušenu cigaretu. „Devet je stupnjeva“, konstatirao je. „U Zagrebu je bilo minus devet ovih dana“, dodala sam. Njemu je već i ovo bilo dosta ledeno. Podigao je kragnu tanke jaknice i nasmijao se. Iz profila je još više nalikovao Camusu. Objasnila sam mu gdje je Hrvatska. Zaključili smo da ima stanovnika kao Aleksandrija. Onda se sjetio: „Tito! Šuker!“

Tražila sam puni mjesec po vedrom noćnom nebu. Put je bio prašnjav bez traka. Ovo je bila prva lekcija egipatske vožnje. Rijetki automobili zaobilazili su se trubeći. Okolo su stajale oronule i napuštene nastambe. Palme požutjelih listova i žbunje. Sklepane nadstrešnice izblijedjelih i pocijepanih cerada, nudile su sokove i grickalice, banane i naranče. Iz njih je dopirala muzika. Prodavači su sjedili ili čučali. Neki u kaftanima s turbanom. Lica osvijetljenih ekranima mobitela. Nastavili smo brzom cestom uz more. Aleksandrija se protezala 20 kilometara uz obalu. Dokovi su stajali duboko provedeni u zaljev tako da je cijela obala imala oblik češlja. „Što je ovo?“, pokazala sam na visoku instalaciju raštrkanih svjetala na jednom od dokova. „Petrol company.“ Izgledalo je kao božični sajam. Yusuf je pojačao radio. Muški glas pjevao je tužno i pomno. Valjda se nekoga nekoć voljelo tajno i bespomoćno. Inače bi pjesma bila brzo gotova. Prolazili smo parkiralište kamiona. Ispod nadstrešnice nekoliko vozača pućkalo je šišu. Uz ogroman casino. I lunapark, stisnut tako da su vrtuljci ulazili jedni u druge kao u mehanizmu sata. Gradska predgrađa bila su gusta. U prizemlju su spavali zabravljeni dućani s reklamama za pepsi i sprite na arapskom. Prozori gornjih katova bili su presvučeni tamnim tkaninama. Po mraku nisam mogla odrediti što je napušteno, a što zapušteno.

Izašli smo na Istočnu luku. Šuškalo je tamno more. Moj je hotel bio smješten u maloj palači uz obalu, u samom centru, prokšenog imperijalnog imena *Paradise Inn Windsor Palace*. Recepcija je bila raskošni salon visokih stropova. Lift od drva i mesinga, elegantno se otvarao i zatvarao dvostrukim leptirnim krilima. Pokućstvo, draperija i sagovi vjerojatno su bili ovdje i prije 111 godina. Art deco ogledala na katovima stajala su u omaglici, potrošena od odraza, tako da, ogledajući se u njima, nisam bila posve sigurna ima li me ili nema. Prozori sobe bili su dobro zabravljeni prljavim ali lijepim tirkiznim žaluzinama. Gledali su na zabačenu uličicu u kojoj su kao meduze na vjetru lebdjele plastične vrećice. Vlaga u kutovima sobe pravila je mjehuriće na štukaturi zida. Sve je bilo čisto i ignoriralo opasno zariven zub vremena. Za par sati počinjao je simpozij u Aleksandrijskoj knjižnici. Iz prvog sna me probudio poziv na jutarnju molitvu. Koji me isto tako odmah zavezao natrag u san.

11 Jelena Lešaja je rođena u Zagrebu 1977. godine. Studirala je filozofiju, sociologiju i bibliotekarstvo. Radi u Hrvatskoj knjižnici za slijepe. Voli planinariti i putovati. Putopisnu prozu objavljuje u zvučnom časopisu Znanost i umjetnost, na portalima i društvenim mrežama. Na natječaju metaFORA je pričom „Uho“ 2015. godine osvojila drugo mjesto. Tekst „Amerika, službeno“ bio je 2017. godine uvršten u finale za Nagradu Dijana Klarić. Pohađala je radionicu kratke priče CeKaPe-a.

Bila sam jedini stranac među egipatskim gostima. Iz sale za doručak je pucao pogled na Corniche, 16 kilometara dugu obalnu promenadu. Projektirao ju je 1870. godine talijanski Egipćanin Pietro Avoscani. Citadela na jednom, a palača Montaza na drugom kraju, zatvarali su zaljev u potkovu. Promet uz Corniche bio je sulud. Dvosmjerna cesta s više traka koje se ne poštuju. Automobili su se nadmetali u trubama, pleli se u pletenicu: malo lijevo, pa malo desno, pa kroz sredinu. Motor, stojadin i buba, kamionet, kombi s otvorenim vratima, kljuse preplašeno i žgoljavo, normalni automobili s ranama na boku, mazga. Pješačkog prijelaza nije bilo. Zakoračila sam kud puklo da puklo, podigla glavu i hodala. I uspjela. Poslije sam se osjećala nekako posvećeno. Nakon nekoliko dana sam se počinjala radovati svakom prelasku, kao što se radujemo bezazlenoj neizvjesnosti skoka na glavu. Iako bi se po zvukovima moglo zaključiti da imaš posla s najagresivnijim vozačima, kada bi im pogledala lica, svi su bili mirni i uglavnom nasmijani. Aleksandrinci su navodno još od antike, kao uostalom svi Mediteranci, bili poznati po svom sarkazmu.

Sa Sredozemljem na obzorju, arheološkim blagom u priobalju i neiscrpnim naslagama povijesti na kopnu, bili su ipak zauzeti golim životom. Povijest ih je toliko protresla u svom limbu da se sav taj trenutni nered, galama i nesamostalnost mogao tumačiti kao poremećaj centra za ravnotežu. Kao ljuljanje koje traje još nekoliko sati nakon duge plovidbe ili noćnog autobusa. Klinci na putu u školu, ulazili su i izlazi iz kombija i autobusa, kroz smijeh dobacivali „Welcome to Egypt!" Valovi su na par mjesta u spreju preskakali preko zida tako da je Corniche bio uvijek pomalo vlažan. „Kako se uopće živi negdje gdje se najveće nade polažu u otkrivanje temelja stare Aleksandrijske knjižnice, grobnica Marka Antonija i Kleopatre?" Razmišljala sam neprestano. Bila je to izokrenuta percepcija prosperiteta. Arheologija je retrogradno trebala vratiti velebnost ovom gradu koji je s druge strane stvarnosti bio zamrznut u trenutku. Kada sam pokušala te misli podijeliti s kolegom Britancem zezao me da razmišljam iz poluprazne čaše: „Typical Slavic thoughts." Roditelji su mu bili Poljaci pa je zbog toga valjda mogao razmišljati dvojno, poluprazno i polupuno.

Nova zgrada biblioteke Alexandrine se zbog svoje monumentalnosti činila bližom mom hotelu nego što je uistinu bila, tako da sam trčala kako bih stigla na početak simpozija. Unatoč raskrinkanoj optičkoj varci i sljedeća dva dana sam trčala na cjelodnevne sastanke i stizala znojna i raščupana od vjetra. Kolege iz srodnih knjižnica za slijepe i druge koji ne čitaju standardni tisak dolazili su iz Amerike, Švedske, Japana, Norveške, Belgije, Finske, Australije i Engleske i po tome smo bili jedinstvena delegacija. Jer od posljednjih nemira, Aleksandrija nije bila omiljeno mjesto konferencijskog turizma. Knjižnica je bila opasana ogradom te se čak ni do njenog platoa nije moglo doći bez prolaska prve kontrole. Svaki je ulaz u samu zgradu imao dodatne detektore i rendgen, uz prepipavanje i kopanje po torbi. Izvanjski neformalni kaos bio je u kontrastu s militantnom formalnošću pristupa. Egipatske kolegice i kolege bili su za vrijeme simpozija uglavnom odjeveni u tamna odijela. Većina žena imala je maramom pokrivenu kosu, uši i vrat. Među njima smo mi ostali izgledali nonšalantno i šlampavo, kao dekadentna derišta s posebnim tretmanom.

Nakon nekoliko dana provedenih u biblioteci Alexandrini tek sam donekle mogla shvatiti lapidarnost njene arhitekture, pohvatati poveznice između svih njenih zakulisnih i javnih prostorija. Izgrađena je više od dva tisućljeća nakon što je u požaru nestala njena preteča, najveća knjižnica antičkog svijeta. Osim prostora za zaposlenike, brojnih odjela i zbirki, u svojem je sastavu imala i nekoliko galerijskih prostora i planetarij. Uz zbirku predmeta pronađenih u njenim temeljima i izvađenih iz obližnjih podvodnih nalazišta, bio je muzej znanosti i zbirka Nasserovih memorabilija. Muštikla od jantara, odijelo s rupom metka od pokušaja atentata, pismo sinu. Najimpresivniji dio svakako je bila čitaonica koja se u otvorenoj kaskadnoj formi dizala na sedam katova. Krov je bio zamišljen tako da kroz njega dopire što više danjeg svjetla ali da istovremeno bude zaštićen od ljetnih žega. Nalikovao je stotinama poluotvorenih očiju, s kapcima i trepavicama. Uski redovi plavo zelenih vitraja dodatno su mekšali sunčevu svjetlost, s ciljem opuštanja i koncentriranja čitača. Unatoč svemu tome, prostor namijenjen korisnicima pomalo je zjapio kao što je u knjižnicama čest slučaj. Sve je bilo velebno i spremno za misao ali duh se nije dao unutra, vani je bilo zanimljivije. Dio smo sastanaka imali u takozvanoj plutajućoj sobi. Ovalnom prostoru koji je samostalno „lebdio" na vrhu čitaonica. Osjećala se igra sunca, vjetra i oblaka, a kosi krov je kroz svoje procjepe pokazivao jedan dio potkove zaljeva s udaljenim tankerima na obzorju. Ono što

je kolegica Yasmine ovdje organizirala, kao kotačić malenog audio studija ogromne knjižnice koja broji 2000 zaposlenih, bila je velika stvar. Osmišljavala se strategija za ugađanje lokalnih zakona o autorskom pravu i lobiranje za ratifikaciju Marakeškog sporazuma koji bi olakšao proizvodnju, distribuciju i razmjenu formata dostupnih osobama koje ne čitaju standardni tisak. Razmatrale su se najbolje opcije praktičnih rješenja vezanih uz produkciju kao i asistivna tehnologija koja će ih podržavati.

Iz dana u dan je vjetar postajao jači i raspuhivao smog. U kasna poslijepodneva se ružičasta svjetlost sakupljala oko citadele na drugom rubu zaljeva. Promet je postajao još trubastiji, radostan radi kraja radnog dana i početka večeri. Slijepi kolege ovdje nisu mogli niti sanjati o samostalnom kretanju. Baš ništa, niti na kolniku niti na pločniku nije bilo predvidljivo. Osim nereguliranog prometa ovdje su bile neočekivani stupovi i instalacije, rupe ili visoki zidići, lokve i nakupine smeća, mačke, psi, male instalacije za molitvu na uglovima ulica, ulični prodavači, raštrkana pješadija i posvuda plastične vrećice u letu. Sve je bilo jeftino, zbog čega me na momente hvatala tuga, sramotna savjest sitog trbuha nad praznim. Bilo je fantastično ulaziti u male lokale egipatske kuhinje gdje bi iznenada zavladao mir. Osim nas, ovdje bi možda bila neka obitelj ili nekoliko muškaraca koji su šutke uz čaj gledali prijenos utakmice bez tona. Sa zida nas je motrio Aleksandrinac, Omar Sharif. Dugi luk obrva i tamni sjaj u očima bili bi već dovoljni ali osmijeh s razmaknutim jedinicama činio ga je neodoljivim. Drvo je bilo izrezbareno, rasvjeta je dolazila iz lampiona i padala na plavičaste pločice. Jeli smo ekstatično i pladanj u sredini stola, s dvadeset malih plitica, vrtjeli kao ringišpil. Sastojci su bili poznati ali je izvedba bila neočekivana tako da je recimo patlidžan odjednom postajao egzotičan. U restoranu iznad riblje tržnice sam s nestrpljenjem iščekivala ribu koju su najavili kao tipičnu za Aleksandrince. Kada se konačno ispred mene pojavio brancin, bilo mi je kao da vidim rođaka s Korčule. Ipak je ovo bio Mediteran i svi smo na nekoj dubokoj, probavnoj i osjetilnoj razini, bili povezani. Nakon večere se pio jaki crni čaj s uronjenim svežnjem mente. Tein je još dugo nakon lijeganja odzvanjao u prsima ispod pokrivača.

Za Valentinovo su posvuda miljeli mladi parovi. Uzbuđeni dečki, zalizani i mirisni s plišanim medvjedićima i srčekima za svoje cure, nekako zrelije i mirnije. U prolazu sam jedan par pitala za smjer i prenerazila se očima djevojke, nosila je posve plave leće sa širom otvorenim zjenicama. Yasmine mi je objasnila da je to ovdje trend, zajedno s posvjetljivanjem puti. Kolege su odsjedali u hotelu Cecil, izgrađenom na mjestu gdje je navodno Kleopatra počinila samoubojstvo pomoću otrovnice. Sve je ovdje stajalo na mjestu nečeg drugog. Na trgu ispred hotela bio je kip nacionalnog vođe Zaghloula, koji mi je, kao i mnogi drugi spomenici u ovom gradu, ostajao neprimjetan radi gungule koja ga je okruživala. U baru su služili alkohol, a maleni pjevač je sjetno pjevao Julia Iglesiasa na matricu. Osim nas je tu bilo nekoliko atraktivnih Slavenki uz ugojenu tamnoputu gospodu. Egipat je bio ekskomunicirana pradomovina piva, koje im je bilo pitko i blago, baš kao i vino. Duhan, nargile, žestoka kava i čaj, dali su se iskoristiti na isti način kao i alkohol. Isti pogledi koje susrećemo u lokalnim birtijama i ispred dućana u domovini, ovdje su virili iz čajana. Muška apatija koja planduje dok od sjedenja posve ne otupi. Druga je krajnost bila uslužnost i zaštitnička briga prema strankinjama. Pratili su svaki pokret, pazili na svaki nedostatak. U natrpanim malim drogerijama je iza pulta bilo oko pet, šest muškaraca. Kada bih s police odabrala nešto, odmah bi jedan pritrčao i prenio stvar do tezge gdje bi prošla iz ruke u ruku i konačno uz puno petljanja završila u dvostrukoj vrećici.

Razgledavanje Aleksandrije bilo je kao obrnuti postupak spravljanja lazanja. Išlo se unazad, s vidljive površine zapečenog sira, kroz slojeve bešamela, tijesta, špinata do bolonjeza. Povijest, nataložena i presložena potresima, požarima, borbama i običnim životom provirivala je iz svake pukotine. U potrazi za nečim prozaičnim spotaknulo bi se o komadić civilizacije. Nekropolis dubok 35 metara, s kompleksom katakomba iz 2. stoljeća, otkriven je kada je mještaninu nezgodno upao magarac u rupu. Ljupku statuu nalakćenog dječaka, umornog roba, u svoju je mrežu nedavno uhvatio lokalni ribar i pošteno ju predao antičkoj zbirci biblioteke. Kada su 1960-ih srušeni ostaci Napoleonove utvrde kako bi se izgradio stambeni blok, pronađen je rimski amfiteatar, pa kupelj, mozaici i filozofska škola. Lokalitet je bio kao otvoreni procjep mira usred meteža. Okolo je stajalo nekoliko morem izlizanih oblih glava, izronjenih u podvodnim iskapanjima. I jedna sfinga,

oštećena ali veličanstvena u svojoj sveznajućoj tišini. Cijelo susjedstvo skrivalo je u svojim temeljima arheološke puzzle ali se zgrade nije rušilo radi nedostatnih sredstava i nekog stanarskog prava, prastarog zakona kojeg nisam baš shvatila. Kad bolje razmisliš, koja je svrha prekapanja kada život stremi prema gornjim slojevima? I uopće po čemu je ono prije toliko superiornije ovom sada kada povijest samo na papiru može izgledati odlučno i pravocrtno.

Prijateljska i mirna gostoljubivost Yasmine i njenih kolega prelazila je okvire knjižnice. Tehničar koji je brinuo oko kvalitete zvučnih snimki bio je zapravo muzičar. Posljednji dan boravka spontano nam je u autobusu zasvirao na arapskoj varijanti lutnje, oudeu. Kolegice su od doma donijele kolače. Sinčić muzičara se poželio slikati sa mnom, jer sam velika, i s kolegicom iz Norveške jer ima plave lokne.

Jutro u kojem smo napustili Aleksandriju i krenuli prema Kairu bilo je vjetrovito i vlažno. Nebo se sve više stiskalo, a vidljivost se smanjivala sa svakim kilometrom autoceste. Vozači nisu palili svjetla nego su se, sa sva četiri žmigavca, stiskali jedni drugima kao da im je hladno. Auti su uz strastan trubež i ovdje pleli mirnu pletenicu, kolonu koja je unatoč svemu brzo napredovala prema Gizi.

Kvarner

(putopisna priča nastala za vrijeme trasiranja dužobalnog planinarskog puta „Via Adriatica“)

Kvarnersko primorje ljeti, nevidljivo je. Zastiru ga ručnici i suncobrani, gliseri koji vuku vrišteće turiste na bananama, loša muzika i obojeni sladoledi, štandovi na kojima se mogu kupiti ružičaste pudle na baterije. Kvarner se za to vrijeme odmara, prečvrstih korijena da bi se uzrujavao. Glavu mu hlade Lika i Velebit, „zemlja vuka i hajduka“ rekao bi Matoš. Nepomično drijema i u sebi skuplja sve buduće bure i juga. Kada nestane ljetnog šušura primaknut ćemo mu se bliže.

Leći ćemo na stijenu. Stijena je nakošena taman toliko da se na njoj ležeći može čitati knjiga, ili jesti breskva, i ta je stijena dio galerije koja se proteže od Selca prema Novom Vinodolskom. Uvale, more i kamen Crnčićevih slika ovdje vjekovima drže istu pozu. Zrak je još uvijek topao, sunce se ujutro penje iza širokog bora koji se izmakao nedavnom požaru. Ne otvaramo knjigu i ne jedemo breskvu, ležimo i slušamo. U stijeni je rupa. I ta rupa diše. Ne diše bajkovito kao školjka, niti bezglavo kao morske orgulje. Diše onako kako dišu more i zrak. Kada se zasitimo slušanja dižemo pogled. Pred nama je Krk. Šilo, Vrbnik i njegov deblji i golji, mjesečev kraj. Vrh Obzova nam je s ove strane zaklonjen. Oprezno ulazimo u more. Voda je svježa. Prvih par zaveslaja ispraćamo slatkim psovkama. Plivamo kao patke ne močeći glave. I onda nam se od srca počinje širiti toplina. Zaranjamo duboko tako da nas zabole čela. Izranjamo. Velebit je čist, vide se Kukovi. Noć će biti bistra, u daljini će crveno svijetliti vjetrenjače na obroncima iznad Senja. Sjedamo na toplu stijenu i sušimo se. Više ne slušamo kako diše jer znamo. Kao što se prestajemo čuditi hrkajućem snu prijatelja.

Uspinjemo se do kapelice Sv. Jurja preko puta Bribira. Kao djeca smo je zvali Kugina kuća, zamišljali je kao mjesto radnje Šenoine stravične poeme. „Zdrava minu Marija, svud je mirna krajina“, još uvijek možemo recitirati. Gledamo iza leđa Bribiru, u brda koja postaju ozbiljnija, prerastaju u planine. Znamo da su tamo negdje Bater i Vagabund. More se ljeska zrelim rujanskim sjajem. Napuštamo Kvarner do proljeća.

*

Planinariti s ruksakom na leđima zvuči kao tautologija. Kao i jedriti s jedrom. Ali planinariti po principu *omnia mea mecum porto* nešto je posve drugo. Prije svega moraš se pomiriti s činjenicom

da će od sada čitava priroda postati tvoja okućnica. Tek kada prihvatiš širinu te tvrdnje možeš svoju kuću naprtiti na leđa. Osim odjeće, hrane, vode, unutra su i vreća, podložak i šator. I mnoge sitnice za koje tek nakon dva dana shvaćaš koliko su uistinu nepotrebne. Kraj je ožujka, ne baš sunčano subotnje jutro uoči Uskrsa. Teško je onima koji ostaju objasniti kamo idemo, rastumačiti gradaciju brdskih planova Primorja. „Idemo u Kvarnersko zaleđe ali ne prvi red do mora. Ne, ne onaj red brda niži nego onaj što se širi iza kotline. Da, to je predvorje Velebita, planinsko zaleđe Crikvenice, Novog Vinodolskog i Senja." Pun nas je auto. Upakirani smo u njega kao naše stvari u ruksake. Imamo samo kostur puta kojim želimo proći. Baš ništa ne znamo o tkivu koje će se o njega oviti. Tko će kakvu ulogu zaigrati. Priča se već počela obmotavati ali ne razmišljamo o njoj. Kada se neprestano smiješ nemaš vremena ni za što.

Kod Zlobina, na željezničkoj postaji Plase ostavljamo auto. Narednih 55 kilometra trebat ćemo samo noge. Prelazimo pragove i šine i ulazimo na stazu. Lopatice i ramena opiru se težini ruksaka. Oglušujemo se na jamranje leđa, predobro poznajemo bol početka, otpor prilagodbe. Šibljakom ispadamo na širok put. Kroz procjep vidimo zvonik crkve u Jadranovu. Put prolazi uz malene kućice, nisku travu s razbacanim stijenama. Šafrani se rastvaraju. Vidikovac Mahavica otvara pogled na Bakarski zaljev, Krčki most i Tribaljsko jezero, na tjemena niskih brda čijim smo se patuljastim vidicima divili jesenas. Velebit će od sada stalno biti prisutan, određujući smjer našeg kretanja. Iznad Rijeke zavjese su od kiše, vjetar ih odguruje iza nas. Razgovaramo, pa šutimo, razdvajamo se i sustižemo. Misli su još uvijek natrpane ali vrte se u sve sporijoj petlji. Hlade se, kako se tijelo zagrijava. Udaljuju se od nas, slične kompliciranim neupotrebljivim predmetima. Staza ulazi u raščupanu šumu, u njoj su stijene obložene mahovinom. Izdužene, prostrte po šumskom tlu nalikuju krokodilima, kornjačama i zmajevima. Tišina bubri ispod starog lišća. Zrake sunca osvjetljavaju gornje strane golih grančica. Sokovi koji u njima kolaju čine koru srebrnom. Šume bukve i smreke prostiru se prema Burnom bitoraju, Bjelolasici, Samarskim i Bijelim stijenama. Iznutra, iz perspektive tla, šumska prostranstva čine se beskonačnima.

Zagradski vrh izmiče nam kao horizont, kao novčanica okačena o prozirni konac dok nas snima skrivena kamera. Misli su postale tjelesne, razmišljamo kao kvadricepsi, stopala, kralježnica. Zadnji uspon na sebi ima krpice starog snijega. Još par udaha i gore smo. Zagradski vrh nosi naziv po zagradama ali ne onim pravopisnim, nego po kamenim ogradama planinskih stanova Vinodolaca. S njega se ne pruža pogled, već pogledi. Osim što se pod nama prostire Kvarner i što smo već razmaženo navikli vidjeti Učku, Velebit i Gorski Kotar; Zagradski vrh sa svojih 1187 mnm otvara daleku mogućnost Alpa i Dolomita. Nekima od nas, sklonijim čuđenju nego znanju, svaki se oblak čini drugačijim. Atmosferske prilike izmiješane su u nebeskom loncu i s jedne strane iz debelih sivih oblaka lijevaju kišu, dok s druge oblačci bježe ispred vjetra. Negdje nebo nalikuje zimi, negdje proljeću, a prema otocima čak ranoj jeseni.

Bliži se večer i moramo odabrati okućnicu. Strmim kamenjarom spuštamo se u šume Vagabunda. Šest je sati i Koliba je zatvorila vrata za putnike. Bundoš laje s balkona. Raštrkane kuće uglavnom su zaklonjene, izmaknute s ceste i prazne. Na ipsilon raskršću odabiremo lijevi krak, desno su Bater i Bribir. Ulazimo plitko u šumu, nalazimo čistinu, gazimo mladice, svjetlosti je još dovoljno za rastvaranje šatora. Stisnuli smo ih u čvrst polukrug. Kada sve namjestimo, zapalit ćemo vatru.

Zapalili bismo vatru kada bi je imali čime zapaliti. Pretražujemo džepove i pretince, tama uvlači hladnoću u šumu. Šibica i upaljača nemamo. Krećemo u potragu. Ne možeš računati da ćeš naletjeti na pušača koji šeće šumom. Čekati da na Veliku subotu navečer auto prođe sporednom šumskom cestom, beznadno je. Uz svjetlost čeonih lampa, blago i uzaludno pretresamo nečije pusto dvorište. Okrećemo se u smjeru graje rasvijetljene kuće u susjednom šumarku. Začuju se kopita. Zastajemo. Konji u kasu dolaze iz smjera Batera. Deset, dvadeset konja. Oči im mliječno svijetle vraćajući odsjaj našim baterijama. Neki od njih suviše su plahi i ustuknu u šumarak. Gasimo lampe i čekamo. Zvijezde su zlatnije i krupnije. U njima nema prašine, čvrsto stoje uglavljene na svodu. Zakonitost šumskih noći za nas je neprozirna. Pristajemo na mogućnost vila, zmajeva, svemiraca. Tražimo put do osvijetljene, glasne kuće. Zakucamo na prozor. Kakve su šanse da nam se sada i ovdje na oknu pojavi lice čovjeka koje znam iz djetinjstva? U romanima, osim onim

lošim, nikakva. U stvarnosti, vrlo velika. Prepoznajemo se, pušta nas u toplu kuhinju, nikako ne uspijevam prebrojiti svu djecu. Toči nam čašicu rakije, jednu pa drugu, jer „svijet je mali". Duboko u meni se raspetljava čvor. Daje nam upaljač, jedini.

Palimo vatru, pečemo kobasice, gledamo čas u oganj, čas u zvijezde i pijuckamo. Sve što se događa curi, prebrzo nestaje. Vrijeme nikada nije idealno zatvoreno kao u pješčanom satu koji možeš do mile volje prevrtati. S raspetljanim čvorom u sebi sporija sam od ostalih. Liježem zadnja. Oko mene dišu duše. Jedna se s lakoćom zavezuje u bučnu orkestraciju sna, druga šuti i čeka, treća šuška i nakašljava se. Neki od nas čuju se kao rupa u selačkoj stijeni, drugi su više kao ježevi. Spavamo naizmjence, otvarajući i zatvarajući poklopce, svatko u svom registru.

Ujutro na ostatku žeravice palimo vatru. Šatori su nam iznutra vlažni, izvana mrazni. Skupljamo stvari i odlazimo u smjeru Breza, prema Velom Rujniku. Sunce ulazi ispod odjeće, ispod kose, isisava šatorsku vlagu, ispravlja zaležanost. Ruksak se na leđima ustobočio, ne prianja, nego se opire, kao kredenc natrpan escajgom. Ali prioriteti su drugačije posloženi jer padine Velog Rujnika otvaraju krilate vidike. Unatoč kredencu na leđima, lebdimo iznad Kvarnerskog otočja, uz okolne brežuljke i planinske proplanke, Velebitu u susret. Nekima od nas fosili rječito pričaju iz kamenja razasutog livadom. Neki od nas znaju gledati svijet na način na koji on, zapravo, jest. Procesi u prirodi posve su im jasni, podbočeni čvrstim činjenicama. Mi drugi izvodimo romantične i holističke elipse. Neegzaktni, spremni smo pjevati šlampavu serenadu svemu što postoji. I zbog toga smo jedni drugima zanimljivi.

Na proplanku iznad mjesta Breze zatječemo krdo konja. Tamnije i svjetlije smeđih, harlekinskih šara, bijelih, crnih. Noću, kada smo ih presreli uz cestu, izgledali su kao vranci. Na pamet mi pada seminar o Hegelu od prije dvadeset godina. Govorili smo o „noći u kojoj su sve krave crne". Profesorica, rođena Amerikanka, izgovarala je slovo c kao s, što je uz malo mašte moglo raspravu zavesti u vedrijem smjeru jer smo odjednom govorili o „noći u kojoj su sve krave srne".

U Brezama sjedimo u dvorištu bračnog para iz Crikvenice i pijemo kavu. Zatim nastavljamo vijugati širokim putem. U jednom trenutku kofein nam prodrma razgovor. Smijemo se gradskom načinu pričanja usred planine. Oko nas su šume, mjestimice vlažnije, s mahovinom preko stijena, pa onda suhe, golih škrapa. Uz stazu su ostaci snijega s utisnutim životinjskim kronikama medvjeđih šapa, konjskih kopita i elegantnijih papaka srna. Hodamo kao što dišemo, neprimjetno, kilometrima. Paralelno uz nas, Krk se bliži svom kraju. Hodamo uz vjetrenjače na Vrataruši iznad Senja, pričamo o električnoj energiji i Don Quijoteu. U suhoj zemlji utisnuti su školski primjerci medvjeđih šapa.

U kasno poslijepodne spuštamo se u Krivi put. Nismo novi ili drugačiji, provjetreni smo i razvezanih čvorova, okupani Kvarnerom. I nakon tuširanja u kosi ostaje blagi miris logorske vatre. Zatvaram oči, ispod kapaka je plava boja. Ispod jastuka diše rupa u stijeni. Svijet je zaista mali.

(travanj, 2016. godine)

Oko Splita

(putopisna priča nastala za vrijeme trasiranja dužobalnog planinarskog puta „Via Adriatica")

Terensko vozilo je zaustavilo autobus na izlazu iz Splita. Na brzinu sam se sa svima pozdravila i ušla. Lica na sjedalima su buljila. Smjestila sam se na dno autobusa. Do mene je došao kondukter. „Vozač je zbog ovog zaustavljanja mogao dobiti otkaz. Znate?" Par glava se okrenulo. Nisam

izgledala kao netko tko svakodnevno presreće autobuse terencima. „Oprostite." Stisnula sam se uz prozor. Provela sam dva dana na stazama oko Splita ali u meni se nije vrtio krajobraz nego ljudi. U ušima mi je zvonio čas jedan čas drugi smijeh. Svatko je bio svemir za sebe. Ponavljala sam dokaz koji ide u prilog tome da je Isus Krist bio Dalmatinac, ispričao mi ga je jedan od domaćina staze. „Kao prvo, Isus je volio tri stvari koje voli svaki Dalmatinac: vino, ulje i ribu. Kao drugo, nije činio ništa, a kad je činio - činio je čuda."

*

Sredinom ožujka se iza šest već danilo. Subotnje jutro je bilo sočno, pomalo tmurno ali ništa ozbiljno. Suputnike sam poznavala dobro, na onaj način na koji poznaješ ljude s kojima puno pješačiš. Bez sile teže. Bili su dovoljno različiti da bi se moglo reći kako svatko od njih u putovanje unosi nešto svoje. Pokretačko. Stvaralačko. Razigrano. U jednom smo potezu došli do Velebita. I onda mu se divili cijelom njegovom duljinom. Sveto je brdo nosilo bijelu kapu.

Stali smo u Brodarici s pogledom na Zlarin. Odšetala sam do obale. Između Zadra i Šibenika plićaci su mi se činili beskonačnima. Bila sam navikla na divlju obalu, načičkanu grižama, a ovdašnja se nekako posebno mirno ispružila. Obgrlila je more kao da je jezero. Popili smo kavu s planinarkom koja je oko sebe širila onaj tajni ženski mir. Nije mogla dalje s nama ali nam je upakirala pecpale za domaćine koji će nas dočekati u Klisu. Nastavili smo prema Splitu.

Dalmacija nas je uvlačila u sebe. U Zagrebu je početak proljeća izgledao kao da snenoj prirodi netko ispod popluna škaklja stopala. Ovdje je proljeće već bilo posve otkriveno. Bez stida se grijalo na suncu, vjetrilo, pupalo, popraćeno povicima, zvukovima motornih pila, kuckanjem, zujanjem buba. Ustajao vonj vlage izlazio je iz zakutaka, podsjećao je na stare bačve i trulo pluto, i bježao pred mirisom tople zemlje i svježe boje.

U Klisu smo domaćinima čvrsto stisnuli ruke. Jedan od njih je imao izvitoperenu šaku. Unutra je bio jedan od ukupno tri metka, saznala sam poslije. Imao je i ledenoplavi pogled kojem ništa nije bilo strano. Ili nemoguće. Živio je ono što je mislio i osjećao. Drugi je vješto motao duhan u hodu, verući se uzbrdo i pridržavajući pritom štapove. Često bi poentirao ili zaokružio ono o čemu se govorilo jednom konstatacijom. Znao je prebaciti lopticu ozbiljne priče u smijeh. Treći je bio visok, požrtvovan i odmjeren. Rijedak spoj čovjeka na odgovornoj poziciji koji je suživljen s terenom. Bili su vrlo konkretni. Nisu puno naklapali. Iznosili su prijedloge oko staze i planova za narednih nekoliko dana. Gdje treba proći, koga sve upoznati, koga nazvati. Ništa se nije trebalo odgađati. „To ćemo usput." Netko od nas je rekao. „Usput? Usput samo drača raste!" Korili su nas kroz smijeh. Sjedili smo stisnuti na klupi terenca i drmusali se. Držala sam se kao da mi je sve normalno, šutke zainteresirana za temu. Zapravo sam iza sunčanih naočala pokušavala sakriti oduševljenje. Zaboravila sam da takvi ljudi postoje. Jasno isklesanih obrisa, lišeni onog urbanog sklizavog premaza. Kao u Blagu Sierra Madre ali bez motiva pohlepe. Poznavali su teren kao svoje dvorište. Prirodu su voljeli neusiljeno, na samorazumljiv način. Kombinatorikom su nas štitili od nepredvidljivosti pustolovine, činili je prohodnijom i lakšom. Time se otvorio prostor za drugačiji doživljaj staze. Bilo je jasno u kojoj je mjeri ona neraskidiva od podneblja i ljudi. Krajobraz nije bio samo splet poetskih prizora nego čvrsto isprepletena mreža životnih silnica.

Put nas je vodio ispod Klisa gdje su mještani pripremali nasade, cijepili voćke i osvježavali se bevandom. Jedan se postariji čovjek hladio koka-kolom zero, kasnije nas je prestigao na traktorčiću. Starim udobnim putem od crkve sv. Ivana do crkve svetog Petra u Kučinama išli smo laganim korakom. Glavu sam okretala čas prema moru i Splitu, pa onda šarala pogledom preko kotline, Solinom i rijekom Jadro, prometnicama, postrojenjima i zaustavljala ga na Kliskoj tvrđavi. Grmovi brnistre bili su zelena slutnja budućeg žutog spektakla. Anatomski utabanim stazama se vjekovima vodilo stoku ili išlo u polje, u vinograd, u drugo selo, do kapelice. Vjerojatno se i vrludalo njima, u igri, razmišljanju, bijesu ili blesavoj sreći. Za izmet na koji smo nailazili sam isprva mislila da je tovarov. No nakon nekog vremena smo naišli na nekoliko ograđenih krava. Sve do početka devedesetih bilo ih je, kažu, puno više.

Preko kapelice zimskih svetaca, Fabijana i Sebastijana, započeli smo spuštanje u kotlinu Žrnovnice. Kapelica je sagrađena na mjestu gdje se jednom davno ljepotica zaražena kugom saplela u trnje i umrla. Kretala se kao i mi, od Kozjaka, preko Klisa, do podnožja Mosora i putem zavodila prolaznike svojom ljepotom i bolešću. Sveti Sebastijan bio je zaštitnik okuženih. Oko kapelice su stajali djevojački tanki čempresi. U svojim su čahurama čvrsto stezali sjeme koje je moglo prkositi pustoši nakon požara. Krajičkom oka bi tu i tamo pronašla koju šparogu. Žvakala sam ju u hodu, proljetno trpku, i slušala domaćine. Pričali su o ratnim strahotama na pustolovan način. U tome nije bilo nadmene patetike s kojom se rat inače prepričava neiskusnima. Hrabrost je bila reakcija na život, borbenost - refleks preživljavanja. Ono što je nakon rata u njima ostalo, nije bilo opasno niti bolesno. Gruba srčanost, koja u pravilu više vrijedi od zagrljaja mlake sućuti. I spremnost da se napravi apsolutno sve, ako se u nešto vjeruje.

Kotlina je imala samo svoju rijeku. Od izvora do ušća bilo je nešto manje od 5 kilometara. U suton, koji je ovdje bio nevidljiv jer je sunce u procjepu stajalo samo za najviših dnevnih sati, stigli smo do mlina u Žrnovnici. Mlinar je odudarao od interijera, visok s bijelim šalom i naočalama. U brašnjavom polumraku, izgledao je kao umjetnik. Ne bi me začudilo vidjeti violončelo naslonjeno na jutene vreće. Po struci je bio meteorolog.

Voda je bila moćna zvučna kulisa. Svi smo se lagano derali. Pokušavala sam si zamisliti kako je onima koji uz nju svaku noć spavaju. Kada promjene lokaciju sigurno mogu čuti vlastiti puls, kao kad staviš čepove u uši. Šetali smo po svježoj travi. Na dnu polukruga su bile goleme ljuljačke. Trebalo se dugo upirati da bi se postigao luk. Gledali smo ružičasto nebo kako u procjepu postaje sve ljubičastije.

Svjetla uz rječicu su osvjetljavala šetnju. U lokalnom smo kafiću upoznali Profesora. Stasitog čovjeka koji je u sebi nosio puno slobode i zanesenosti te se nije dalo odrediti koliko mu je godina. Razmicao je rukom kosu i pričao sa strašću kazivača mitova. Ovo podneblje bilo je njegova glavna inspiracija. Snaga nategnutog trokuta između boginje Mokoš i bogova Peruna i Velesa ogledala se kroz prirodne elemente i u prostornim uporištima oko Poljičke planine. Njihova je vječna borba bila prikazana na reljefu mjesne crkve. Govorio je o Perunu, ispod čijeg smo brda sjedili, i njegovom oponentu Velesu i Sv. Juri koji je došao poslije. I o tome kako nema ničeg „lipšeg od ideje kojoj je došlo vrime."

Dijelili smo golemu pizzu koja je imala okus delikatese, kako to već biva s običnim stvarima kada ti je lijepo. Pričalo se o lovu na jegulje kojih je ovdje bilo. Jedna od tehnika bila je ona s glistama i kišobranom. Nasamarenu proždrljivu jegulju trebalo je brzo prebaciti u kanticu. I onda odložiti u izokrenuti otvoreni kišobran kako ne bi pobjegla. Ovaj konkavni dodatak priči bio je zbunjujući. Kao da je izašao iz Baltazarovog laboratorija.

Ispred lokala, večer je bila tiha unatoč zaglušujućoj vodi. Iznad mostića je kružio šišmiš. U ždrijelu Žrnovnice nije bilo zvijezda. Gledali smo bijele stisnute pupove u granama.

Idućeg jutra projurili smo pored Zmijskog kamena o kojem je sinoć govorio Profesor. Kamen je trebao predstavljati završetak zmijinog trupla iz čije razbijene glave teče voda. Kroz uski prozor terenca izgledao je samo kao dislocirana gromada. Uspon na Perun odnosno Poljičku planinu, presjekli smo u prvom dijelu. Posjedali smo u mali gaj gdje su grane na stablima stajale kao miške na koje se moglo uzverati bez imalo spretnosti. Tu smo popričali kratko, iskreno i mudro. I presjekli baš tamo gdje inače druženje poprima ispovjedni ton i postaje divanjenje. Nastavili smo prema Sv. Juri. Penjači su na Perunskoj stijeni gradili bivak. Ispod nas je bio Stobreč. Na nekim dijelovima staza je pretvorena u improvizirane stepenice, dok je negdje još svjež cement izazivao da se po njemu piše. U kutovima su rasli ljubičasti zvončići. Oko kapelice Sv. Jure skupili su se ljudi s naramcima šparoga. Telefonirali su ukućanima u kotlini. Jedni su druge uvećavali mobitelima i mahali majicama. Sjetila sam se kako, inače, u stubištu moje zgrade ljudi spuštena pogleda šutke prolaze jedni kraj drugih.

A Žrnovnica je s Peruna izgledala kao linija života posred dlana, na sjeveru uokvirena Mosorom s obroncima, na zapadu Drognjušem. Pratili smo sitne linije staza kojima smo prošli dan ranije,

dijelovi obronaka bili su brončani od nedavnog požara. Kao i krš ispod Peruna. Prelazili smo hrbat brda. Da smo išli u obrnutom smjeru, od Vršine prema Perunskom, u jednom trenutku bi, prema naučavanju Radoslava Katičića, ugledali prizor koji pokazuje božji trijem iznad kojeg Perun ima svoje dvore. Na drugom dijelu grebena, na Vršini, uz još jednu crkvicu posvećenu Sv. Juri, nalazio se kameni stol sa stolicama za dvanaest apostola. Nas je bilo šest. Sunce je stajalo u zenitu, te je s kršem i morem sačinjavalo trokut. Ispružila sam se između kamena i trave. Pogled sam odmarala na daljini, a misli u pričama i smijehu. Godina je prelazila iz nevidljivog nereda, snovitog nemira hladovine, u svjetlo. Stvaranje je za prirodu bilo veliko pospremanje. Više se ništa nije dalo sakriti. Sve su silnice radile punom parom, sklad je trebao veliku orkestraciju proljeća.

Spustili smo se u mjesta na obroncima Poljičke planine, u djedovinu ilirskih plemena Delmata i Pituntina, kroz Podstranu do Jesenice i Zeljevića. Zbog Brača, koji je preko puta bio obasjan bijelom svjetlošću, i prolaznika koji su u šetnji probavljali nedjeljni ručak, činilo se da je blagdan. Stare vile i ladanjske kuće pripremalo se za turističku sezonu. Mnoge su u dvorištima imale bazenčiće s pogledom na more, uzaludan kao stol za stolni nogomet posred Poljuda. Na drugim je mjestima drača zaposjela dvorišta i zidove, nitko nije mario za Trnoružice i njihova imovinsko-pravna pitanja. Na malom su ranču tovari šutjeli u podnošljivoj simbiozi s patuljastim crnim svinjama. U stijeni je bila Turska peć i nešto dalje Ponistrice, spilje u kojima su pronađeni ostaci iz starijeg neolitika. Zbog zazidanih otvora s procjepima izgledale su kao kulise. Kamen se brzo hladio. Sjeli smo na drvene klupe. Naši su domaćini voljeli postavljati "pokućstvo", sitni i krupni inventar staza. Postavljali su i planinarske nekretnine, popravljali, brinuli, osiguravali, spašavali. Za njih je reći hop pa skočiti bilo čisto gubljenje vremena. Stisnuli smo glave i na mobitelu gledali slike ferate koju su upravo postavljali. Uz iskustvo i spremnost, bilo je tu zdrave ludosti i prkosa. Iza svega je ipak stajala ljubav. Prema prirodi odnosno čovjeku.

I onda je stigao terenac koji me u ispresijecanoj potjeri iskrcao na autobus za Zagreb. Ostali su nastavili spajati i snimati trag prema jugu.

(travanj, 2017. godine)

Slavo Striegl: PLESAČICA, akvarel

Krešimir Brlobuš

Božanski ugođena Bachova glazba – Misa u h-molu

Hrvatskom baroknom ansamblu

Uvodno promišljanje

U napisu što slijedi ne kanimo se upuštati u odviše stručno razotkrivanje bezbrojnih, posve nepoznatih detalja što se prikrivaju u Bachovoj glazbi. Ništa od svega toga ne treba očekivati od ovog kraćeg i skromnije zamišljenog napisa. Ono do čega nam je stalo sastoji se ponajviše u tome da upozorimo te istodobno podsjetimo na manje-više poznate činjenice, pri čemu smo posve uvjereni da recipijentima podsjećanje na njih ne će nimalo smetati, nego im dapače još više pripomoći u njihovom opetovanom slušnom (pre)poznavanju mnogih detalja iz poznate Bachove "Mise u h-molu" BWV 232.
To da je Bachov cjelokupni glazbeni opus nešto što je nedvojbeno vrijedno našeg neizmjernog poštovanja to je doista ono najmanje što uopće možemo o njemu izrijekom posvjedočiti. Što će reći da Bach bijaše i ostaje za svagda jedan od najneprijepornih skladatelja, što znači da cjelokupni njegov glazbeni opus sam po sebi ne zahtijeva nikakav vrijednosni iskaz. Nije li baš zato njegova muzika onkraj svake moguće aksiologije? Svakako! To one koji bolje poznaju Bachov glazbeni opus odavno nimalo ne čudi. Nisu li zato mnogi tumači Bachove muzike bili posve u pravu kada su slično, dapače posve jednako kao i Richard Wagner tvrdili: "Bach je muzičar po sebi (κατ' εξοχήν). Tu je sve u začetku. On je mnogo toga zapisao nesvjesno kao u snu; u njega je, sukladno njegovoj vlastitoj naravi beskrajna melodija predodređena. (Dnevnik, sv. 2, Műnchen und Zűrich 1977.). Mi bismo istoj Wagnerovoj izreci pridodali: Svako govorenje o Bachovoj muzici, hoćemo li to mi ili ne, prokazuje se i baš zato pretvara u posve suvišno brbljanje. Pritom riječi ne mogu drugo nego brbljajući glumiti izrijek o neizrecivom. Primjereno slušanje savršene Bachove muzike gotovo uvijek modulira u savršenu (čit. dostojanstvenu) šutnju. Jer, ukoliko Bach, odnosno njegovo komponiranje odjelovljuje takvo osobito muzičko djelo koje samo po sebi jest (κατ' εξοχήν), onda je nedvojbeno svako tumačenje odnosno preuzetno govorenje "o" njemu posve suvišno. Skromno slušajući Bachovu glazbu, primjereno nadahnuta duša dostojanstveno šuti iskazujući tako prema njoj neizrecivo poštovanje.
Ne stječemo li upravo kroz takvu skromnu recepciju Bachove muzike, osobito kroz koncentrirano slušanje njegovih 6 *Partita*, 6 *Trio sonata* za orgulje, njegove *Goldberg varijacije*, BWV 988, osobito strpljivo slušanje njegovih nadasve značajnih 48 preludija i fuga iz dvosveščanog albuma *Das wohltemperirte Clavier 1&2*, ono što bismo uvjetno mogli imenovati kao navlastitu skromnost sluha. Ne stječemo li upravo kroz takvu skromnost sluha, njegovu samoj glazbi primjerenu koncentraciju zbivanjem koje istodobno odbacujemo svako otuđujeće (čit. gluho) "slušanje" kojim se glazba prečesto neprimjereno svodi na njoj posve stranu zvučnu kulisu.

Riječju, nije li to ona skromnost koja sluh primjereno usmjerava ponajviše na samo glazbeno djelo koje bi da uistinu sluša? Svakako!
Nije nam na odmet ovom prigodom također upozoriti na manje poznate Bachove glazbene minijature iz zbirke *Orgelbűchlein* koje su skladane tijekom skladateljeva boravka u Weimaru a sastoje se ponajviše od raznovrsnih koralnih predigra i inih obrada protestanskih korala, zatim na velike cikličke vokalno-instrumentalne skladbe koje je Bach ranije započeo a neke tek pred kraj života završio kao što su *Johannes-Passion* BWV 245, *Weihnachts-Oratorium* BWV 248, *Matthäus-Passion* BWV 244, *Misa u h-molu* BWV 232 itd.
Posebno mjesto pripada njegovim crkvenim i svjetovnim kantatama od kojih u ovom napisu ističemo "Božje vrijeme je najbolje vrijeme" - *Gottes Zeit ist allerbeste Zeit (Actus tragicus)*, BWV 106, "Čvrsta utvrda je naš Bog" - *Ein feste Burg ist unser Gott*, BWV 80, zatim tzv. svjetovne kantate kao što su *Kaffee-Kantate*, BWV 211, "Seljačka kantata" – *Bauern-Kantate*, BWV 212 itd. Uz sve ono što znamo o Bachovu životu i njegovoj glazbenoj umjetnosti bitno nam je naglasiti i još jednom upozoriti da je ona od samog početka bila i ostala neiscrpni i najproduhovljeniji umjetnički misterij koji poznajemo u europskoj glazbi. Bach nije samo praotac muzičke harmonije (*Urvater der Harmonie*), kako je to lijepo izrijekom ustanovio Beethoven, nego dapače praotac muzike (*Urvater der Musik*). Jer, gotovo sve što postoji u našoj zapadnoeuropskoj muzičkoj empiriji prije i poslije J. S. Bacha nalazimo u njegovoj glazbi. Jednostavno rečeno, on je ono što bismo unutar europske glazbene tradicije mogli posve slobodno imenovati kao die *Allheit der Musik*.
Savršenstvo umjetničke ljepote njegove glazbe doista je nešto iznimno što nitko prije niti poslije Johanna Sebastiana Bacha nije ostvario. Gdje se uopće nalazi mogući metafizički smisao što se prikriva te istodobno razotkriva u Bachovoj glazbi? Nema dvojbe da se samo uz pomoć našeg sluha može potpunije razotkriti prikrivenost tog i takvog metafizičkog smisla. Time se ujedno otvara imanentnije razumijevanje svega onoga što čujemo kao njezino umjetničko savršenstvo. To ponajviše vrijedi za fenomenološki vođeno tumačenje Bachove glazbe, koje se prije svega temelji na njezinoj zvukotvornoj pojavnosti. Međutim, primjena tzv. fenomenološke metode nije uvijek posve korektna pri tumačenju Bachove glazbe. Zašto? Jednostavno zato jer se posredstvom fenomenološke redukcije, pogotovo one koju primjenjuje Boris De Schloezer u svojoj knjizi "Uvod u J. S. Bacha", pokušava Bachova glazba očistiti od nečega što je od nje same neodvojivo. Pri dosljednoj primjeni fenomenološke redukcije i njezinog pokušaja da se očisti od svega onoga što je njoj kao takvoj strano često se namjerno zanemaruje ono što je u njoj nerijetko prikriveno, odnosno ona pozadina (*der Hintergrund*) koja se u filozofskim tekstovima fenomenoloških tumača Bachove glazbe često označuje kao njezina imanentna *metafizičnost*. Ne razotkriva li nam se u Bachovoj glazbi kroz tu i takvu *metafizičnost* također njezina imanentna religiozna dimenzija koja bez obzira na dosljednu primjenu fenomenološkog istraživanja, nedvojbeno osmišljava i utemeljuje njegov cjelokupni glazbeni opus.
Već smo u jednom dužem napisu o Bachovoj glazbi ustanovili, koliko je Bachova vjera ugrađena u njegov glazbeni opus. O tome, što je za J. S. Bacha bila i što je njemu značila tzv. pobožna glazba, skladatelj nam sam najbolje objašnjava kada izrijekom ustanovljuje: "Kod pobožne glazbe je svevremeni Bog s njegovom milošću vječna sadašnjost."
Zato nije neumjesno podsjetiti te ujedno upitati, je li je doista svejedno zašto je teolog Hans Besch u svojoj knjizi "Johann Sebastian Bach, Pobožnost i vjera" – (*Johann Sebastian Bach, Frömmigkeit und Glaube*, Gütersloh, Verlag C. Bertelsmann, 1938.), eksplicitno tvrdio: "Religioznost je posljednja bit Bachove glazbe". Sukladno Beschovu stajalištu, bitno je naglasiti da se osobita religiozna dimenzija koju prepoznajemo u Bachovoj glazbi nalazi skriveno ili neskriveno gotovo u svim njegovim skladbama. Ona ne postoji samo u onim glazbenim djelima u kojima se, uz pomoć teksta eksplicitno označuje nego i u onim instrumentalnim skladbama u kojima se njezina prisutnost namjerno prikriva. Doista nije teško otkriti bezbroj detalja u Bachovim skladbama kojima nam skladatelj namjerno pokazuje koliko je svjesno koristio gotovo posve jednake ili slične glazbene teme u čisto instrumentalnim i izričito sakralnim vokalno-instrumentalnim skladbama.

Potkrijepe radi, prisjetimo se i u ovom razmatranju poznate teme (u inverznom obliku) iz "Umijeća fuge" – *Die Kunst der Fuge*, BWV 1080. (slušaj 2. kontrapunkt) čiju posve jednaku melodiju prepoznajemo u poznatom protestantskom koralu *Aus tiefer Noth, schrei ich zu dir*. ("Iz dubine vapim za tobom"). Značajno je nadalje upozoriti da su gotovo svi najpoznatiji protestantski napjevi skriveno ili neskriveno prisutni u Bachovoj glazbi, ponajviše u obradi za orgulje. Poznato je da je na temelju koralnih melodija ili tema Bach komponirao za orgulje veliki broj kanona, fuga, varijacija, fantazija, canzona, preludija, partita itd. Bitno je također upozoriti da je tijekom apsorbiranja protestantskih nabožnih napjeva njegova instrumentalna glazba zajedno s njihovim melodijama, naslijedila njihov ritam i metriku.
Slično se dogodilo u samom procesu prijelaza ranokršćanskih jednoglasnih korala u višeglasnu vokalnu i instrumentalnu glazbu. U njihovom izvornom jedinstvu s tekstom oni su, prema mišljenju uglednog filologa i muzikologa Thrasybulosa Georgiadesa, bili isto što i zvukotvorni tekst, zato se njihov potpuni smisao može (do)živjeti samo u nepomućenu jedinstvu s tekstom. Prema Georgiadesovu tumačenju u mnogim instrumentalnim skladbama europske glazbe i nadalje odjekuju prikrivene ritmičke stope davno zaboravljenih pjesničkih tekstova. Takvo stajalište zacijelo nije bilo strano niti Friedrichu Georgu Jüngeru, koji u jednom od svojih vrlo zanimljivih napisa *Sprache* und *Mythos* također tvrdi da u davno Homerovo doba jezik i stvarni život nisu bili odvojeni nego dapače nerazmrsivo objedinjeni.
Izgovarajući naizust Homerove epove, stari su Grci u Platonovo i Aristotelovo doba, prema Jüngerovu tumačenju, logos i mythos proživljavali kao jedinstvenu cjelinu. "Logos je u Homerovo doba bio ono isto što i mit, govor, razgovor." (Friedrich Georg Jünger, *Sprache* und *Mythos*, 1963.).
Slično kao F. G. Jünger i Thrasybulos Georgiades nas također podsjeća da se starogrčka *hé musikē* sastojala od nerazdvojnog jedinstva jezičnog i muzikalnog logosa, (*Die Musikē enthielt ja beides den sprachlichen und den musikalischen Logos, Th. Georgiades*, "Nennen und Erklingen", Sammlung Vandenhoeck, S.174).
Nema dvojbe da nas oblikovno savršenstvo Bachove vokalno-instrumentalne glazbe također podsjeća na takvo davno izgubljeno jedinstvo nerazdvojene povezanosti muzike, ritma i logosa.

Misa u h-molu

Nakon vrlo uspješne izvedbe Bachove "Mise u h-molu" u Zagrebu 16. 12. 2018. HGZ-u u realizaciji koje su sudjelovali Hrvatski barokni ansambl, Anđelko Igrec dirigent, mješoviti pjevački zbor Chorus angelicus - Ivana Lazar i Monika Cerovčec sopran, Sonja Runje mezzosopran, Hugo Hymas tenor i Krešimir Stražanac, bas smatrali smo za potrebnim da pri pomnijem tumačenju "Mise u h-molu" namjerno izbjegavamo govoriti o vrlo uzornoj realizaciji ovog glede interpretacije vrlo zahtjevnog umjetničkog djela. Jer kada je riječ o Bachovoj glazbi onda se upravo zbog njezine neupitne umjetničke vrijednosti autor ovog napisa svjesno odriče svakog mogućeg aksiološkog tumačenja. Da bismo zaobišli tipičnu nadglazbenu preuzetnost što se posredstvom znanosti prečesto besmisleno postavlja ponad svačije, osobito Bachove glazbe, nužno je izbjegavati svaki pokušaj uzaludnog tumačenja svega onoga u njoj što je samo po sebi neprotumačivo. Zato ponovno podsjećam na bitno pitanje s početka ovog napisa: Nije li Bachova muzika onkraj svake moguće aksiologije? Nedvojbeno! Nadamo se da upravo zbog toga neće nikoga odviše iznenaditi što će u tekstu koji slijedi biti ponajmanje govora o uzornim izvođačima a ponajviše o samom djelu koje su izvođači vrlo uspješno otpjevali i odsvirali.
Jedno je posve nedvojbeno da svaka pojedinačna izvedba većih Bachovih vokalno-instrumentalnih djela u koje spada i njegova "Misa u h-molu", zahtijeva od cjelokupnog izvođačkog aparata veliki umjetnički napor. Upravo zato bi nam trebalo biti posve jasno "zašto takvo velebno Bachovo djelo ne trebamo ukloniti iz repertoara samo zato što njegovu idealnu izvedbu uspijevamo jedva ostvariti."(Nikolaus Harnoncourt, "Glazbeni dijalog, Zagreb, 2008.)
U sveukupnom Bachovom glazbenom opusu "Misa u h-molu" zauzima osobito mjesto. Onakva kakvu je zatječemo u današnjoj verziji, ona se izvodi ponajviše kao koncertno djelo, jer je zbog preopširnosti i dugotrajnosti neprikladna za redovno i ino bogoslužje. U dugotrajnu i složenu povijest njezina nastanka nemamo se namjere u ovom razmatranju detaljnije upuštati. Tek nam je ustanoviti da je sastavljena od svih dijelova misnog ordinarijuma i da svoju cjelovitost kao *Missa tota*, tj. kao cijela misa, nije stekla odjednom. Njezin sadašnji oblik nastao je postupno s prekidima u širokom vremenskom rasponu. Zato poneki muzikolozi sukladno izvornom notnom zapisu te različitom dobu nastanka njezinih pojedinih sastavnih dijelova pribjegavaju podijeli Bachove Mise u h-molu na četiri osnovna dijela.
Prvi dio naslovljen je samo kao "Missa". Zašto? Zato jer je bila sastavljena samo od početnih dijelova misnog ordinarijuma *Kyrie* ("Gospodine") i *Gloria* ("Slava"). Rad je na djelu u takvom skraćenom obliku kao *Missa brevis* završen u Leipzigu početkom 1733. godine. Njezinu skraćenu verziju Bach je skladao za Dresdenski dvor posvetivši je novom katoličkom saksonskom izbornom knezu Friedrichu Augustu III. iz Poljske. Poznato je da se Bach, zbog raznih obiteljskih razloga, namjeravao preseliti u Dresden, ali se njegova nakana u tom pogledu nije ostvarila.
Drugi dio sastoji se samo od "Vjerujem" (*Credo*) podnaslov kojega glasi:"Symbolum Nicenum" a odnosi se na Nicejsko-carigradski simbol. Označuje kršćanski vjeroispovjedni obrazac utvrđen u tzv. patrističko doba ili doba crkvenih otaca na koncilima u Niceji (325. godine) i Carigradu (381. godine). Sudeći prema pisanju njemačkog teologa i istraživača Bachove glazbe, Friedricha Smende koji u knjizi *Missa*, (später genannt „Messe in h-moll“, Bärenreiter, Kassel 1956.) pretpostavlja da je *Credo* vjerojatno skladan za svečanu posvetu novoadaptirane "Škole sv. Tome" u Leipzigu.
Treći dio Sanctus navodno je nastao puno ranije i praizveden je tijekom božićnih blagdana 1724. godine.
Četvrti dio sastavljen je od sljedećih stavaka: *Osanna, Benedictus, Agnus Dei i Dona nobis pacem*, koji su sve redom zapravo prerade odnosno parodije ranije nastalih Bachovih skladbi. Svi stavci su zajedno sa Sanctusom naknadno sabrani u cjelokupni rukopis i uneseni u sveukupni svezak. Posve jednako kao i u baroknom oratoriju svaki dio "Mise u h-molu" sastoji se od manjih kontrastno raspoređenih oblikovnih dijelova, arija, dueta i zborskih stavaka, koji su u potpunom

skladu s misnim tekstom poredani po brojevima. Tako se, ovisno o tekstu, svaki dio sastoji od kontrastno raspoređenih, manje ili više različito oblikovanih brojeva.
Iako se izvorna partitura "Mise u h-molu" može raščlaniti u četiri samostalna dijela, ona ipak u oblikovnom smislu tvori jedinstveno i u sebi zatvoreno umjetničko djelo. Bez obzira na mnoge poteškoće glede nastanka ove pozamašne ciklički ustrojene skladbe, valja nam svakako upozoriti da je ona, prema mišljenju mnogih muzikologa, uz *Kunst der Fuge* zapravo Bachov *opus ultimum*. Bach je njezine sastavne dijelove stalno prerađivao i neprestano usavršavao. Prema uvjerljivom tumačenju Nikolausa Harnoncourta, ("Glazbeni dijalog", Zagreb, 2008.), njezina je partitura dovršena tek potkraj umjetnikova života između 1746. i 1748. godine - upravo u doba kad je skladao svoja najznačajnija instrumentalna ciklička djela "Muzičku žrtvu", *Musikalisches Opfer* i *Kunst der Fuge*.
O praizvedbi "Mise u h-molu" kao cjelokupnoj vokalno-instrumentalnoj cikličkoj skladbi ne postoji mnogo podataka. Dostupni podaci su vrlo različiti, nerijetko posve oprečni. Detaljnije istraživanje o njima usmjeruje nas na posve izvjestan zaključak da J. S. Bach svoju Misu u h-molu nije nikada u cijelosti odslušao.
Iako je bila i ostala *Missa sine nomine* njoj se u Njemačkoj još od romantike do danas, često pririče pridjev *hohe* što znači da se Bachova *Hohe Messe in h-moll* svrstava u Svečanu misu odnosno u velebnu misu svečanog karaktera. Zato se često imenuje kao *Missa Solemnis*. Budući da se u njoj nalaze gotovo sve uzorne oblikovne sastavnice kao u baroknom oratoriju, (osim protestantskog korala), "Misu u h-molu" svrstavamo u tzv. *oratorijske mise*. Tek onda kada su nakon dugotrajnog nastanka svi njezini dijelovi spojeni u jedinstvenu cjelinu misnog ordinarijuma ona stječe naziv *Missa tota et concertata* odnosno "Cijela i koncertna misa". Značajno je upozoriti kako u ostavštini Carla Philippa Emanuela Bacha možemo pročitati vrlo zanimljivi podatak u kojem otkrivamo kako je njegova kćer Anna Carolina Philippina "Misu" svoga djede prvi puta imenovala kao *Die große catholische Messe*, ("Velika katolička misa").
Kao *Missa tota et concertata* zazvučala je prvi puta tek nakon stotinu godina, točnije 20. veljače 1834. godine na koncertu Berlinske pjevačke akademije. Prigovori Alberta Schweitzera i drugih proučavatelja Bachove glazbe, da je "Misa u h-molu" u pogledu stila vrlo raznovrsna posve su opravdani, jer doista postoje određeni brojevi koji su namjerno skladani u neorenesansnom ili starom Palestrinovu stilu. Naime, pažljivi slušatelj će tijekom slušanja vrlo lako zapaziti da se u istoj misi prožimaju dva posve oprečna stila, moderni koncertni stil (*stile moderno*) i stari stil (*stile antico*) po uzoru na Palestrinovu a cappella zborsku glazbu. Nadalje, osim Albert Schwetzera i Andre Pirro, Joshua Rifkin, Walter Blankenburg te Martin Geck također zamjećuju da je Bach određene glazbene misli i mnoge kompletne brojeve posudio iz tuđih skladbi ili pak iz svojih kantata te ih preradio i prilagodio za latinski tekst. Svijest o toj činjenici nas ne treba previše čuditi, a još manje zamarati jer su takvi postupci skladateljskih parodija u Bachovo doba bili posve uobičajeni. Nabrajati i imenovati ovom prigodom sva njegova glazbena djela iz kojih je crpio određene glazbene sadržaje za svoju "Misu u h-molu" doista nema smisla. Tek nam je zajedno s muzikologom Martinom Geckom, (čitaj njegovu vrlo poučnu knjigu: *Bach – Leben und Werk*, Rowohlt Taschenbuch Verlag 2000.), opetovati začudni podatak da su gotovo svi oblikovni dijelovi iz "Mise u h-molu" zapravo parodije ili prerade iz njegovih drugih glazbenih djela, osim zborskog stavka br. 4 Et incarnatus est ("I uskrsnuo je") iz Creda ("Vjerujem"). Budući da je "Misa u h-molu" sastavljena od raznih preuzetih ili pak ponešto prerađenih dijelova iz ranijih skladateljevih kompozicija (ponajviše njegovih kantata) tada je bez dvojbe možemo svrstati u osobitu vrstu misa kakve su već u 14. stoljeću skladali nizozemski polifoničari i imenovali *missa parodia*.
Kada se pak s podcjenjivačkim tonom odviše negativno govori o tome kako su mnogi dijelovi iz Bachove "Mise u h-molu" ništa drugo nego puke kompilacije odnosno tzv. parodije, onda nam je doista teško prihvatiti podosta neumjesno dapače zlobno tumačenje pojedinih cinično ugođenih tumača, koji J. S. Bachu više podmeću nego što primjereno tumače njegov glazbeni opus, tvrdeći da se u njegovu namjernom parodiranju odnosno poistovjećenju sakralnih i profanih napjeva prikriva konačni cilj protestantizma, koji je navodno zbog svoje odviše rigidne moralnosti težio istrebljenju ne samo Đavola iz glazbe, nego i svega onoga što uz pomoć tzv.

profane glazbe teži ostvarenju njegovih profanih ciljeva. Makar je Luther podosta rigidno tvrdio da "đavao ne mora biti uvijek vlasnik svih lijepih melodija" mi se svakako ne možemo složiti s takvim odveć neprimjerenim tumačenjem prema kome je Bachovo parodiranje u mnogim njegovim tzv. sakralnim skladbama kao i u "Misi u h-molu" kontinuirani nastavak namjernog istrebljenja profanih elemenata iz glazbe, kao što je to predodredio Martin Luther.
Posve različito od Bachovih "Pasija" u kojima, zbog konkretne naracije, prevladava neskrivena deskripcija i dramaturgija ponesena i inspirirana biblijskim tekstovima, u "Misi u h-molu" su opisi tekstovnih predložaka i njihov dramaturški ustroj ponajviše prikriveni. To će reći da je "Misa u h-molu" zbog simboličkog karaktera njezina teksta, skladana prije svega kao svojevrsni umjetničko-zvukotvorni plakat a manje kao neko konkretno dramski ustrojeno djelo. Zato nas odviše ne čudi što u toj Misi neke veće umjetničke geste općeg simboličkog značenja prikrivaju vrlo tankoćutne ali jednako tako zanimljive glazbeno-dramaturške detalje.

Kyrie

Tekst *Kyrie*, određen je drevnom kršćanskom predajom te je u skladu s njom podijeljen u tri kontrastno oblikovana poziva: zbor – solisti (duet) – zbor, odnosno kao trostruka invokacija *Kyrie eleison – Kriste eleison – Kyrie eleison.*
Br. 1 Kyrie eleison ("Gospodine smiluj se") - Prvi broj *Kyrie eleison* skladan je za zbor i orkestar te oblikovan kao neuobičajena vrsta peteroglasne fuge, koja se stapa s ritornello formom. Započinje sa snažnom zborskom invokacijom u forte dinamici na jednaki tekst. Skladan je u homofonom tonskom slogu i u starom frigijskom modusu. Walter Blankenburg smatra da je taj kratki četverotaktni dio zapravo prerađeni glazbeni citat, koji je navodno Bach preuzeo iz Lutherove "Njemačke mise".

- Notni tekst prikazuje cantus firmus (zadani napjev), koji je navodno preuzet iz Lutherove "Njemačke mise"

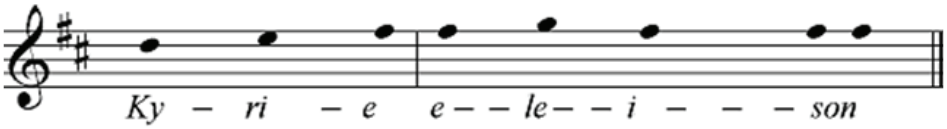

Poznavatelji retoričkih figura će u tom početku vrlo lako prepoznati više eksklamacija (lat. exclamatio) ili tri upitna usklika odnosno trostruko upitne uzvike s kojima skladatelj svjesno naglašava i opisuje osnovni smisao teksta koji glasi: "Gospodine smiluj se".

- Notni zapis u zborskoj dionici soprana označuje početne eksklamacije ili usklike

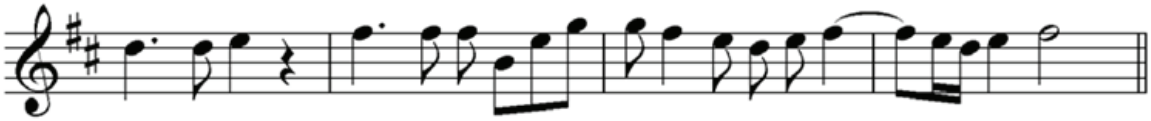

Na frigijsku upitnu kadencu zbornog usklika nadovezuje se sugestivni ritornello skladan u polifonom tonskom slogu koji s jednakim glazbenim sadržajem predodređuje peteroglasnu zbornu fugu. Pažljivi slušatelji koji imaju sluha za tankoćutnu harmonijsku progresiju lako će u srednjem dijelu ritornella zamijetiti vrlo intenzivno zbivanje tzv. harmonijskih uklona, tj. nestalne ili sekundarne promjene tonaliteta uz pomoć kratkih harmonijsko-melodijskih sekvenca, a poznavatelji retoričkih figura mogu u takvim sekvencama, ponajviše zbog njihova ritmičkog i intervalskog ustroja, vrlo lako prepoznati niz motivički oblikovanih osobito naglašenih jampskih uzdaha (suspiratio), koji uvelike označuju bitni karakter čitavog prvog broja *Kyrie eleison*.

Da bi bili primjereni opetovanoj eksklamaciji teksta, dirigenti kao što je to primjerice John Eliot Gardiner u svojoj izvedbi peteroglasne fuge, namjerno postupno povećavaju broj pjevača. Fugu na početku prve provedbe, pjevaju samo solisti i to ovim slijedom: solo tenor, solo alt, solo I. sopran i solo II. sopran. Tek onda kada čujemo peti nastup teme u basovoj dionici kompletira se u Gardinerovoj interpretaciji pjevanje čitavog zbora s kojim započinje postupna gradacija cjelokupnog ansambla čije sviranje, posve u skladu s polifonim ustrojem peteroglasne fuge, vrhuni prema očekivanom završetku čitavog broja. Uz pjevački sastav, u izvedbi ovog broja čujemo sviranje slijedećih glazbala: dvije oboe da amore, dvije poprečne flaute, gudače i fagot u ulozi basso-continua.
Zadržimo se malo na početnom broju 1. *Kyrie eleison* smisao kojega nije dovoljno promišljen. Bitno je upitati zašto je Bach taj broj eksponirao s pet zborskih dionica? Budući da se o tome premalo govori i ne postavlja eksplicitno pitanje tada se autor ove interpretacije nehotice izlaže slutećoj avanturi ne bojeći se pritom ničijeg prigovora. Dakle, ponovimo ključno pitanje, koje glasi: je li prisutnost pet zborskih dionica u prvom broju Bachove "Mise" posve slučajna ili ne? Da bismo smisleno odgovorili na postavljeno pitanje pokušati nam je otkriti zašto je Bach u ovom i inim brojevima koristio peteroglasni zbor? Ako je uz pomoć dostojanstvene invokacije peteroglasnih zborova Bach skrušeno zamolio: "Gospodine smiluj se", onda je itekako važno postaviti potpitanje. Zašto? Zacijelo zato, da se pozivom onoga što u nama jednokratno i nezamjenjivo jest može objaviti milost Božja. Ne samo da pet uporišnih načela u Bachovu životu predodređuje njegovu urođenu vokaciju ili njegov poziv (Beruf) nego da se kroz zaziv Božje milosti istodobno živi otkriće vlastita poziva. U tom smislu je njegov skladateljski rad isto što i ostvarenje milosti Božje. Rad za Bacha nije nipošto bio otuđenje ljudskog života ili tzv. put do nerada odnosno dokolice kako se to uobičajeno mnije, nego ono isto što i milost Božja. Prisjetimo se koje su to milosti Božje koje je živio Johann Sebastian Bach i u potpunu skladu s njima savršeno skladao.
To su:
- *Sola Gratia*
- *Sola Fide*
- *Solus Christus*
- *Sola Scriptura*
- *Soli Deo Gloria*

Ako je rad ono isto što i milost Božja onda zacijelo samo u takvom poslušnom radu valja tražiti dublje razloge Bachova skladateljskog savršenstva. Dakle, sudeći prema početku Bachove "Mise u h-molu" samo peteroglasna invokacija postiže njezinu potpunu svrhu. Jer, ako doista pažljivo slušamo polifono oblikovanu peteroglasnu fugu "Slava na visini" (*Gloria in excelsis Deo 4.*) u trodobnoj mjeri onda bismo zacijelo trebali istodobno prepoznavati kako se zbivajuća metamorfoza milosti Božje pretvara u ozvukotvorenu milost (čit. *Donum Dei*) muzike.

- Notni zapis prikazuje glazbenu temu fuge

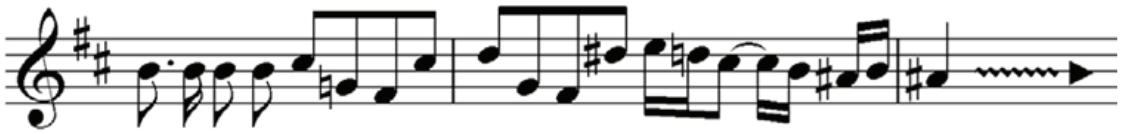

Br. 2 Christe eleison - Nasuprot usrdne ozbiljnosti početnog broja *Kyrie eleison* slijedi odlučni duet *Christe eleison* u kontrastnom tercno-srodnom D-durskom tonalitetu. Njegov se potpuni smisao može razumjeti samo u zajedništvu s ostala dva vrlo slična dueta iz *Creda: Domine Deus* ("Gospodine Bože") za sopran i tenor i *Et in unum Dominum* (br. 3 također iz *Creda*) za sopran i alt. Njihov zbir u ovoj "Misi" simbolizira Sveto Trojstvo. U izvedbi ovog dvopjeva, uz dva soprana sudjeluju dvije unisono violine i basso continuo. Duet *Christe eleison* oblikovan je u trodijelnoj ritornello formi sastavljenoj od nekoliko posve kratkih instrumentalnih predaha. Prema tumačenju Waltera Blankenburga *Christe eleison* svojim *dvoglasjem* također upućuje na

drugu osobu Svetog Trojstva, a često pjevanje paralelnih terca i seksta na istovjetnost Oca i njegova Sina. Oba rubna ritornella u ovom duetu sastavljena su od posve jednakog glazbenog sadržaja.
Br. 3 Kyrie eleison - Cjelokupni *Kyrie* završava sa zbornim stavkom *Kyrie eleison* koji je Bach skladao u četveropolovinskoj mjeri označenoj *alla breve*, čime je zacijelo svjesno označio da u njemu kani dosljedno ostati u strogo ozakonjenim skladateljskim kanonima starog crkvenog stila (*Stile antico*) ili je pak u skladu s Blankenburgovim tumačenjem, želio izvođače i slušatelje vizualno uputiti na svojevrsni *stylus gravis* ili *contrapunctus gravis* s kojim je kao *Stylus majestaticus pränestinianus ecclestiasticus* još više pokušao naglasiti osobitu uzvišenost neupitnog crkvenog stila odnosno takvog Palestrinovog stila koji je oko 1600. godine označavan kao *prima prattica*.
Posve u skladu sa strogim pravilima Palestrinova kontrapunkta oblikovan je kao četveroglasna fuga. Glazbeni instrumenti u ovom polifono ustrojenom broju samo dosljedno pojačavaju i podržavaju vokalne dionice. Albert Schweitzer i drugi proučavatelji Bachove glazbe posve se opravdano pitaju zašto je Bach pribjegavao takvom oponašanju starog stila. Zacijelo zato jer je *Kyrie* i *Slavu* pisao prije svega za katoličko bogoslužje. Stjecajem takvih i inih okolnosti koji su pridonijeli nastanku "Mise u h-molu" ona je uz Beethovenovu "Misu solemnis" postala i ostala jedno od najznačajnijih glazbenih djela ekumenskog karaktera, iznad usko određenih granica raznih kršćanskih konfesija.
Naposljetku ovog tumačenja nije nam na odmet također upozoriti na jedan podosta zanimljivi, često zanemaren detalj na koji nas upozorava, već prije spomenuti Walter Blankenburg u vrlo instruktivnoj knjizi "Einführung in Bachs h-mol-Messe" (vidi: ibidem, Bärenreiter Verlag, 1996. str. 31) Prema njegovu tumačenju, trodijelno raspoređeni stavci *Kyrie eleison*, *Christe eleison* i *Kyrie eleison* svojim tonalitetima grade h-molski trozvuk *h-d-fis*. Prvi stavak *Kyrie* je u h-molu, srednji dio *Christe* u D-duru, a opetovani *Kyrie* u fis-molu. Da li se uz pomoć takvog rasporeda tonaliteta također htjela vizualno uprizoriti i simbolički naglasiti prisutnost nerazmrsivog jedinstva neba i zemlje kroz Trojedinu vertikalu Oca, Sina i Duha Svetog? Nadamo se da odgovor na potonje pitanje nije potreban. Zašto? Jednostavno zato što se već u samom pitanju sluti prikrivena mogućnost odgovora.

Gloria

Čitava *Gloria* podijeljena je u devet različito oblikovanih brojeva. Mi ćemo u ovom razmatranju upozoriti samo na sljedeće brojeve:
broj 4 *Gloria in excelsis Deo*,
broj 5 *Et in terra pax*,
broj 11 *Quoniam tu solus sanctus* i na
broj 12 *Cum sancto Spiritu*.
Br. 4 Gloria in excelsis Deo - Prisjetimo se, *Gloria in excelsis Deo* početne su riječi latinskog prijevoda himne *Slava Bogu na visini*, koju možemo lako prepoznati tijekom redovnog zbivanja mise. Ona je zapravo velika doksologija koja predstavlja razradu pjesme anđela uoči Isusova rođenja. Bachov stavak *Gloria in excelsis Deo* zbiva se u himnički ugođenom D-durskom tonalitetu a oblikovan je na slobodno-polifoni način kao svojevrsna orkestralna *sinfonia*. Glazbeni sadržaj orkestralnog ritornella koji obuhvaća 24 takta predodređuje polifono zbivanje vokalnih dionica koje su slobodno oblikovane kao tri fugata na jednaku temu s dva orkestralna predaha. Odabir troosminske mjere, zatim tri in-D trube te ostali oblikovni elementi sugeriraju simboličko prisustvo Svetog Trojstva. Završava u D-durskom tonalitetu. Na njegovu se kadencu bez prekida nadovezuje peti broj *Et in terra pax* u G-durskom tonalitetu. U četvrtom broju *Gloria in excelsis Deo* osobito značenje imaju glazbala. To se ponajviše odnosi na tri trube i na oba timpana, kojih se smisao, prema tumačenju Waltera Blankenburga ne sastoji samo u tome

da budu puki izraz ljudskog pathosa, nego više od svega toga, reprezentant i vjesnik nadzemaljskog božanskog svijeta (ibidem: str. 34).
Br. 5 Et in terra pax - Prema Harnoncourovu tumačenju 3. *Et in terra pax* ("I mir na zemlji") posve je nova skladba koja je bez prekida pridružena prethodnom broju *Gloria in excelsis Deo*. ("Slava Bogu u visini"). "Valoviti parovi osminki - donekle neravnomjerno odsvirani i pjevani – trebaju prikazivati mir i smirenost." (vidi. N. Harnoncourt, "Glazbeni dijalog" str. 218). Bach u mirnijem tempu i u 4/4 mjeri na homofono oblikovan način najavljuje temu buduće fuge. U dvadesetom taktu ponovno započinje peteroglasna fuga, koja obuhvaća tri provedbe. U fugi se osobito kontrapunktski lijepo nadopunjuje osnovna tema fuge na tekst *Et in terra pax* ("I na zemlji mir") i stalni kontrasubjekt u pokretljivom šesnaestinskom ritmu na tekst *bonae voluntatis*.
Br. 11 Quoniam tu solus sanctus i broj 12 Cum Sancto Spiritu - Oba broja čine u dramaturškom pogledu jedinstvenu cjelinu. Solističku ariju *Quoniam tu solus sanctus* pjeva bas solo a prate ga vrlo neobična glazbala, primjerice corno da caccia ili tzv. šumski rog te dva fagota i basso-continuo. "Svaka od spomenutih skupina ima posve drukčiju motivičku građu, koja pripada samo njoj. Šumski rog osobito u svojoj markantnoj glavnoj temi treba izraziti Kristovu veličanstvenost." (N. Harnoncourt, "Glazbeni dijalog" str. 220) Uzastopno pjevačevo opetovanje teksta *Tu solus sanctus* ("Ti si jedini svet"), *Tu solus Dominus* ("Ti si jedini Gospodin") te *Tu solus altisimus, Jesu Christe* ("Ti si jedini Svevišnji, Isuse Kriste") priziva prisutnost Svetog Trojstva, koji jednako tako simbolizira trodijelna mjera i oblik arije, koja je oblikovana kao modificirana trodijelna arija da capo. Ovaj hvalopjev Kristu, koji je oblikovan kao arija da capo dramaturški se preljeva u peteroglasni zbor *Cum Sancto Spiritu in Gloria Dei Patris, amen*. Glazbena paralela i oblikovna sličnost s Glorijom ne treba se i ne može prečuti.
Broj 12 Cum Sancto Spiritu sastavljen je od pet dijelova A-B-A1-B1-A2. Dijelovi koji su označeni slovom A oblikovani su na slobodni polifoni način, a dijelovi B predstavljaju dva fugata na temelju osnovne teme s kojom započinje isti broj. Oba fugata su ponovno peteroglasna te protkana slobodno ustrojenim strettama posredstvom kojih se u ovom broju osobito ističu centralne riječi *Gloria* i *Patris* te između njih *Dei*. Dugotrajni zborni pedali na riječ *Patris* nas uvelike podsjećaju na poznate zborove iz Händelovih oratorija, ponajviše na zborske pedale u njegovu zboru *Aleluja* iz oratorija "Mesija".

Symbolum Nicenum
"Jednako kao *Gloria* i *Credo*, *Symbolum Nicenum* u sebi prikriva zaokruženu cjelinu, koja je poput svih većih Bachovih djela simetrično ustrojena." (vidi pobliže o tome u N. H. "Glazbeni dijalog", str. 221).
Br. 1 Credo in unum Deum - Credo ("Vjerujem") svečano otvara velebna fuga sastavljena od sedam dionica a skladana je na tekst *Credo in unum Deum*. Brojem dionica Bach svjesno simbolizira čin kršćanske vjeroispovijesti kao općenito ljudsko dobro. Tema sedmeroglasne fuge oblikovana je u starom stilu (*Stile antico*) na temelju gregorijanskog korala u starocrkvenom mixolidijskom modusu. U sviranju sedmeroglasne fuge sudjeluju ponovno peteroglasni zbor te I. i II. violine. Violine nisu u toj fugi samo zato da svojim udvajanjem zvučno osnažuju zborne dionice nego da jednakomjerno sudjeluju u eksponiranju njezina polifonog glazbenog tkiva.

- Notni zapis prikazuje gregorijanski Credo u frigijskom modusu

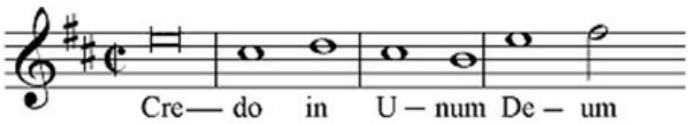

U prvoj i drugoj provedbi fuge Bach eksponira temu u slobodno komponiranim višestrukim strettama kojima istodobno postiže uzastopno opetovanje centralne riječi *Credo*. Kako je moguće protumačiti i glazbeno opravdati to neprekidno ponavljanje četvrtinka koje čujemo u dionici bassa continua? Bach je zacijelo takvim skladateljskim postupkom svjesno želio naglasiti

temeljni smisao teksta, osobito ovo *Unum Deum*. U jednom razgovoru s Robertom Craftom, Igor Stravinski nas vrlo eksplicitno upozorava da bitni smisao skladanja nije u tome kako ćemo u nekoj kompoziciji učinkovito nanizati njezine kontrastne oblikovne sastavnice, nego kako ćemo pomoću intenzivnih kontrasta uspostaviti njezino kompozicijsko jedinstvo. U tom upozorenju Igora Stravinskog slutimo uzorni estetski smisao svakog, osobito Bachovog skladateljskog rada. Putem svjesno uspostavljenog jedinstva Bach nas očito namjerno upućuje na to, da uz pomoć uzornog skladanja glazbe trebamo tražiti i pronaći svoj bitni smisao, prije svega u sveobjedinjujućoj i nepobitnoj Božjoj mudrosti i njegovu redu. Zato je uspostavljeno jedinstvo (*Unität*) u njegovim skladbama istodobno ostvarenje Bogom omogućenog savršenstva i njegova reda u skladu s kojim i po kojem za vjernika Johanna Sebastiana Bacha, nedvojbeno sve jest. Posve slično potonjem stajalištu Bachov prethodnik Andreas Werckmeister (1645 –1706.), također tvrdi: *Gott ist selber Unität*. Ako je uistinu tako da se u Bachovoj glazbi njezina bit ponajviše eksponira uz pomoć kontrapunkta onda nije nebitno naglasiti da se takvim polifonim ustrojem između svih glasova unose: uravnoteženost, jednakomjernost, potpuna ujednačenost, umjerenost, ritmička pokretljivost uz pomoć tzv. komplementarnog ritma, itd. Uz primjenu kontrapunkta u polifonoj se glazbi namjerno izbjegava naglašena prisutnost pojedine dionice kao u tzv. homofonoj muzici, čime se svjesno izbjegava svako nepotrebno isticanje bilo čijeg ega.

Br. 5 Crucifixus - Posredstvom gotovo doslovne deskripcije, Bach u tom broju, koji je oblikovan kao vokalno-instrumentalna chaconna ili kako tvrdi N. Harnoncourt, kao passacaglia za četveroglasni zbor, dvije flaute, gudače i basso continuo u e-molu, vrlo rafinirano i posve svjesno (pomoću tipičnih barokno-skladateljskih postupaka) osadašnjuje trajnost Kristove muke kroz njegovo raspeće. Kako to Bach postiže? Prije svega pomoću tipičnog lamentacijski oblikovanog ostinata u bas dionici. Gotovo jednako oblikovani ostinato nalazimo u mnogim drugim Bachovim skladbama, primjerice u njegovoj troglasnoj "Invenciji u f-molu" BWV 795 ili u lamentacijski oblikovanoj ariji *Ach, mein Sinn* koju pjeva Isusov učenik Petar u "Muci po Ivanu" kada postaje posve svjestan da se ispunilo pismo i da se učenik svog Gospodara odrekao. Četveroglasni zbor *Crucifixus* nastao je kao parodija zbora iz Bachove kantate *Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen ist der Christen Tränenbrot*, ("Plač, jauk, strah i briga kršćana je suzni kruh"). Lamentacijski oblikovanim ostinatom Bach u njemu gradi začudnu statičnost vrlo neugodnog ali nedvojbeno opominjujućeg ugođaja, gotovo potpunu Kristovu izgubljenost u beznađu njegove neizbježne smrti. Pa ipak, pri završetku odnosno u kadenci ovoga petog broja kroz grobnu tišinu probija se istodobno tračak nade ostvaren pomoću zvukotvorne svjetlosti pikardijske terce, na koji se neposredno nadovezuje radost uskrsnuća s tekstom *Et resurexit* ("I uskrsnuo je…"). Čitav peti broj *Cricifixus* sugerira zapravo ono što je vjerniku Bachu bilo posve jasno, da ljudsko postojanje ostvaruje svoje spasenje i iskupljenje kroz Kristovu muku i njegovu smrt. Krist je za Bacha nedvojbeno bio i ostao put, istina i život. Zanimljivo je također upozoriti da je *Cricifixus* zapravo centralni dio cjelokupnog *Creda*. Tumačenjem Waltera Blankenburga razotkrivamo da on stoji u osi simetrije. Prema njemu pada *Et incarnatus est* iz kojega se uzdiže *Et resurrexit*.

Br. 6 Et resurrexit - Zbor uskrsnuća *Et resurrexit* nastao je isto kao i *Gloria* iz izgubljenog instrumentalnog koncerta, samo što su ovdje bile nužne mnoge dublje preinake. Jaka prevaga instrumentalnih ritornella u ovom stavku navodi nas na to da pomislimo kako se u Bachovo doba sviranje nekog glazbala doživljavalo kao tonski govor, te je stoga bilo potpuno ravnopravno pjevanju. Glazbala se, oblikujući na sebi svojstven način tekst, pridružuju hvalospjevu pjevača." (vidi pobliže o tome u N. H. "Glazbeni dijalog", str. 222).

Ovaj šesti broj iz *Creda* skladan je u D-durskom tonalitetu, jednako kao i *Gloria in exelsis Deo*, za peteroglasni zbor, tri trublje, timpane, dvije flaute, dvije oboe, gudače i basso continuo. Neposredna modulacija iz tamno ugođenog *Crucifixusa* u svjetlost radosnog D-durskog ugođaja uvjetovana je prije svega tekstom te istodobno čini vrlo učinkoviti kontrast nasuprot tragici prethodnog broja. *Et resurrexit* oblikovan je kao slobodna trodijelna kompozicija s izmjenom homofonih i polifonih dijelova odnosno fugata, koji se razdjeljuju orkestralnim predasima ili ritornellima.

Sažetak

Naposljetku našega tumačenja najznačajnih ulomaka iz "Mise u h-molu" podsjetimo se onih riječi što sam ih izrekao tijekom tumačenja Bachove "Muke po Ivanu", kada sam upozorio te ujedno ustanovio da je Bachova glazba Bogom ozakonjena ili theonomna umjetnost. Posve u skladu s luteranskom teologijom, glazba je za J. S. Bacha bila naprosto *Donum Dei* (Dar Božji). Takav općeniti stav evangelika u Bachovo teocentričko doba nije se odnosio isključivo na tzv. crkvenu glazbu, nego na posvemašnju glazbenu umjetnost. Upravo je zato u luteranskoj glazbenoj tradiciji postupno nestajala neprimjerena podjela glazbene umjetnosti na tzv. profanu i sakralnu glazbu. Slično kao i u srednjem vijeku tako je i u Bachovo doba *Musica practica* bila prije svega *Laudatio Dei* (hvalopijev Bogu). Vjerovalo se da se bitna zadaća zvukotvornog djelovanja glazbe na čovjeka sastoji ponajviše u tome da tijekom slušanja omogućava obnovu ljudskog srca (*recreatio cordis*). Dakle i u Bachovo doba je postojalo uvjerenje da je glazba takva božanska umjetnost, čiji se temeljni soteriološki smisao sastojao u tome da može (o)čistiti ljudsko srce od mnogih životnih tegoba i sveopćeg zla. Posredstvom zvukotvorne preobrazbe, ljudsko se srce obnavlja te stječe životnu radost i blaženstvo (die Seligkeit). Riječju, *recreatio cordis* pomoću theonomne glazbene umjetnosti čini srce vjernika sretnim i blaženim.
Ako je glazba isto što i *Donum Dei* tada nam je bitno upitati, kako je uopće moguće stjecati i odjeloviti takve savršene umjetničke darove kakve je svojim skladanjem svjedočio J. S. Bach? Kako je primjerice, uopće moguće protumačiti toliko poznatu Bachovu savjesnost kojom je tako besprijekorno i savršeno uspijevao skladati te izvoditi svoja i tuđa pobožna i ina glazbena djela a da je istodobno uspijevao izvršavati i obavljati mnoge svakodnevne poslove i razne suglazbene dužnosti?
Na tragu Augustinove teologije glazbe nije na odmet također načelno upitati, kako je uopće moguće stjecati takve savršene umjetničke darove glazbe kao što je to Bachova glazba? U skladu s Augustinovom teologijom, zacijelo samo tako da skladatelj bude svim svojim bićem Bogu primjereno uzdarje za odjelovljenje njegove milosti ili objavu njegovih darova. Koliko je Bach u tome uspijevao najbolje nam svjedoči savršenstvo njegove glazbe. Već smo na početku ovoga razmatranja ustanovili da je savršenstvo umjetničke ljepote njegove glazbe nešto doista iznimno što nitko prije niti poslije Johanna Sebastiana Bacha nije uspio ostvariti. Jednostavno rečeno, da bi skladatelj uzmogao odjeloviti svoj od rođenja stečeni talent on mora biti oslobođen od suvišnog egocentrizma i svojim djelovanjem biti i postati ono što doista jest. Samo oni koji svojim sluhom mogu prodrijeti u savršenstvo Bachove glazbe mogu donekle razumjeti zašto je njegova beskrajna dobrota mogla biti istodobno uzdarje za božanske darove njegove glazbene ljepote? Jer, ako smo doista čvrsto uvjereni u to da je tome doista tako onda nas neće nimalo začuditi poznata izjava koju je davne 1817. godine izrekao ugledni glazbeni pisac, pedagog i ljubitelj Bachove glazbe Hans Georg Nägeli: "Misa u h-molu najbolje je glazbeno djelo za sva vremena i za sve narode."
Da bismo se u sve iskazano mogli još više uvjeriti valja nam sve izrečeno uvijek skromno ugođenim sluhom provjeravati. Uostalom svakog onoga čija se recepcija glazbe prije svega temelji na njegovu sluhu ne treba osobito upozoravati na poznatu činjenicu koja glasi: Bachova i ina umjetnički neupitna muzika samo se njom samom potvrđuje.
"Sie war und immer Selbstzweck ist." Albert Schweitzer, "J. S. Bach".

Tomislav Škrbić

O odnosu estetike i filozofije u hrvatskoj filozofijskoj baštini: od osnutka Zagrebačkog sveučilišta (1874) do kraja 20. stoljeća[12]

Uspostava estetike kao filozofijske discipline vezana je uz W. A. G. Baumgartena i njegovo djelo *Aesthetica*, koje je počeo objavljivati 1750. godine. Sam se, pak, Baumgarten u osnovi nadovezuje na prethodnu, već široko prihvaćenu, racionalističku kartezijansku poziciju odnosno tzv. Leibniz-Wolffovu školu. Važnost novovjekovnog racionalizma - kao općefilozofskog usmjerenja zasnovanoga na mišljenju R. Descartesa - za konstituciju moderne estetike je od presudne važnosti. Racionalističko razlučivanje protežnosti, tvarnosti od misaonosti, duhovnosti, stoji dakle i u temeljima filozofijske estetike kao teoretske djelatnosti koja proučava ono osjetilno oblikovano na način smisaone umjetničke tvorevine. U tome je kontekstu, posebice, važno razlikovanje ljudskih duševnih moći i njihova hijerarhijskog ustroja. Tako je, primjerice, za Baumgartena razumska spoznaja (*cognitio intellectiva*) viša spoznajna moć, dok je osjetilna spoznaja (*cognitio sensitiva*) niža spoznajna moć. Usprkos tome što osjetilna spoznaja na kraju prelazi u savršenstvo osjetilne spoznaje (*perfectio cognitionis sensitivae*), odnosno u ljepotu kao doživljaj jedinstva u mnoštvu, estetika je, po Baumgartenovu shvaćanju, ipak niža gnoseologija (*gnoseologia inferior*) ili umijeće lijepog mišljenja (*ars pulchre cogitandi*). Stoga je upravo racionalistička pretpostavka o nadređenosti razumske nad osjetilnom spoznajom ujedno i uvjet mogućnosti za uspostavu estetike kao samostalne znanstvene discipline. Baumgarten je, po svemu sudeći, ne samo utemeljitelj filozofijske estetike, već istodobno i mogućnosti estetike kao zasebne, tj. autonomne, teorijske discipline (*theoria liberalium atrium*), koja u konačnici ne mora ovisiti ni o etici i logici, niti o metafizici.[13] Drugačije kazano, kao što je, prema Baumgartenu, estetika "znanost osjetilnog spoznavanja i prikazivanja" (*scientia sensitive cognoscendi et proponendi*) odnosno znanost koja se

12 U ovom radu nisu izravno tematizirani autori kao što su primjerice Nadežda Čačinović, Ozren Žunec ili Milan Galović, jer smatramo da je krajnje dvojbeno da se, zbog izvođenja filozofijsko-povijesnoga pregleda određenoga razdoblja, filozofsko stvaralaštvo živućih mislilaca "zatvori" u neki dokraja utvrđeni misaoni sklop. Isto tako, smatramo da je za svaku iole mjerodavniju procjenu vrijednosti nekog filozofskog opusa neophodan i određeni povijesni, tj. vremenski, odmak. S druge strane, nastojali smo razviti dijalog prvenstveno s onim misliocima kod kojih estetička pitanja i problemi (npr. ljepota, umjetnost, umjetničko djelo, umjetničko stvaralaštvo) ne oblikuju neku posvema zasebnu teoretsku sferu, nego su čvrsto povezana, štoviše ukorijenjena u filozofiji. Drugim riječima, u ovome se radu polazi od toga da je estetika kao filozofijska disciplina neminovno upućena kako na ontologiju i gnoseologiju tako i na etiku, antropologiju, te druge tzv. filozofijske discipline.

13 Usp. Danko Grlić, Estetika: *Povijest filozofskih problema*, Naprijed, Zagreb 1974, str. 277: "Ako je, naime, mišljenje postalo ne samo presudni već i jedini dokaz ljudske egzistencije, onda takav obrat nužno sve drugo, dakle i sve senzitivno, odnosno osjećajno stavlja u drugi plan. Tako se - paradoksalno - estetika rađa kao 'autonomna' disciplina prije svega svojevrsnim degradiranjem, odmah u početku, svojeg vlastitog predmeta. To ona čini čak i tada kad prividno želi uzeti u obranu ono što se ranije uopće nije smatralo dostojnim prave filozofske analize i kad želi osamostaliti, kao Baumgarten, estetsko područje". O povijesnom porijeklu estetike kao filozofijske discipline na sličan način promišlja i primjerice N. Čačinović. Usp. Nadežda Čačinović-Puhovski, *Estetika*, Naprijed, Zagreb 1988, str. 26: "Estetika kao filozofijska disciplina nastaje kada se pretkritički racionalizam suočava s modernitetom - razdvajanjem sfera ljudske aktivnosti (jednostavnije, u vrijeme oblikovanja autonomne umjetnosti). Osnovana je na pretpostavci hijerarhije ljudskih moći, nižih i viših stupnjeva uvida."

bavi osjetilnom i estetičko-umjetničkom spoznajom, tako i umjetnost nije drugo doli jedna vrsta spoznavanja, spoznaje.[14]

O međusobnim odnošajima, tj. preklapanjima i prijepornostima, estetike i filozofije može se dakle govoriti polazeći prvenstveno od tzv. novovjekovne filozofije koja, na pozadini strogog lučenja osjetilne ili estetičke od racionalne spoznaje, tek potvrđuje postojanje "vječnog" spora između onog *osjetnog* i onog *nadosjetnog*, materije i duha. S druge strane, antička filozofija načelno gledano ne izdvaja i ne promatra određena područja onoga biti izvan kozmičke cjeline bića, nego pojedinačna pitanja uvijek sagledava s obzirom na ustroj (božanskog) bića kozmosa odnosno bića duše. Tako primjerice Platon lijepo i ljepotu ne razmatra kao nešto što bi moglo biti odvojeno od istine i dobra, već ljepotu kao ideju sumisli s idejama dobrog i istinitog. Štoviše, ljepota i nije drugo doli osebujno očitovanje ideje dobra, jer ljepotu u ontologijskom pogledu nije moguće razdvojiti od onog dobrog i istinitog. Stoga se upravo na pozadini idealističkog shvaćanja ljepote kao onog "po sebi", *ideje*, te potom, u određenoj mjeri, i kao "osjetilnog sjaja ideje", utemeljuje i mogućnost metafizike lijepoga i umjetnosti koja, u strogo povijesnofilozofijskom smislu, traje od antike do renesanse.

Unutrašnja povezanost estetike i filozofije proizlazi dakle iz preklapanja njihovih područja i predmeta. Ukoliko je predmet i područje estetike ono lijepo i umjetnost, utoliko estetika ima karakter filozofijsko-povijesne discipline. No, ako se predmet i područje estetike prošire na prirodno lijepo i prirodu, onda postaju problematični ne samo metodološki aspekti estetike već i sami kriteriji za određivanje njezinog predmeta i područja. Može se reći da su nejasnoće vezane uz precizno određenje vlastitoga područja i predmeta, zapravo, imanentne estetici kao filozofijskoj disciplini. Ipak, valja naglasiti da je hrvatska filozofijsko-estetička tradicija većinski prožeta stavom o estetici kao disciplinarnoj sastavnici filozofije. Određeni "odmaci" od toga prevladavajućeg mišljenja prisutni su, primjerice, kod mislilaca kao što su M. Tkalčić, D. Pejović, V. Sutlić, D. Grlić ili I. Focht koji - onkraj "uvriježenog" stava o estetici i filozofiji kao čisto teoretskim umijećima - uspostavljaju ponešto drugačija teoretska gledišta i to, s jedne strane, time što *stvaralaštvo* uzimaju kao rodni pojam filozofije i umjetnosti, a s druge strane time što umjetnosti i umjetničkom djelu pristupaju prvenstveno *ontološki*, tj. kao biću umjetnosti odnosno kao umjetničkom biću.

Tek polazeći od prethodno utvrđenoga razlikovanja metafizike lijepoga i novovjekovne estetike kao filozofijske discipline, te posljedično estetike kao znanstvene, empirijske, discipline (psihologizam, biologizam, *Kunstwissenschaft*, komparativna estetika itd.), možemo se upustiti u razmatranje filozofskih polazišta najistaknutijih mislilaca hrvatske filozofijskoestetičke baštine.
Za ***Franju Markovića***[15], kao pisca naše prve novije sustavne estetike, estetika neupitno pripada u sklop filozofije kao sustava koji uključuje metafiziku (racionalna kozmologija ili filozofija prirode, racionalna psihologija ili filozofija duha, racionalna teologija ili filozofija vjere), etiku i estetiku, dok mu je logika "opći temelj" jer "uči obćenite oblike svega mišljenja"[16]. Estetika je, pored etike, prema Markoviću praktična filozofija, zato što estetika i etika zahtijevaju "da se dobro i krasno činom tvori"[17], dočim je uz estetiku nadalje vezana i estetična, opažajna, spoznaja cjelokupnosti "svega, što jest i što biva"[18], tj. "cjelokupne zbilje". Naspram teorijske, "puko razumske" spoznaje "realne istine", estetična ili "krasoćutna" spoznaja je dakle "ćutna razaznaja idealne vriednosti ili nevriednosti onoga, što jest ili biva"[19]. S druge strane, Marković ne isključuje prirodne, empirijske znanosti iz "cjelokupnoga sustava spoznaje", što je potvrda njegove uvjerenosti u ispravnost kritičke filozofije kao filozofskog smjera "koji nastoji izmiriti empirizam s racionalizmom"[20].

14 Usp. Milan Galović, *Doba estetike*, Hrvatsko društvo pisaca / Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2011, str. 21: "I još jednom valja naglasiti: umjetnost je za njezinog osnivača, Baumgartena bila - pored običnog iskustva, filozofije i egzaktnih znanosti, koje su se već u to doba razvijale - jedan od načina *spoznavanja*."

15 Franjo Marković je rođen 26.7.1845. u Križevcima, a umro je 15.9.1914. godine u Zagrebu. Studij klasične filologije, slavistike i filozofije završava u Beču 1865. godine, gdje je 1872. i doktorirao. Bio je prvi profesor filozofije na obnovljenom Zagrebačkom sveučilištu. Glavna djela: *Estetička ocjena Gundulićeva Osmana*, u: Rad JAZU, knj. 46, 47, 50, 52, Zagreb1879-1880; *Prilog estetičkoj nauci o baladi i romanci*, u: Rad JAZU, knj. 138, Zagreb 1899; *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, Zagreb 1903. Opširnije o životu i djelu Franje Markovića (1845.-1914.) vidi: Ivan Čehok, »Franjo Marković«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 31-45.

16 Franjo Marković, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, Zagreb 1903, (pretisak 1981), str. 8.

17 Isto, str. 3.

18 Isto, str. 2.

19 Isto, str. 1.

20 Isto, str. 6.

Markovićevo nasljedovanje J. F. Herbartove kritičke filozofije ne očituje se samo u razdiobi filozofije na praktičnu i teorijsku, kao svojevrsnoj propedeutičko-školskoj paradigmi nastave filozofije na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu[21], nego i u uvjerenju da je kritička neutralnost Herbartova filozofskog sustava pogodna za izgradnju duhovno-kulturne ("duhovna domovina") i povijesne navlastitosti naroda[22], jer je u konačnici upravo filozofijski duh ona oblikotvorna moć koja stoji u temelju narodne kulture kao izrazu narodne samovijesti[23]. K tomu, Markovićeva recepcija Herbarta implicira, kako primjećuje F. Zenko, sklonost "kako jednoj sintezi metafizičkog pluralizma što ga je razvio Herbart nasuprot metafizičkom monizmu njemačkog idealizma tako i uvažavanju 'materijalnog' elementa kao korekture radikalnog formalizma u estetici i etici kantovske provenijencije"[24]. Imajući stoga na umu da Markovićeva filozofijskoestetička misao nadilazi apriornu estetiku R. Zimmermanna[25], može se reći kako Marković zadaću estetike vidi u tome da "kao umstvena spoznaja ljepote i divote, ima filozofijski obraditi i usavršiti plodove empirijske spoznaje o ljepoti i divoti"[26].

I ***Gjuro Arnold***[27], kao Markovićev student filozofije, već na početku svojega misaonog razvoja stoji pod utjecajima kako Markovića i H. Lotzea tako i Herbartove filozofije odnosno Herbartovog estetičkog formalizma[28]. Arnold stoga filozofiju shvaća kao osebujnu metafiziku ili kao "znanost o principima svih znanosti" koja uzima u obzir i iskustvo i metafizička (idealna) načela bitka[29], s krajnjim ishodištem u vjeri u Boga[30]. Tako, primjerice, već u raspravi *Etika i poviest*, u duhu Herbartove filozofije odnosno na pozadini razlikovanja *spoznaje teoretične* kao spoznaje "onoga, što tu jest" i *spoznaje praktične* kao spoznaje "onoga, što tu ima biti", Arnold etiku izričito izvodi iz estetike[31]. Premda u spomenutoj raspravi Arnold zastupa formalističke stavove o lijepom, on isto tako, preko povezivanja estetike i etike, zagovara unutrašnju povezanost dobrog

---

21 Usp. Vladimir Filipović, »Franjo Marković – rodoljubni pjesnik i učitelj filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, VIII/1–2, 15-16, 1982, str. 13: "Ni Herbartov utjecaj nije bio za Markovića u tom smislu prenošen kao neko osebujno epigonstvo. Preuzeo je od njega težnju za jasnoćom i egzaktnošću filozofske misli. Herbart je bio tek uzor metodološke kritičnosti u školskom razvoju filozofske misli, što ćemo uskoro i pokazati". Usp. također Franjo Zenko, »Filozofija na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu (1874) na prijelomu stoljeća«, u: Damir Barbarić (ur.), *Fin de siècle Zagreb - Beč*, Školska knjiga, Zagreb 1997, str. 47: "Markovićevo uzimanje Herbartove propedeutičke paradigme razumljivo je i stoga što je u to vrijeme hrvatska filozofijska tradicija bila nepoznata i tek ju je baš on, Marković, počeo prvi proučavati, pribavivši si time odličje utemeljitelja historiografije hrvatske nacionalne filozofije". Usp. također Albert Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974 (pretisak), str. 14: "Kritička filozofija Herbartova, i ne gledajući na to, da je i lično Markoviću pristajala, činila se podesnom, da u takim prilikama bude *propedevtikom filozofijskoga duha u nas*."

22 F. Zenko, *Filozofija na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu (1874) na prijelomu stoljeća*, str. 48: "Drugi razlog Markovićeva uzimanja herbartovskog školskofilozofijskog sustava ležao je u Markovićevu shvaćanju važnosti uloge filozofije u hrvatskoj narodnoj težnji za kulturnim i političkim osamostaljenjem s jedne i u njegovu uvjerenju o neutralno-kritičkoj naravi Herbartova sustava i herbartizma općenito s druge strane."

23 Usp. A. Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, str. 16: "Filozofija je, kao osviješteni kulturni duh - ona inspiracija, koja ideale narodnoga bića oživljuje i upravlja k zajedničkom cilju, zajedno veže i vodi k napretku. Ona je oblikovna sila, koja kulturi naroda, izraženoj u objektivnim tvorbama umjetnosti i nauke, u društvenim i političkim odnošajima podaje osobit, karakterističan izgled."

24 F. Zenko, *Filozofija na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu (1874) na prijelomu stoljeća*, str. 53.

25 Usp. F. Marković, *Razvoj i sustav občenite estetike*, str. 245-246: "Dakle pitanje je ovo: podaje li izkustvo, podaje li često konkretno osjećanje i oćućivanje potrebne logične prednjake (premise) našemu domišljanju občenitih milotnih oblika, ili pak možemo te oblike *bez* izkustva osjetno-oćutnoga i *prije* njega *pukim umom izmisliti?* Na to pitanje odgovara (s obrazložbom, koju ćemo vidjeti) Zimmermann, da *možemo*; on odgovara kao *apriorista*. U tom se odvajamo od njega; njegovu aprioristično tvrdnju nastojat ćemo pobiti." - Ovdje treba spomenuti i ***Isidora Kršnjavog*** (1845.-1927.) kao estetičara čija je početna teorijska pozicija (krajnji) estetički herbartizam. Kršnjavi je naime, u duhu estetičko-realističkog formalizma, zagovarao izdvajanje svih subjektivnih, čuvstvenih sadržaja iz estetičkih istraživanja. Međutim, u kasnijem misaonom razvoju Kršnjavi zauzima posve suprotan, subjektivističko-psihologistički, teorijski stav. Usp. Isidor Kršnjavi, *Izabrana djela*, Biblioteka Croatica. Hrvatska književnost u 100 knjiga; IV. kolo; knj. 93, Riječ, Vinkovci 2000, str. 273: "Znanost estetike opasna je, ako hoće da stvara vječne, uvijek vrijedne zakone ljepote. Estetski sud ne osniva se samo na prizvuku formalnih osjećaja, kako Herbart uči, nego ima dublje korijenje. Oblici umjetnine upravo su izravno izraz osjećanja, kao što je riječ izraz mišljenja."

26 F. Marković, *Razvoj i sustav občenite estetike*, str. 40.

27 Gjuro Arnold je rođen 24.3.1853. u Ivancu kraj Varaždina, a umro je 22.2.1941. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1878. godine doktorirao radom *Etika i poviest* i to kao prvi doktor filozofije na obnovljenom Sveučilištu u Zagrebu. Od 1894. predaje pedagogiju i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Glavna djela: *Etika i poviest*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb 1879; *Zadnja bića. Metafizična rasprava*, u: Rad JAZU, knj. 93, Zagreb 1888; *Psihologija za srednja učilišta*, Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, Zagreb 1893, [2]1895, [3]1898, -1905, -1916, -1920, -1923; *Filozofija, prirodne nauke i socijologija (riječ u prilog metafizici)*, Govor nastupajućega rektora Dra. Đure Arlnolda, Govori izrečeni dne 19. listopada 1899. kod instalacije rektora za školsku godinu 1899/1900. u Kraljevskom hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I., Zagreb 1899; *Monizam i kršćanstvo*, u: Rad JAZU, knj. 178, Zagreb 1909. Opširnije o životu i djelu Gjure Arnolda (1853.-1941.) vidi: Damir Barbarić, »Gjuro Arnold«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 129-145. i Zlatko Posavac, *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske moderne*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992, str. 355-357.

28 Usp. Z. Posavac, *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske moderne*, str. 53: "Ali eto, početak, ishodište i temelj Arnoldovih estetičkih razmatranja čini upravo Herbartovo shvaćanje; i to s nekim dosta važnim naglascima za kasniju estetičku konfrontaciju hrvatske Moderne."

29 Usp. D. Barbarić, *Gjuro Arnold*, str. 133: "Njemu je pak, u skladu s neposrednim učiteljem Lotzeom i posrednim Herbartom, do izgradnje svojevrsne induktivne metafizike, naime do znanstvene filozofije koja počiva na cjelini prirodnoznanstvenog, ali i sveukupnog ostalog, prije svega duševnog i socijalnog iskustva". Usp. također Branko Despot, »Filozofija Gjure Arnolda«, u: Branko Despot, *Filozofija?*, Demetra, Zagreb 2000, str. 77: "Filozofijsko svoje stanovište iznašao je Arnold razmatranjem mislenog duha XIX. stoljeća. U rasponu između metafizike kao apsolutne znanosti i prirodnoznanstvenog pozitivizma (materijalizam, naturalizam, sociologizma, biologizma itd.) kojemu metafizika uopće nije znanost, odlučio se on za 'posredno stanovište' metafizike kao 'više umske' znanosti zasnovane na iskustvu."

30 Usp. Gjuro Arnold, *Zadnja bića*; citirano prema Franjo Zenko, *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 195: "I jer se zadnja bića baš tako pojavljuju, kako to biva, moramo uzeti, da su ona za sebe stvorena. Njihov uzrok u pravom je smislu tekar biće absolutno. O tom biću neima dakako spoznaje kao što o njem nemože biti znanosti - do skrušene molitve; ali spoznaja naša neima zaglavka, ako on neglasi: Ima bog."

31 Usp. Gjuro Arnold, *Etika i poviest*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb 1879, str. 2: "Ali pojavi voljni, koji u nas pobudjuju čuvstvo ugode ili neugode, milja ili nemilja, povladjivanja ili odsudjivanja nisu više samo liepi ili ružni, već su dobri ili zli; a nauka, koja počiva na sudovih, kojimi se takovi atributi izriču, ne zove se više estetika, nego se zove etika. Etika je dio estetike - estetika volje." - Usput kazano, Z. Posavac u knjizi *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske moderne* prepoznaje pet "faza" ili "problemskih cjelina" u Arnoldovom filozofskom stvaralaštvu, a to su: 1. Estetički formalizam u raspravi *Etika i poviest*; 2. Odnos estetike i psihologije; 3. Odnos estetike i nacije, odnosno, umjetnosti i naroda; 4. Odnos znanosti i umjetnosti i 5. Odnos vjere i umjetnosti.

i lijepog, što ukazuje na temeljni metafizički sklop ljepote, dobrote i istine kao presudnu značajku njegova filozofiranja.[32] Na osnovi kritičkog pristupanja Leibnizovoj monadologiji i Herbartovu realizmu, tj. pojmu "reala", kao i Lotzeovu shvaćanju "beskonačne supstancije", Arnold dolazi do "spiritualističkog pluralizma" kao bitne oznake vlastitoga metafizičkog nauka.[33] Kao što je u konačnici filozofija apsolutna znanost koja upućuje na spoznaju apsolutnog bića kao apsolutne istine i to u smislu trojedinstva istine, ljepote i dobrote[34], tako je i estetika filozofijska disciplina koja polazi od toga "da se ljepota imade smatrati simbolom duševnosti i ćutilnom manifestacijom idejalnosti"[35]. Estetika je stoga za Arnolda svojevrsna metafizika lijepoga, jer naime počiva na pretpostavci o neophodnosti sveze osjetilnog i idejnog u umjetničkoj tvorevini kao tvarnomu očitovanju ideala jednote lijepog, dobrog i istinitog.

Iako ***Albert Bazala***[36] zauzima važno mjesto u hrvatskoj filozofskoj baštini njegovo se bavljenje estetičkom problematikom, kako primjećuje Z. Posavac, zapravo iscrpljuje unutar konteksta hrvatske Moderne, odnosno, u periodu od oko 1890. do oko 1910. godine.[37] No i Bazala - isto kao Marković i Arnold - estetiku smatra filozofijskom disciplinom, pa tako primjerice u III. svesku svoje *Povijesti filozofije* (1912) u poglavlju *Posebne filozofijske nauke*, pored psihologije, logike i teorije spoznaje, filozofije o prirodi, filozofije povijesti i sociologije te etike, filozofije prava i religije, kao posljednju na popisu navodi i estetiku. Bazalina sklonost, štoviše temeljna usmjerenost, spram psihologizma i estetičkog subjektivizma, ne odvodi ga ipak prema shvaćanju estetike kao posebne znanstvene discipline, nego je prvenstveno vezana uz, kako ga sam naziva, "voluntaristički aktivizam"[38] kao navlastito filozofijsko ishodište. Bazala dakle uspostavlja svoje estetičke nazore o umjetnosti ne samo polazeći od teze o unutrašnjoj svezi umjetnosti, religije i filozofije odnosno ljepote, dobrote i istine[39] i voluntarističkog aktivizma kao vlastitoga filozofskog polazišta, nego i s obzirom na prijepore između objektivističke i subjektivističke estetike[40]. Međutim, kao što je filozofija prema Bazali metalogična jer je utemeljena na onom metalogičkom[41] odnosno na iracionalnim aktima svijesti[42], tako se, s druge strane, umjetnost ozbiljuje tek kroz "narodnu

32 Usp. D. Barbarić, *Gjuro Arnold*, str. 135: "…a u *Logici* emfatički veže istinu s ljepotom i dobrotom u jedinstvenu trijadu, što čini svakako jednu od najprepoznatljivijih značajki njegove filozofije…"

33 Usp. Pavao Vuk-Pavlović, »Stvaralački lik Đure Arnolda«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Povijesnofilozofski tekstovi*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 5), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2011, str. 265: "Kako pak izmjena osjeta pretpostavlja uzajmnično djelovanje zadnjih bića, a takve uzajmničnosti ne može biti, kad bi postojalo samo jedno biće, morat će prema toj nauci postojati *mnoštvo* duša i dušolikih bića. Arnold se dakle smije nazvati spiritualističkim pluralistom". Usp. također B. Despot, *Filozofija Gjure Arnolda*, str. 78: "Prihvaćajući samo pojavni (fenomenalni) dualizam, a zabacujući monizam, Arnold se odlučio za mnoštvo počela, što su sva na neki način duhovne naravi, i tako je došao do 'spiritualističkog pluralizma'." - No P. Vuk-Pavlović u Arnoldovu spiritualističkom pluralizmu, s obzirom na idealni bitak, prepoznaje čak i monistički aspekt. Usp. Pavao Vuk-Pavlović, *Stvaralački lik Đure Arnolda*, str. 276: "Prema tome bi dakle za svijet, koji se još 'usavršava', koji još nije stigao na metu, vrijedio pluralistički nazor; 'usavršenome' bi pak svijetu, zbilji, koja je stigla na krajnji cilj, bila primjerena slika monizma. Pa ako bi prema tim konsekvencijama istaknutoga stajališta pluralizam pogađao metafizičko dno realnosti, monizam bi zahvaćao ideal, koji tu realnost pokreće ili prema kojemu ona na posljetku teži. I u tome se vidu pluralistička i monistička doktrina ne bi baš u svakome pravcu isključivale, nego bi se ulazeći u širi krug pogleda filosofije odnosno metafizike povijesti štaviše nekako potpunjavale."

34 Usp. Gjuro Arnold, *Filozofija, prirodne nauke i socijologija. Riječ u prilog metafizici*; citirano prema Franjo Zenko, *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 162: "Nakon ovih izjava čini mi se suvišno napose dokazivati, da je filozofija *conditio sine qua non* svake znanosti. Jedino, što bi se pitati moglo, jest: koja ili čija filozofija? Prema svemu, što sam o nedostacima moderne kulture istakao, ne bi smjelo biti sumnje, da to može biti samo filozofija, koja sve promatra *sub specie aeternitatis* i za koju po tom postoji i svijet idejala." - Tako je primjerice i B. Despot primijetio da apsolutno odnosno sveto biće kod Arnolda ima karakter trojedinstva istine, ljepote i dobrote. Usp. B. Despot, *Filozofija Gjure Arnolda*, str. 93: "S onu stranu znanstvenog i spoznatljivog opstoji biće u koje možemo jedino vjerovati. Apsolutno ovo biće nije podvojeno između realnog i 'idejalnog', nego je stalno ono što može biti. Dok se čovjek, napredujući pomoću spoznaje, stvaralaštva i djelovanja nastoji postupno poistovjetiti s idealnim bitkom, ono je sveto biće idealno trojedinstvo istine, ljepote i dobrote."

35 Đuro Arnold, *Umjetnost prema znanosti*; citirano prema Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Glas Koncila, Zagreb 2007, str. 177.

36 Albert Bazala je rođen 13.7.1887. u Brnu u Moravskoj, a umro je 12.8.1947. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju i klasičnu filologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1900. godine doktorirao radom *Psihologijska nauka o apercepciji*. Kao privatni docent počeo je predavati od 1904. godine skoro sve discipline iz teoretske i praktične filozofije. Glavna djela: *Povijest filozofije I-III*, Matica hrvatska, Zagreb 1906-1912; *Filozofijski portret Franje Markovića*, u: Rad JAZU, knj. 224, Zagreb 1921; *Filozofijske studije. I Metalogički korijen filozofije*, u: Rad JAZU, knj. 229, Zagreb 1924; *Filozofijske studije. II Svijest i svijet, subjekt i objekt*, u: Rad JAZU, knj. 272, Zagreb 1941. Opširnije o životu i djelu Alberta Bazale (1877.-1947.) vidi: Franjo Zenko, »Albert Bazala«, u: Franjo Zenko (ur.), Novija hrvatska filozofija, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 197.-212. i Vladimir Filipović, »Filozofsko djelo Alberta Bazale«, u: Zlatko Posavac (ur.), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti.* Zbornik iz 1968. godine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992, str. 251.-256.

37 Usp. Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1991, str. 153: "Zbog svega rečenog, Bazala niti smije biti izostavljen u prikazu Moderne, jer se odlučio za grupu 'starih', niti treba smatrati interpretativnim nasiljem konstataciju da je Bazalin estetički nazor funkcijom i povijesno iscrpljen u horizontu Moderne."

38 Usp. Albert Bazala, *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo*, u: Filip Grgić; Erna Banić-Pajnić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji*, Institut za filozofiju, Zagreb 2017, str. 81: "U opreci sa pretežnim racionalizmom, a u težnji da se filozofijska funkcija uvrsti u život, činilo se potrebnim dati joj pravac prema voluntarističkom aktivizmu (A. Bazala)."

39 Usp. Albert Bazala, *Metalogički korijen filozofije*; citirano prema Franjo Zenko, *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 215: "No da bi filozofija ne samo na izmaku svojem, nego i u osnovu svojem imala zajedničkih veza sa žicom umjetnosti i religije…" Usp. također Albert Bazala, »Značenje umjetnosti u životu naroda. Predavanje na svečanoj sjednici o pedesetogodišnjici Strossmayerove Galerije 18. maja 1935«, u: *Spomenica o 50-godišnjici Strossmayerove Galerije*, JAZU, Zagreb 1935, str. 39: "Nauka, umjetnost i moralno-religijski red sačinjavaju, prema običnoj podjeli, tri velika područja njegovanja ljudske sposobnosti i stvaranja duhovnih dobara, gdje se vrši ljudsko zvanje i ostvaruje čovječnost. Istina, ljepota i dobrota, božanskom auerolom okružene, pretstavljaju stožerne idealne tačke, oko kojih se kreće 'perfekcioniranje čovjeka' (po Kantu)".

40 Usp. Z. Posavac, *Novija hrvatska estetika*, str. 166: "Teorijsko središnje mjesto, polazište i cilj Bazalinog nazora, sastoji se u razračunavanju između tzv. 'objektivne' (objektne, objektivističke) i 'subjektivne' (subjektne, subjektivističke) estetike."

41 Usp. A. Bazala, *Metalogički korijen filozofije*, str. 222: "Filozofija je doduše nastojala, da se poput ostalih nauka što više približi logičkomu idealu, ali je prema spomenutoj složenosti bića njezina te prema ulozi 'iracionalnih' faktora razumljivo, da je manje ili više, svijesno ili nesvijesno, otvoreno ili potajno uvijek podržavala veze s poezijom i religijom, naročito u metafizičkom zaletu i u zaglavnim etičkim refleksijama, dok je u drugu ruku i nekako nastojala, da održi samostalan položaj prema posebnim naukama i odlučno se opirala pretenzijama, da se njezin posao na ove porazdijeli". Usp. također F. Zenko, *Albert Bazala*, str. 201: "Bazala je vjerovao kako ima dovoljno razloga da, s mnogim drugima, posumnja u čisto logičku bit i narav filozofije. Ne vjeruje u logicističku tezu da se 'filozofijska funkcija' razvija iz 'samih logičkih snaga'."

42 Usp. A. Bazala, *Metalogički korijen filozofije*, str. 216-217: "Radi se zapravo o takvim aktima svijesti, koji *određuju* filozofijski doživljaj, ali ne leže u logičkoj sferi - o aktima, koji se doduše

dušu", tj. konkretni narod ili povijesnu zajednicu te stoga, u konačnici, "po Bazali, estetsko nije moguće apsolutno odvojiti od etičkog"[43].

Albert Haler[44] kao donekle zapostavljeni mislilac unutar hrvatske filozofijsko-estetičke baštine, ali i pisac knjige *Doživljaj ljepote* o kojoj Z. Posavac primjećuje da je "prva i jedina sustavno koncipirana estetička knjiga u Hrvatskoj puna četiri desetljeća nakon estetike Franje pl. Markovića"[45], zasniva svoja teorijska polazišta na filozofijsko-estetičkim shvaćanjima B. Crocea. Drugim riječima, Haler zagovara tezu o autonomnosti umjetnosti[46], te se pritom osobito oslanja na važnost i značaj "izraza" i "intuicije". Autonomnost umjetničkog fenomena, umjetnički izraz i estetska spoznaja ili intuicija su dakle nosivi pojmovi Halerove estetike koju, istom, ne shvaća izričito kao filozofijsku disciplinu, nego u prvi plan stavlja (metodički) moment neophodnosti filozofijskog pristupanja fenomenima umjetnosti. Estetika kao filozofijska disciplina kod Halera, po svemu sudeći, ima funkciju teorijsko-metodologijske obrade problematike pristupa umjetničkom fenomenu. Zato što svoje teorijske, estetičke, nazore konstituira na pozadini shvaćanja stvaralačkoga umjetničkog akta kao umjetničkog izraza koji "znači uviek uspjelo slievanje čuvstva u fantazijsku viziju i puno njeno ostvarenje u vanjskom svietu"[47] i intuicije kao "subjekta individualno-konkretnog estetskog suda", jer intuicija u konačnici i nije drugo doli "životna konkretnost zahvaćena u njenoj neposrednoj svježini i toplini"[48], za Halera je filozofija ili filozofiranje zapravo "imanentni duhovni čin" koji je bitno određen onim općim, logičkim, spoznajno-misaonim. No i filozofsko mišljenje kao duhovni čin, po Halerovu uvjerenju, neminovno sadržava individualno-osjetni, subjektivno-čuvstveni aspekt[49], pa upravo stoga i "objekt filozofske spoznaje mora biti individualno-konkretno, jer ona nije drugo nego misaono osvjetljenje pojedinoga, 'činjenice'[50]." Međutim, to ne znači da Haler odbacuje "ideju ljepotu" kao predmet estetičke refleksije, već ju sukladno svojem shvaćanju umjetničke spoznaje, kao i platonističkom nauku o transcendentnosti onog idejnoga, pronalazi u "projekciji čuvstava u neizmjernost i vječnost sveljudskoga"[51]. Pritom ljepotu ne uzima kao nešto transcendento, tj. po sebi opstojeće u puko platonističkom smislu, nego kao unutrašnju, apsolutno-dinamičku duhovnu kategoriju.[52] Usprkos svojevrsnom reduciranju opsega same filozofijske estetike, Haler zasigurno ima važnih zasluga unutar hrvatske estetičke baštine, a glavne su, prema Z. Posavcu, *osuvremenjivanje estetike* i *problematizacija metodologije pristupa umjetnosti*.[53] K tomu, Haler je oštro osuđivao i odbacivao svaki znanstveno-pozitivistički (npr. psihologizam), odnosno "empirično-induktivni", pristup umjetnosti.

Marijan Tkalčić[54], kao poslijeratni nasljednik P. Vuk-Pavlovića na mjestu predavača etike i estetike Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (1949-1956), razvija svoje shvaćanje filozofije na pojmu *zbivanja* kao svojevrsnoj stvaralačko-dinamičkoj dijalektici samog života. Ako je naime zbivanje kao stvaralaštvo, prema Tkalčiću, osebujna "samosvršna supstancija" koja u

---

predaju misaonomu nastavljanju i razvijanju, ali po izvoru i karakteru su svojem *metalogički*, u neku ruku rođeni, a ne mišljenjem izvedeni, nekakav doživljaj, nalaz, stav, odluka ili nešto takovo, što svemu logičkomu razvijanju daje osnov i rezonancu, što motive mišljenja upravlja i vodi, ukratko, što spoznajne funkcije na logičkom putu njihovu predeterminira i trajno konstituira iz nekoga izvanlogičkoga opravdanja i osposobljenja za spoznanje."

43 Z. Posavac, *Novija hrvatska estetika*, str. 160.

44 Albert Haler je rođen 3.8.1883. u Vrgorcu, a umro je 18.5.1945. godine u Kamnici kraj Maribora. Diplomirao je 1909. godine klasičnu filologiju u Beču, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je 1927. godine doktorirao radom *Gundulićev Osman s estetskog gledišta*. Radio je kao srednjoškolski profesor u Dubrovniku, Splitu i Zagrebu, a u periodu od 1943. do 1945. godine predavao je etiku i estetiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Glavna djela: *Doživljaj ljepote*, Matica hrvatska, Zagreb 1943; *Gundulićev Osman s estetskog gledišta*, Izdavačka knjižarnica Geca Kona, Beograd 1929. Opširnije o životu i djelu Alberta Halera vidi: Zlatko Posavac, *Albert Haler*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978.

45 Zlatko Posavac, »Nacrt povijesnog pregleda hrvatske estetike 20. stoljeća (druga polovica: 1945. do 2000.) «, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb 2000, str. 154.

46 Usp. Albert Haler, *Doživljaj ljepote*, Matica hrvatska, Zagreb 1943, str. 161: "Poezija je poezija, umjetnost je umjetnost, kao što je matematika matematika."

47 A. Haler, *Doživljaj ljepote*, str. 249.

48 Isto, str. 142.

49 Usp. A. Haler, *Doživljaj ljepote*, str. 10: "Koliko god je u filozofiji presudno mjerilo logičnog mišljenja, pri filozofiranju je u pokretu i ono područje duha, koje suvremena filozofija naziva estetskim: problemi, ako se radi o zbiljskim filozofskim problemima, ne mogu biti postavljeni ravnodušno, bez osobnog zanimanja, i taj osobni moment mora dati individualan značaj filozofovu načinu izražavanja."

50 A. Haler, *Doživljaj ljepote*, str. 15.

51 Albert Haler, »Ljepota«, *Hrvatsko kolo: književno-naučni zbornik*, Redovno izdanje o stotoj godišnjici Matice hrvatske 1842-1942, knj. XXIII, Zagreb 1942, str. 116.

52 Albert Haler, *Ljepota*, str. 116: "Tek su sadašnja vremena otkrila dinamično jedinstvo duha, jedinstvo u raznolikosti, pri čemu kategorije zadržavaju svoj specifični kvalitet. Osim toga novija filozofija prenijela je transcendentne Platonove ideje u unutrašnjost duha, te ih zamišlja kao njegove sastavne dijelove."

53 Usp. Zlatko Posavac, *Albert Haler*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978, str. 43: "Dvije su glavne zasluge Halerove u hrvatskoj kulturnoj povijesti; unatoč mogućoj i potrebnoj kritici, kako Halerove tako i Croceove pozicije. Prva je modernizacija estetičke problematike, dakle *osuvremenjena estetika*. Druga, *svjesno tematiziranje problema metodologije pristupa* fenomenima umjetnosti, navlastito književnosti, podizanje interpretativne zadaće na razinu teorije i u kontekst filozofije."

54 Marijan Tkalčić je rođen 15.5.1886. u Kapeli kraj Bjelovara, a umro je 7.11.1956. godine u Zagrebu. Studirao je filozofiju i germanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1921. godine doktorirao radom *Metafizičko i spoznajno-teorijsko značenje kauzaliteta i teleologije*. Kao gimnazijski professor predavao je u Petrinji, Bjelovaru i Zagrebu, a od 1949. do 1956. godine predavao je etiku i estetiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Glavna djela: *Pokušaj određenja filozofije s osobitim obzirom na religiozni momenat u filozofiji*, Sveučilište u Zagrebu,

vječitome stvaralačkom procesu samopreobražavanja[55], onkraj svake transcendentnosti, nadilazi razdvoj između subjekta i objekta, duha i materije, onda je i filozofija neko nerazdruživo misaono-stvaralačko jedinstvo, odnosno, "pojmovno oblikovanje cjelokupnoga bivanja"[56]. Na pozadini pak K. Marxova shvaćanja čovjeka kao historijskog i produktivnog, stvaralačkog bića, ali i zbilje, stvarnosti kao "nedovršenog zbivanja", Tkalčić izgrađuje vlastiti misaoni sklop i filozofijskoestetičke poglede i to polazeći od pojma stvaralaštva kao moći koja "oslobađa unutrašnju aktivnost i ostvaruje red novoga života"[57], te pojma čovjeka kao načelno nedovršenoga bića koje, zapravo, i nije drugo doli "anticipacija totalnog čovjeka".[58] Ukoliko je dakle filozofija prema Tkalčiću "pojmovno oblikovanje bivanja", utoliko estetika kao filozofijska disciplina teoretski ispituje "bit estetskoga", tj. "istražuje umjetničko stvaranje, strukturu umjetničkog djela (prirodnu ljepotu), estetski užitak, sudove i estetsku kulturu".[59] S druge strane Tkalčić, u osnovi, prihvaća tezu "marksističke gnoseologije", odnosno tzv. teorije odraza, po kojoj je "spoznaja subjektivna slika objektivne stvari", a umjetnost "specifična subjektivna slika objektivne stvarnosti"[60]. Međutim, umjetnost kao specifični odraz "revolucionarnog zbivanja" nije tek idealizirani prikaz nekog harmonijskog jedinstva (idealizirana ljepota), koji je prvenstveno namijenjen estetskom uživanju, nego izraz potrebe za "totalnim čovjekom" ili stvaralačkim mijenjanjem "prirodne i društvene stvarnosti"[61]. Prema Tkalčiću, dakle, estetika kao metafizika lijepoga zapravo promašuje, tj. ne može zahvatiti, dijalektičko bitstvo umjetnosti i stvaralaštva. U odmaku kako od "formalističko-subjektivističke" i "naturalističko-objektivističke" estetike i umjetnosti tako i od Kantovog shvaćanja ljepote kao harmonijskog jedinstva razuma i uobrazilje, Tkalčić zagovara "veliku", "ljudsku", "istinski realističnu umjetnost" kao živo očitovanje "revolucionarnog zbivanja". Zato u konačnici, možda, i nije pretjerana sljedeća prosudba M. Labusa o Tkalčićevom teorijskom utjecaju na razvoj hrvatske filozofijsko-estetičke misli u razdoblju nakon II svjetskog rata: "Svojim dubokim promišljanjem ovog problema Tkalčić je zasigurno uvelike pridonio razvijanju filozofskog interesa za problem stvaralaštva i svojom karizmatičnom pojavom i originalnim filozofskim značajem, u svome vremenu utjecao na mlađu generaciju filozofa…"[62].

Važno mjesto unutar hrvatske filozofijsko-estetičke baštine zauzima i ***Pavao Vuk-Pavlović***[63] koji je na Filozofskom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta u periodu od 1929. do 1947. godine, između ostaloga, predavao i estetiku. S obzirom na to da je ishodište Vuk-Pavlovićeva poimanja filozofije, kako primjećuje M. Brida, "doživljaj, shvaćen kao konkretan fenomen u doživljajnoj zazbiljnosti čovjeka"[64], postaje razvidna i njegova sklonost spram primjerice fenomenologijske

---

Filozofijska biblioteka, Zagreb 1920; *Generacija i zbivanje (Nacrt filozofije stvaralaštva)*, Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, knj. 20, Beograd 1940; *Oblik i sadržaj: problem i osnovna rješenja u novijoj idealističkoj estetici*, Školska knjiga, Zagreb 1952; *Predmet i metode estetike (Stenografske bilješke)*, Izdanje Saveza studenata Filozofskog fakulteta, Beograd 1954; *Etika od Platona do Nietzschea*, Mala školska biblioteka, Beograd 1957. Opširnije o životu i djelu Marijana Tkalčića (1886.-1956.) vidi: Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990, str. 7-16.

55 Usp. Marijan Tkalčić, *Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)*; citirano prema Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990, str. 107: "Zbivanje je samosazdano: stvara sve, stvara i sebe, ono je vječno pokretljiva, neustavljiva i nikada dovršena srž svega, ono je prava i istinska zbilja. I nema zbilje izvan njega, nema neki ukrućen, vanvremenski, nedohvatljiv 'svijet po sebi' koji ne bi bio nanos *nedovršena zbivanja* - što se taloži i smiruje, ali i uzbuđuje i pokreće". Usp. također Marijan Tkalčić, *Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz);* citirano prema Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990, str. 128: "Zbivanje se kao samo stvaralačko preobražava, što znači da se samo u sebi i sprečava i pokreće, prerašćuje svoja djela, svoje zapreke i objavljuje sve nova i nova obličja."

56 M. Tkalčić, *Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz)*, str. 121. O tome usp. B. Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 40: "Osnovna je značajka Tkalčićeve filozofske koncepcije da se ona disciplinarno ne razlučuje. To je originalni pokušaj da se prevladaju ograničenja pojedinih metafizičkih i spoznajnoteorijskih shvaćanja i da se shvati svijet u svoj svojoj sveobuhvatnosti."

57 M. Tkalčić, *Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)*, str. 112.

58 Usp. Marijan Tkalčić, *Etika od Platona do Nietzschea*, Mala školska biblioteka, Beograd 1957, str. 11: "Čovjek je historijsko biće, nije 'gotov' i 'određen', svagda je nastajanju, anticipacija je 'totalnog čovjeka': svojih neiscrpnih mogućnosti koje ostvaruje u beskonačnom procesu sve dubljim i svestranijim produktivnim odnosom prema prirodnoj i društvenoj stvarnosti". Usp također Marijan Tkalčić, *Predmet i metode estetike (Stenografske bilješke)*, Izdanje Saveza studenata Filozofskog fakulteta, Beograd 1954, str. 3: "Mi smatramo da je to jedinstvo karaktera u čovjeku, tj. u njemu, ali nije izvan njega metafizički entitet i da ne treba tražiti nekog univerzalnog čovjeka, transcendentalnog, nego treba tražiti totalnog čovjeka, koji će se, kao što Marx kaže, singularizirati u društvu, tj. postati individuum u društvu u kojem će vladati sloboda, a to je komunističko društvo."

59 *Pedagogijski leksikon*, Stevan Pataki; Marijan Tkalčić; Ante Defrančeski; Josip Demarin (ur.), Minerva, Zagreb 1939, str. 80.

60 M. Tkalčić, *Predmet i metode estetike (Stenografske bilješke)*, str. 1.

61 Usp. Marijan Tkalčić, *Oblik i sadržaj: problem i osnovna rješenja u novijoj idealističkoj estetici*, Školska knjiga, Zagreb 1952, str. 48: " 'Lijepo' je tek momenat realističke umjetničke slike, kao što je i jedinstvo suprotnosti momenat njihove vječne borbe. Štoviše, umjetnički doživljaj, koji aktualizira i oslabađa 'suštinske ljudske moći' i potrebu za 'totalnim čovjekom', doživljaj, koji u najdubljoj osnovi preobražava ljudsko biće, nužno prevladava i 'lijepo', prerasta kontemplativni, nezainteresirani 'estetski užitak'."

62 Mladen Labus, *Filozofija i stvaralaštvo: teorijski portreti hrvatskih filozofa*, Plejada / Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2016, str. 23.

63 Pavao Vuk-Pavlovića je rođen 9.2.1894. u Koprivnici, a umro je 13.11.1976. godine u Zagrebu. Studirao je filozofiju u Leipzigu, a doktorirao 1920. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radom *Spoznaja - Metodologički pokušaj s osobitim obzirom na problem očitosti*. U periodu od 1929. do 1947. godine predavao je teorijsku i praktičnu filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a etiku i estetiku u periodu od 1958. do 1971. godine na Filozofskom fakultetu u Skopju. Glavna djela: *Spoznaja i spoznajna teorija*, JAZU, Zagreb 1926; *Spinozina nauka*, Tipografija d.d., Zagreb 1938; *O smislu filozofije*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969; *Filozofije i svjetovi*, Godišnji zbornik Filozofskog fakulteta, knj. 14, Skopje 1962; *O značenju povijesnih smjeranja*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974; *Duševnost i umjetnost*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1976. Opširnije o životu i djelu Pavla Vuk-Pavlovića (1894.-1976.) vidi: Milan Polić, *Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića,* (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 8), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2013.

64 Marija Brida, *Pavao Vuk-Pavlović: čovjek i djelo*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974, str. 20.

filozofije, odnosno fenomenološko-aksiološkog pristupa umjetnosti. Kao što je filozofija "cjelina" i "neisprekidano jedinstvo" spoznaje usmjerene na bit *zbilje* i *zazbiljnosti*, Vuk-Pavloviću je, isto tako, i estetika odnosno "filosofička estetika", npr. u *Predgovoru* teksta *Duševnost i umjetnost*, neupitno filozofijska disciplina koja se "uklapa u sustavno jedinstvo filosofičke sinopse"[65]. Filozofija dakle prema Vuk-Pavloviću istražuje osnove, pretpostavke, mogućnosti onog pojavnog, odnosno filozofija "hoće da bude spoznajom, uviđanjem i eksplikacijom zazbiljnosti"[66]. Filozofija ima dinamičko-stvaralački (umjetnički) karakter jer se, za razliku od tzv. egzaktnih znanosti koje zadiru prvenstveno u vlastiti predmet i njegovu stvarnost, uvijek vraća "k bistvu zazbiljnosti" kao dinamičko-statičkom sklopu doživljavanja, doživljenog i zbilje, stvarnosti.[67] Dinamičko-stvaralački karakter filozofije proishodi iz same zazbiljnosti koja je zapravo "djelovnost u mijeni i izmjeni mnoštva svjetova"[68]. Drugim riječima, zazbiljnost je jedinstvo bitka i bivanja, odnosno takvo jedinstvo koje u sebi uključuje kako "kontinuiranost" duševnog bivanja i "diskretnost" duhovnog bitka tako i zbilju kao sklop vremenotvorne duševnosti, smislotvorne duhovnosti i protežne, nepostojane, promjenjive, plastične tvarnosti. Iz stvaralačke naravi zazbiljnosti, kao i filozofije, ujedno proizlazi i bitna ograničenost filozofijske spoznaje jer naime "ne će nikad biti ni filosofije, koja bi, bila ona još tako univerzalna i obuhvatila još toliko svoj neki određeni svijet, mogla osvijetliti i dosljedno eksplicirati svesvjetski i prema tome svezazbiljnosni totalitet"[69]. Stoga je filozofsko, a posebice znanstveno, spoznavanje naspram estetskoga doživljavanja zapravo "slabije"[70], jer je presudno obilježeno teorijsko-spoznajnim racionalitetom koji otežava nadilaženje, ukidanje prarazlike između subjekta i objekta.[71] No, ako je svijet "pojava kako noetska tako i estetska"[72], onda ni ljepota, tj. umjetničko biće, nije krajnje ishodište i polazište estetike kao filozofijske discipline. Područje estetike bi se, prema Vuk-Pavloviću, zapravo moglo svesti na fenomen estetskog doživljaja, koji podjednako obuhvaća kako momente estetskog akta i estetskog predmeta tako i njihove međusobne odnose, i to "pod jedinstvenim gledištem u pravcu vrednote".[73] Estetsku kontemplaciju kao osebujnu *doživljajnu zazbiljnost* Vuk-Pavlović zato i određuje "kao suživljajno, afektom praćeno neposredno bistveno zahvaćanje"[74] koje, dakako, uključuje i "intelektualne funkcije". Stoga upravo u uvidima koji se tiču ovisnosti doživljaja o - s jedne strane - iracionalnoj duševnosti i racionalnoj duhovnosti, a - s druge strane - realitetu, zbilji, kao i otkrivanje doživljajnih slojeva odnosno sloja *prastava znanja* kao čistog, predrefleksivnog sloja koji "još nerazlučene, uključuje svijesnost i predmetnost, subjektivno i objektivno"[75], dolazi "do izraza originalnost Vuk-Pavlovićeve misli"[76]. Zbog upućenosti na zbilju, stvarnost, te ontološkog shvaćanja *doživljajne zazbiljnosti* kao "kompleksnog jedinstva subjekta-objekta u doživljajnom totalitetu"[77], valja napomenuti da se Vuk-Pavlovićeva filozofijska misao razlikuje od E. Husserlove transcendentalne fenomenologije koja, zapravo, niti ne ukida subjektivni karakter doživljavanja, odnosno "ne izlazi iz suprotstavljenosti 'objektivnog' i 'transcendentalnog' stanovišta znanosti"[78].

Premda mu je akademska djelatnost, prvenstveno, bila vezana uz Sarajevo ***Ivan Focht***[79], kako po obrazovanju tako i po polazišnim teorijskim stavovima, nesumnjivo spada u kontekst

65 Pavao Vuk-Pavlović, *Djelovnost umjetnosti*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 4), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2008, str. 83.

66 Pavao Vuk-Pavlović, *Vrednota u svijetu*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 3), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2007, str. 173.

67 Usp. M. Brida, *Pavao Vuk-Pavlović: čovjek i djelo*, str. 24: "Terminom *zazbiljnost* označujem cjelokupnost doživljavanja i doživljenoga, bilo da se radi o dijelovima ili cjelini, odnosno o sadržajnim ili formalnim činiocima. Terminom *zbilja* označujem područje osmišljeno zazbiljnim smislom: *biti u vremenu i biti u prostoru i vremenu*."

68 P. Vuk-Pavlović, *Vrednota u svijetu*, str. 152.

69 Isto, str. 178.

70 Usp. P. Vuk-Pavlović, *Vrednota u svijetu*, str. 163: "Upravo to pak, čemu se tu znanstveni postupak može nekako dovinuti tek neizravno opisujući i redovno bez poželjne primjerenosti, postizava na izravan način, mogući izazvati primjeren doživljaj, prema svome bistvu umjetnost. A razumije se, da će to jednako moći govor umjetnosti ili, drugim riječima, način umjetničkoga prikazivanja i objavljivanja, koliko bi se njime prema svojim svrhama i potrebama pri svojim izlaganjima služila filosofija."

71 Usp. P. Vuk-Pavlović, *Djelovnost umjetnosti*, str. 205: "I svakako se tu (u estetskom uviđaju, op. T. Š.) ukazuje jedinstven slučaj istovrsnosti doživljavanja ili saznavanja i doživljenoga ili saznanoga, znanoga, istovrsnosti subjekta i objekta kontemplacije. Tako subjekat vidi i doživljava u objektu vlastito svoje općeno bistvo. Subjekat se, drugim riječima, poistovjećuje u tom i takvu odnosu s objektom svoga zahvata."

72 P. Vuk-Pavlović, *Vrednota u svijetu*, str. 164.

73 P. Vuk-Pavlović, *Djelovnost umjetnosti*, str. 91. Usp. također Z. Posavac, *Novija hrvatska estetika*, str. 187: "Ako bi trebalo pokazati ne tek na općefilozofskom planu, kao što je to slučaj s kompleksom temporaliteta, nego baš specifično na estetskom, kako Vuk-Pavlovićeva shvaćanja pripadaju horizontu prve polovice 20. stoljeća, a u raskoraku su s nekim odlučujućim tezama druge polovice, onda treba ukazati upravo na njegov *koncept estetike kao nauke o doživljaju*."

74 P. Vuk-Pavlović, *Djelovnost umjetnosti*, str. 248.

75 M. Brida, *Pavao Vuk-Pavlović: čovjek i djelo*, str. 34.

76 Isto.

77 Isto, str. 46.

78 Isto.

79 Ivan Focht je rođen 7.6.1927. u Sarajevu, a umro je 20.10.1992. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1958. godine, pod

hrvatske poslijeratne filozofijske misli, odnosno u filozofijskoestetičko usmjerenje - prisutno već u mišljenju M. Tkalčića - koje posebno naglašava stvaralačku, ontološku funkciju umjetnosti. Focht naime estetiku shvaća kao ontologiju (filozofiju) umjetnosti, pa mu stoga područje istraživanja ontologije umjetnosti i nije drugo doli biće umjetnosti odnosno struktura i način bitka estetskog predmeta.[80] U metodološkom pogledu, Focht u središte vlastitih istraživanja postavlja ontološku problematiku strukture i modaliteta bića umjetnosti, pri čemu ne zanemaruje niti gnoseološku dimenziju estetskog fenomena, tj. pitanje istine i spoznaje u umjetnosti. Sama pak mogućnost ontologije umjetnosti prema Fochtu proizlazi iz potrebe estetike kao filozofijske discipline za propitivanjem vlastitih ontologijskih i gnoseologijskih pretpostavki.[81] S druge strane, filozofijsko-estetička istraživanja umjetnosti zapravo pretpostavljaju, ovise o filozofijskom "predrazumijevanju" fenomena umjetnosti.[82] Unutrašnja povezanost estetike kao ontologije umjetnost, filozofije i umjetnosti prema Fochtu počiva na "fundamentalnom" metafizičkom pitanju "kako to da postoji Nešto a ne Ništa"[83], pa su tako u konačnici i estetika i metafizika "nauke o mogućnostima". Pritom valja imati na umu da mogućnosti sadržavaju i ono pojmovno; na koje je naime filozofija izričito upućena. Drugim riječima, ontologija umjetnosti je "možda jedina šansa da se prodre u istinski metafizičku problematiku"[84]. Fochtov ontologizam i inzistiranje na ontološkoj funkciji umjetnosti istodobno ne implicira i potrebu za svođenjem ontologije umjetnosti u okvire "estetičkog materijalizma", i to prvenstveno zato što je Fochtovo shvaćanje umjetnosti prožeto svojevrsnim estetičkim "objektivnim idealizmom"[85], u smislu ontološkog esencijalizma i gnoseološkog realizma, s umjetničkom formom kao središnjim pojmom. Upravo zbog naglašavanja važnosti ontološke funkcije umjetnosti, Focht načelno osporava ontološki dignitet kako znanstvenom tako i filozofskom mišljenju, jer "nauka i filozofija samo istinu utvrđuju, konstatiraju, a tek joj umjetnost pridaje egzistenciju".[86] Nadalje, zbog izuzetne važnosti ontološke funkcije umjetnosti[87], za Fochta čak ni ljepota ne predstavlja centralnu umjetničku i estetičku kategoriju, već i nju, također, sagledava pod vidom zakonitosti umjetničkoga proizvođenja bića. Ljepota je stoga ontološko svojstvo umjetničkih i prirodnih bića, a ne transcendentno bitstvo odnosno "idejni uzor". Polazeći dakle od ontološkog smisla ljepote, Focht osnovnu razliku između umjetničkih i prirodnih fenomena vidi u tome što umjetničkom, osim ontičkog, pristupa još i gnoseološki odnos.[88] Fochtov ontologijski pristup umjetnosti, kao i isticanje važnosti ontološke funkcije umjetnosti, te "umjetničko" vrednovanje filozofije, nadovezuju se, čini se, na Tkalčićev pojam stvaralaštva. Valja, međutim, primjetiti da Focht u konačnici ipak ne osporava Marxovu misao o potrebi umjetničkog proizvođenja ljudskoga svijeta, odnosno humanizaciji stvarnosti putem stvaralačke objektivacije ljudskog duha jer, kako sa zadrškom primjećuje, "bolje je bar umjetno ostvariti ljudski smisao nego nikako"[89].

Nezaobilazno ime hrvatske filozofijskoestetičke tradicije je i ***Danilo Pejović***[90], koji je od 1971. godine kao redovni profesor predavao estetiku i povijest filozofije na Odsjeku za filozofiju

mentorskim vodstvom prof. dr. Marijana Tkalčića, obranio i doktorski rad *Hegelovo učenje o odumiranju umjetnosti*. Predavao je estetiku na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i Muzičkoj akademiji u Sarajevu. Glavna djela: *Istina i biće umjetnosti,* Svjetlost, Sarajevo 1959; *Mogućnost, nužnost, slučajnost, stvarnost - Hegelovo učenje o odumiranju umjetnosti*, Veselin Masleša, Sarajevo 1961; *Moderna umjetnost kao ontološki problem*, Institut društvenih nauka, Beograd 1965; *Uvod u estetiku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972, [2]1980, [3]1984; *Tajna umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1976; *Suvremena estetika muzike: petnaest teorijskih portreta*, Nolit, Beograd 1980.

80 Usp. Ivan Focht, *Uvod u estetiku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972, str. 15: "Istražiti strukturu i način postojanja ovog umjetničkog realiteta, to je eto zadatak dostojan estetike, odnosno da se sad poslužimo sinonimom, ontologije umjetnosti."

81 Usp. I. Focht, *Uvod u estetiku*, str. 19: "Kad bi estetika bila jedna pozitivna znanost, mogla bi sebi priuštiti luksuz da se ne pita o vlastitim pretpostavkama. Ali ona to nije i dužna je kao i svaka filozofija otkrivati vlastite fundamente. Otkrivajući ih, ona nalazi da su gnoseološki i ontološki."

82 Usp. Isto, str. 19: "Estetika je tako upućena i vezana za jedan filozofijski sistem, pa umjesto da induktivnim putem iz empirijskog materijala koji bi pružili historija umjetnosti i primjeri prirodno lijepoga izvuče estetske principe i zakone, ona mora preuzeti gotov pojam o umjetnosti i o lijepom iz duha osnovnih filozofijskih disciplina…"

83 Isto, str. 13.

84 Isto.

85 Usp. I. Focht, *Uvod u estetiku*, str. 195: "Umjetnost je duh. Ona postoji i prije ostvarenja, kako vidjesmo, u idealitetu."

86 Ivan Focht, *Moderna umjetnost kao ontološki problem*, Institut društvenih nauka, Beograd 1965, str.13.

87 Usp. I. Focht, *Uvod u estetiku*, str. 12: "Za umjetnost nije važno da li će biti lijepa, nego da li će izvršiti svoju ontičku misiju."

88 Usp. Ivan Focht, *Uvod u estetiku*, 3. izdanje, Svjetlost, Sarajevo 1984, str. 43: "Tako nam fenomen prirodno lijepog pruža mogućnost čistog ontičkog odnosa, dok umjetničkom…pristupa još i gnoseološki odnos."

89 I. Focht, *Uvod u estetiku*, str. 202.

90 Danilo Pejović je rođen 6.3.1928. u Ludbregu, a umro je 4.10.2007. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1958. godine, pred komisijom u sastavu: prof. dr. Vladimir Filipović, prof. dr. Miloš Đurić, prof. dr. Zlatko Pregrad, obranio i doktorski rad *Temelji ontologije Nicolaia Hartmanna*. Predavao je estetiku i povijest filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Glavna djela: *Francuska prosvjetiteljska filozofija*, Matica hrvatska, Zagreb 1957, 1978, 1982, 1983; *Realni svijet: temelji ontologije Nicolaia Hartmanna,* Nolit, Beograd 1960; *Protiv struje. Studije i eseji,* Mladost, Zagreb 1965; *Suvremena filozofija Zapada*, Matica hrvatska, Zagreb 1967, 1979, 1982, 1983, 1999 (dopunjeno izdanje); *Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji*, Zora, Zagreb 1970; *Nova filozofija umjetnosti: antologija tekstova*, odabrao i predgovor napisao Danilo Pejović, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1972; *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, Veselin Masleša, Sarajevo 1983; *Duh i sloboda*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992; *Oproštaj od moderne*, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik 1993;

Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Filozofija prema Pejoviću nije tek teoretsko odnošenje spram onog biti, nego je sklop teorijskog propitivanja navlastitostî humaniteta i praktičko-poietičkog nastojanja za objektivacijom imanentnih mogućnosti onog ljudskog, jer filozofija čovjeku "mora ukazati *gdje da se u bitku smjesti*, i tako bude pravi su-vremenik"[91]. Jedinstvo filozofije i umjetnosti očituje se prema Pejoviću u tome što "mišljenje o umjetnosti" postaje "mišljenje umijeća", a "umijeće mišljenja iskonska proizvodnja ljudskoga svijeta"[92]. S obzirom na to da filozofija i umjetnost mogu "biti samo *djelo slobode*"[93], Pejović, sumisleći s Marxom, filozofiju određuje kao slobodno odnosno "kritičko i smisleno razmišljanje" koje "nema *neposredne* svrhe u sferi korisnosti"[94], pa stoga filozofija ima zadaću da pomogne "ljudima da smislenije žive i vodi ih slobodi"[95]. S druge strane, umjetnost je, isto tako, kao "istina svijeta sačinjena u djelo", "najviša sloboda da se spram bitka povijesnoga sklopa otvorimo i poslušamo njegov nagovor, ili da se spram njega zatvorimo i prečujemo ga".[96] Zbog unutrašnje povezanosti filozofije kao potrage za smislom i čovjekova povijesnog bivanja, za Pejovića je u konačnici filozofija "*životni stav* spram svijeta i zbiva se kao stalna djelatnost cijela čovjeka"[97]. Filozofija je naime, kao stvaralačko odnošenje spram "Bezimenog", istovjetna umjetnosti kao osebujnom odnosu "prema *cjelini kozmosa*"[98], jer obje, zapravo, "izgovaraju istinu proizvoditelja ljudskoga svijeta"[99]. Pejovićevo shvaćanje filozofije i umjetnosti uvjetovano je dakle, s jedne strane, Marxovom tezom o potrebi nadilaženja svih oblika ljudskoga otuđenja putem smislene humanizacije svijeta, a s druge strane M. Heideggerovim mislima o neophodnosti "pregorijevanja metafizike" i utemeljenju umjetnosti u jeziku odnosno pjesništvu.[100] Unutrašnje povezivanje, tj. produktivna recepcija, Marxovih i Heideggerovih filozofskih stavova jasno se pokazuje u sljedećoj Pejovićevoj odredbi filozofijske hermeneutike: "*Najviše načelo hermeneutike stoga glasi: istina bitka zbiva se kao proizvodnja bića u povijesni svijet, i ukoliko se razumije, artikulira se kao jezik*".[101] Pejović stoga, na pozadini prethodnoga razlikovanja estetike i metafizike umjetnosti, utvrđuje da je estetika kao novovjekovna filozofijska disciplina "*gnoseološka*, a ne *ontološka* disciplina kao metafizika umjetnosti"[102]. Sama pak mogućnost razlikovanja estetike i metafizike umjetnosti proizlazi, prema Pejoviću, iz preobrazbe metafizike u racionalnu znanost, jer kada "ontologija biva gnoseologijom, metafizika umjetnosti postaje estetikom, ili gnoseologia inferior tvori predvorje *gnoseologiae superior*".[103]

Važnost filozofijskog djela ***Vanje Sutlića***[104] za hrvatsku filozofiju je neupitna. Iako se nije sustavno bavio estetikom neki Sutlićevi tekstovi, kao što su primjerice *Kako i zašto čitati veliku književnost*, *Filozofija i pjesništvo* ili *Svjetovno-povijesne pretpostavke čiste umjetnosti*, iznose određene teze o bitstvu moderne, posebice apstraktne, umjetnosti čak znatno ranije i od nekih mislilaca

---

Veliki učitelji mišljenja, Naklada Ljevak, Zagreb 2002.

91 Danilo Pejović, *Realni svijet: temelji ontologije Nicolaia Hartmanna*, Nolit, Beograd 1960, str. 5.

92 Danilo Pejović, *Protiv struje. Studije i eseji*, Mladost, Zagreb 1965, str. 301.

93 Danilo Pejović, *Oproštaj od moderne*, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik 1993, str. 153.

94 D. Pejović, *Protiv struje. Studije i eseji*, str. 25.

95 Isto, str. 24.

96 Danilo Pejović, *Duh i sloboda*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992, str. 59.

97 D. Pejović, *Duh i sloboda*, str. 26. Usp. Ljerka Schiffler, »Tradicija i suvremenost. Danilo Pejović (1928-2007)«, u: Lino Veljak (ur.), *Filozofija i suvremenost: zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja Danila Pejovića*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet: FF press, Zagreb 2010, str. 19: "Filozofiju poima D. Pejović kao jedan od načina shvaćanja svijeta, pri čemu svoj pristup svijetu zasniva na traganju za čovjekovim vlastitim identitetom u svijetu."

98 D. Pejović, *Protiv struje*. Studije i eseji, str. 296.

99 Isto, str. 301.

100 Usp. D. Pejović, *Duh i sloboda*, str. 60: "Kao postavljanje sebe u djelo istine bića, umjetnost je dostupna samo takvu mišljenju koje napušta tlo metafizike i 'ljepotu' više ne shvaća kao 'privid' ideje apsolutnoga, nego kao samu istinu u djelu: sačinjanje djela uvijek je i začinjanje jednoga povijesnog svijeta". - Valja napomenuti da je Pejović ipak zadržao svojevrsni "kritičko-realistički" odmak spram Heideggerova "okreta" od metafizike tubitka i izričitoga zasnivanja umjetnosti na jeziku, odnosno govoru, kao "kući bitka". Usp. D. Pejović, *Oproštaj od moderne*, str. 166: "*Jer nema bitka i ne može biti istine bitka bez bića u svijetu i njegove istine!*"; Usp. također Danilo Pejović, *Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji*, Zora, Zagreb 1970, str. 137: "Je li za obrat bitka dovoljno samo čekajuće pjevanje i mišljenje? Ako povijesnost povijesti kao povijest bitka i *dolazi do riječi* samo u djelima velikih pjesnika i bitnih mislilaca, znači li to da se ona doista i zbiva samo po njima?"

101 Danilo Pejović, *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, Veselin Masleša, Sarajevo 1983, str. 18.

102 D. Pejović, *Protiv struje. Studije i eseji*, str. 289.

103 Isto, str. 291.

104 Vanja Sutlić je rođen 18.3.1925. u Karlovcu, a umro je 15.12.1989. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1958. godine obranio i doktorski rad *Bit otuđenja čovjeka kod Marxa i u filozofijama egzistencije*. Od 1950. do 1953. bio je asistent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, od 1958. do 1964. docent i izvanredni profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a od 1964. do smrti izvanredni i redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Glavna djela: *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, Veselin Masleša, Sarajevo 1967, ²1972; *Praksa rada kao znanstvena povijest: ogledi uz filozofijsko ustrojstvo Marxove misli*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1974, ²1987 (prošireno i popravljeno izdanje); *Kako čitati Heideggera: uvod u problematsku razinu "Sein und Zeit"-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb 1988. Posthumno: *Uvod u povijesno mišljenje Hegel - Marx*, priredili Damir Barbarić, Biserka Drbohlav, Dimitrije Savić, Demetra, Zagreb 1994; *Predavanja o Hegelu: (1968-1969)*, priredio Damir Barbarić, Institut za filozofiju, Zagreb 2016. - O važnosti Sutlićeva filozofiranja Z. Posavac primjećuje sljedeće: "Iako egzistencijalizam odnosno Existenphilosophie u Hrvatskoj prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata nije nepoznat smjer, poratnim su generacijama u početku bile uskraćene o njemu sve bitnije informacije. S obzirom na te okolnosti važno i zapravo najvažnije mjesto kao samosvojna osobnost, nevezan uz ovaj ili onaj časopis, ima osim generalno za hrvatsku filozofiju također i za estetiku između svih dosada spomenutih autora upravo Vanja Sutlić.", Z. Posavac, *Nacrt povijesnog pregleda hrvatske estetike 20. stoljeća,* str. 167-168.

tzv. postmoderne.[105] Polazeći od Marxove teze o potrebi ozbiljenja, samonadilaženja filozofije te Heideggerove misli o pregorijevanju, prebolijevanju metafizike, Sutlić - na sličan način kao i Pejović - filozofiju određuje kao "*nastojanje oko dospijevanja u iskonsku zbornu smirenost sabranog pomirenja jednoga i svega u zgodi svijeta*"[106]. Smisao samonadilaženja ili ozbiljenja filozofije sabire se dakle u misli o proizvodnji "*smislene zbilje u cjelini povijesnog sklopa*"[107]. Filozofiju kao "filozofiju krize", za razliku od filozofije kao metafizike i filozofije kao transfilozofije (Heidegger), Sutlić, s osloncem u Marxovu mišljenju, poima kao "ne-filozofiju". Filozofija je, nadalje, prema Sutliću *povijesno mišljenje* koje počiva na povijesti odnosno povijesnosti kao zbivanju "*odnosa* biti čovjeka, bića i bitka"[108]. Presudni je pak moment pojma odnosa, kao bitno "ljudskog", *čovjek*, jer on naime kroz odnošenje "mijenja bića", pa je tako odnos u konačnici "*mijenjanje bića izvan odnosa u bića za cjelokupni odnos*"[109]. Povijesno mišljenje stoga nije ni filozofija kao metafizika[110], niti transfilozofija koja još uvijek zadržava svezu s metafizikom[111], nego iskonski produktivno "spram budućnosti usmjereno i njoj posvećeno mišljenje"[112], odnosno mišljenje "koje ono što misli tim mišljenjem tek uopće pro-iz-vodi, što znači izvodi na svjetlo pojave, očituje i pokazuje"[113]. Vezu filozofije i umjetnosti Sutlić - na tragu Heideggerovih promišljanja umjetnosti - uspostavlja preko pjesništva kao "*biti* onoga što nazivamo umjetnošću"[114], pa stoga filozofija i pjesništvo "iznoseći bitak bića" zapravo otkrivaju "bitni horizont bića". Štoviše, pjesništvo je, prema Sutliću, sam "*izvor povijesnog svijeta*"[115], odnosno, "pjesništvo kao sačinjanje, odjelovljivanje biti svega što jest (bitka) u povijesnom svijetu - istovetno je s onim što Marx naziva praksom kao biti čovjeka"[116]. Drugim riječima, pjesništvo je, kao osebujna praksa, jedinstvo onog praktičkog, poietičkog i teoretskog. Dočim je filozofija kao mišljenje (*theoria*) tek "misleno-pažljiva ljubav spram *poiesis* i *praksis*, spram djela i onog što se u njemu odjelovilo"[117]. Do samonadilaženja, ozbiljenja, te prijelaza filozofije u povijesno mišljenje, kao i razrješenja "upitne veze" filozofije i pjesništva, dolazi jedino u "*obratu* filozofije kao svijesti o bitku u *svjesni bitak* čovjeka, koji je ujedno *svijest bitka*"[118]. Ukoliko je dakle filozofija "proizvodnja smislene zbilje u cjelini povijesnog sklopa", a estetika tek teorijsko istraživanje umjetničkog djela kao sredstva "doživljavanja i saopćavanja čuvstava"[119], utoliko je prema Sutliću estetika zapravo očitovanje "instrumentalne operativnosti" kao temeljnog karaktera suvremenoga svijeta. Stoga se krajnji smisao estetike, pored primjerice logike i etike, sastoji u tome da se produbljuje "*vezanost čovjeka za operativnu sadašnjicu*"[120].

Danko Grlić[121] je zacijelo jedan od najvažnijih mislilaca unutar konteksta hrvatske filozofijske baštine, posebice filozofijskoestetičke baštine. Štoviše, Grlićeva je *Estetika I-IV,* kako primjećuje Z. Posavac, "prvo izvorno djelo te vrste pisano hrvatskim jezikom", odnosno, *Estetika* je "kapitalno

105 Usp. Z. Posavac, *Nacrt povijesnog pregleda hrvatske estetike 20. stoljeća*, str. 168: "Kapitalne Sutlićeve teze, a navlastito još ovdje završno citirane, važeće ne samo za hrvatsku nego i europsku i svjetsku modernu (apstraktnu!) umjetnost, deducirao je Sutlić *iz Kanta četvrt stoljeća ranije*, prije nego što je moderno mišljenje o suvremenoj umjetnosti (europsko, zapadnoeuropsko i svjetsko) isto tako dedukcijom iz Kanta, samo tobože u pozitivnom smjeru, pokušao spasiti od onemoćalosti Jean-François Lyotard znatno blijeđim i uopće ni približno uvjerljivim razmatranjem o pojavi postmoderne."

106 Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1972, str. 100.

107 Isto, str. 109.

108 Isto, str. 283.

109 Isto, str. 288-289.

110 Branko Despot, »Vanja Sutlić - 'Povijesno mišljenje'«, u: Branko Despot, *Filozofija?*, Demetra, Zagreb 2000, str. 361: "*Povijesno mišljenje*, do kojega je Sutliću jedino stalo, nije filozofija (metafizika), ono, na putu svoga poziva, ne može biti filozofija, ono, radi onoga do čega mu je, ne smije biti filozofija, i, ukoliko i samo još uvijek hoće, ono mora htjeti ne biti filozofija". Usp također Igor Mikecin, »Povijesno mišljenje i jednostavnost kazivanja«, u: Damir Barbarić (prir.), *Prema povijesnom mišljenju*, Matica hrvatska, Zagreb 2016, str. 145: "To nemetafizičko mišljenje, koje Sutlić naziva povijesnim, mišljenje je koje pretpostavlja povijest metafizičkoga mišljenja, ali se razlikuje od njega, te ga proviđa u njegovu ograničenom dosegu i povijesnom dovršenju. Metafizičko je mišljenje za Sutlića u pogledu njegove forme isto što i logičko mišljenje."

111 Usp. V. Sutlić, *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, str. 128: "*Heidegger* je, dakle, postavio pitanje prevladavanja novovjekovnog svijeta otuđenog rada, postavio pitanje povijesnog sklopa unutar kojeg čovjek povijesno bivstvuje, radikalizirao upitnost filozofije radi njenog bitnog prevladavanja - ali je svoju orijentaciju u biti vremena, uslijed ignoriranja faktičkih povijesnih snaga, povezao s jednom, u biti opet jednostranom, 'mitologijom' bitka, s 'novom jednom, volens nolens, *metafizikom* govora i tako ostao u 'ideologijskoj situaciji' koja, precjenjivanjem uloge historije filozije, zatvara vidik u vezu posljednje intencije svega filozofiranja s revolucionarnom misijom čovjeka-radnika". Usp. također I. Mikecin, *Povijesno mišljenje i jednostavnost kazivanja*, str. 150: "U pogledu kazivanja prijelazno mišljenje je obilježeno time da o onom nemetafizičkom još uvijek govori na način metafizike, pa čak i upozorava na nuždu drugačijeg kazivanja, premda još uvijek ne kazujući drugačije. Za Sutlića je uzoran primjer transmetafizičkog mišljenja rani Heidegger ili Heidegger iz vremena djela *Bitak i vrijeme*."

112 V. Sutlić, *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, str. 292.

113 Damir Barbarić, *U intermezzu svjetova*, Izdanja Antibarbarus / HDP, Zagreb 2010, str. 27.

114 V. Sutlić, *Bit i suvremenost: s Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, str. 167.

115 Isto, str. 180.

116 Isto, str. 181.

117 Isto, str. 182.

118 Isto, str. 183.

119 Isto, str. 159.

120 Isto.

121 Danko Grlić je rođen 18.9.1923. u Gračanici, a umro je 1.3.1984. godine u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a na istome je fakultetu 1969. godine obra

djelo što će do daljnjega vjerojatno za Hrvatsku duže vrijeme i ostati, bez obzira na mjestimice vrlo delikatne oscilacije u rangu"[122]. Premda se Grlićevo shvaćanje filozofije, umjetnosti, umjetničkog djela i čovjeka "nadovezuje" na Tkalčićeve, Fochtove, Pejovićeve i Sutlićeve stavove odnosno na Marxov pojam prakse, Grlić Marxovu tezu o umjetničkom karakteru ljudske proizvodnje dovodi do krajnje konsekvencije time što i umjetnost i filozofiju, shodno primjerice romantičkim shvaćanjima produktivne čovjekove moći u Schellinga ili Schillera, izvodi iz ljudske kreativnosti kao "višeg rodnog pojma".[123] Filozofija stoga, kako uviđa Grlić sumisleći s F. Nietzscheom, "može biti samo organon umjetnosti, a umjetnost (a ne istina ili moral) jedini organon samog života".[124] Ako je naime čovjek stvaralačko biće koje "ne može kao čovjek priznati ništa ljudsko 'iznad' ili 'ispod' sebe"[125], onda je ljudska praksa "*zbiljsko mijenjanje svijeta*"[126], dočim je filozofija misaono "sagledavanje i mijenjanje svijeta"[127]. Istinska praksa ili umjetničko-revolucionarna proizvodnja onog ljudskog, koje je ono umjetničko u umjetnosti, nadilazi prema Grliću sve puko objektivne i subjektivne estetičke kategorije (ljepota, estetski zor itd.), jer umjetnost nije drugo doli "sama mogućnost egzistencije ljudskog u čovjeku"[128]. Grlić stoga i bitak bića, kako lucidno primjećuje O. Žunec, razumijeva iz pozicije "umjetnosti kao revolucije".[129] Zato se svijet - na umjetnički način - može revolucionirati samo tada "ako strastveno težimo k još-ne-postojećem i ako se neprestance to još-ne-postojeće projicira kao smisao postojećeg"[130]. Drugačije kazano, umjetnost kao neprekidni proces, stvaralačka praksa, igra, odgovara pojmu života kao "stalnog stvaranja"[131], bivanja, beskonačnoga spontaniteta. Dočim je, isto tako, bitna karakteristika umjetničkog djela njegova "temeljna otvorenost"[132] iz koje potom proizlazi i svojevrsna psihološko-sociološka mogućnost prepoznavanja djela kao "snažnog kritičkog oružja"[133], ali istom i umjetnosti kao poziva "za nemirenjem s pukim fakticitetom"[134]. Prema Grliću, dakle, istinski živjeti znači zapravo slobodno, "umjetnički živjeti". No, ukoliko je filozofija isključivo teoretska djelatnost, onda je i estetika filozofijska disciplina[135], a to znači da je, kao takva, zapravo neprimjerena za pristupanje umjetnosti.[136] Štoviše, estetika je u tome slučaju, naspram umjetnosti, čak i "manje vrijedna"[137] jer, između ostaloga, "svi pokušaji 'spuštanja' estetike na konkretno historijsko tlo pa i na živo umjetničko iskustvo, zapravo negiraju estetiku kao estetiku"[138]. Grlićevo "radikalno",

---

nio i doktorski rad *Temeljna misao Friedricha Nietzschea*. Bio je urednik u Leksikografskom zavodu (od 1959), profesor estetike na Akademiji likovnih umjetnosti (1062-1968), Filozofskom fakultetu u Beogradu (od 1971) i Filozofskom fakultetu u Zagrebu (od 1974. do smrti), te član uredništva časopisa *Praxis* i upravnog odbora Korčulanske ljetne škole. Glavna djela: *Filozofija*, Privreda, Zagreb 1963, [2]1965, [3]1967; *Umjetnost i filozofija*, Mladost, Zagreb 1964; *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb 1968, [2]1982, [3]1983; *Zašto: članci i eseji*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1968; *Ko je Niče*, Vuk Karadžić, Beograd 1969; *Contra dogmaticos*, Praxis, Zagreb 1971; *O komediji i komičnom*, Filozofsko društvo Srbije, Beograd 1972; *Estetika: Povijest filozofskih problema*, Naprijed, Zagreb 1974; *Estetika: Epoha estetike*, Naprijed, Zagreb 1976; *Estetika: Smrt estetskog*, Naprijed, Zagreb 1978; *Estetika: S onu stranu estetike*, Naprijed, Zagreb 1979; *Marksizam i umjetnost*, Kulturni radnik / Školska knjiga, Zagreb 1979; *Friedrich Nietzsche*, Liber, Zagreb 1981; *Za umjetnost*, Školska knjiga, Zagreb 1983; *Misaona avantura Waltera Benjamina*, Kulturni radnik, Zagreb 1984; *Izazov negativnog: uz estetiku Theodora Adorna*, Nolit, Beograd 1986.

122 Z. Posavac, *Nacrt povijesnog pregleda hrvatske estetike 20. stoljeća*, str. 183.

123 Usp. Danko Grlić, *Filozofija i umjetnost* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 3), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988, str. 16: "Stoga i filozofija i umjetnost mogu same sebi biti *genus proximum* - ili, ako već logičari traže taj viši rodni pojam, onda im je on zajednički: oblik ljudske kreativnosti - i bilo kakva formalna supsumcija filozofije pod umjetnost ili obratno, može samo degradirati i umjetničko i filozofsko stvaralaštvo."

124 Danko Grlić, *Friedrich Nietzsche* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 2), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988, str. 181.

125 Danko Grlić, *Zašto*, (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 1), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988, str. 43.

126 Isto, str. 31.

127 D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 14.

128 Isto, str. 22.

129 Usp. Ozren Žunec, »Revolucija i igra«, u: Gajo Petrović (ur.), *Umjetnost i revolucija: Spomenica Danku Grliću (1923-1984)*, Naprijed, Zagreb 1989, str. 52: "No, od odlučne je važnosti uvidjeti i to da u Grlićevu mišljenju bitak bića biva iskušan i razumljen upravo iz horizonta umjetnosti kao revolucije, te da se iskustvo umjetnosti podjednako zadobiva iz mišljenja revolucije…"

130 D. Grlić, *Friedrich Nietzsche*, str. 45.

131 Usp. D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 155-156: "Da se sam život konstituira kao umjetničko djelo, to jest život otvoren, bez ograda i okvira, kao stalno stvaranje a ne kao vrtnja u krugu, jalova kontemplacija, korekcija promašenog ili nemoć i strah pred budućim, nikakva šablona životarenja, već lomljenje svega što prijeći spontanost, nikakav dakle, palijativ ili nadomjestak života, već život sam u svojoj punini - to je jedna od teza koju Marx ima pred očima a koju smatram bitnom, kako za umjetnost, odnosno literaturu u cjelini, tako i za kritički pristup literaturi."

132 Usp. Danko Grlić, *Estetika: S onu stranu estetike*, Naprijed, Zagreb 1979, str. 365: "Povijest estetskog, pa i transesetskog mišljenja zahtijeva dakle neprestanu otvorenost, ne samo zbog daljnjeg napredovanja te misli, pa ni zbog samog daljnjeg praćenja razvoja umjetnosti o kojoj razmišlja estetičar, već zbog temeljne otvorenosti i nedovršenosti svakog prošlog, sadašnjeg i budućeg umjetničkog djela."

133 Usp. D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 236: "Umjetničke tvorbe nisu, naime, obmane stvorene radi uskladištavanja prošloga, već mogu biti snažno kritičko oružje kojim, već samom njihovom slobodnom egzistencijom, ljudi plastično i blisko uočavaju mnoge ključne negativne i neslobodne tendencije društva i totalitarne pritiske na uniformiranost života, kojima se suprotstavlja, gotovo kao posljednji spas, upravo ponajviše ono prkosno umjetničko."

134 D. Grlić, Estetika: *Povijest filozofskih problema*, str. 19.

135 Usp. D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 167-168: "Estetika je, naime, po mome mišljenju, eminentno filozofija, i to u tolikoj mjeri filozofija da svaka estetika koja s pravom nosi to ime mora odgovoriti i na neka fundamentalna filozofska pitanja, prije svega gnoseološka i ontološka, da bi uopće mogla raspravljati o bitnim problemima estetike."

136 Usp. D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 177: "Estetika kao znanost stoga doista govori o umjetnosti iz jednog medijuma koji je zapravo stran umjetnosti i njoj neprimjeren, jer je umjetnost stvaralaštvo, a znanje o umjetnosti, dakle estetika kao znanost je po svojoj definiciji samo post festum kontemplacije o tom stvaralaštvu."

137 Usp. D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 113: "Da estetika mora biti uvijek ne samo umjetnički već i ljudski manje vrijedna od same umjetnosti, poznato je već i klasičnoj njemačkoj filozofiji na samom početku uspona te nesretne tzv. filozofske discipline…"

138 Danko Grlić, *Izazov negativnog* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 4), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988, str. 28.

"marksističko-transestetičko", polazište implicira dakle potrebu za ukidanjem, nadilaženjem kako estetike kao duhovno-teoretske djelatnosti tako i "marksističke estetike" kao svojevrsnog ideološkog dogmatizma, i to u ime umjetničke prakse kao istine bitka čovjeka.[139] S obzirom na to da "marksizam umjetnost pretpostavlja estetici"[140], estetika "sama ne može nikad izvršiti taj akt vlastite destrukcije"[141], te stoga "živi u prostoru koji je izgubio realni humus i povijesnu komunikaciju čak i s ograničenim predmetom vlastita istraživanja, s umjetničkim djelom, da o životu u umjetnosti, životu za nju i na njen način i ne govorimo"[142]. Međutim, Grlić u konačnici ipak uvažava teorijske dosege estetičke tradicije, jer marksizam mora "nošen onim najvećim u humanim idealima baštine, upravo u ime sutrašnjeg ispitivati prošlo"[143].

Zaključno valja primijetiti da su se promišljanja odnosa estetike i filozofije, u naznačenom vremenskom razdoblju hrvatske filozofijske baštine, odvijala u rasponu od svojevrsne filozofije ili metafizike lijepoga, tj. formalističko-objektivističke estetike, preko "otklona" u sferu subjektiviteta, intuicije, doživljaja odnosno tzv. subjektivističku estetiku, do objektivističke ontologije umjetnosti i "transestetičkog" zahtjeva za ukidanjem estetike pod vidom misli o praksi kao biti čovjeka, odnosno, misli o umjetničkoj proizvodnji svijeta, *umjetničkom životu* kao istinskome ljudskom življenju.

Literatura:

- Arnold, Gjuro: »Zadnja bića. Metafizična rasprava«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija,* Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Arnold, Gjuro: *Etika i poviest*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb 1879.
- Arnold, Gjuro: »Umjetnost prema znanosti«, u: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Glas Koncila, Zagreb 2007.
- Arnold, Gjuro: »Filozofija, prirodne nauke i socijologija. Riječ u prilog metafizici«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Barbarić, Damir: »Gjuro Arnold«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Barbarić, Damir: *U intermezzu svjetova*, Izdanja Antibarbarus / HDP, Zagreb 2010.
- Bazala, Albert: *Filozofijski portret Franje Markovića*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974 (pretisak).
- Bazala, Albert: »Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo«, u: Filip Grgić; Erna Banić-Pajnić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji*, Institut za filozofiju, Zagreb 2017.
- Bazala, Albert: »Metalogički korijen filozofije«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Bazala, Albert: »Značenje umjetnosti u životu naroda. Predavanje na svečanoj sjednici o pedesetogodišnjici Strossmayerove Galerije 18. maja 1935«, u: *Spomenica o 50-godišnjici Strossmayerove Galerije*, JAZU, Zagreb 1935.
- Brida, Marija: *Pavao Vuk-Pavlović: čovjek i djelo*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974.
- Čačinović-Puhovski, Nadežda: *Estetika*, Naprijed, Zagreb 1988.
- Čehok, Ivan: »Franjo Marković«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Despot, Branko: *Filozofija?*, Demetra, Zagreb 2000.

139 Usp. Ozren Žunec, *Mogućnost marksističke estetike*, Filozofski fakultet, Zagreb 1980, str. 226: "Marksistička 'estetika' je moguća samo tako da se umjetnost shvati kao neusporediva i nepodrediva praksa. Zato je 'estetika' na temeljima filozofije prakse potpuno *aideološka* jer umjetnosti priznaje karakter totalne prakse kojoj je strano svako ideološko ograničenje". Usp. također Milan Kangrga, *Filozofija i društveni život: rasprave, kritike i polemike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988, str. 34: "Na prvo postavljeno pitanje (marksizam u odnosu na građansku estetiku, op. T. Š.) moglo bi se najopćenitije odgovoriti, da s marksističke pozicije proizlazi specifična teorijska ograničenost estetike kao takve, to jest kao posebne znanosti o umjenosti. Jer estetika kao znanost ili kao teorija o umjetnosti ima svoju granicu upravo u tome, što kao svoj predmet ima određenu danost i gotovost."

140 D. Grlić, *Estetika: S onu stranu estetike*, str. 273.

141 Isto.

142 Isto.

143 D. Grlić, Estetika: *Povijest filozofskih problema*, str. 20.

- Filipović, Vladimir: »Franjo Marković – rodoljubni pjesnik i učitelj filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, VIII/1–2, 15-16, 1982.
- Filipović, Vladimir: »Filozofsko djelo Alberta Bazale«, u: Zlatko Posavac (ur.), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*. Zbornik iz 1968. godine, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992.
- Focht, Ivan: *Uvod u estetiku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972.
- Focht, Ivan: *Moderna umjetnost kao ontološki problem*, Institut društvenih nauka, Beograd 1965.
- Focht, Ivan: *Uvod u estetiku*, 3. izdanje, Svjetlost, Sarajevo 1984.
- Galović, Milan: *Doba estetike*, Hrvatsko društvo pisaca / Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2011.
- Grlić, Danko: *Estetika: Povijest filozofskih problema*, Naprijed, Zagreb 1974.
- Grlić, Danko: *Estetika: S onu stranu estetike*, Naprijed, Zagreb 1979.
- Grlić, Danko: *Filozofija i umjetnost* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 3), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988.
- Grlić, Danko: *Friedrich Nietzsche* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 2), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988.
- Grlić, Danko: *Zašto*, (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 1), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988.
- Grlić, Danko: *Izazov negativnog* (Odabrana djela u četiri knjige; knj. 4), Naprijed - Nolit / Zagreb - Beograd 1988.
- Haler, Albert: *Doživljaj ljepote*, Matica hrvatska, Zagreb 1943.
- Haler, Albert: »Ljepota«, *Hrvatsko kolo: književno-naučni zbornik*, Redovno izdanje o stotoj godišnjici Matice hrvatske 1842-1942, knj. XXIII, Zagreb 1942.
- Horvat, Blaženka: *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990.
- Kangrga, Milan: *Filozofija i društveni život: rasprave, kritike i polemike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.
- Kršnjavi, Isidor: *Izabrana djela*, Biblioteka Croatica. Hrvatska književnost u 100 knjiga; IV. kolo; knj. 93, Riječ, Vinkovci 2000.
- Labus, Mladen: *Filozofija i stvaralaštvo: teorijski portreti hrvatskih filozofa*, Plejada / Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2016.
- Marković, Franjo: *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, Zagreb 1903, (pretisak 1981).
- Mikecin, Igor: »Povijesno mišljenje i jednostavnost kazivanja«, u: Damir Barbarić (prir.), *Prema povijesnom mišljenju*, Matica hrvatska, Zagreb 2016.
- *Pedagogijski leksikon*, Stevan Pataki; Marijan Tkalčić; Ante Defrančeski; Josip Demarin (ur.), Minerva, Zagreb 1939.
- Pejović, Danilo: *Realni svijet: temelji ontologije Nicolaia Hartmanna*, Nolit, Beograd 1960.
- Pejović, Danilo: *Protiv struje. Studije i eseji*, Mladost, Zagreb 1965.
- Pejović, Danilo: *Oproštaj od moderne*, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik 1993.
- Pejović, Danilo: *Duh i sloboda*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992.
- Pejović, Danilo: *Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji*, Zora, Zagreb 1970.
- Pejović, Danilo: *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, Veselin Masleša, Sarajevo 1983.
- Polić, Milan: *Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 8), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2013.
- Posavac, Zlatko: *Novija hrvatska estetika*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1991.
- Posavac, Zlatko: »Nacrt povijesnog pregleda hrvatske estetike 20. stoljeća (druga polovica: 1945. do 2000.) «, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb 2000.
- Posavac, Zlatko: *Albert Haler*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978.
- Posavac, Zlatko: *Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza hrvatske moderne*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1992.

- Schiffler, Ljerka: »Tradicija i suvremenost. Danilo Pejović (1928-2007)«, u: Lino Veljak (ur.), *Filozofija i suvremenost: zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja Danila Pejovića*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet: FF press, Zagreb 2010.
- Sutlić, Vanja: *Bit i suvremenost:* s Marxom na putu k povijesnom mišljenju, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1972.
- Tkalčić, Marijan: »Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)«, u: Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990.
- Tkalčić, Marijan: »Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz)«, u: Blaženka Horvat, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990.
- Tkalčić, Marijan: *Etika od Platona do Nietzschea*, Mala školska biblioteka, Beograd 1957.
- Tkalčić, Marijan: *Predmet i metode estetike* (Stenografske bilješke), Izdanje Saveza studenata Filozofskog fakulteta, Beograd 1954.
- Tkalčić, Marijan: *Oblik i sadržaj: problem i osnovna rješenja u novijoj idealističkoj estetici*, Školska knjiga, Zagreb 1952.
- Vuk-Pavlović, Pavao: *Povijesnofilozofski tekstovi*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 5), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2011.
- Vuk-Pavlović, Pavao: *Djelovnost umjetnosti*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 4), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2008.
- Vuk-Pavlović, Pavao: *Vrednota u svijetu*, (Biblioteka Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića; knj. 3), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2007.
- Zenko, Franjo: »Filozofija na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu (1874) na prijelomu stoljeća«, u: Damir Barbarić (ur.), *Fin de siècle Zagreb - Beč*, Školska knjiga, Zagreb 1997.
- Zenko, Franjo: »Albert Bazala«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Žunec, Ozren: »Revolucija i igra«, u: Gajo Petrović (ur.), *Umjetnost i revolucija: Spomenica Danku Grliću (1923-1984),* Naprijed, Zagreb 1989.
- Žunec, Ozren: *Mogućnost marksističke estetike*, Filozofski fakultet, Zagreb 1980.

Davor Šalat

Ernest Fišer – paradigmatski razlogovac, korifej kajkavskog modernizma, dijagnostičar suvremenog kaosa

Ernest Fišer počeo je poeziju pisati još kao tinejdžer, prvu pjesmu, naslovljenu *Mojoj majci*, objavio je već s petnaest ili šesnaest godina u časopisu *Poletu* 1959. godine, a kasnije ju je više puta pretiskavao. Već to, a osobito sama tema i sadržaj te pjesme, svjedoči o iznimnoj osobnoj motivaciji za pisanje poezije koja stoga Fišeru nikad nije bila tek spekulativna, stilistička ili jezična igra, već rukopis bremenit egzistencijalnim ulogom i naglašenom autorskom pozicijom. Određena svjetonazorska, društvena, egzistencijalna i psihološka situacija autora zato je bila odlučujuća za početnu impostaciju Fišerove poezije koja je - uz veće ili manje varijacije, uza znatna misaona, stilska i jezična obogaćenja - zapravo ostala prisutna sve do dana današnjega. A ta autorska situacija kod našeg je pjesnika od samog početka bila uvelike uvjetovana - gotovo posve determinirana - manjkom, i to na dubinskoj razini onim ontološkim i egzistencijalnim, a potom i društvenim i psihološkim.

Naime, Fišerov lirski subjekt, a tako i njegova pjesmovna svijest (dakle, subjekt u iskazu i subjekt iskaza), zapravo su uvelike podudarni mnogim dubinskim motivacijama i strukturama hrvatskih pjesnika „druge moderne", odnosno krugovašima i razlogovcima. Pjesnici su to u prvome redu obilježeni egzistencijalizmom Jean-Paula Sartrea i Alberta Camusa, filozofijom egzistencije Martina Heideggera, wittgensteinovskim propitivanjima jezične spoznaje, raznoliko shvaćenom marksističkom utopijom čovjekova oslobođenja, posljedicama Drugog svjetskog rata, hladnoratovskom atmosferom krajnje političke napetosti i mogućnosti globalnog uništenja, represijom jugoslavenskoga i istočnoblokovskog realnog socijalizma, oštrom suprotnošću vlastite nezbrinute egzistencije u uvjetima metafizičkoga beskućništva i službenog optimizma komunističke utopije. Bili su to i predstavnici generacija koje su se kretale između posve prazne socijalističke i egzistencijalističke transcendencije te heideggerovskoga filozofskog intelektualizma i duhovnosti, do - najčešće snažno potisnutih, ali ipak postojećih - elemenata tradicionalnog katoništva (ili drugih vjeroispovijesti) u vjeri i kulturnome nasljeđu.

Tako su se i ti pjesnici mahom našli pred tjeskobnom situacijom definiranja čovjeka isključivo iz obzora njegova zemaljskog opstanka pa i iz analize mučne egzistencijalne situacije koja se proživljava kao trajno stanje, a koja je dodatno otežana i represivnim, dapače, totalitarnim karakterom režima u kojemu se zbiva. Čovjekov opstanak uvelike se, usprkos postojanju slobode volje i slobodnog izbora, učinio nesvrhovitim i neslobodnim pa onda i apsurdnim, a sraz s nadmoćnom društvenom represijom i monološkim partijskim mišljenjem dovodio je nemoć i strah u položaj temeljnih motiva i sadržaja tadašnje poezije. Dapače, mnoge tadašnje stilske i predmetnotematske figure (paradoksi, oksimoroni, hiperbole, metafore, povišena intonacija, diskurzivna prevlast komentara i rezonerstva, a s njima i razvedene sintakse i pjesme u prozi,

patetika poraza i crnih proroštava, društveni izopćenici i njihova strijeljanja, poražene vojske, permanentni rat, kule na koje se uvijek iznova juriša) mogu se izravno izvesti baš iz prethodno opisane egzistencijalne pozicije krugovaških i razlogovskih pjesnika.

Ernest Fišer jedan je od pjesnika koji je upravo paradigmatski izrazio duh tadašnjeg vremena. Ulazeći definitivno u hrvatsku književnost svojom prvom objavljenom zbirkom pjesama *Nagrizeni anđeo* (1965.) pa onda i drugom pod naslovom *Drugi silazak* (1969.), on konstituira lirski subjekt ili pjesmovnu svijest koji su presudno obilježeni raznim vrstama deficita, ugroženosti, straha i mučnog postojanja. Taj je lirski protagonist, naime, „bačen" u postojanje, zatekao se u hladnom pa i neprijateljskom svijetu, ne razaznaje još neki drugi svijet onkraj ovozemnoga, međuljudski odnosi prepuni su sukoba, mržnje i podmetanja, a čovjek je u svojoj nutrini osamljen, ispražnjen, prožet tjeskobom. Uglavnom, protagonist je to koji nema utočišta niti u praznoj transcendenciji („nigdini", kako to Fišer imenuje), niti u društvenom kolektivizmu („Preobražen u broj, u gomili najšumnijih mladića/ izrešetan paljbom nerazumljivih uvreda i psovki", „Zar priznati napredak kad gasne vruća nada"), niti u obesmišljenoj i ispražnjenoj egzistenciji („Bivamo tako osamljenici što mahnite cvjetove rađaju/ lišeni svega nebeskog samo prokletu zemlju grabimo"), niti u vlastitom duševnom životu („Svoju zgrušanu bol najdublje ću izbuncati grčem/ pitanjima muklim, nikad sišlim sa usana/ tu strepnju, nezapretanu patnju…"), pa čak niti u jeziku i poeziji („A riječi nikako da te prepoznaju: one imaju okus hladnog svjetla… samo ti produbljuju neizbježan pad"). No taj protagonist nikad nije samo autobiografičan, on zapravo želi izraziti i jednu općenitiju situaciju i općenitiju egzistenciju. To je, dakle, satreovska „mučnina" koja je zahvatila cijelu generaciju i Fišerova rana poezija ima karakter poopćenog, ujedno duboko osobnog, izraza te mučnine pa se u pjesmama naizmjence pojavljuje lirski subjekt u jednini ili množini bez prevelike međusobne razlike u vrsti poetskog diskursa.

U tome prožimanju općeg i osobnog kad se govori u prvome licu, izričaj je pun apstraktnih pojmova, općih konstatacija i simboličkih motiva. S druge strane, u pjesmama s kolektivnim subjektom osjeća se naglašena emotivnost te humanistički i spoznajni angažman koji zapravo potječu od autorske, odnosno osobne instance. Zapravo, Fišerova poezija tada je sva usredotočena na egzistencijalnu analizu, na dijagnosticiranje i izražavanje jedne akutne, ali i dugotrajne mučne situacije koja je subjektu jedva podnošljiva. Stoga se u analizi i dijagnosticiranju upotrebljava ponešto objektivizirani stil kojim subjekt u svojim zapažanjima, komentarima i zaključivanjima koristi standardni rječnik, korektnu sintaksu, mudroslovnu proverbijalnost te diskretnu, tradicionalističku figurativnost i motiviku. No, tu je i afektivna reakcija na nepodnošljivu egzistencijalnu situaciju, a ona svako malo probija kroz distanciraniji opis spomenutoga stanja. Ta se afektivna reakcija očituje emotivnom obojenošću diskursa (primjerice, pridjevi, imenice, sintagme u kojima se očituje afektivna jezična funkcija, odnosno perspektiva lirskog subjekta: „Svoju zgranutost kao sol zalud kušam ispljunuti./ taj tihi užas opisat ću očima prije nego što izdahnem"). Afektivnost se iskazuje i serioznom, ponekad i dramatičnom, odnosno patetičnom intonacijom pjesme koja se ostvaruje duljim rečenicama - raspoređenima u odulje stihove – koje su prepune „teških" riječi (apstraktnih imenica, simboličkih motiva, tradicionalnih „poetizama"). Fišerov subjekt u prvim zbirkama u većoj mjeri zauzima perspektivu osobne ojađenosti i nemoći, a manje buntovnog prosvjeda protiv raznih razina društvenih odnosa (lokalnih, nacionalnih, međunacionalnih i globalnih) te jetke ironije i sarkazma u odnosu na te odnose, što će biti znatno naglašenije u njegovim daljnjim štokavskim i kajkavskim zbirkama pjesama.

Zanimljivo je da se već i u spomenutim zbirkama pjesama pojavljuju i neki antipodi svakovrsnim egzistencijalnim deficitima, doduše više u smislu težnje prema nekom idealu nego li kao stvarno aktualizirane životne pozitivnosti. To je već sama težnja za postojanjem nekog potpunijeg života i međuljudskih odnosa ispunjenih ljubavlju i bratstvom („To što strpljivo trajemo tek težnja je/ za potpunim životom", „Za jednu buduću zemlju naša se jedra pune/ za jedan prisniji svijet, bez podviga i mržnji/ za onaj iskonski svijet gdje posljednji bit će ko prvi"). Zatim je tu naklonost prema malim stvarima i predmetima koji okružuju pjesnika, prema osluškivanju njihovog tihog bitka, ali i naklonosti prema odvijanju svakodnevnog života, neopterećenog

ikakvim racionalizacijama („One posjeduju svoj skriven smisao/ svoju boju/ posjeduju svoju malu usamljenost/ u zatišju jutra/… katkada glomazne i nespretne/ ili sasvim tihe, suvišne stvari"). Također, već u prvim zbirkama Fišer uvodi temu djetinjstva i zavičaja kao idealiziranih prostora koji se stavljaju nasuprot okaljanosti života odraslog lirskog subjekta („to nepripadanje mnoštvu izgovarao sam bez riječi/ i svakako s ljubavlju, za onu čudesnu odanost/ svim tim slikama djetinjstva, ali duboko u sebi").

Tu je, napokon, tematsko otkriće poezije, jezika, odnosno Riječi (Fišer je piše velikim slovom), kao onih intelektualno-duhovnih stvarnosti koje ipak donekle mogu transcendirati nepodnošljivu zbilju („Kroz stoljetne stjenke probija se/ nad naslage banalnosti što stalno je guše… tako lijepa tako čitka Čovjekova Riječ"). To će izazvati, i u kasnijim Fišerovim zbirkama, cikluse pjesama u prozi koji dominantno tematiziraju odnos pjesnika i jezika, odnosno poezije. U njima se (autoprogramatski) velik spoznajni pa i oslobodilački ulog polaže u Riječ kao svojevrsnu posrednicu do duhovnih prostora oslobođenih mučnih stvarnosnih ograničenja. No, uviđa se i da riječi zapravo neprestance izmiču svojemu pjesniku pa on ne može u pravome smislu dosegnuti njihov svjetotvorni potencijal ili one ne mogu doprijeti do istinske transcendencije („Pjesma se opire tvojim ustima jer ne želi biti predmet ili događaj, jer stremi da bude stup unutarnjeg svjetla, smisao i čin po sebi, prostor izvan tvog života. Život sam. Pjesma te izdaje već u tamnome času svog zametka…").

Spomenute pozitivne mogućnosti Fišer će kasnije dodatno razviti, neke od njih postat će i predmetnotematske okosnice i njegove kajkavske i njegove štokavske poezije (zavičaj, djetinjstvo, /domaća/ riječ, poezija, puniji život onkraj ovoga), a kasnije će iznaći i neka druga nadonosna uporišta kao što su domovina, obitelj, Bog, Varaždin, umjetnost, ljepota prirode, nutarnja meditativnost. No, i one prethodno spomenute pozitivnosti, doduše još vrlo diskretne, omogućit će njegovoj poeziji veću raznolikost i kontrastnost, čime je – uz prosvjedni i ironijski ton te referencijsku konkretizaciju – s vremenom stvorio pjesme veće značenjsko-izrazne nosivosti i umjetničke uspjelosti. A upravo će svakovrsna konkretizacija (čak i jezična) biti presudna da Fišer unese i znatnije varijacije u poziciju svojeg lirskog subjekta koji poopćuje vlastito očajanje zbog mučne egzistencije. To očajanje izgovara tako da, kako kaže Tomislav Ladan za njegovo ranije pjesništvo, „Pojmovnost prelazi u nepojmljivost, nedorečenost u neizrecivost", odnosno, da za tu poeziju vrijedi „prosto trojno pravilo: ako je predmet uopćen, a izraz nedorečen, sastavak mora biti neodređen".

Spomenuta konkretizacija, uz prisutnost ipak vrlo sličnog lirskog subjekta s njegovim „pojmovnim" stilom, počela se postupno događati u trećoj Fišerovoj zbirci pod naslovom *Ishodišta* (1972.). Zasigurno i pod utjecajem dramatičnoga i probuđenog vremena Hrvatskoga proljeća te kasnije režimske represije koja će i pogoditi i njega samog, Fišerove aluzije na društvenu zbilju i njezinu „mrklinu", a ne tek onu ontološku i egzistencijalnu, postat će češće i sve manje umotane u takozvani ezopovski govor („zar prečistu istinu u ime nejasne pravde/ zar radosnu slogu u ime mračnih ciljeva/ zar poštenu nakanu ondje gdje caruje mržnja/ ili zaštitu onih koji nisu ni bili ugroženi", „od prejakog bratstva tek vrli smo neprijatelji", „izgubljen narod za istinskom domovinom traga", „čitava je vječnost na tom dlanu/ tragične i slavne Domovine", „i glas naroda biva za toliko jači/ koliko je dugo čamio u šutnji"). U zbirci Ishodišta konkretizacija se događa i u nešto većoj osobnoj intonaciji, djelomično i autobiografizaciji pjesama, kao i u posvetama stvarnim ljudima (August Cesarac, Bruno Bušić), što nuka i na daleko konkretnije tumačenje i značenjsku realizaciju teksta. Ukratko, na „pad" iz ontološke i egzistencijalne u povijesnu perspektivu, što je razvoj koji je postupno i u različitoj mjeri prošlo više razlogaških pjesnika (Dubravko Horvatić, Ante Stamać, Igor Zidić, Tonko Maroević, Zvonimir Mrkonjić, Željko Sabol, Mate Ganza).

Proces konkretizacije, uvremenjivanja i obogaćivanja tematskih, intonacijskih i stilskih registara, uz, dakako, zadržavanje temeljnih obilježja svoje dotadašnje poetike, Fišer je osobito razvio u svojoj zbirci pjesama *Majstori zebnje* (1982.). Ona je doduše objavljena nakon drugih dviju Fišerovih zbirki, ali je nastajala prije njih, i to u razdoblju od 1972. do 1976. godine. U toj se knjizi konkretiziraju, navode ili parafraziraju čak i filozofsko-književni izvori na kojima Fišer gradi svoju poetiku („u Bjelosvjetskoj noći", „Otvorenost Riječi"- Heidegger; „je li to

vrijeme prošlo ili vrijeme buduće/ ili vrijeme svih budućih vremena" – Eliot; „*Gospode, daj nam ga danas*" - Biblija; „fantazmagoričan odsjaj lumpenproletarijata" – Sever; „Već dah ti se svija, u luku savršenom/ i čistom kao anđeoski drhtaj" – Šop; „S Neizrecivim kao s Nečastivim rve se Riječ" – Wittgenstein). S druge strane, upravo na vittgensteinovskome tragu, ali i na tragu Heideggerovog jezika kao „kuće bitka", odnosno „riječi samog bitka", Fišer i u ovoj zbirci ispisuje svoj najfilozofskiji, čak bismo mogli reći najrazlogaškiji ciklus pjesama u prozi pod naslovom *K neizrecivom*. U njemu dominiraju neke od Fišerovih opsesivnih tema kao što su odnos izrecivog i neizrecivog, (ne)mogućnost jezika da bude posrednik do transcendencije, (ne)mogućnost čovjeka da iz zemaljske patnje dosegne duhovne prostore, nastojanje da se punije postojanje ostvari u čovjekovoj nutrini.

No, daljnja se konkretizacija, u sada već izravnoj referencijalnosti, događa u ciklusu pjesama u stihu pod naslovom *Europa ante portas ili mala poema o smrti*, u kojoj se pjesnik nadovezuje na krležijansku temu hrvatske težnje prema Europi te europskoga manipuliranja Hrvatskom i nečasnih igara na njezin račun. Također, lirski subjekt sad se eksplicitno uživljava u ulogu kolektiva, i to onog hrvatskog. Glasnogovornik je njegove mučne povijesne sudbine („a o tisućljetnom Zvonimirovu prokletstvu") te njegovog silnog razočaranja Europom koje se smatra sastavnim dijelom, a koja mu zapravo nikad nije htjela pomoći u stvaranju i očuvanju nacionalnog subjektiviteta. Tu se mijenja i intonacija pa je pjesnik u gorko-ironičnom odnosu prema Europi kao objektu kojeg opisuje i kojem se obraća s istodobnom naklonošću, razočaranjem, prijekorom, sarkazmom, očajanjem. U takvom proširenom intonacijskom spektru proširuju se i Fišerovi stilski registri pa počinje koristiti kolokvijalne i publicističke sintagme, tuđice, odnosno prilagođenice, barbarizme („ratni pokliči", „pali za slobodu", „nikad pokoreni", „arbajtat").

Svojevrsna je konkretizacija, ili barem put prema njoj, i nov način na koji Fišer u *Majstorima zebnje* gradi značenjsku strukturu nekih pjesama. To su svojevrsne parabole u kojima jedno biće preuzima sav simbolički potencijal teksta na sebe. U priči o tome biću (razne vrste životinja, razne skupine ljudi) pjesnik također evocira neku tipičnu egzistencijalnu situaciju, društvene odnose ili mudrosnu poruku (takvi su, primjerice, pjesma koja govori o pauku, tekst koji se pripovijeda iz perspektive leša, pjesma o gotovo personificiranom gradu). Cijela se takva pjesma gradi kao niz metafora povezanih u parabolu koja s jedne strane funkcionira kao jednostavna priča na doslovnoj razini, a s druge strane kao visokosimbolički motiv na razini prenesenog značenja, koji se, kao i svaka parabola, razmjerno lako može značenjski dešifrirati.

Kako su godine prolazile, Fišerova je poezija postajala sve referentnija, sve više je u njoj bilo stvarnosnih činjenica i društvenoga konteksta, u jeziku su bili sve prisutniji kolkovijalizmi, svakodnevne situacije, ironija i sarkazam, kao i citatnost i parafraziranje tuđih tekstova. Tako je i u zbirci pjesama *Sjeverozapad*, objavljenoj 1981. godine. No to ne znači da se izgubio prvobitni mučni doživljaj same egzistencije i straha kao možda temeljnog osjećaja kojim lirski subjekt doživljava svoje postojanje i svijet oko sebe. Jedino se taj osjećaj sada u većoj mjeri preselio u društvenu tjeskobu pa i naslućivanje apokaliptične tragičnosti. No Fišer se i u toj knjizi nastavlja na neke vlastite mikrožanrove kao što su ciklusi filozofičnih pjesama u prozi, tekstovi-parabole, pjesme koje solilokvijski tematiziraju mučnu egzistenciju, a u *Sjeverozapadu* osobito dolaze do izražaja i ljubavne pjesme u kojima se pjesnik afektivno, ali već i smireno, obraća svojoj prisutnoj ili odsutnoj ljubavi. Te su pjesme svakako jedan od vrijednosnih akcenata Fišerova poetskoga opusa jer je u njima uspio izraziti složeno osjećanje slatkogorkosti ljubavi i života, i to posve sigurnim izričajem u kojemu se objedinjuje afektivnost, refleksivnost, pojmovnost i slikovnost.

Svakako, potpunu referentnost, odnosno izravan odnos prema stvarnosti, Fišerova je poezija doživjela tijekom Domovinskog rata, kada je pjesnik – padom prethodnog represivnog sustava i zgranut strašnom agresijom na Hrvatsku – počeo posve otvoreno tematizirati ono o čemu je prije pisao u izravnijim ili manje izravnim aluzijama, a to su vlastite identitetske odrednice (pripadnost hrvatskom narodu, kulturi i jeziku), poistovjećivanje vlastite egzistencijalne ugroženosti s krajnjom ugroženošću domovine, uranjanje u pasionski misterij trpeće zemlje i njezinih ljudi koji tek u tako krajnjim situacijama kao što su ratne mogu iskusiti važnost

temeljnih vrijednosti kao što su istina, ljubav i požrtvovnost, obitelj, domovina i postojanje Božjeg milosrđa. U nekoliko takvih pjesama koje su nastajale u iznimno dramatičnom vremenu Domovinskog rata Fišer je počeo upotrebljavati i pjesničke oblike pogodne za izražavanje povišene afektivnosti i domovinskog patosa kao što su psalmične, rapsodične i koralne poetske strukture.

Tu su, napokon, i pjesme iz ciklusa nazvanog *Varaždinski medaljoni*, koje ponovno donose smireniji ton, intimističku perspektivu, sažetiji izraz katkada na rubu minijature te diskretnu referentnost u smislu osluškivanja *genius loci*, dakle produhovljenosti, smisaonosti i punine varaždinskih toposa (fratarska crkva, Zvonko Milković, Varaždinske barokne večeri, Fratarski trg, Katedrala, Sveti Florijan, Katarina Patačić). Takve pjesme ujedno znače višedesetljetni kontinuitet Fišerove intimističke i refleksivne lirike. Ona će i u njegovom kasnijem pjesništvu biti jedan od rijetkih poetskih modusa u kojima će pjesnik, suprotno od stvarnosne kaotičnosti, čak apokaliptičnosti, nalaziti neka pozitivna i nadonosna uporišta svojeg poetskog svijeta.

. . .

Usporedo sa svojom lirikom na hrvatskom standardnom jeziku, Fišer će od sedamdesetih godina prošloga stoljeća početi pisati i na kajkavskome narječju. Cjelokupna njegova kajkavska lirika bit će naknadno objavljena u knjizi sabranih i novih kajkavskih pjesama *Macbeth na fajruntu* (2013.), koja sadrži šezdeset šest pjesama u tri ciklusa. Ta knjiga omogućuje dragocjen uvid u najmanje tri stvari: životni put jednog čovjeka, poetičku amplitudu jednoga pjesništva i sinegdohijsku sliku razvoja suvremene kajkavske poezije. Neuobičajeno je danas u kontekstu književne kritike govoriti o privatnoj autorovoj osobi i životu, i to neću ni činiti. No, valja upozoriti da je Fišerova poezija duboko egzistencijalna, njezino je neprestano očište kierkegaardovski subjekt u kojemu se događa „strah i drhtanje“, moderni čovjek koji se u „bačenosti u postojanje“ i Heideggerovom „bitku k smrti“ neprestano pita o samome sebi, svijetu oko sebe i svemiru iznad i unutar sebe. Isticano je, nadalje, da do tako „razlogovski“ postavljene poetike Fišer nije došao umjetnim poetičkim posvajanjem i epigonstvom, već da je ona njemu samom najsvojstvenija *forma mentis*. Zato je ta poezija itekako univerzalirajući književni znak, ali – istodobno - emotivni, misaoni i oblikotvorni kondenzat jednoga života, čak i „privatno“ proživljene sudbine, njezine vanjske, vrlo često „kmične“, događajnosti i njezina bogatog nutarnjeg života s emotivnim mukama i neprestanim „kopanjem“ po najdubljim slojevima postojanja. Fišerova kajkavska poezija nastala u rasponu od trideset pet godina između ostalog je, dakle, duhovno zrcalo glavnih oscilacija njegova života, što je i jedna od temeljnih motivacije njezine toliko snažne egzistencijalne centriranosti. Čitatelj, dakako, spomenutim oscilacijama ne mora gonetati izvanknjiževne pojedinosti, ali može sasvim vjerno proćutjeti višedesetljetna glavna raspoloženja i misaona usmjerenja samoga autora.

S druge strane, promjene u egzistencijalnim situacijama, postupne životne preobrazbe nutarnjega bića - zajedno s, dakako, samim književnim kontekstom - uvjetovale su i s vremenom ponešto drugačiju posturu lirskoga subjekta ili pjesmovne svijesti. To je dovodilo i do spomenutih poetičkih amplituda Fišerova pjesništva kako na standardnom jeziku tako i na kajkavštini. Te amplitude nipošto nisu bile radikalne, Fišer je kao pjesnik ostao jasno poetički prepoznatljiv od početka svoga pjevanja sve do danas, no tematsko-izrazni naglasci ipak su se mijenjali u skladu s oscilacijama zgusnutije tame i rjeđega svjetla u samom autorovom životu, ali i u domovinskoj pa i svjetskoj povijesti. Obuhvatom tridesetpetogodišnjeg razdoblja knjiga *Macbeth na fajruntu* daje odličnu mogućnost uvida u te postupne poetičke preobrazbe koje bi u kraćem vremenu bile jedva i zamjetljive.

Fišer je, napokon, i jedan od najvažnijih autora suvremenoga kajkavskog pjesništva. On je, kako je to kritika više puta isticala, upravo paradigmatičan za njezin razvoj pa su mijene njegove poetike na neki način sažeta slika nekih glavnih tendencija cijele kajkavske poezije. Riječ je, napose, o jednom od najvažnijih modernističkih proboja iz tradicionalistički impostirane kajkavijane u Fišerovoj kajkavskoj zbirci pjesama *Morje zvun* sebe iz 1978. godine, u kojoj je autor prvi puta u kajkavsko pjesništvo uveo pjesmu u prozi, tada neprijeporni *signum* moderniteta,

potvrđen još u razlogaškom afirmiranju te poetske forme. A nakon razlogaške općenitosti i filozofičnosti, Fišer se - i dalje s moderniziranim prosedeom - postupno spušta u konkretnost, i to s jedne strane povijesnog i društvenog vremena, a s druge strane konkretnost osobnog, čak stvarnosnim činjenicama provjerljivog života i urbane varaždinske zavičajnosti. Time je pokazao da se kajkavska lirika, kao i ona na standardu, nakon modernističkih proboja, može okrenuti prema već postmodernističkom (re)interpretiranju tradicionalnih motiva, čime njegova poezija biva paradigmatična i za kajkavski pjesnički aktualitet.

Jasno je da se je Fišer na početku svojeg kajkavskog pjesništva, u njezinoj misaonoj dimenziji, izrazito kretao u obzoru heideggerovske filozofije egzistencije, čak i egzistencijalizma, kao i wittgensteinovske filozofije jezika. No, egzistencijalističko „suho slovo", tišina, svjetska pustoš i noć, jezik kao uprisutnjenje logosa – sve te velike filozofske teme – u Fišerovoj ranoj kajkavskoj poeziji dane su u ponešto drugačijem odnosu prema drugim fenomenima postojanja nego li u njegovim pjesmama na standardu. U skladu je to s konstatacijom Krešimira Bagića o Fišerovom pjesništvu da „konačni učinak kajkavskih i štokavskih stihova nije isti. Taj se učinak razlikuje već po mjeri odnosa standarda i dijalekta, odnosa koji asimetrično preslikava opozicije moći i nemoći, aktualnosti i arhaičnosti, urbanosti i ruralnosti i slično". I doista, već Fišerove prve kajkavske pjesme imaju drugačiju distribuciju poetskih elemenata od onih štokavskih premda tematiziraju ista filozofska pitanja. Ukratko rečeno, manje su razlogovski apstraktne. Možemo to ilustrirati i time da naš pjesnik u drugoj pjesmi u prozi iz *Morja zvun sebe* - kao i u svojoj štokavskoj lirici - govori o vremenu, kao temeljnoj dimenziji egzistencije. No, to je sad „vrieme" koje „po bregima dozrevle, v šakama berača življenja, kak zemla v trudno jesen, vsa žulnata, raspocana, jedra. Senokoše, pak, kak da prizivleju zaspalu poviest, tam gdi glas človečji nie ostavil nikšni znamen". Samo već u tome odlomku imamo vrijeme povezano s nekim stalnim, no konkretnijim temama kajkavskoga pjesništva kao što su zemlja i povijest, a poetska obrada teme vremena prenosi se s pojmovne razine, karakterističnije za Fišerovu štokavsku poeziju, na čisto slikovnu (bregi, žulnata, raspocana, jedra zemla, trudna jesen, senokoše).

Ono što je, međutim, bilo i jest ingeniozno u pjesmama iz ciklusa *Morje zvun sebe*, ulijevanje je krugovaško-razlogaške misaonosti u prethodno već postojeće rezonance kajkavske poetske tradicije. Time je Fišer učinio uslugu i egzistencijalističkom poetskom modelu i kajkavskoj poeziji. On je spomenuti poetski model koji je zapravo već bio na izdisaju, u velikoj mjeri uspio reanimirati i gustoćom najboljih dijelova kajkavske tradicije učiniti ga konkretnijim i podesnijim za autentičnije izražavanje čovjekova opstanka. Kajkavskoj je pak poeziji proširio tematska i izrazna obzorja, pokazujući joj načine kojima se - izrazitim modernizmom i dubinskom misaonošću – može izvući iz loše beskonačnosti stereotipnoga sentimentalizma, zavičajnosti, povijesnog usuda i socijalnog bunta.

Fundamentalna Fišerova tema tijekom cijele njegove kajkavske poezije jest „rieč človečja". I ona se, međutim, postupno konkretizira pa tako od wittgensteinovske ontološke Riječi (pisane velikim slovom!) koja se bori s Neizrecivim u pjesnikovoj štokavskoj lirici, postaje humanizirana Rieč Človečja, sasvim uronjena u egzistenciju kao ona koja „čkomi i grmi, rieč zapravo strašno vusamlena". Ubrzo se dolazi i do „Rieči materinske" i „rieči zavičajne", odnosno do starodrevnih tema kajkavske poezije – zavičaja, krajolika, povijesti, tradicije. Sve se to objedinjuje u simboličkoj riječi „kaj". Fišer tako kaže da „KAJ živi, Lerci ga nega, a Rieč materinska nadale zvoni" i napokon dolazi do više puta navođenog autoprogramatskog očitovanja o vlastitom odnosu prema (kajkavskoj) riječi i poeziji, te mogućnostima njihove revitalizacije i suvremene autentičnosti: „I kaj je KAJ ak' ništ ne znači, neg' samo zvoni, šuple blešči, i vragu i ljudem na pokoru, vre jezero let v popevkam jednak!? Velim: noč, stekli pes, pavučina. Ali se nikaj pripetilo nie. Tote rieči brez življenja jesu dokač goder duhu i farbu ne dobiju, frišku ranu senj, v žuhkem vitiznanstvu kak i v jeziku sakdašnjem".

Fišer je, dakle, svoju razlogašku ontologizaciju riječi provukao kroz medij jezične i književne kajkavštine pri čemu ta riječ nije prestala biti temeljno uprisutnjenje svekolikog logosa i Heideggerova „kuća bitka", ali je ušla u tijelo konkretne povijesti, čovjeka, njegova (kajkavskog) zavičaja i kulture. Tako je u vlastitim pjesmama ostvario resupstancijalizaciju riječi, no ne više

razlogaškom pojmovnošću, već znatno ekspresivnijim sredstvima - upravo „duhom i farbom“, „friškom ranom senji“ te „žuhkim vitiznanstvom kak i jezikom sakdašnjim“. Nije, dakle, Fišer tada samo otvorio nove putove („OTPRTI ZNUTRA“) suvremenom kajkavskom pjesništvu i tako uspio „dale iti, a furtinavek SVOJ i NOVI biti – z rečima starinskim, majčinskim i pravim“, već je istodobno resupstancijalizirao i vlastito pjesništvo kojemu je prijetila iscrpljenost zbog perpetuiranja jednog te istog razlogaškog modela. Uistinu, zbirka *Morje zvun sebe* (1978.) i ciklus kajkavskih pjesama *Aere perennius* iz zbirke *Sjeverozapad* (1981.) bili su rakrižje („križopotje“) nakon kojega je Fišerova poezija zadobila drugačiju unutarnju logiku i poetičke naglaske.

A ta je logika u tome da je naš pjesnik zapravo aktivirao vrlo širok tematski i izrazni spektar po kojem se suvremeno kajkavsko pjesništvo može baviti svom cjelinom ljudskog i književnog iskustva – od filozofskih tema „Svietske Noči“, „metafizičke čkomine“, života, smrti, „Rieči Človečje“, preko egzistencijalnih i duboko introspektivnih („neiztolnačno morje vu nami“), sve do povijesnih, političkih, socijalnih i lokalnih („A med dvemi vodami, kak med vusnicami poviesti, gible se Mali Človek, skešči spod terhom stoletja, i vekvečnoga fatuma“), pa čak i intertekstualno literarnih (aluzije posebice na povijest kajkavskog pjesništva – M. Krležu, F. Galovića, I. G. Kovačića, N. Pavića, P. Kanižaja). Tako se bez daljnjega može zaključiti da je Fišer stvorio svojevrsnu sintezu poetske kajkavijane, upravo u skladu s vlastitim teoretskim terminom takozvanog semantičkoga sintetizma. A njega, prema Fišeru, obilježuje „semantička polivalentnost i stanovita sinteza izvanjezične zbilje i zbilje samoga jezika, na razini suvremenog kajkavskog metajezika”.

S vremenom će se pak pjesnikova kajkavska poezija i znatnije „spuštati“ u povijest, svoju će izražajnost, između ostalog, povjeriti posve preciznim kronotopima, odnosno osobnim i društvenim proživljajima. Fišer će tako posebno naglasiti već kanoniziranu (krležijansku) temu hrvatske istodobne ovisnosti o Europi i duboke razočaranosti njome („*Europa, mater naša!* Od lubavi same vre nam zdižeš galge“), a ta će tema biti proročanska anticipacija hrvatske tragedije devedesetih. Jasno je da se u predokusu rata 1989. godine i tijekom same agresije na Hrvatsku Fišer obraća i nekim uhodanim poetičkim modusima kojima kajkavska poezija tradicionalno reagira na ratnu ugroženost cijele domovine, domaćega čovjeka i vlastite mu „hiže“. Tako mu, primjerice, pjesme *Cajngeri življenja (Križni pot domovine, A.D. 1989.)* i *Ajngelek moj… (Fuga croatica, A.D. 1993.)* u velikoj mjeri preuzimaju i elemente nadosobnoga stila kojim se pak izražava i općenitost, kolektivnost stradanja hrvatskoga čovjeka i domovine („Cajngeri življenja vre skoram so skupaj,/ a mi išče zbezeknuti čakamo zorju:/ Bumo igdar zišli z te balkanske kmice,/ il' bumo v žveplenom ftunuli morju?!“ …. „Ajngelek dragi, zdaj mi je duša prekpuna betega,/ kak Domovina na križu – živa rana, potlam vsega/ kaj je pretrpela, čkomeč. Gle zemlu zgoretu,/ zgeče koprive i drač, a v zrušeni cirkvi friški par/ oči deteč, na črni taci – praf Sotonin dar“). Istodobno, u diskurzivnijoj pjesmi *Oblaki, ponoreli glagoli,* u kojoj pjesnik pokušava misliti o nezamislivom zlu počinjenom u Vukovaru, Fišer se vraća kajkavskoj, zgroženoj, ekspresivnoj pjesmi u prozi, čime pokazuje da su mu sva izrazna sredstva neprestano pri ruci i da ih već prema potrebi majstorski koristi.

Naš se pjesnik, međutim, s vremenom (osobito u trećem ciklusu knjige *Garestinske luči i kmice – Novi i najnovejši versi, 2004. – 2013.)* okreće svojevrsnom osobnom, obiteljskom, zavičajnom i duhovnom intimizmu kad su u pitanju „luči“ te istodobno ekspresivnim i zrelo zauzdanim solilokvijima, „gruntanjima“ sebi u bradu, ali i jasnim invektivama „prema van“ protiv „kmice“, odnosno ljudske zlobe, zločestoće i licemjerja koje su se sručile na lirski subjekt, da ne kažemo pjesnika. U to tematsko-izrazno dvojstvo (u kojemu sad posve prevladavaju stihovane pjesme i koje se na jednome kraku proteže na vrlo miran pa i tradicionalan izraz obiteljskog i duhovnog smirenja, a na drugom na krležijanski prosvjednu i duboko mudrosnu liriku) inkrustiraju se i pjesme često zatvorenijih oblika i prigodnih povoda, posvećenih, primjerice, Varaždinskim baroknim večerima, sjenama Miljenka Stančića, Jurice Muraja, zatim pjesmoprozni tekstovi u kojima se tematizira suvremeni apokaliptični svijet (*Stoletje se novo otpira*), sve do iznimno dojmljivih, introspektivnih i filozofičnih pjesama o najdubljoj nutrini i smrti kao neizbježnoj granici svakog postojanja (*Moje tajno, znutrašnje oko, Vse ono kaj nemremo zreči, Triptih o duši i smerti*). Osobito ove potonje, ugođene gotovo kao egzistencijalne ili ontološke

šifre, vraćaju se na Fišerove „razlogaške“ uvide s početka njegova kajkavskog pjesnikovanja, ali, rekao bih, na iskustveniji, izrazno zgusnutiji i dotjeraniji, a estetski dojmljiviji način.

Ernest Fišer je polifon kajkavski pjesnik, njegov davno usvojen, „slegnut“, modernitet omogućio mu je svojevrsno „smirivanje poetike“ koja se iz napregnutije pa i nervoznije fraze modernističkih proboja povukla u nutarnju modernost. Ona je, prerađujući sva vanjska iskustva u jezik i poeziju, posve suverena govoriti o svim suvremenim, upravo modernim, zbivanjima tako da im usko isprepliće vanjštinu i nutrinu, prošlost i sadašnjost, tekst i kontekst. Zato i knjiga *Macbeth na fajruntu* zapravo i nije krug, nego spirala koja se na ista mjesta vraća na višim razinama, ostajući otvorena kvalitativnom usponu. Fišerova knjiga ujedno je i jedno od bitnih mjesta na kojemu suvremena kajkavska poezija može promišljati o samoj sebi, pravo „križopotje“ za njezino bogato aktualno račvanje, ali i dubinsko zajedništvo.

. . .

U svojoj zbirci pjesama *Doba nevremena* iz 2016. godine Fišer se nakon niza godina vraća poeziji na hrvatskome standardnom jeziku. U njoj intenzivira mnoga dosadašnja obilježja svoga pjesništva, a u nekim aspektima inovira svoju, kako je kritika ocijenila, razmjerno konzistentnu poetiku. S jedne strane, on je već davnih dana bio poznat kao pjesnik koji se je – gotovo bez ostatka – smjestio u brazdu egzistencijalnoga pjesništva krugovaško-razlogaškoga tipa u kojemu je često prevladavalo razmatranje najširega obzora ljudskoga postojanja u vremenu i temeljnih egzistencijalnih i ontoloških pitanja. S druge strane, Fišer se prometnuo i u jednoga od najvažnijih pjesnika kajkavskoga moderniteta u kojemu je, uza spomenuta općenita razmatranja, postupno došao i do povratka životnoj konkreciji i stvarnosnim referencama. Upravo u izmjenjivanju i susretanju tih dvaju glavnih usmjerenja njegove poetike, štokavskog i kajkavskog, ali i općenitog i konkretnog, nastaje Fišerova novija poezija, kako ona kajkavska, vidljiva u knjizi *Macbeth na fajruntu*, tako i ona štokavska iz zbirke *Doba nevremena*.

Desupstancijalizacija, pražnjenje, umanjivanje raznih razina postojanja te, s druge strane, unutarnji refleksivni pokret koji se snažno protivi takvoj situaciji oduvijek su bili glavni semantički pokretači Fišerova pjesništva. Ako se u prvome razdoblju njegove poezije o općenitom ontološkom i egzistencijalnom deficitu mahom govorilo na sceni neodređenoga vremena i prostora, kasnije Fišerove teme znatno su određenije: zlosretna povijesna sudbina domovine, agresija na Hrvatsku početkom devedesetih godina, poetsko otkrivanje Varaždina i njegovih kulturološko-umjetničkih rezonanci, obiteljska intima, dubinske introspekcije vlastite nutrine i mudrosne refleksije o životu, intertekstualno prizivanje književnih bliznika, razmišljanja o kajkavskom jeziku i njegovoj modernoj ekspresivnosti.

S vremenom pak sve više prevladava i sasvim eksplicitan civilizacijski pesimizam sve do jasnih apokaliptičnih dijagnoza i emotivnih kolorita. Upravo to će, protegnuto na sve razine od globalnog do lokalnog, od najširedruštvenog do osobnog, postati Fišerova središnja tema, temeljni *scandalum mundi*. Zgroženost rasapom svijeta, dapače, posvemašnjom prevlašću političkog, oligarhijskog zlosilja, gotovo do razmjera nekog pandemonija, nametnut će se kao njegov osnovni nutarnji nagovor na poeziju. Takav razvoj Fišerove pjesničke motivacije sa svim njezinim sadržajno-izraznim posljedicama na poetskoj fakturi i teksturi kulminira upravo u njegovoj vrlo kompaktno sazdanoj zbirci pjesama *Doba nevremena*. Riječ je o knjizi sa šezdeset četiri pjesme u četiri ciklusa, koja je zapravo cijela napisana u jedinstvenom, vrlo osebujnom, temeljnom tonu s bogatstvom alikvotskih nijansi koje spomenuti ton čine raskošnim. No, ta je izričajna raskoš uronjena u krajnje svjetsko i domovinsko crnilo, čak iz prokazivanja tog crnila donekle i crpi svoju sugestivnost. Ukratko rečeno, riječ je o posvemašnjoj izokrenutosti svakog naravnog reda u političkoj, ekonomskoj, općedruštvenoj, međuljudskoj, moralnoj pa čak i prirodnoj dimenziji, odnosno prevlasti zla i entropije nad najosnovnijim orijentirima ljudskosti pa Fišer već naslovom prvoga ciklusa slikovito poantira da „Na Noinoj arci sveopća je zbrka“. U takav civilizacijski suton pjesnik nas postupno, ali odlučno uvodi već u prvoj pjesmi zbirke kad kaže da „stvari posvaja suton“, da „propada svijet, još do jučer uljuljkan ljepotom,/ i statistikom zaborava“. No, odmah upozorava i na moguće prostore u kojima bi ljudskost još

mogla opstati, čak se, ustobočena protiv općeg rastrojstva, i resupstancijalizirati u svojemu već znatno izobličenom i ispražnjenom bitku („*vjerne riječi*/ i snohvatice poispadale iz povijesti, jedine su još brane/ od čiste propasti; bez njih Aheront ne možeš prijeći“).

Ipak, da bi - posve utemeljeno u onom iskustvenom, gotovo krvavo proživljenom - došao do istinskih nadonosnih uporišta, Fišer će morati oljuštiti mnoge slojeve svjetskih laži, domovinskih naivnosti pa i vlastitih samozavaravanja. Prvo će, kako se i pristoji u tome ogoljivanju, krenuti od vlastite ontološke i egzistencijalne nedostatnosti, od nemogućnosti utemeljenja vlastitog identiteta čak i u najprisnijim dimenzijama kao što su zavičaj, domovina, jezik, obitelj, osobnost. Strah kao Fišerov starodrevni temeljni egzistencijalni negativ, kao sukonstituens, ali istodobno i razaratelj osobnosti, bjelodani je pokazatelj da nas entropija, čak i apokalipsa, ne snalazi samo izvana, u društvenim i prirodnim kataklizmama, nego da je njihov začetak, njihov *pars pro toto* već odavno djelatan, i to „u vjernoj službi podzemlju“, zapravo u svakome čovjeku. Upravo takva intenzivna svijest o svakovrsnoj ugroženosti – nutarnjoj i vanjskoj – u Fišera i izaziva snažnu potrebu za prokazivanjem svih vrsta zala i gotovo grčevitim traganjem za nečim što bi ipak moglo preostati nakon sveopćeg mrvljenja. A to mrvljenje, kao zapravo organizirano porobljavanje, sustavno sužavanje prostora slobode, ali i imanentna entropičnost svijeta, u novoj Fišerovoj poeziji događa se, nakon osobne, i na uistinu svim drugim razinama.

Ni prisna lokalnost čovjeka više „ne drži“, „istinski je zavičaj upamćen u djetinjstvu“, a danas pjesniku preostaje tek navraćanje na ishlapjele topose zavičaja „kojeg ionako nema“. Čak i Fišeru duboko formativni Varaždin, koji mu je svojevrsni kulturološki zavičaj i mjesto određene duhovne, kulturne i ljudske ispunjenosti, biva zahvaćen sveopćim pražnjenjem pa i zgražanjem nad nemilosrdnom i nasilnom društvenom klimom grada, u kojoj, kao uostalom i u cijeloj Hrvatskoj, „bjesne lokalni moćnici“, a „fantomske boli prevarenih bojovnika opisuju pucnje iz potaje, stvarajući sve odlučnije samoubojice“. Pjesnik je još izravniji u ogorčenosti kojom slika domovinsku situaciju u zemlji koja se, nakon uistinu krvavo stečene slobode, kao neka nehajna i povodljiva tinejdžerka odriče većine vlastitih vrijednosti u već instinktivnom sluganstvu prema kurentnim globalnim ideologijama i aktualnim svjetskim gospodarima. Jedna od krucijalnih Fišerovih tema svagda je bila i riječ, odnosno jezik kao heideggerovska „kuća bitka“, ali i kao najprisnije i najpotpunije očitovanje čovještva, odnosno unutarnjeg bića svake pojedine osobe. On zato ponovno nasrtanje na nedvojbenu odluku Hrvata da svoj jezik zovu njegovim vjekovječnim hrvatskim imenom koje je uostalom zapisano i u Ustavu, doživljava vrlo osobno jer su za njega taj jezik, pod upravo takvim imenom, „riječi materinske nastanjene u pejzažima djetinjstva“, odnosno „trajni plodovi opstanka“.

Uopće, Fišer sugestivnom slikovitošću i apokaliptičnom atmosferičnošću današnji svijet ocrtava kao upravo obrnut nekim prirodnim, toplim ljudskim krugovima koji su oduvijek osmišljavali život i, uza sve zemaljske muke, čovjeku nudili i moguće izvore ljubavi i sigurnosti. Možda je i najdojmljivija njegova vizija zlokobne svjetske plutokracije koja zbog neviđenog gomilanja moći, bogatstva i nadzora nad čitavim svijetom i svim ljudima, zapravo uništava cijeli planet i veliku većinu njegova stanovništva i to na svim mogućim razinama – od nepopravljive eksploatacije prirode i gotovo robovskoga rada mnoštva ljudi do posvemašnjeg intelektualnog i duhovnog zaglupljivanja te programiranog i čudovišnog nasilja nad ljudskom slobodom i pameću („U sjeni, nevidljiva, plutokracija mijenja sliku svijeta:/ čudesna zdanja niču i na pijesku, pod pustim nebom,/ dok jahači Apokalipse siju glad i smrt, kao u hororu;/ u bunilu svakidašnjice ruše se granice, lažiraju misli// Kad gomilanje bogatstva postane konačnom svrhom,/ pobunit će se rijeke, podivljati mora…“).

Fišer takvom univerzalnom zlosilju čak vidi i metafizičko podrijetlo u samome Nečastivom. Zato će tako duboko usađenom zlu lijeka i morati potražiti u samoj metafizičkoj Dobroti kao jedinoj uistinu čvrstoj točki koja - ponad svih nedostatnih ljudskih napora u suočavanju s neviđenom bujicom mraka - jedina može biti spas za opću ljudskost, ali i za svakog pojedinog čovjeka u njegovoj životnoj drami. Dapače, Fišer, suočen sa zlom od najopćenitije do najosobnije razine, to više cijeni temeljne ljudske vrijednosti na svim tim razinama i malo-pomalo ponovno otkriva na prvi pogled gotovo poništene nadonosne oaze, kao što su ljubav koja „ne priznaje međe svijeta“, koja „nikoga ne sluša, niti u doba nevremena, jer je nepotkupljiva“,

zatim vjera, unutarnji duhovni svijet, onkrajni uskrsli život, resupstancijalizirani jezik u kojemu „može otvoriti se vječnost“, poezija kao „očuđenje malih stvari, kada dobiju obrise nadstvarnog“, kao „magija riječi“, zatim „ljubav za stvarnu zemlju i odanost domovini“, obitelj kao „najuža domovina“, „prabiljka iz koje rastu duše, na putu za vječnost“, Bachova glazba koja „nije od ovoga svijeta, nastaje iza zvijezda“.

Znatan dio dojmljivosti Fišerova pjesništva u zbirci *Doba nevremena*, njegov počesto i taman šarm u velikoj mjeri proizlazi iz spomenutog osebujnog tona kojim je ta poezija pisana i po kojem se izdvaja u suvremenoj hrvatskoj poeziji. Naime, Fišerov lirski „ja“ i „nad-ja“, odnosno ono po čemu se odčitavaju značenjska i emotivna usmjerenja lirskoga junaka ili pjesmovne svijesti, jedinstvena su integracija zavidne poetske kulture i iznimne eksplicitnosti. Svijest je to koja iz cjelokupnog životnog iskustva, poznavanja književne oblikotvornosti i moralnoga imperativa koji nalaže neku novu vrstu literarnog angažmana, krajnje otvoreno, bez ikakvih kalkulacija, želi proživljavati, promišljati i komentirati cjelinu suvremenog života. Takav Fišerov protuudar prema stvarnosti s krajnje konkretnim i eksplicitnim pjesničkim sredstvima jedva da je dosad viđen u našoj poeziji. Naime, tijekom socijalističkoga nadzora nad svim područjima intelektualnog života takva otvorenost nije bila moguća bez teških posljedica po autora pa se je frontalna kritičnost prema državnom i društvenom uređenju najčešće morala povući u takozvani ezopovski govor. S druge strane, u postsocijalističkom razdoblju i prevlasti neoegzistencijalističkog pjesništva čiji je najpoznatiji rukavac bila takozvana stvarnosna poezija, mladi pjesnici bili su narcistički zainteresiraniji za vlastitu privatnost i uvelike mimetičko „prepisivanje“ neposredne zbilje, nego li za neku sustavniju društvenu kritiku koja bi pretpostavljala i prethodni moralni stav. Također, od socrealističke nasilne preskripcije društvene funkcije književnosti još uvijek se vuku repovi odiuma prema književnome angažmanu, odnosno izravnoj intervenciji literature, a osobito poezije u političku sferu.

No, Fišer tu iznalazi novu formulu koja je primjerena ne samo demokratskoj slobodi govora, nego i poetičkoj nuždi da pjesništvo iziđe iz bilo kojeg ekskluzivno poetskog rezervata te da se poetičnost pjesništva ne sastoji u tome o čemu govori, nego na koji način zahvaća i preobražava ono o čemu govori. Nadasve suvremeno, njegova poezija zapravo provaljuje u život, govori o svim njegovim dimenzijama pa i onima najmanje poetskim, i svojom se preobrazbenom kreativnošću zapravo nadređuje sve jednoličnijoj građi zlom premreženog svijeta. U tome srazu visokog i niskog Fišerova poetska sintaksa kombinira komentatorski stil koji mjestimično koristi i diskurs uporabnih oblika bliskih novinarstvu i publicistici, s mudroslovnim poantama i pažljivo korištenom poetskom figurativnošću. Takav izrazito (post)moderan stil sljubljuje „krpice“ različitih diskursa, povezuje udaljene registre i stvara dinamično tkivo pjesme u kojoj se od najkonkretnijih činjenica i izraza, gotovo preuzetih iz novina, umah prelazi na općenita razmišljanja i svemirske dimenzije, izražene sugestivnom retorikom („Početak stoljeća još budio je nadu, tepao patuljcima,/ nudio život virtualni, raznovrstan, i s maskama sreće/ po vlastitom izboru; u potaji Steve Jobs i Bill Gates/ programirali su posvemašnji nestanak privatnosti, uz/ nepoznatu cijenu; sve u ime napretka, i svetih iluzija,/ zbog straha u mračnim kutijama samoće; proricali su/ da je vrijeme krivotvoreno, okrenuto naglavce, lažno// Ali, strašna melankolija zahvatila je nebesa, iznutra…“).

Sva ta obilježja Fišerova vibrantnog stila ujedno su i sredstva lirskog subjekta i pjesmovne svijesti koji su u ovome pjesništvu snažno centrirani kako bi se mogli suočiti s mračnom stvarnošću, dapače, suprotstaviti joj se obrnutim sustavom vrijednosti. Zato je njegovo pjesništvo uistinu snažno angažirano. Ono izvire iz dubinskijeg morala koji nadilazi nasilnu banalnost današnje stvarnosti, ali i iz semantičkog bogatstva poezije nasuprot plošnosti zbilje pa Fišerova angažiranost ne potire poetičnost. To pjesništvo stoga nastupa iz, kako rekoh, komentatorske perspektive iz koje proživljava i procjenjuje sve stvari. Takva pak perspektiva traži i veću diskurzivnost poetskog sloga, odnosno, dugački stih i „mekane“ granice između strofa kako bi se komentiranje, refleksije, esejizacija, mikronaracija mogle nesmetano razvijati, istodobno, međutim, ne dovodeći u pitanje pjesnički status teksta. Strofe se, s druge strane, nameću kao svojevrsni okvir slike ili ekran (Fišer ih hotimice oblikuje u obliku pravokutnika) koji – zakonom kadra - pojačava važnost onoga što se nalazi unutar njega. Tako se događa poetski

plodna napetost između tog okvirnog izdvajanja i ranije spomenute diskurzivnosti teksta koji se prelijeva iz kitice u kiticu. Također, strofe svojim razmjerno pravilnim pravokutnim grafičkim izgledom sugeriraju da su stihovi unutar njih podjednako dugački, što opet metametrički asocira na vezani stih premda ga realno nema. Takve pravilnosti, čak i asocijacije na poetsku tradiciju, zapravo su još jedno Fišerovo sredstvo za usklađivanje cijele pjesmovne strukture, u krajnjoj liniji za „skladno izgovaranje nesklada", odnosno izrazni ekvivalent za spomenuto suprotstavljanje harmoničnih životnih vrijednosti općem kaosu svijeta.

Uglavnom, Fišer je ponekad, uspjelim spojem refleksivnosti i plastičnosti, općenitom visokom kvalitetom te književnopovijesnom relevantnošću svoje kajkavske poezije, znao zasjenjivati vlastitu štokavsku dionicu iako je, primjerice, Cvjetko Milanja ustvrdio da je takvo vrednovanje zapravo kritički stereotip koji se, kao i kod Fišera, ponavljao u vezi s većinom pjesnika koji pišu usporedo na kajkavskom i štokavskom. Donekle je pak vlastitoj recepciji kao u prvome redu kajkavskog pjesnika pridonio i sam Fišer jer se mnogih godina gotovo u potpunosti okrenuo pisanju poezije na tome narječju u kojemu kao da je pronašao konačno, najintimnije pa i poetički najuspjelije udomljenje vlastitog poetskog senzibiliteta. Zato je bujica njegove odlične štokavske poezije u zbirci *Doba nevremena* zapravo bila svojevrsno iznenađenje. U njoj ne samo da je nadišao određena poetička perpetuiranja u svojem ranijem štokavskom pjesništvu, nego je stvorio inovativni pjesnički svijet koji, usudio bih se reći, u svojoj originalnosti i razvedenosti čak ponekad nema pandana ni u njegovoj kajkavskoj lirici.

Nipošto, nadalje, ne treba zanemariti ni aktualnost određene poezije, koja često može biti vrlo važna za kasnije književnopovijesno vrednovanje tog pjesništva. A ako je istinsku aktualnost, upravo poetički *kairos*, Fišer sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća ostvarivao svojim kajkavskim modernističkim probojima, onda je u svojem novom štokavskom pjesništvu spomenutu aktualnost uistinu dosegnuo originalnim i suvremenosti tako primjerenim oblikom pjesničke angažiranosti i (post)moderne izražajnosti. Ta pak uvrememenjenost, potpuna sljubljenost poetskog logosa i aktualne događajnosti, bjelodano i konkretno „hvatanje„ duha vremena, možda je i ono najintenzivnije što se nekom pjesništvu može dogoditi. A to se, kako mi se vidi, u velikoj mjeri zbilo upravo s Fišerovom poezijom u knjizi *Doba nevremena.*

. . .

Zasad zadnja Fišerova izvorna zbirka pjesama *Preludij za anginu pectoris* (2017.) zapravo je svojevrsna poetska blizanka njegove zbirke Doba nevremena te autor za nju u početnoj fusnoti kaže da s prethodnom zbirkom „zaokružuje srodnu tematsku i poetičku cjelinu". Povezanost i srodnost dviju knjiga osobito naglašava i time da je drugu zbirku naslovio prema pjesmi iz prve (*Preludij za anginu pectoris*), a tu pjesmu, kao prvu, prenosi i u novoj knjizi. I u toj zbirci Fišer nastavlja svoj „protuudar prema stvarnosti". Mahnitosti zbilje suprotstavlja svoj bujni i intonativno povišeni izričaj koji - kombinacijom komentara (ponekad čak do invektivnih diskursnih obilježja), razvedene retoričnosti, žurnalističke i kolokvijalne frazeologije te parafraziranja tuđih stihova i izreka - na neki način postaje intenzivniji od stvarnosti o kojoj govori. Time omogućuje da kazivač teksta, koliko god se tužio na svoju nemoć pred stvarnosnim crnilom, zapravo postaje nadmoćni komentator i demijurg pjesničke realnosti koja i na podlozi onog banalnog i zlog može stvoriti punokrvnu poeziju s puninom refleksivne, egzistencijalne, izrazne i oblikotvorne dimenzije.

Fišer, dapače, brojne stvarnosne reference (osobito na terorističke napade u Europi, valove izbjeglica i njihove tragedije, egoizmom i nemoralom posve prožete svjetske moćnike, ideologe „bolje socijalističke i jugoslavenske prošlosti", domaće korumpirane političare i medijske opsjenjivače) koristi kao sredstvo kojim intenzivira svoj izričaj, kao fenomene na koje vehementno reagira i koje – u nekoj modificiranoj „poetici osporavanja" (Aleksandar Flaker je pripisuje povijesnoj avangardi) – odrješito napada. Jedan od temeljnih interesa Fišerove poezije na standardu u zadnje dvije knjige tako je prokazivanje svakovrsnih laži – povijesnih, društvenih, političkih, osobnih, medijskih. Njegova gotovo krležijanska osporavajuća gesta pokazuje,

međutim, u kojoj su se mjeri društvene vrijednosti, vladajuće ideologije pa i svakodnevna pragmatika promijenili u zadnjih stotinjak godina. Naime, Krležin ikonoklazam bio je u prvome redu usmjeren protiv građanskoga društva i kapitalističkoga sustava, u kojima su i Crkva i država deklarativno podupirali šire shvaćene kršćanske vrijednosti, dok su ih stvarni društveni odnosi u velikoj mjeri poništavali, što je i bila glavna prilika za promicatelje socijalističke revolucije. Otuda i Krležino vehementno osporavanje temeljnih oslonaca dotadašnjeg društva i njegove ideologije kao što su Bog, nacija, obitelj, brak i društvena hijerarhija, kao i građanska kultura, odnosno književnost koja reproducira ili podupire spomenute oslonce.

Zanimljivo je pak da se danas Fišerova osoporavateljska gesta usmjerava na društvo koje, u odnosu na vrijeme u kojemu je Krleža još živio u građanskom društvu, afirmira sasvim suprotne vrijednosti (globalizam, anacionalnost, odnosno internacionalizam, ateizam, čovjeka koji svoju društvenost gotovo isključivo ostvaruje u funkciji tržišnih odnosa, pluralizam partnerskih odnosa nauštrb braku i obitelji, književnost kao „tržišni realizam"), a da – nakon negacije - on nastoji afirmirati upravo one vrijednosti koje je Krleža osporavao (kršćanski shvaćen Bog, spasenje nakon smrti, nacija kao čovjekova šira obitelj, tradicionalna obitelj kao najprirodnije mjesto čovjekova postojanja, kultura i umjetnost, odnosno književnost kao mjesto respirituализacije i resupstancijalizacije posve ispražnjenog suvremenog života). Iako je, dakle, cilj osporavanja gotovo posve suprotan, ikonoklastička žestina „prokazivanja laži" je slična. Pobunjeni čovjek, pisac, slično se ustobočuje protiv svega što, prema njegovu viđenju, u društvu ne valja. Zbog toga, u osnovi moralističkoga, nagona - pa i apelativnosti prema čitatelju - kod Fišera (kao i kod Krleže) podiže se intonacija pjesme koja, uz estetsku, zapravo ima i naglašenu spoznajnu, prosvjetiteljsku, moralističku pa i persuasivnu funkciju. To samo znači da je neki, razmjerno tradicionalni, građansko-kršćanski svjetonazor danas zapravo postao prava kontrakultura koja, kao i svaka kontrakultura, mora biti subverzivna prema dominantnoj kulturi kako bi uopće opstala.

Kao i u knjizi *Doba nevremena*, i u *Preludiju za anginu pectoris* Fišer netom spomenute funkcije svoje poezije u prvome redu ostvaruje putem dviju instanci koje su u najvećoj mjeri podudarne – subjekta iskaza i subjekta u iskazu. Ti subjekti, naime, u njegovim pjesmama proizvode isti tip pjesničkoga diskursa. Zato činjenica pojavljuje li se subjekt u iskazu (kao tradicionalni lirski subjekt) ili je to subjekt koji stvara, odnosno „kazuje" iskaz (pjesmovna svijest, impersonalni subjekt) utječe samo na neke nijanse izričaja, a ne i na njegov temeljni karakter. To je u prvome redu komentatorski, rezonerski, ali i rebelski, a - s druge strane - prisjećajni, intimistički i refleksivni subjekt. Taj je subjekt, s jedne strane, okrenut prema vanjskom, općedruštvenom i medijskom svijetu koji komentira, buni se protiv njega i vidi ga kao izrazito mračnog, zlosilnog, agresivnog, licemjernog, pustošnog. S druge strane, njegov je subjekt okrenut prema osobnim, intimističkim prostorima najuže obitelji, kulturnih, domovinskih i urbanih ambijenata (Varaždin, zavičaj, Bachova glazba, poezija Katarine Patačić, Josipa Pupačića, Tina Ujevića, Nikice Petraka, Ante Stamaća, Chagallovo slikarstvo) u kojima se dobro i smisleno osjeća, kao i prema unutarnjem, odnosno duševnom životu. Taj je subjekt, dakle, i iznimno refleksivan, pred njim je cjelina vlastita života te velik dio osobne i društvene povijesti koju je proživio, pred njim su općeniti zaključci o životu i dubinska propitivanja o karakteru vlastitog jastva i njegove daljnje sudbine.

Već prema spomenutoj dvostrukosti subjekta oblikuje se i karakter pojedinih Fišerovih pjesama. One su, stoga, ili povišene intonacije, ubrzanijeg redanja stvarnosnih činjenica, novinarsko-publicističkih fraza kojima se te činjenice komentiraju i poetske resemantizacije kojima ih pjesnik podvrgava, te naglašene afektivnosti tamnoga kolorita koju subjekt ima prema stvarnosti („U sustavu nasilja kojem svjedočimo, *kao spotove*/ iz *doline suza* neznani borci šalju prijetnje svijetu/ da pripremi se za nove smrti: u mračnom vilajetu,/ gdje i zvijezde trepere, u strahu, najavljuje ratove/ i ništavilo za nevjernike"). S druge strane, to su pjesme mirnijega tona, memorabilnih figura i mudrosnoga diskursa, natruha obiteljskih anegdota, jesenskih rekapitulacijskih refleksija i filozofsko-duhovnih proboja u transcendentno („Kad sjaj jeseni dotakne cvijeće latice pocrvene,/ od božanske vatre, a da nijedan cvijet ne uvene,/ niti potone

u sjetu: to su trenutci tihog klonuća,/ oskudnom vremenu usprkos, do čistoga ganuća“).

Spomenuta dva tipa Fišerovih pjesama, međutim, često se ne pojavljuju u nekome čistom obliku pa ima i pjesama koje su temeljno sazdane na rečenim oprekama vanjskog i nutarnjeg, zlosilnog i duhovnog, pustošnog i prisnog. Spomenute opreke vješto se koriste, primjerice, za ustroj fišerovskoga tipa soneta koji karakteriziraju dva katrena i dvije tercine, rima sheme: abba cddc u katrenima, a raznolika u tercinama, odulji neizometrijski stihovi s uglavnom šesnaest do osamnaest slogova, rijetka opkoračenja ili prebacivanja, razvedena sintaksa i figurativnost, snažni kontrasti svjetla i tame („Noć kada je trebao biti spokoj u kući, i radost,/ zbog rođenja sina Božjega – bjesnili su ratovi, a Sveti Otac za potrebite je molio: ludi hrtovi/ nisu znali za milosrđe; u srcima rasla je žalost“).

S tematskoga gledišta u *Preludiju za anginu pectoris* ipak je, u odnosu na *Doba nevremena*, nešto manji udjel apokaliptične vizije zlosilne svjetske oligarhije, veća je pozornost na domaćemu povijesnom i političkom pandemoniju (od socijalističke represije do tranzicijskih političkih i medijskih manipulacija), a na svjetskoj tematskoj pozornici istaknutije je pjesničko reagiranje na sasvim aktualne terorističke napade u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, kao i na veliku izbjegličku krizu i njezine posljedice na takozvane male ljude. Spomenuti napadi koji se mogu dogoditi bilo gdje i u bilo koje vrijeme, zapravo su nekakav krajnji iracionalizam zla koje posve uništava svaku ljudskost i pred kojima – u pjesničkom i ljudskom smislu – više nije moguć ikakav aktivizam, već jedino krajnja zgroženost i rezignirana lamentacija. Intenzitet takve neobuzdane iracionalnosti u još većoj mjeri nego u prethodnoj zbirci pjesama ugrožava bilo kakva nadonosna uporišta lirskoga subjekta. On ili zaprepašteno pobraja grozote koje se zbivaju, vehementno ili rezignirano komentira potonuće svijeta u jezoviti mrak, ili se povlači u nutarnji i obiteljski svijet u kojemu također ne može pronaći puni spokoj zbog vanjskih događaja, ali i interioriziranih vlastitih negativnih iskustava obilno nakupljenih tijekom života. U ovoj knjizi osobito je pak naglašeno Fišerovo manifestativno, ali i posve intimno razračunavanje sa socijalističkim totalitarizmom i ideološkim jugoslavenstvom koji su ne samo cijelom narodu, nego i autoru osobno prouzročili brojne nesreće i tegobe, a koji su – tobože preobraženi – itekako prisutni na domaćoj političkoj i medijskoj sceni („O masovnim grobnicama ubojice šute, jer kriju ih trava,/ teror ili ideologija zaborava; u proljeće čuju se, katkad,/ bešumni krici nevinih žrtava: i u zemlju tad ulazi strava/ ali i na najtišu riječ o pravdi krvnici kreću u novi napad“).

Intonativno, *Preludij za anginu pectoris* ipak je – općenito uzevši – za nijansu manje vehementna zbirka od *Doba nevremena*, knjiga koja gorko komentira svijet, ali istodobno priprema odmaknuće od njega u intimnost ili onostranost. Zato se u mnogim pjesmama stavlja naglasak na utišanije i dubinskije preispitivanje svih iskustava vlastitog života, i to od djetinjstva do trenutka pisanja, pa se u prvome redu iz te, vrlo osobne, perspektive lirskoga subjekta interioriziraju razne dimenzije postojanja (povijesna, politička, društvena, egzistencijalna). Subjekt u tekstu na neki način sam sa sobom raspravlja o vlastitom životu, *post festum* interpretira značenje i posljedice čvorišnih životnih mjesta te naglašenom afektivnošću prema onome o čemu se piše nuka čitatelja da mu povjeruje i poistovjeti se s njegovom perspektivom.

No, u ovoj je knjizi ipak dominantan ton subjektove rezignacije pred mračnom stvarnošću i sve naglašeniji osjećaj nemoći da se na nju aktivno djeluje („Premda već gubim bitku za bitkom, kišu zazivam/ da me osvježi živim klicama opstanka; ali padam,/ ponirem sve dublje, u živi pijesak golih obećanja;/ sva umijeća anonimnog života – pusta su sjećanja“). Prevladava, napokon, atmosfera svođenja računa, okretanja jesenskim, zimskim, noćnim ugođajima kao metaforama već i biološkog zalaska života i uranjanja u sržne identitetske i metafizičke odrednice kao što su zavičaj, djetinjstvo, materinski jezik, čovjekova nerazoriva duševnost i duhovnost, istinoljubivost koja jedina oslobađa od debelih naslaga laži, Bog kao jedini istinski smisao čovjekova budućeg postojanja. Fišer takovrsnom intonacijom piše i nekoliko antologijskih pjesama memorabilnog, intimističkog i refleksivnog ugođaja te skladne izražajnosti u kojoj se prepliće tradicionalistički, modernistički i postmodernistički poetski rekvizitarij (*Ono neizrecivo, šutnja, Varaždinski nocturno, Hod po rubovima sjena, Na razmeđi tame i noći, Na dnu neba*). Te su pjesme, za razliku od referencijalnosti mnogih Fišerovih recentnih tekstova, uvelike

odmaknute od anegdotalnosti, stvarnosnih fenomena, čak i znatnijeg autobiografizma. One se, sretno dostignutom univerzalnošću, na neki način promeću u temeljnu refleksiju sržnih pitanja i motiva cijele Fišerove poezije – od mihalićevske analitike egzistencije te razlogovske pojmovnosti i filozofičnosti do intenzivnog „pada" u povijest i njezine raznovrsne strahote, a potom i do subjekta koji u svojemu nutarnjem bogatstvu ipak donekle pronalazi alternativu stvarnosnome pandemoniju.

Sve u svemu, poezija je to u kojoj je Fišer sintetizirao svoja dosadašnja pjesnička iskustva i očitovao znatniju poetsku višeslojnost, sigurnost i vještinu nego li ikada ranije, što mu je 2017. godine za knjigu *Preludij za anginu pectoris* i donijelo Nagradu „Tin Ujević" Društva hrvatskih književnika. Još mu je, naime, krugovaško-razlogovska faza priskrbila posebnu pozornost na egzistencijalni položaj subjekta i njegovu neprestanu refleksiju i samorefleksiju. Kajkavska dionica osobito ga je usmjerila na subjekt uronjen u konkretno vrijeme i prostor te na sam pjesnički jezik i njegovu ontološku i tvarnu protežnost. Ponovni povratak poeziji na standardu zadnjih godina donio mu je apokaliptičnu dijagnozu suvremenoga svijeta i intenzivan otpor prema tome svim humanističkim i poetskim sredstvima. Zbirka *Preludij za anginu pectoris* sabrala je sva ta iskustva te intenzivirala intertekstualni karakter Fišerovih pjesama koje se čestim referencama na razne umjetnike i mislioce uključuje u nadosobni kulturni dijalog, odnosno beskrajnu semiozu svijeta.

I izrazno, odnosno diskursno, *Preludij za anginu pectoris* svojevrsna je Fišerova sinteza. Refleksivnost, izjavnost, očuvana poetska sintaksa iz prvoga razdoblja njegove poezije u ovoj je zbirci izvedena do krajnjih konzekvenci. U nju je unesena i plastična slikovitost, jezična gipkost i konkretnost, rezonerski stil te naglašena afektivnost subjekta iz Fišerovih kajkavskih pjesama. Gotova sva izrazna novost zbirke *Doba nevremena*, njezin „protuudar prema stvarnosti", izveden pomoću kolokvijalnog i komentatorskog diskursa, sraza visokog (literarizirajućeg) i niskog (žurnalističkog) stila prepunog okamenjene frazeologije, te vehementnog, odnosno rezigniranog i meditativnog tona lirskog subjekta, prenesen je i u *Preludij za anginu pectoris*. Ta je zbirka, u raznim svojim izraznim licima unutar ipak uvelike homogene poetike te u pažljivo i čvrsto strukturirana četiri ciklusa po četrnaest pjesama (ciklusi: *Moj brod u boci, Sezona kiselih kiša, Gospodari nostalgije, Na dnu neba*), Fišerova definitivna pjesnička riječ koja ga situira u vrh suvremenoga hrvatskog pjesništva. Takvo mu mjesto osigurava kako kvaliteta tako i originalnost njegova recentnog pjesništva, osobito činjenica da je svoju zrelu poeziju učinio sposobnom da se na posve nov način suoči s traumama svojega vremena i s neizbježnim egzistencijalnim granicama svojeg subjekta.

Slavo Striegl: PRALJA, akvarel

Feđa Gavrilović

Slavo Striegl, povodom 100 godina rođenja

Kada se prisjećamo značajnog hrvatskog slikara Slava Striegla povodom 100 godina njegova rođenja (obljetnice koju nije doživio, budući da je umro 2014.), na pamet nam pada kronologija turbulentnih godina u kojima je stasao. Upisao je Akademiju u Zagrebu na samom početku Drugoga svjetskog rata, godine 1939., te je 1943., s brojnim kolegama instrumentaliziran u propagandne svrhe fašističke NDH. Krsto Hegedušić ga je pokušao sačuvati od političkog kompromitiranja, pa ga sklanja u Mariju Bistricu, gdje radi na freskama (s tada mladim kolegama slikarima Albertom Kinertom, Ivom Dulčićem i Antom Kaštelančićem). Ipak, unatoč ugledu koji je Hegedušić uživao u poslijeratnim godinama, Striegl nije uspio izbjeći zatvor, zbog navodne kolaboracije s neprijateljem.

Nakon tog iskustva nije čudno da je izbjegavao bilo kakvu nametljivost i bilo kakvu bombastičnost u svome radu. Ciklus pastela *Sisački boj*, izložen u Sisku 1993., u svojoj nježnoj izvedbi više djeluje kao posveta dalekoj, gotovo mitskoj povijesti svoga grada, negoli ambiciozna interpretacija njegove šesnaestostoljetne opsade, a to se također može reći i za ciklus radova ratne tematike u kojima (kao i u prikazima životinja) traži ekspresiju u formalnoj elementarnosti. U doba eksperimenta u umjetnosti (nakon 1950-ih), doba enformela i gestualne apstrakcije, u kojima bi se po svemu sudeći dobro snašao (zbog izrazite vezanosti s materijom zemlje i zbog vrlo vješte geste koju je pokazao u brojnim akvarelima i crtežima tušem) ostao je vjeran tradicionalnijim temama: prikazu seoskog pejzaža sisačkog kraja i Posavine, kao i domaće i divlje faune koja tamo obitava. No, time nije marginalizirao svoju umjetničku ličnost. Štoviše, pokazao se kao jedan od najinventivnijih i najsuptilnijih animalista u hrvatskom slikarstvu svoga doba.

Jednostavnost s kojom je u nekoliko poteza savladavao oblike raznih životinja u najrazličitijim tehnikama (u ugljenu, akvarelu, kolažima, ulju na različitim podlogama, pa i na staklu) svjedoči o njegovom sintetičkom pogledu na stvarnost. Svesti sve pokretno, živahno i ustrčano u simbol, odnosno u nekoliko mekanih i gipkih linija koje simuliraju životinjsku anatomiju i proporcije izrazito precizno, plod je Strieglova kaligrafskog umijeća i dobro izvježbane manire. Nije ga pogrešno usporediti s brojnim paleolitskim umjetnicima koji su sa zadivljujućom preciznošću na zidovima spilja poput Lascauxa ili Altamire predočavali životinje s kojima su se svakodnevno susretali.

Direktan utjecaj na Strieglove crteže može se pronaći u brojnim Picassovim radovima koji uspijevaju u nekoliko linija sapeti ekspresiju motiva, svodeći ga na najvažnije elemente. Njegovi pejzaži pokušavaju ostvariti korespondenciju s nekim komadićem prirode također minimalnim likovnim sredstvima. U svim izričajima gdje dominira linija i potez (a to su uglavnom crtački i grafički izričaji) Striegl je djelovao impulzivno i trenutačno, gotovo samurajskom vještinom koja u nekoliko poteza prikazuje znak koji nas povezuje s nečim svakodnevnim: s drvetom, patkom ili kravicom u dvorištu (dok je, nasuprot tome, u svome slikarstvu najčešće posezao za postupnom tonskom gradnjom). Svodeći te elemente prirode na splet poteza, prevodeći ih u likovni jezik, koji je plod uma i ruke (dva ekskluzivno ljudska svojstva) umjetnik je u njima

vidio višu, dublju povezanost sa svijetom čovjeka. Naime, prepoznajući oblike mi pojavama iz prirode dajemo imena, klasificiramo ih i kategoriziramo, a potom ih i koristimo za hranu ili za druge praktične svrhe. Tek se rijetko prisjećamo da smo i mi samo jedan oblik među oblicima u toj prirodi, odnosno da smo svi skupa jedan jedinstveni splet masnih i debelih linija, jedan pokrenuti, dišući, rastući i raspadajući spektakl života.

Vjerojatno je to najviše što možemo naučiti iz opusa Slave Striegla. Uživajući u stiliziranom prikazu svakodnevice, mi iznova učimo gledati i nju samu i sebe u njoj. Učimo se prisutnosti u vječno mijenjajućem i krhkom svijetu. Je li povučenost ovog slikara u taj mali univerzum vlastitoga zavičaja bila azil bojažljivoga dječaka pred neprijateljski nastrojenom stvarnošću, ili dubinska spoznaja o važnosti jednostavnoga života, u kojemu nam ne trebaju veće istine niti parole od jednostavnih prirodnih zakona koji se mogu vidjeti svugdje oko nas? Ili su ta dva moguća odgovora (kao i sve drugo na svijetu) međusobno isprepletena i nerazdvojiva?

Svjetonazor najbliži Strieglovim crtežima bio bi jednim dijelom kineski daoizam, koji prirodu shvaća kao skladan organizam u kojemu su svi dijelovi međusobno povezani, a drugim dijelom zen, koji čovjekovo mjesto na svijetu vidi isključivo u sadašnjem trenutku, bez misli o prošlosti ili budućnosti, bez tjeskobnih sjećanja ili strahovanja, koja uzrokuju patnju. Možda su zato životinje Strieglu bile najbolji likovni modeli, ali i uzori za takav život.

Slavo Striegl: GRANIK, akvarel

Slavo Striegl: KUPA, akvarel

Slavo Striegl: SISAK, ulje na platnu

Branko Maleš

Uspravni sveti čovjek

Dunja Detoni – Dujmić, Svjetski dan samoće (DHK Zagreb - 2018.)

Pjesma *Sjećanje* govori kako duhovna energija „*naokolo juri kao avioni bez glave*", a „*kadšto zovne prevareno očekivanje pa nalete na zid – zapravo ožive milijune dobrotvornih utrka prema zaboravu!*". Autorica lijepo kaže o utjecaju zaborava na ljudsko duhovno bogatstvo koje se nažalost često izgubi u močvarama zaborava.

Obično „*mislimo kako nas pamćenje pažljivo sluša*", a „znalo se koliko je iza *tebe slojeva prašine i koliko je dvojbe nastalo u času nepogode, a znalo se i tapkati po dnu vremenprostora gdje se polako izmišljaju nove povijesti*" – otužno se konstatira ljudsko pamćenje, a pomalo se naglašavaju elementi kvantne fizike, mogućnost drukčijeg brojanja vremena. Određene motive specifično nadograđuje i autorica pritom upotrebljava dozvoljenu fantastizaciju početnog brojanja vremena. Pjesnikinja dakako ne zna pravi razlog početnog brojanja, a tko bi i mogao jamčiti, ali kvalitetno i zanimljivo izmišlja. U pjesmi *Skok u vis* glavni lik Isus, prevrnuo je svitak i našao svoje ime, a svemu je potrebna mjera, nadostavlja.

Zato sam vam došao u pohode, misli Krist u sebi, i znat ću kad treba umrijeti. Zatim potrči brže od alpake vičući: idem gore prema Bogu. Niodakle odgovor. Zapravo gleda kako se na obzoru grad pretvara u oklop.(Skok u vis)

Dunja Detoni Dujmić izravno povezuje noćne posjetitelje koji „*pokazuju spavačevu samoću*" i vrlo profinjeno legitimira i zapravo priziva noćni svijet, nebrojenih malih bića koji odražavaju noćni svijet, a pritom se ne želi „*svetkovina noći*". Noćni svijet očito ima svoj ritam i život uopće, a autorica poštuje tragove noći i ne zauzima se pritom niti za pozitivnu dakako niti za negativna vrijednost noći. Autorica često piše o vremenu prije brojanja, o pozicioniranju osnovnih modela osjećaja i duhovnom životu uopće. Prije brojanja vremena sraslica OnaON saopćava na duhovnoj razini, prije same diferencijacije vremena, a usred početnog kaosa kojeg možemo nazvati barem prijateljskim, a možda i prvim ljudima nepoznatoj ljubavi tj. prvi kvalitetni osjećaji uz spomenutu ljubav i mržnja. Ako su se spomenuti osjećaji razvijali usporedno s tom diferencijacijom vremena, nažalost su i toga svega *izrasli* i takmičenje i egoizam. U ciklusu OnaOn autorica pozicionira neke (početne) važne duhovne geste. Poslije se u nenastanjenoj početnoj zemlji javlja, inače nepoznati, osjećaj za drugo, ljubav i empatija, a u tim davnim danima nema tvrdne što ljubav jest jer to se sa sigurnošću ne zna ni danas. Pjesnikinja načelno situacionira davno vrijeme i područje kao geografsko-duhovni film unutar kojega se razvila početna, a kasnije vrlo važna duhovna gesta ljudi.

U zbirci *Svjetski dan samoće* opisuje se biblijski Kristov put sa svim civilizacijski poznatim toposima; stanice gdje je Krist za puta do smrti boravio, vrlo dobri opisi, atraktivni vizualni materijal, popraćen specifičnim komentarom. „*Svi imamo boga, ali nemamo znanje*", kaže inteligentna i specifično obrazovana autorica o (para)povijesnim zgodama, koje s vremenom postaju kapitalno i – stoljetnom vjerom ljudi – istinito. U jednoj pjesmi, Isus, Čovjek, Adam… jede jabuke bez dodatnog opterećenja prije biblijske inkriminacije u osnovi nevinog voća, a autorica ponekad baci pogled prema tlu, zemlji… napućenim ondašnjim muškim plemenima. *Tri koraka do Boga*, kaže pjesnikinja za Čovjeka-Isusa-Adama… a za uzvrat: *napisat ću ljubavno pismo*; toliko od autorice.

Pjesnikinja uz glavni lik ciklusa Isusa u ciklusu ONAON često veže i socijalne i situacijske epitete pa očovječuje Krista na najbolji način, stihovno vrlo uspješno. Pjesnikinja govori namjerno dvojako: „*svi smo ga vidjeli, nismo…*", „ *gdje je on tu je i pogled na prvu ljubav, ljubav*

bez noćnog čuvara ", „*Još je ne vidim ali već znam: samoća je umjetnica*…". Prvi čovjek, kasniji Isus, jede jabuke prije Boga i njegove poznate osude ljudi i voća…. ONAON, naslov ciklusa prema pjesnikinji Anki Žagar, mitsko je jedinstvo subjekt-objekta koje dakako za sebe prisvaja pogodnosti zajedništva koje se događa prije vremena: prije Boga, kozmičke tišine i metafizičke razdiobe svjetske dinamike, tj. matematike. Zajedništvo koje u sebi sadrži riječ ONAON može biti kao nešto istinski – Adam i Eva, prvi ljudi, a Adam ponekad preuzima na sebe ulogu prvog čovjeka-Boga. Naravno, sve je dobronamjerna spekulacija, pa i pogodnost prije raspada mitskog jedinstva. Raspadom jedinstva javlja se novi život zasebnih entiteta, tj nužno bogatstvo uslijed jednako tako nužne nesreće. Ne čeka se, naime, podjela (*ja, ti, on*…) - riječ je o izmaštanom vremenu prije Boga.

A bilo bi najbolje skupiti sva vremena na hrpu i pomno ih unijeti u knjigu putovanja pa se jednog dana probuditi i reći: sve je čvrsto prišiveno t sve šivamo za vas koji ostajete. Za vas, zavas, vas – samo ne znamo zašto.

Kao u prethodnim tako i u ovoj zbirci autorica, razočarana i melankolična a usred ljubavi za bogate oblike života, obraća se voljenom svijetu raznovrsnosti i sitneža, propitujući smisao ovoga tehnologiziranog svijeta. *Volim magiju sitnih predmeta*, kaže Dunja Detoni. Sedamnaest pjesama iz zajedničkoga motivskog područja govori s oslanjanjem na Bibliju o vremenu prije sadašnjeg klasičnog vremena, tj. njegovog računanja. Mitsko jedinstvo ONAON izravno asocira na jedinstvo života i svijeta, a sve ostalo su nijanse života, i razgranata motivika već stasalih i izdvojenih entiteta: „*jedan nam je ulazak u život i jedan izlaz, po tome smo nalik bogu, i mi smo se izmislili sami*".

Ulica je rudnik samoće, kažem njemu dok preskakujemo radove na cesti iz kojih strše kablovi, sunčeve pjege, zadnji otkucaji srca… – stihovi govore o turobnom gradu koji trpi potrebno prepravljanje. Grad se izvrće a senzibilna autorica bilježi njegovu bolest *pored mesnica* i *tržišta ideja*. Sirotinjski i migracijski sloj svjetskog stanovništva veliki su dakako problem realnog svijeta. S oba tipa života zajednička stara Europa ima, poznato je, sve većih problema, unatoč silnim administrativnim potezima... pa autorica duhovito spaja klasičnu uzrečicu iz hrvatske povijesti – *guske u magli* – s aktualnim svjetskim događajima. Autoričina je asocijacija očito jasna: sirotinjske i migracijske skupine u načelu teško žive, a pritom odgovorni zatvaraju oči, ili svakako trenutačno nemaju pravo rješenje.../ *Iznad svih vremena samo je čudo./*

Autorica inače pripada fragmentariziranom smislu izlaganja i suvremenim vizualnim rješenjima modernih hrvatskih autorica pa stoga pripada vlastitim realizacijama u vrh suvremenog hrvatskog pjesništva Nesumnjivo se progovara o bivšem značenjski bogatom i kompliciranom vremenu i njegovim poznatim "simbolima". U lirskom autoironičnom hermetizmu izbjegava se očekivani logocentrizam; objašnjenje u odnosu na opasnost kljaštrenja duhovnog misterija pribjegava izmaštanom prizoru, nadrealističkim natruhama, čudu i njegovim nedefiniranim elementima. *Sve leti svijetom*, tvrdi autorica koja piše iz obilja informacija i slobode svijeta u kojemu naravno sve leti. Ljudi se rugaju malim stvarima, i to je u modi. A spremni su da otkriju svrhu,/ *da je ogole do srži, a onda neka bude što bude./*

Inače, pjesme Dunje Detoni Dujmić nemaju homogenu strukturu, a time i uočljivu temu: u autorice, bolje reći, postoje brojne manje teme vezane uz težište ciklusa, ili pak uz teme koje nadilaze zgode. Sama (urbana) zgoda ne diktira tematsko-motivski raster, nego su okrajci motiva vrlo dobro obrađeni autoričinim sarkazmom i raznim oblicima lako uočljivog melankolično-ironijskog odmaka. U osnovi rasutog motivskog klupka o pjesmama je bolje govoriti kao o „*onome što svijetom leti*", tj. o ponekom isturenijem motivu unutar određene pjesme: takav tekst bez obzira na neuhvatljivost motiva pa i teme odražava svakako suvremeni svijet a djelomično i traženu svrhu. U potrazi za općom svrhom egzistencije na planeti, ako tu ubrojimo duhovnost i vjeru, gotovo je nemoguće i nepotrebno. Bogatstvo svijeta, poduprijeto sakralnošću, ne podliježe lakouočljivoj temi, duhovnost je reklo bi se stoga jedino čvrsto i neupitno autoričino uporište, a o svijetu se piše „nediferencirano" i kaotično. Svijet je velika tema, a duhovnost je izvjesnost i ljudsko uporište.

Moja je samoća ritmična, ja sam mašina svoga unutarmjeg
tijela, prolazim uz gromače i planinska ždrijela, pored
klizišta i vodenbuha, pod nebeskim svjetlima, u
monsunska vremena, žudim, vrebam, množim, ja, i opet ja
……..
skidamo i navlačimo svoju hrabrost,
počivamo sami, u vrućici, gdje je on tamo je i pogled
na prvu ljubav, ljubav bez noćnog čuvara.

(I.- ciklus ONAON)

Spomenuti ciklus ONAON u jednoj riječi sažimlje mitsko jedinstvo ženske i muške pogonske energije svijeta, na stranu što svaki raskid mitske sraslice izaziva melankoliju kojoj dakako tražimo uzrok. Raspad ženske i muške čestice, a to je neminovno u dinamici kontinuiranja svijeta, izaziva iznova rehabilitaciju prapočetnog stanja, a to je nemoguće iz puno razloga. Muško-ženska energija korespondira doduše s određenim napretkom u integralnoj slici razvitka svijeta, ali još više su te energije - kočnica jedna drugoj. Pomaknimo se od jeftinog moraliziranja, ali spajanje muške i ženske imenica, osim poštene energije dviju pjesnikinja u čiju namjeru ne sumnjamo, ne donosi sobom ništa konstruktivno. Realnost nas, znamo, na žalost dezavuira, a pjesnikinja – uz povjerenje u Isusa – lijepo govori stihovima o mogućoj kapitalnoj muško-ženskoj realizaciji. U ovoj, četvrtoj po redu zbirci piše zapravo o Čovjeku, Adamu… Isusu tj. o brojnim ljudskim figurama, biblijskim događajima ili pak o događajima izmišljenim a potaknutim biblijskim okolnostima.

Čim se ukazao u zbilji, viđenje mu je bilo veće od svijeta.
Ok, reče naglas, ime mi je čovjek koji hoda.
Želim sve jer ništa već imam.
A u gradu festival umjetne svjetlosti
. . . . . .
Još se dimi ponad grada. To je planet koji se ne
može dohvatiti, neki lako zapaljivi svijet; možda da se
jednom ipak obrati u sebe –
zapita se u hodu i krene mu ususret.

(Počinje vrijeme)

Citirajući poznatog egzistencijalističkog kipara Giacomettija, tj. njegovu galeriju likova, ujedno se izduženu mršavu figuru-tijelo Krista izravno i adekvatno apostrofira:/ *Ok, reče naglas, ime mi je čovjek koji hoda, / Želim sve jer ništa već imam.*/ Autorica iz skromne pozicije čovjeka a ne Boga koji hoda ljudski zamjećuje probleme čovjeka koji će tek biti svet a sada ima neke probleme nadarenog čovjeka. Želim sve, jer ništa već imam, zaključuje čovjek koji će jednom evoulirati do Boga. Prije vremena i prije Boga spomenuti čovjek se „trga“ i ima zasad samo ljudske probleme, kasnije čovjek stječe vrijeme i odgovornost za ljude. Čovjek sve više poprima klasičnu meku za ozbiljne, teške i sveobuhvatne probleme, a takav novi Čovjek sve jasnije i tragičnije mijenja svoju figura i ime. Nastaje naime Isus. Uz pojavu svjetski poznatog ljudskog iskupitelja, oblikuje se nebesko-planetarna konfiguracija. Uz zemaljski život pozicionira se i nebo. Pjesnikinja govori o bivšem vremenu koje je u to doba tražilo svoju nomenklaturu i rječnik: */kidamo i navlačimo svoju hrabrost/počivamo sami, u vrućici,/ gdje je on tamo je i pogled /* - na prvu ljubav, ljubav bez noćnog čuvara. Gdje je Isus tamo je i pogled na prvu ljubav, Dunja Detoni Dujmić je možda u nas najljepše opisala ljudske osobine i svetu ambiciju svekolike ljubavi na našem usamljenom malom planetu.

Livija Reškovac

DVIJE KRITIKE

Poetičnost u svojoj srži

Ne boj se za mene, ja sam žena i morsko čudovište, imam glavu i ticala, / imam volju i smisao, vidim Boga i opet ga opominjem. (str. 5)

U izdanju Biakove d. o. o. prošle je godine objavljena treća po redu zbirka pjesnikinje Darije Žilić (Zagreb, 1972). Nakon zapaženoga prvijenca *Grudi, jagode* (2005.) i nagrađivane *Pleši, Modesty, pleši* (2010.), ova cijenjena pjesnikinja mlađe generacije uspjela je pred čitateljsku publiku iznjedriti zbirku koja je, kako i u pogovoru kaže kritičar Tin Lemac, „izvjesni rezime određenih životnih iskustava i stanovit prekid s poezijom mladosti" (str. 89), tj. vrlo uspješan (i poetski i životno-književni) nastavak građenja sebe-svijeta i sebe-teksta, što se za mnoge ne bi moglo reći. Čest je slučaj da je prvijenac dobar, pa kasnije bude lošijih rukopisa ili obrnuto, rijetki su slučajevi da se netko istom kvalitetom i sabranošću razvija iz zbirke u zbirku. A Darija Žilić upravo je takav primjer.

Ono što karakterizira poetiku ove nadarene pjesnikinje je privlačan miks fine senzibilnosti, ali ne i jeftine sentimentalnosti; okrenutost čulima vidljiva u pjesničkim slikama (najviše vizualnim, taktilnim i olfaktivnim), suptilna intimnost koja ne guši „ja" instancama; isticanje feminilnog, ali i određena feminističnost u naznakama, viđenje ljepote u malim i običnim stvarima koje su ispričane na sasvim novi način, igranje „općim mjestima" koje kroz njezinu poetsku strukturu ponovno postaju privlačne. Uza sve to postoje i naznake sjetnoga, melankolije, ponekad i tuge, koje se stvaraju kontrapunkt svojevrsnomu „otimanju" i buđenju, vidljivom i u samome naslovu: *Svanuće*.

Svanuće je početak novoga dana, svitanje, dolazak svjetlosti koja pobjeđuje tamu noći, a želimo li dodati još jaču stilsku konotaciju – to je praskozorje, trenutak kada zora stiže uz prasak. Na mnogim mjestima u zbirci, kao i u istoimenoj pjesmi (str. 17), lirski subjekt progovara upravo o tome, izvjesnom novom početku (*U malu kutiju stavila sam tri velika straha / koji su nalik velikim naušnicama od srebra, str. 17; Preživjela sam stisnuto grlo, bose noge u vrtu / puno rajčica i sve te kletve. Mogu dalje, str. 22; Ali ja se ovaj puta / nisam spuštala. Moje ime je zvučno, / a moji pogledi daleko nadilaze uskoću / vaših prizemnih stranica,* str. 38) određenomu stanovitom mudrosti koja je došla nakon prethodnog „mraka". Cijela zbirka pisana je u ja-formi, što implicira intimnost i ispovjednost, ali, kao što je već rečeno, sasvim suptilno, tek ponekad glasno i jasno, većinom kroz nagovještaje i priče o drugima.

Česti su tekstovi zaokupljeni drugima, ili u obraćanju nekomu „ti" (npr. pjesme *Juha, Cvat, Dubina*…) ili o drugima (*Neobični ljudi, Žene koje polažu ispite, Iranske pjesnikinje*…) ili posvećene drugima (njih točno 15, posvećene književnicima), a ima i nekoliko u kojima pjesnikinja adresira samu sebe kao nekoga „ti" kroz literarni monolog, tj. dijalog (*Ništa nije slučajno, Ništa, Novo doba*…). Ova komunikativnost odražava otvorenost pjesničkoga subjekta prema objektima komunikacije, želju za dijeljenjem iskustava i osjećaja, doživljaja, ispisivanje sebe u to drugo, moguće (samo)ostvarenje. Darija Žilić ne stvara samozatvoreni poetski svijet, često

opterećen pretencioznošću, njezina poezija je lagana i lepršava, komunikativna i otvorena, dostupna bilo kojemu raspoloženju i svakomu čitatelju, neovisno o stupnju obrazovanja, izvjesnim „kodovima" skrivenim u zbirci ili prethodnoj „upućenosti" u slojeve.

Upravo stoga zadivljuje još jedna književna činjenica, svojevrsno mjesto „obrata" na kojemu mnogi pjesnici pokleknu – pisanje o običnim, svakodnevnim stvarima na način da se to može nazvati poezijom. Po osobnome mišljenju, Darija Žilić je u tome ispekla zanat, njezina liričnost svakodnevnoga, gotovo dnevničkoga pisanja može biti primjer mnogima. Bilo da govori o Božiću (*Badnja je večer, nitko ne prolazi ulicama, samo se / čuju koraci Tri kralja koji se iznad grada / udaljavaju od nas,* str. 78), grmljavini (*Grmi kao da će nestati svijet koji / poznajemo i kao da će nestati sve te slike / o bratstvima koje smo zamišljali kao djeca,* str. 68), sobnoj biljci (*Sobna biljka i ja krademo svjetlost jedna drugoj, / moje su ruke manje zelene, noge niti ne osjećam,* str. 31) bilo da od običnih stvari pravi iznenađujuće pjesničke slike: *More bez konca i kraja, u kojem / leže kosti djece i staraca, med s planina, miris tamjana / i strah od granica*, str. 44, *Pisala bih ti o vlakovima, uvijačima, o / samoći koja ljeti dobiva neslućene oblike / pa noću žene sanjaju tjeralice i pse i / znaju da nema srama, ni crvenih kuća,* str. 16, *Pored male crkve, na drugoj strani ceste, / kotrljale su se lubenice, a djeca su vikala i bacala ih / kao da su lopte koje se nikad neće probušiti,* str. 77, ona svaku „banalnost" pretvara u poetski događaj, dajući joj tako vjerodostojnost, ako ne i određeni historicitet, upisivanje u „povijest".

Osim navedenoga, u zbirci se progovara i o obiteljskoj situaciji (*majka koja vjeruje svima, čak i lopovu* […] *Zatekla sam oca, on je odavno u svojim svjetovima / punim crnine i mračnih projekcija*, str. 45) i određenim društveno angažiranim temama (*Sve iranske pjesnikinje pobjegle su iz brakova. / Iz kaveza u kojima nikad ne pjevaju ptice,* str. 76), završenim ljubavnim odnosima (*Došla je sedma godina i ona je konačno / raščistila s imaginarnom ljubavi*, str. 19), putovanjima, snovima, odnosu prema književnosti (dvije komične pjesme o nemoći u pisanju kritika) i umjetnosti (poneke reference, npr. Klee) tako da se lirski subjekt, tj. ona (možda neka druga, odraslija Modesty?) može vidjeti i doživjeti u mnogim situacijama. U dvjema pjesmama lirski subjekt prelazi u on (*Sunce* i *Plavi balon*) i to je više iznimka nego poigravanje stilskim instancama. Pjesme su pisane u prozi, većinom monostrofično, mješavinom naracije i liričnosti, ima ih 90-ak, no ono što iznenađuje je cjelovitost, tj. nepodijeljenost zbirke na cjeline. Iako je ona tematski i idejno promišljena i zaokružena (nema slabih mjesta, nema „rupa"), čini se kao da nedostaje odvojenost dijelova, ako ništa, onda zbog čitateljske stanke.

Stilska određenja *Svanuća* karakteriziraju jednostavne, ali efektne metafore i metonimije (npr. *U tihim danima veljače, / ljudi su još uvijek spona između neba i / zemlje i klatno ih njiše*, str. 29, *Njezin je jezik ticalo s tisuću osjetila,* str. 58), česte poredbe (*Velike priče zdrobljene kao komadići leda*, str. 56; *razbudi se svijest kao / otvorena latica*, str. 6), predivne pjesničke slike, najviše vizualne (*Kao mala ptica u čiji kljun svakog / dana stotine drugih ptica ubacuju / mrvicu kruha, tako se osjećaš,* str. 28; *Svaki dan odlazit ću na tržnicu i od / tri vlati trave kuhat ću juhu od koje i / mrtvi mogu oživjeti,* str. 43); zatim taktilne i olfaktivne (*Očekivala si svašta: utočište od satena, blage poglede / miris mente po zabitim sprudovima,* str. 13, *Bijeli prah / rasuo se po podu, a miris voćnog / čaja polako se iz hladne kuhinje / premjestio u dnevnu sobu,* str. 30); i izvrsna stiliziranost teksta, od spojeva riječi do rečenica, pojedinih dijelova, pa i same pjesme. Tekstovi lagano klize pri čitanju, nigdje ne zapinju, čitatelj nema osjećaj dosade ili bespotrebnoga suviška, ni na semantičkoj ni na sintaktičkoj razini.

Čitajući Dariju Žilić, bez obzira piše li o odlasku na „plac", padu s bicikla, šest junećih šnicli ili završetku rata, doživljava se ono što poezija u svojoj srži jest, ili bi bar trebala biti. Suptilna osjećajnost, oko za sitnice i priče skrivene u njima, hrabrost u emotivnosti i iznošenju intime, pjesnički nerv za druge i društvenu zbilju, nepretenciozna intelektualna podloga, fina refleksija, stilizirana tuga i nenaporna sjeta. Pribroji li se tomu gotovo savršen osjećaj za mjeru, i u zamisli i u ostvarenju, dobije se zadivljujući spoj ravnomjerno kvalitetnih tekstova kao što je zbirka Svanuće. A sve to naizgled tako lepršavo i lagano, kao da je pisano iz vježbe ili u šali. U moru današnje „poezije" koja se širi svuda, preplavljuje društvene mreže, zaskače čak i u šalicama kave (Julius Meinl), poduprta postmodernističkim teorijama izjednačavanja visoke i niske književnosti jer *anything goes*, zar ne?, jasno je kamo svrstati poetesu Žilić.

Objasniti ljubav na moderan način

namjerno mi gasiš opuške na srcu (str. 24)

Ako biste pokušali zamisliti crnohumornu, ironičnu, gotovo montipajtonovsku inačicu Carverova naslova *O čemu pričamo kad pričamo o ljubavi*, zasigurno biste dobili nešto poput nove zbirke Siniše Matasovića (Sisak, 1980.) *Tvoj novi dečko.* Za razliku od ozbiljnije (i od kritike priznate i hvaljene) Sisak se uspješno pretvara da spava (MH Sisak, 2015.), ova knjiga na suvremen način (riječju i oblikom) ironizira i parodira muško-ženske odnose, igra se tradicionalnim ulogama i izruguje stvarnost gotovo do groteske. I to sve naracijom bez imalo političke korektnosti, kolokvijalnim jezikom i poetskim scenama koje bi, da su na filmu, vjerojatno dobile cenzorsku zabranu ili bi se prikazivale na opskurnim filmskim festivalima.

O čemu se zapravo radi? Krećući od efektne naslovnice (simpatična woodoo lutka s pribadačama na ključnim mjestima, pohvale Žarku Jovanovskomu), u prvome dijelu zbirke (istoga naslova) zateći ćete lirskoga subjekta u opsesivnome prožvakavanju netom završene ljubavne priče, imaginarnim tekstualnim razračunavanjima s bivšom djevojkom i, isto tako – samo tekstualnim, brojnim načinima ubijanja njezina novog dečka. U ovome dijelu prevladava komičnost, crni humor, ironija i samoironija, groteska i mnogo je zaigraniji (tonom i naracijom) od drugoga. Tako se doznaju detalji o bivšoj djevojci (*meni je prije toga uporno tvrdila kako se ne želi vezati / da ne podnosi djecu i da se nakon faksa planira preseliti / u Njemačku ili Švedsku*, str. 7), njihovoj vezi (*u mojoj mašti predstavljala je nebo / ja u njenoj ovcu,* str. 9; *zbog nje ćeš ugroziti vlastiti život, / ali onda te odbaci samo zato jer si skroman i dobar*, str. 20), novom dečku (*ali da si me zamijenila smutljivcem koji brije pazuhe i / usisava 4 puta dnevno…*, str. 22; *on je uredno obrijan, ošišan i / sluša Gibonnija,* str. 32), nedefiniranome ljubavnom trokutu (pjesme *svinje* i *maglenka*) i utješnim „novim" vezama (*moja nova djevojka proizvedena je u Kini*, str. 36, *kada sam prvi put otišao u krevet / sa svojom novom djevojkom*, str. 36). Ipak, središnji i najupečatljiviji dio čine imaginarna tekstualna ubojstva novog dečka (posebno hiperbolična *tvoj novi dečko* i groteskna *amnezija*), bilo da ga je upucala prostitutka ili ga je lirski subjekt: pregazio (*sučeljavanje*), izbo nožem (*upucavanje*), raznio eksplozivom u mobitelu (*fleke*), otrovao (*seronja*), ubio udarcem po glavi (*zaključivanje*) ili je jednostavno dekapiran na tramvajskim tračnicama (*glava*). Gotovo se može osjetiti njegovo psihičko olakšanje koje nakon početne opsesije nalazi smirenje u imaginarnim osvetama (maštovitim zločinima i zamišljanjima nje u budućnosti kao nesretne pokajnice), slikovito vidljivim u gradaciji *namjerno mi gasiš opuške na srcu […] probost ću ga nožem kada ga prvi put sretnem, / pregaziti na cesti, / ubaciti mu cijanid u piće, / probušiti ga metkom (i ne samo jednom) / odgurnuti ga s mosta u nabujalu rijeku, / duboku, hladnu, prepunu mulja i dreka / (jer i ribe seru, ne bi vjerovala koliko), / nahuškat ću na njega izgladnjele pse […] plakat će ko curica kad me upozna* (str. 24). Osim komičnosti ovih narativnih poetskih scena, u podtekstu prisutne su i suptilne kritike hladne pragmatičnosti društva (posebno žena: *takav joj treba, / sugeriraju joj geni, / brinut će se za obitelj i kućne ljubimce, / priuštiti joj trosobni stan u centru i / redovite tretmane za uljepšavanje*, str. 20), nevjerovanja u istinsku ljubav (*plačeš / njegovo tijelo u krevetu pored tvojeg / nije ti značilo ništa noćas i tako godinama unazad,* str. 35) i modernih muškaraca (*on je zgodan, visok i vitak, bogat / zdravo se hrani, odlazi u teretanu i / vozi skupocjeni automobil. / sada već sumnjam da je uopće muškarac*, str. 27). Iako je ton ovoga dijela dominantno ciničan i nabrušen, postoje i pojedini lirsko-emotivni i estetsko-poetični momenti (*dok mjesec miluje posljednje sjene na horizontu / gubeći se u smiraju vlastitog očaja, / stojiš pred ogledalom*, str. 35).

Drugi dio zbirke naslova *Nije do mene, do tebe je* (i opet ironija) mračniji je i izvedbeno dosta slabiji od prošloga dijela jer je motivski i formalno neujednačen. Iako i ovdje ima komičnih situacija, groteske i povremene ironije, tekstovi nisu iste kvalitete i nema onoga izvrnutog erosa osvete, vjerojatno zbog tematike. Ovdje se opisuju razne ljubavne avanture lirskoga subjekta i mogući ljubavni raspleti i odnosi. U pjesmama spoznaja i peh ovaj put „ona" završava grotesknom smrću, ali ton je gorči i atmosfera je teška, nema ironije koja bi dodala komičnost, a tekstovi *violina*, *voodoo* i *gulaš* djeluju neshvatljivo i nedorađeno. Ipak, komične pjesme *nasrtanje* (*odreći ću se seksa s obje na tjedan dana i / nikada ih neću dovesti pred oltar, / to Ti svečano*

obećajem, str. 42), *o ženama* (*pored mene živog, / one se bave mačkama i / psima,* str. 44), *malo o darwinu* (*ja sam se zaljubio u jedan kvalitetno uščuvani, ženski kostur,* str. 66), *miško* (*oprosti zbog štakora / u Sisku kao kućne ljubimce držimo / pse i mačke*, str. 55); narativne *tripice* (o smišljanju izlike za buduću situaciju), *suša* (o muškome dokazivanju), *balerina* (zavođenje zauzete djevojke), *nije do tebe, do mene je* (o trudnoći) i dr., pomalo zločeste i politički nekorektne *vjerovanje* i *kučka* te angažirane *o guzici* (*oni mantraju / o biznisu i profitu*, / *a ja razmišljam o guzici – / Majine mame*, str. 46) vraćaju cjelinu na poetski kolosijek zacrtan u prvome dijelu.

Tvoj novi dečko zbirka je modernoga izričaja koju u cjelini karakterizira velika ironičnost kao otklon prema tradiciji (u jeziku: korištenje kolokvijalnih izraza, tematski: izražavanje muške ljubavi koja je daleko od petrarkističkih ideala, žene koje su sve samo ne idealni objekti ljubavi, ljubavni odnosi svedeni na biološke čimbenike, kritika društva; motivski: čudne i parodijske, groteskne situacije, idejno: gubljenje vjere, nihilizam). Pjesme su pisane u prozi, nejednakih strofa i formi, s efektnim umetanjem zoologizama u postizanju komičnosti, ponekim iskrenim emotivnim dijelovima, kao i metapoetičnim i autopoetičnim iskrama. Ipak, dominantno je izrugivanje (sebe i drugih), poza autsajdera, pretjerivanje u svemu, određena sirovost i razigrana duhovitost, što dosta podsjeća na poetiku Roberta Roklicera, a ideja osvete kroz ubojstva na *Zimsko računanje vremena* (Meandar Media, 2017.) Franje Nagulova (ali ipak drugačije, tamo se lirski subjekt osvećuje „njoj"). *Tvoj novi dečko* pružit će čitatelju dinamičnu zabavu, često i osmijeh na lice, a psihološki uživanje u „zabranjenim" ispušnim ventilima i maštanjima.

Siniša Matasović napravio je tematski i formalni otklon od prethodne zbirke i romana *Nećak* (MH, Sisak, 2016.), pa od ovoga voditelja poetskoga druženja *Stihovnice Siska* i tribine *Siniša Matasović vam predstavlja*, angažiranoga sugovornika u razgovorima za Vijenac i H-Alter, neumornoga radnika Matice hrvatske Sisak i aktivnoga člana tribine *Jutro poezije* ne znamo koja iznenađenja u književnome smislu možemo kasnije očekivati.

Dovoljno zainteresirani?